

UNIwersytet PRZYRODniczo-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

ZESPÓŁ REDAKCYJNY/ EDITORIAL TEAM

REDAKTOR NACZELNA/ EDITOR IN CHIEF	DR HAB. MALINA KASZUBA
ZASTĘPCA REDAKTOR NACZELNEJ/ DEPUTY EDITOR	DR MARTA SARA STEMPIEŃ
REDAKTOR / EDITOR	MGR DAMIAN JARNICKI
REDAKTOR /EDITOR	PROF. ING. JÁN PILEA, PH.D.
REDAKTOR / EDITOR	COL. (RET.) DR. ZDZISŁAW ŚLIWA
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK POLSKI)/ LANGUAGE EDITOR (POLISH)	MGR URSZULA PIĄTKOWSKA
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ANGIELSKI)/ LANGUAGE EDITOR (ENGLISH)	MGR ANNA KAMIŃSKA MGR HANNA SIENKIEWICZ-KAYA
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK NIEMIECKI)/ LANGUAGE EDITOR (GERMAN)	DR ADRIANA POGODA-KOŁODZIEJAK
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ROSYJSKI)/ LANGUAGE EDITOR (RUSSIAN)	DR EWA KOZAK MGR ALEKSIEJ PULIK
SEKRETARZ REDAKCJI/ SECRETARY	MGR ANNA KAMIŃSKA

RADA NAUKOWA/ SCIENTIFIC COMMITTEE

- PROF. DR HAB. ROMUALD KALINOWSKI**, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH/
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
- PROF. DR HAB. ANDRZEJ MISIUK**, UNIWERSYTET WARSZAWSKI/ UNIVERSITY OF WARSAW, POLAND
- PROF. DR HAB. MIROSLAW MINKINA**, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
- PLK DR HAB. TOMASZ KOŚMIDER**, PROF. UCZELNI, AKADEMIA SZTUKI WOJENNEJ/ THE WAR STUDIES
UNIVERSITY, POLAND
- DR HAB. MARIUSZ KUBIAK**, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
- DR HAB. EWA MARCINIAK**, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTET WARSZAWSKI/ UNIVERSITY OF WARSAW, POLAND
- PLK DR HAB. ANDRZEJ PIECZYWOK**, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO
W BYDGOSZCZY/ KAZIMIERZ WIELKI UNIVERSITY IN BYDGOSZCZ, POLAND
- DR HAB. ZBIGNIEW SABAK**, PROF. UCZELNI, PAŃSTWOWA SZKOŁA WYŻSZA IM. PAPIEŻA JANA PAWŁA II W BIAŁEJ
PODLASKIEJ/ POPE JOHN PAUL II STATE SCHOOL OF HIGHER EDUCATION IN BIAŁA PODLASKA, POLAND
- DR HAB. HENRYK WYRĘBEK**, PROF. UCZELNI, UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY
W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
- DR ROBERT GAWŁOWSKI**, WYŻSZA SZKOŁA BANKOWA W TORUNIU/ TORUN SCHOOL OF BANKING, POLAND
- DR HAB. ASLAN ABASHIDZE**, ROSYJSKI UNIWERSYTET PRZYJAŹNI NARODÓW' THE PEOPLES' FRIENDSHIP
UNIVERSITY OF RUSSIA
- DR HAB. NIKOLAI DUCHNO**, ROSYJSKI UNIWERSYTET TRANSPORTU (MIIT)/ RUSSIAN UNIVERSITY
OF TRANSPORT (MIIT), RUSSIA

DR HAB. GALINA KUC, PROF. CHARKOWSKIEGO UNIWERSYTETU NARODOWEGO IM. W. KARAZINA/
V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY, UKRAINE

DR. HAB. ALEKSANDR MALKO, PROF. ROSYJSKIEJ AKADEMII NAUK, SARATOW/ RUSSIAN ACADEMY
OF SCIENCES, RUSSIA

DR HAB. AMAN MIZANBAJEV, PROF. UNIWERSYTETU W CZELABIŃSKU/ CHELYABINSK STATE UNIVERSITY
PROFESSOR, RUSSIA

DR HAB. INNA STECENKO, PROF. BAŁTYCKIEJ AKADEMII MIĘDZYNARODOWEJ/ BALTIC INTERNATIONAL
ACADEMY, LATVIA

DR ABDER-RAHMAN HAJ IBRAHIM, UNIWERSYTET W BIRZEIT UNIVERSITY/ BIRZEIT
UNIVERSITY, PALESTINE

DOC. DR DENIS IROSHNIKOV, PAŃSTWOWY UNIWERSYTET W RIAZANIU IM. S. A. JESIENINA/ RYAZAN
STATE UNIVERSITY, RUSSIA

DR SANDRA KALJA, PROF. UNIWERSYTETU STRADYNIA W RYDZE/ RIGA STRADIŅŠ UNIVERSITY, LATVIA

ADRES REDAKCJI/ EDITORIAL TEAM OFFICE

INSTYTUT NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE, WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-
HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH, UL. ŻYTŃA 39, 08-110 SIEDLCE/
INSTITUTE OF SECURITY STUDIES, FACULTY OF SOCIAL SCIENCES, SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES
AND HUMANITIES, ŻYTŃA 39, 08-110 SIEDLCE, POLAND

**ZA WERSJĘ PIERWOTNĄ CZASOPISMA UZNAJE SIĘ WERSJĘ ELEKTRONICZNĄ DOSTĘPNĄ POD
ADRESEM [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.desecuritate.uph.edu.pl) / THE ORIGINAL VERSION OF THE JOURNAL
IS THE ELECTRONIC VERSION AVAILABLE AT THE [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.desecuritate.uph.edu.pl)**

KOREKTA/ PROFREADING: MGR URSZULA PIĄTKOWSKA

SKŁAD I ŁAMANIE/ TYPESETTING: DR MARTA SARA STEMPIEŃ

LOGOTYP/LOGOTYPE: ALEKSANDRA WOLSKA

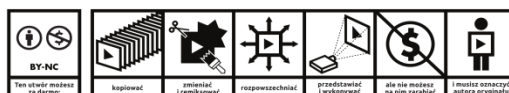
OKŁADKA/ COVER: DR MARTA SARA STEMPIEŃ

WYDAWCA/ PUBLISHER:

UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH/
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, ŻYTŃA 39, 08-110 SIEDLCE
[HTTP://WWW.UPH.EDU.PL](http://www.uph.edu.pl)

PL ISSN 2450-5005

© COPYRIGHT BY UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Uzasadnienie autorskie-Uzycie niekomercyjne 3.0 Polska - Licencja ta pozwala na kopiowanie, emulowanie, remiksowanie, rozpowszechnianie, prezentowanie i wykonywanie utworów w sferze niekomercyjnej, o ile nie doprowadzi do utraty autorstwa utworu. Więcej informacji znajdziesz na stronie: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/pl/>

ADRES DO PRZESŁANIA ARTYKUŁÓW/ ARTICLES SUBMMISION ADDRESS

REDAKCJA “DE SECURITATE ET DEFENSIONE. O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI”
E-MAIL: secu_et_defen@uph.edu.pl

UNIwersytet PRZYRODniczo-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

SPIS TREŚCI

ANDRZEJ GLEN <i>Wartości bezpieczeństwa podmiotu</i>	8
HENRYK CWIĘK <i>Rola tajnych służb w rozpoznaniu zagrożenia bezpieczeństwa Polski. O efektach działalności wywiadowczej berlińskiej placówki „In 3”</i>	24
MACIEJ MARSZAŁEK <i>Przyszłe wojny. Zarys problemu</i>	35
TADEUSZ JÓZEF KĘSOŃ <i>Planowanie obronne i cywilne w Polsce – uwarunkowania prawne a proces realizacji</i>	50
MARIAN KOPCZEWSKI, PAWEŁ SZMITKOWSKI <i>Obrona Cywilna w Polsce – proces transformacji po 1989r., stan obecny i propozycje modernizacji</i>	75
PIOTR KOLMANN <i>Z problematyki ochrony ludności. Istota ewakuacji w ujęciu powszechnym</i>	88
RENATA TARASIUK <i>Geokulturowe uwarunkowania polsko-izraelskich relacji dyplomatycznych</i>	99
ALDONA MARIA PIWKO <i>Muzułmański terroryzm w Europie. Radykalizacja poglądów religijnych wśród migrantów z Bliskiego Wschodu</i>	118
MARIUSZ SOKOŁOWSKI <i>Między wolnością a bezpieczeństwem – społeczne i prawne skutki zamachów terrorystycznych w Europie początku XXI wieku</i>	136
KRZYSZTOF DANIELEWICZ <i>Sytuacja bezpieczeństwa państw Sahelu oraz perspektywy jej rozwoju</i>	158
LESZEK PAWLIKOWICZ <i>Struktury KGB na Bliskim Wschodzie w latach 1954-1991. Retrospekcja i jej współczesne implikacje</i>	183
DOROTA DOMALEWSKA, ILONA URYCH <i>Aksjologiczne i antropologiczne uwarunkowania tożsamości narodowej młodych Polaków w świetle badań własnych. Implikacje dla bezpieczeństwa narodowego</i>	196
IZABELLA GRABOWSKA-LEPCZAK <i>Edukacja dla bezpieczeństwa ekologicznego i zasad zrównoważonego rozwoju jako element podnoszenia świadomości społeczeństwa</i>	222
NINA ISZCZENKO, JACEK ZIELIŃSKI <i>Bezpieczeństwo żywności – czynnik stabilności geopolitycznej i zrównoważonego rozwoju państw</i>	237
LJUBOW JURIEWNA LARINA <i>Zapewnienie bezpieczeństwa transportu poprzez karne środki prawne: doświadczenia Polski i Rosji</i>	259
GRZEGORZ KOZŁOWSKI <i>Recenzja monografii Mariusza Antoniego Kamińskiego: Obrona narodowa Republiki Estonii. Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2019.</i>	269

TABLE OF CONTENTS

ANDRZEJ GLEN <i>The Subject's Security Values</i>	8
HENRYK CWIĘK <i>The Role of the Secret Services in Recognizing Threats to Poland's Security. About the Effects of Intelligence Activities of the Berlin Facility "In 3"</i>	24
MACIEJ MARSZAŁEK <i>Future Wars. Outline of the Problem</i>	35
TADEUSZ JÓZEF KĘSOŃ <i>Defence and Civil Planning in Poland – Legal Conditions and Implementation Process</i>	50
MARIAN KOPCZEWSKI, PAWEŁ SZMITKOWSKI <i>Civil Defense in Poland – Transformation Process after 1989, Current State and Modernization Proposals</i>	75
PIOTR KOLMANN <i>From Civil Protection Issues. The Importance of Evacuation in the General Perspective</i>	88
RENATA TARASIUK <i>The Geocultural Conditions of Polish-Israeli Diplomatic Relations</i>	99
ALDONA MARIA PIWKO <i>Muslim Terrorism in European Union. Radicalization of Religious Views Among Immigrants From Middle East</i>	118
MARIUSZ SOKOŁOWSKI <i>Between Freedom and Security – The Social And Legal Consequences of Terrorist Attacks in Europe in the Early 21st Century</i>	136
KRZYSZTOF DANIELEWICZ <i>Security Situation in the Sahel Countries and the Future Development Perspective</i>	158
LESZEK PAWLIKOWICZ <i>Structures of the KGB in the Middle East Between 1954 and 1991. Retrospection and Its Contemporary Implications</i>	183
DOROTA DOMALEWSKA, ILONA URYCH <i>Axiological and Anthropological Aspect of National Identity: A Quantitative Study with Implications for National Security</i>	196
IZABELLA GRABOWSKA-LEPCZAK <i>Education for Ecological Security and the Principles of Sustainable Development as an Element of Raising Public Awareness</i>	222
NINA ISHCHENKO, JACEK ZIELIŃSKI <i>Food Security – A Factor Of Geopolitical Stability and Sustainable Development of States</i>	237
LYUBOV YURIEVNA LARINA <i>Ensuring Transport Security by Criminal Legal Means: The Experience of Poland and Russia</i>	259
GRZEGORZ KOZŁOWSKI <i>Review of the monograph Mariusz Antoni Kamiński: Obrona narodowa Republiki Estonii [National Defense of the Republic of Estonia] Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2019.</i>	269

СОДЕРЖАНИЕ

АНДЖЕЙ ГЛЕН <i>Значение безопасности субъекта</i>	8
ХЕНРИК ЧВЕК <i>Роль разведки в выявлении угроз безопасности Польши. Избранные проблемы</i>	24
МАЧЕЙ МАРШАЛЕК <i>Будущие войны. Краткое изложение проблемы</i>	35
ТАДЕУШ ЮЗЕФ КЕНСОНЬ <i>Оборонное и гражданское планирование в Польше – правовые условия и процесс реализации</i>	50
МАРИАН КОПЧЕВСКИ, ПАВЕЛ ШМИТКОВСКИ <i>Гражданская оборона в Польше – процесс трансформации после 1989 года, нынешнее состояние и предложения по модернизации</i>	75
ПЕТР КОЛЬМАНН <i>Вопросы гражданской защиты. Универсальный взгляд на сущность эвакуации</i>	88
РЕНАТА ТАРАСЮК <i>Геокультурные условия польско-израильских дипломатических отношений</i>	99
АЛЬДОНА МАРИЯ ПИВКО <i>Мусульманский терроризм в Европе. Радикализация религиозных взглядов среди мигрантов из стран Ближнего Востока</i>	118
МАРИУШ СОКОЛОВСКИ <i>Между свободой и безопасностью – социальные и правовые последствия террористических атак в Европе в начале XXI века</i>	136
КШИШТОФ ДАНЕЛЕВИЧ <i>Состояние безопасности стран Сахеля и перспективы ее развития</i>	158
ЛЕШЕК ПАВЛИКОВИЧ <i>Структуры КГБ на Ближнем Востоке в 1954-1991 гг. Ретроспекция и ее современные последствия</i>	183
ДОРОТА ДОМАЛЕВСКА, ИЛОНА УРЫХ <i>Аксиологические и антропологические детерминанты национальной идентичности молодых поляков в аспекте собственных исследований. Последствия для национальной безопасности</i>	196
ИЗАБЕЛЛА ГРАБОВСКА-ЛЕПЧАК <i>Обучение по экологической безопасности и принципы устойчивого развития как элемент повышения осведомленности общества</i>	222
НИНА ИЩЕНКО, ЯЦЕК ЗЕЛИНСКИ <i>Продовольственная безопасность – фактор геополитической стабильности и устойчивого развития государств</i>	237
ЛЮБОВЬ ЮРЬЕВНА ЛАРИНА <i>Обеспечение транспортной безопасности уголовно-правовыми средствами: опыт Польши и России</i>	259
ГЖЕГОЖ КОЗЛОВСКИ <i>Рецензия на монографию Мариуша Антония Каминьского: Национальная оборона Эстонской Республики. Изд. Адам Маршалек, Торунь 2019.</i>	269

Andrzej GLEN

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach¹

Wydział Nauk Społecznych/ Instytut Nauk o Bezpieczeństwie

andrzej.glen@uph.edu.pl

ORCID 0000-0002-7443-2629

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.01>

WARTOŚCI BEZPIECZEŃSTWA PODMIOTU

ABSTRAKT: W artykule, w ramach szczegółowej teorii wartości bezpieczeństwa podmiotu, kierując się regułami ogólnej teorii wartości i etyki normatywnej, zidentyfikowano i utworzono zbiór wartości bezpieczeństwa to konstytuujący. Wyprowadzono dedukcyjnie sposób istnienia i pojmowania przedmiotowych wartości. Zaproponowano metodę ich uznawania i normowania. Na utworzonym zbiorze wartości zrealizowano czynności rangujące i klasyfikujące. W rezultacie nadano wartościom bezpieczeństwa określoną rangę, i przypisano do wyróżnionych klas. Uporządkowano elementy zbioru wartości rozpinając je w strukturach sieciowej i hierarchicznej. Wreszcie sprecyzowano pojmowanie wartości we wspomnianych strukturach.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo, dobro, dobrostan, wartość, cnota

THE SUBJECT'S SECURITY VALUES

ABSTRACT: The article, within the detailed theory of the subject security values, following the principles of the general theory of values and normative ethics, identifies and creates a collection of values constituting the security. Also, the subjective values' manner of existence and comprehension were deductively introduced. Moreover, the methods of their acknowledgement and standardisation were suggested. The created set of values was subject to the ranking and classifying procedures. Consequently, the security values were tiered and ascribed to the established categories. The elements of the set of values were ordered and situated within the network and hierarchic structures. Finally, the actual understanding of the values within the aforementioned constructions was defined.

KEYWORDS: security, good, well-being, value, virtue

WPROWADZENIE

Od zarania dziejów ludzie „chronili swe życie i zabezpieczali swoje najważniejsze potrzeby”². Czynili tak by żyć, przetrwać, a także doskonalić się w sferach materialnej, ale i niematerialnej. W zapewnianiu sobie możliwości egzystencji, przetrwania i doskonalenia, kierowali się tym co dla nich dobre. Dobro to początkowo pojmowali jako „dobro dla nich samych”, a w miarę rozwoju cywilizacyjnego także jako „dobro wspólne” dla coraz zakresowo większych, a treściowo coraz bardziej złożonych całości zbiorowego, zorganizowanego działania

¹ Siedlce University of Natural Sciences and Humanities; Poland.

² J. Hartman, *Etyka. Poradnik dla grzeszników*, Warszawa 2015, s. 76.

ludzkiego. Całości te zmierzając do obrony i ochrony wartości życia, własności i rozwoju ich jakości ewoluowały, poczynając od rodów i hord, a kończąc na państwach³ i ich integrowaniu się w ramach różnorodnych organizacji międzynarodowych⁴.

Zatem, w nazwie bezpieczeństwo podmiotu jej zakresu należy upatrywać w odpowiedzi na pytanie: kogo bezpieczeństwo to dotyczy? Przytoczone argumenty, ale i wnioski wysnute z analizy filologicznej przedmiotowej nazwy pozwalają na pytanie: kogo dotyczy bezpieczeństwo podmiotu?, odpowiedzieć: dotyczy jednostki ludzkiej oraz różnorodnych całości zbiorowego, zorganizowanego działania człowieka, w których do dziś zrzeszają się ludzie. Ponadto w ostatnich trzech dekadach na skutek zmian klimatycznych Ziemi, zaobserwować można w wypowiedziach dotyczących bezpieczeństwa cywilizacji ludzkiej próby ekoempatycznego upodmiotowienia⁵, do tego czasu wyłącznie przedmiotowo traktowanej przyrody.

W rezultacie nazwa abstrakcyjna „bezpieczeństwo” umieszczana jest w różnych kontekstach. Nazwa ta konkretyzowana jest najczęściej podmiotowo kogo dotyczy?: człowieka, narodu, grupy społecznej, państwa, stowarzyszenia państw, społeczeństwa globalnego⁶ i dookreślana przedmiotowo czego dotyczy?, predykatami: militarne, ekonomiczne, polityczne, publiczne, powszechne, społeczne, kulturowe, ideologiczne, ekologiczne, informacyjne⁷. Ponadto bezpieczeństwo podmiotu umiejscawiane jest przestrzennie, jako: zewnętrzne, wewnętrzne albo lokalne, regionalne, międzynarodowe, globalne⁸ oraz czasowo jako: przeszłe, obecne, przyszłe⁹.

Przedmiot, miejsce, czas	Przedmiot	Przestrzeń 1.	Przestrzeń 2.	Czas
Podmiot				
1. Człowiek 2. Grupa społeczna 3. Naród 4. Państwo 5. Stowarzyszenia państw 6. Społeczeństwo globalne	1. Militarne 2. Ekonomiczne 3. Polityczne 4. Publiczne 5. Powszechne 6. Społeczne 7. Kulturowe 8. Ideologiczne 9. Ekologiczne 10. Informacyjne	1. Zewnętrzne 2. Wewnętrzne	1. Lokalne, 2. Regionalne, 3. Międzynarodowe 4. Globalne	1. Przeszłe 2. Obecne 3. Przyszłe

Tabela 1. Możliwy zakres bezpieczeństwa podmiotu

Źródło: opracowanie własne

³ F. Fukuyama, *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*, Poznań 2012, s. 71-116.

⁴ S. Sagan, V. Serzhanova, *Nauka o państwie współczesnym*, Warszawa 2010, s. 186-199.

⁵ L.J. Krzyżanowski, *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty, filozofia, dylematy*, Warszawa 1999, s. 240-243.

⁶ Vide: J. Stańczyk, *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, Poznań 2017, s. 86-171, P. D. Williams, *Security Studies. An Introduction*, Tajlor&Francis e-Library, 2008, s. 2-10, R. Wróblewski, *Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie*, Siedlce 2017, s. 89, idem *Bezpieczeństwo narodowe zintegrowane i zrównoważone*, Siedlce 2019, s. 55-60.

⁷ Vide: W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, s. 127-190, R. Wróblewski, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 77-132. B. Buzan, *New Patterns of Global Security*, „International Affairs”, Vol. 67, N. 3, Jul., 1991.

⁸ J. Stańczyk, *Formułowanie ...*, op. cit., s. 167.

⁹ M.D. Hills, *Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory. Online Readings in Psychology and Culture*, 4(4). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1040>, s. 5 (12.11.2019).

W tabeli 1 dostrzec należy wielość pojmowania bezpieczeństwa podmiotu. Liczba ujęć kontekstowych przedmiotowego bezpieczeństwa od 360 (miejsce „Przestrzeń 1.”) do 1440 (miejsce „Przestrzeń 2.”) ulega zmniejszeniu albo zwiększeniu zależnie od podejścia autorów przede wszystkim do kategorii „Przedmiot”. Na przykład w przywołanych publikacjach od 4 sektorów bezpieczeństwa Barry Buzana, przez 10 bezpieczeństw przedmiotowych Waldemara Kitlera do 16 wymiarów przedmiotowych Ryszarda Wróblewskiego.

Jednak w każdym z wymienionych desygnatów bezpieczeństwa podmiotu i ich możliwych kombinacji, autorzy bezpieczeństwo to denotujący, do jego konotacji używają kategorii dobra wyrażanego wartościami, rzadziej cnotami, które często w naukach o bezpieczeństwie utożsamiane są z kategorią wartości. W praktyce naukowego poznania przedmiotowego bezpieczeństwa wartości te identyfikowane są *quid facti?* spekulacyjnie za pomocą intuicji intelektualnej wspartej słowotwórczo analizą źródłosłowa wyrazu „bezpieczeństwo”, indukcyjnie przez sprawdzanie faktów rzeczywistości (fakty surowe), najczęściej normatywnej bezpieczeństwa podmiotu oraz filologicznie na drodze analizy zdań opisujących i wyjaśniających przedmiotowe bezpieczeństwo w teorii naukowej (fakty naukowe). Działanie takie implikuje kantowskie pytanie: *quid juris?* o prawomocność naukową realizowanego w opisanym trybie, raczej identyfikowania niż formowania systemu wartości bezpieczeństwa podmiotu.

Pozostawiając postawione pytanie otwartym, ale zmierzając do realizacji wartości poszukiwania prawdy w nauce, zasadnym staje się rozwiązanie problemu: jak uznawać, normować i strukturalizować wartości bezpieczeństwa podmiotu, aby nadać im atrybuty względnej uniwersalności i trwałości w licznych możliwych ujęciach przedmiotowych, przestrzennych i czasowych tegoż bezpieczeństwa? Odpowiedź na tak postawione pytanie ukierunkowuje poznawczo wstępna hipoteza robocza, w której przypuszcza się, że zbiór wartości w naukach o bezpieczeństwie należy identyfikować i tworzyć w ramach szczegółowej teorii wartości bezpieczeństwa podmiotu, a kierując się regułami ogólnej teorii wartości i etyki normatywnej, zmierzać do określenia istnienia i pojmowania wartości, trybu uznawania kogoś za wartościowego, a czegoś za wartościowe, klasyfikowania, normowania, ustalenia znaczenia i struktury wartości przedmiotowego bezpieczeństwa.

Rozwiązanie sformułowanego problemu i weryfikacja, a w rezultacie podniesienie prawdopodobieństwa postawionej hipotezy do rangi hipotezy naukowej, głównie przez wzgląd na podstawowy charakter prowadzonych badań, możliwe stało się z zastosowaniem systemu hipotetyczno, a po części asertoryczno-dedukcyjnego, w tym prawdziwościowych reguł logicznych rachunku zdań.

GENEZA ISTNIENIA I POJMOWANIA CNÓT I WARTOŚCI

Ustalenie czym jest? i co to jest? dobro (*agathón*) dla osoby lub grupy, w której osoba ta funkcjonuje, tworzyło liczne trudności, skutkujące praktyczną, a w konsekwencji poznawczą sytuacją problemową. Próby rozwiązania tej ostatniej sytuacji odnotować można już w wiekach VIII-VI p.n.e, w okresie przedfilozoficznym, kiedy poszukiwano dobra rozumianego jako (*aretè*) sprawność, dzielność i doskonałość (*perfectio*), w modelach: bohatera, prostego człowieka, wojownika, obywatela, arystokraty, zwycięzcy, egzystencji człowieka¹⁰. Każdy z wymienionych modeli charakteryzował inny zestaw zalet charakteru człowieka. Poszukiwanie zbioru cech osobowych, usprawniających czynienie dobra kontynuowano od czasów pierwszych filozofów Talesa i Anaksymandera (VI w. p.n.e) przez Heraklita, Pitagorasa, Ksenofanesa, Parmenidesa, Demokryta, Protagorasa, po czasy Sokratesa, Platona i Arystotelesa (V-IV w. p.n.e.).

Platon wyróżnił trzy najwyższe rodzaje wartości (*summum bonum*): dobro, piękno, prawda¹¹, a do fundamentalnych zalet charakteru zaliczył cnoty kardynalne: mądrość, męstwo, umiarkowanie i sprawiedliwość, pozwalające spełniać obywatelowi funkcje idealnego państwa. Z kolei Arystoteles w swej Etyce Nikomachejskiej zidentyfikował cnotę jako *pewną dyspozycję, przez którą człowiek staje się dobry i dzięki której dobrze wykonuje własne działania*¹². Wysiłki Platona i Arystotelesa w poznaniu dobra kontynuował w średniowieczu św. Tomasz z Akwinu, utożsamiając dobro z bytem i ustalając, że dobro jest tym czego wszyscy pożądamy¹³. Z kolei w przeciwieństwie do akwinaty Jan Duns Szkot upatrywał stanowienia dobra we własnych, niezależnych od rozumu aktach woli, wybierających to, co rozum pokazuje jako wartościowe, godne dążeń¹⁴.

W epoce filozofii nowożytnej istotny wkład, w aspekcie tworzenia reguł formowania wartości bezpieczeństwa podmiotu, wniósł do etyki David Hume. Swą koncepcję moralności zawarł w *Traktacie o naturze ludzkiej, księga III o moralności*¹⁵. Wspomnianą koncepcję Hume oparł o uczucia przyjemności bądź nieprzyjemności, oddzielone od ludzkiego rozumu, które czerpią swe źródła z poczucia sprawiedliwości albo niesprawiedliwości. Zakładał, że człowiek ze swej natury jest egoistyczny zmierzający do zdobycia własności rozumianej jako dobra materialne zewnętrzne, zatem niesprawiedliwy. Natomiast dążność człowieka do zachowania posiadanych dóbr materialnych skłania go do zrzeszania się i zawierania umów społecznych gwarantujących zachowanie tych dóbr. Uogólniając, poglądy etyczne Huma można uznać za antyracjonalne, subiektywistyczne, ale silnie zorientowane prospołecznie,

¹⁰ S. Sobczak, *Aksjologia i teleologia pedagogiki resocjalizacyjnej*, Warszawa 2009, s. 22-28.

¹¹ W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 2004, s.9.

¹² *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/c/cnotyiwady.pdf> (14.11.2019).

¹³ S. Sobczak, *op. cit.*, s. 47.

¹⁴ *Ibidem*, s. 48.

¹⁵ D. Hume, *Traktat o naturze ludzkiej*, <http://bacon.umcs.lublin.pl/~lukasik/wp-content/uploads/2012/09/Hume-traktat-o-naturze-ludzkiej.pdf>. (21.11.2019).

a posiadanie (własność) za jeden z atrybutów bezpieczeństwa podmiotu do dziś wymieniany pośród wartości to bezpieczeństwo konstytuujących.

Z kolei Immanuel Kant skłaniał się ku sceptycznemu racjonalizmowi, negującemu możliwość poznania przedmiotów na podstawie samego tylko rozumu, bez odniesienia do doświadczenia empirycznego¹⁶. Uważał, że o wartości moralnej czynu przesądza intencja postępowania zgodnie z obowiązkiem, a nie pod wpływem skłonności czy uczuć. Wolę dobra rozumiał on jako obowiązek. Obowiązek zaś jako konieczność czynu, wynikającą z poszanowania prawa, prowadzącego nawet wbrew skłonnościom do prawdziwego szczęścia. Kant wartość moralną działania z obowiązku upatrywał w zasadzie woli. Swe przekonania uprawomocnił naukowo wprowadzając kategorie etyczne imperatywów¹⁷, w których, między innymi, nakazywał: „Postępuj tylko według takiej maksymy, dzięki której możesz zarazem chcieć, żeby stała się prawem powszechnym lub Postępuj tak byś człowieczeństwa tak w twej osobie, jak też w osobie każdego innego używał zawsze zarazem jako celu, nigdy tylko jako środka”¹⁸. Maksymy te wykorzystał w koncepcji państwa celów, przez które Kant rozumiał systematyczne powiązanie różnych istot rozumnych przez wspólne prawa. Człowiek w takim państwie jest powszechnie prawodawczy, a zarazem podległy tym prawom, a obowiązek w państwie celów nie ciąży na zwierzchniku, ale na każdym członku. Podejście etyczne Kanta do człowieka i państwa, znalazło w przestrzeni międzynarodowej stałe miejsce wśród paradygmatów liberalnych *security studium*, pod nazwami liberalizm tradycyjny lub liberalizm kantowski¹⁹.

Współczesne rozumienie teorii wartości zapoczątkował w połowie XIX wieku Rudolph Hermann Lotze, twierdząc że „values are the key for the world of forms”²⁰. W aksjologii R. H. Lotze wartości są niepoznawalne, człowiek je tworzy. Zatem nie istnieją obiektywnie, ale mają walor, obiektywnie obowiązują. Dobro myśliciel ten odnajduje w wartościach radości, zadowolenia i szczęścia, rozumianych jako uczucia ogólne i konieczne, stopniowane proporcjonalnie do doniosłości myśli i celów tkwiących w rzeczywistości bytach²¹.

Z kolei na przełomie XIX i XX wieku Franz Brentano, filozof psychologii, wprowadził do współczesnej myśli aksjologicznej intencjonalność jako właściwość aktów poznania i uczucia, kierujących człowieka ku przedmiotowi. Dobro podmiotu rozumiał jako miłość słuszną, której przeciwstawił nienawiść. Słuszności uczucia miłości upatrywał w adekwatności do jej przedmiotu, rozumianej jako „being appropriate, suitable, or fitting”²². Interesujące w aspekcie formowania wartości bezpieczeństwa podmiotu podejście do sfery wartości podmiotu wniósł neokantysta Heinrich Rickert. Pomijając jego stosunek do religii, erotyki i relacji mężczyzna-kobieta, dostrzec należy ważne i bliskie H. Lotze obiektywne

¹⁶ *Powszechna....., op. cit.*

¹⁷ I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki moralności*, Kęty 2009, s. 12-32.

¹⁸ *Ibidem*, s. 38, 46.

¹⁹ P. D. Williams, *op. cit.*, s. 30-32.

²⁰ Internet Encyclopedia of Philosophy, <https://www.iep.utm.edu/lotze/> (24.11.2019).

²¹ D. Sullivan, *Hermann Lotze.5.3. Value Theory*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/hermann-lotze/#5.3>(24.11.2019).

²² *Ibidem*, W. Huerner, *Franz Brentano, 4. Logic, Ethics, and Aesthetics* (24.11.2019).

i jednocześnie nierealne, oddzielone od świata empirycznego istnienie wartości. W myśl przekonań Rickerta wartości pojawiają się w rzeczywistości przez wolę człowieka, a uniwersum składa się z tego co rzeczywiste i tego co wartościowe²³. Natomiast Alexius Meinong z austriackiej szkoły etyków aksjologicznych we wczesnym okresie swojej aktywności naukowej przypisywał wartość do sfery emocjonalnej człowieka oraz wiązał przeżycie emocjonalne z rozumowym, intelektualnym²⁴. Inny reprezentant wspomnianej szkoły Christian von Ehrenfels za wartość uważał rzecz wartą pożądania, a ponadto uzależniał istnienie wartości od przedmiotu i miary pożądania²⁵.

Ustalenie istnienia i pojmowania wartości i cnót na potrzeby formowania wartości bezpieczeństwa podmiotu w całym jego zakresie wymaga ontologicznego określenia się w pojmowaniu bytu w ogóle. Wszystkie możliwe, a dokonywane przez wzgląd na przedmiot, przestrzeń i czas ujęcia kontekstowe bezpieczeństwa podmiotu wykazują jego przynależność do całości zorganizowanego zbiorowego działania ludzkiego. Człowiek wprawdzie może organizować swoje życie indywidualnie, ale prawie zawsze czyni to w ramach większej organizacji: państwa lub stowarzyszeń państw o różnym (ekonomicznym, militarnym, politycznym, ekologicznym) przeznaczeniu. Zatem w ontologii bezpieczeństwa podmiotu wydajna poznawczo staje się teoria bytu Leszka Jerzego Krzyżanowskiego²⁶, w której zakłada on podział szeroko rozumianej rzeczywistości na dwie sfery konceptualną i realną. W sferze konceptualnej mieszczą się wszelkie byty subiektywne i intersubiektywne zawsze zależne od umysłu człowieka. Natomiast w sferze realnej wszelkie przedmioty materialne i oddziaływania materialno-energetyczno-informacyjne łączące je w większe agregaty.

W tak rozumianej rzeczywistości cnota i wartość mieszczą się w sferze konceptualnej rzeczywistości. Charakteryzuje je bytowa pochodność, niesamoistność, niesamodzielnosc i zależność od człowieka. Są wyobrażeniem tego co doznawane i koncepcją tego, co uznawane za godne pożądania. Wartości powstają wskutek sądu oceniającego, którego wynik jest pozytywny i wyraża aprobatę przedmiotu oceny. Przedmioty oceny mogą być częściami zarówno realnej jak i konceptualnej sfery rzeczywistości. Wartość może być zarówno uświadomiona w wyniku indywidualnego lub zbiorowego sądu oceniającego, ale i emocjonalnie, indywidualnie odczuwana. Zatem za wartość bezpieczeństwa podmiotu uznawany będzie wytwór odczuć, przeświadczeń lub przekonań tego podmiotu o tym co w rzeczywistości przyrodniczej, i psychospołeczno-kulturowej tegoż bezpieczeństwa jest pozytywnie oceniane i uznawane za godne pożądania i dążeń²⁷.

Przyjęte pojmowanie wartości bezpieczeństwa podmiotu pozwala je uznać za wytwór emocji (odczucie) lub wynik myślenia w trakcie aktu poznania (przekonanie) lub doświadczenia (przeświadczenie). Jednocześnie jest ona tym, co jednostka lub środowisko społeczne tegoż

²³ *Ibidem*, A. Staiti, *Heinrich Rickert, 4. The philosophy of values and the philosophy of history* (24.11.2019).

²⁴ *Ibidem*, J. Marek, *Alexius Meinong, 7.1 Meinong's Initial Theory — Value Subjectivism* (24.11.2019).

²⁵ *Ibidem*, R. Rollinger, C. Lerna, *Christian von Ehrenfels, 3. Theory of Values* (24.11.2019).

²⁶ L. J. Krzyżanowski, *op. cit.*, s. 147-171.

²⁷ *Ibidem*, s. 203-206.

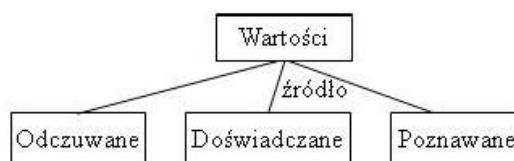

bezpieczeństwa uznaje normatywnie i powinnościowo (uznawane) za właściwy (godność pożądaną) i funkcjonalny (godność dążenia) przedmiot pragnień. Natomiast za cnoty, w aspekcie bezpieczeństwa podmiotu, uznać należy zalety charakteru człowieka, uspasabiające go sprawnościowo i dyspozycyjnie do realizacji wartości składających się na dobrostan prowadzący do osiągnięcia dobra najwyższego „bezpieczeństwa” zarówno tegoż człowieka, jak i innych podmiotów. Za operacyjne w formowaniu wartości bezpieczeństwa podmiotu uznać można wyróżnione przez Platona cnoty kardynalne: mądrość, męstwo, umiarkowanie i sprawiedliwość. Z kolei przez dobrostan uznaje się za konsekwencjalistami listę wartości go współtworzących²⁸, których atrybutami są jedność, miara i porządek. W wypadku bezpieczeństwa podmiotu listę tę tworzą wartości: przetrwania, integralności, niezależności i rozwoju podmiotu w środowisku wyzwań i zagrożeń tegoż bezpieczeństwa.

Wartość przyjętego w niniejszym artykule podejścia aksjologicznego i ontologicznego przejawia się w tworzeniu rzeczowo-atrybutowo-procesualnego pojmowania bezpieczeństwa podmiotu. Za bezpieczeństwo podmiotu w deklarowanym podejściu uznaje się tę część sfer realnej i konceptualnej podmiotu, w której człowiek, ludzie i wytworzone przez nich artefakty oraz zawłaszczana część przyrody (rzeczy) w procesach wzajemnego oddziaływania (procesy) tworzą wysokie prawdopodobieństwo zdarzeń pozytywnych przez co są w stanie sprostać wyzwaniom, przeciwstawić się zagrożeniom, zapewniając przetrwanie, zachowanie integralności, niezależności i rozwoju (atrybuty) tegoż podmiotu w środowisku wspomnianych wyzwań i zagrożeń. Wartości dobrostanu bezpieczeństwa podmiotu wymagają ustalenia ich znaczenia i struktury, co należy poprzedzić określeniem trybu uznania ich za wartościowe.

TRYB KLASYFIKOWANIA I UZNAWANIA WARTOŚCI

Ustalony sposób istnienia i pojmowania wartości bezpieczeństwa podmiotu pozwala uzyskać efekt ich jedności, miary i porządku, przez sądy wartości te klasyfikujące i uznające. Według kryterium źródła wartości należy je zaklasyfikować do tych odczuwanych, doświadczanych i poznawanych.

Rysunek 1. Podział wartości bezpieczeństwa podmiotu według ich źródła
Źródło: opracowanie własne

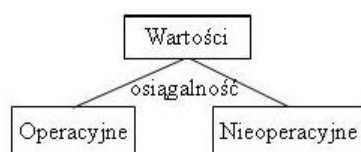
Za najsilniejsze źródło identyfikacji i tworzenia tak zaklasyfikowanych wartości bezpieczeństwa podmiotu uznać należy uporządkowane językowo, metodycznie i instytucjonalnie poznanie. Człowiek wchodzi w kontakt z otaczającym go środowiskiem przez system stosunków. C.G Jung w systemie tym myślenie uznaje za główną funkcję, natomiast percepcję i intuicję

²⁸ K. Saja, *Etyka normatywna. Między konsekwencjalizmem a deontologią*, Kraków 2015, s. 82.

uważa za funkcje pomocnicze, wreszcie czuciu przypisuje rangę funkcji niższej, biorącej tylko niewielki udział w poznaniu²⁹. Zatem poznanie naukowe, którego głównym atrybutem jest myślenie staje się najbardziej wiarygodnym źródłem i zasadą jednostkowych ocen przedmiotowych wartości, a percepcji doświadczeń i uczuciom przypisać należy ważną, ale pomocniczą rolę w procesie poznania wartości bezpieczeństwa podmiotu.

Kolejnym istotnym kryterium klasyfikowania wartości, w aspekcie przyjętego rzeczowo-atrybutowo-procesulanego pojmowania bezpieczeństwa podmiotu, jest ich osiągalność. Działanie podmiotów zmierzające do osiągnięcia dobra najwyższego – bezpieczeństwa ukierunkowuje cel działania. Natomiast za podstawowe kryterium wyznaczania celów indywidualnych i zbiorowych uznaje się wartość³⁰. Zatem to osiągalność wartości uznać należy za główną miarę przedmiotowo określonego celu.

Rysunek 2. Podział wartości bezpieczeństwa podmiotu według ich osiągalności
Źródło: opracowanie własne

Operacyjność wartości oznacza ich pozytywną ocenę przez wzgląd na konsekwencje dla bezpieczeństwa podmiotu w środowisku wyzwań i zagrożeń. Jeśli sąd oceniający wykazuje zgodność wartości z potrzebami otoczenia przyrodniczo-społecznego, to uznajemy ją za operacyjną, godną dążeń, spełniającą konkretną funkcję w osiągnięciu celu ostatecznego bezpieczeństwa (*desirable*). Jeśli natomiast w ocenie podmiotu brak jest zgodności pomiędzy wartością a wspomnianymi potrzebami konieczne jest przypisanie takiej wartości do klasy nieoperacyjnej, w której mieszczą się wartości życzeniowe, nawet pożądane (*desire*), ale nieosiągalne³¹. Zatem operacyjność wartości uznaje się za kolejną zasadę ich oceny jednostkowej.

Rangowanie wartości, jak twierdzi Max Scheler tkwi w ich istocie i pozwala wyróżnić wartości wyższego i niższego rzędu. Ponadto wartości niższego rzędu są ufundowane przez wartości wyższego rzędu, zatem od nich zależne bytowo. Jeśli przyjąć za kryterium rangi za M. Schelerem: trwałość, podzielność, hierarchiczność, głębokość zadowolenia z wartości i ich względność³², wyłaniają się w bezpieczeństwie podmiotu wartości najwyższe (ostateczne), dobrostanu i instrumentalne.

²⁹ J. Jacobi, *Psychologia C.G. Junga*, Poznań 2014, s. 44, 45.

³⁰ J. Dewey, *Theory of Valuation*, University of Chicago 1943, s. 33-40.

³¹ *Ibidem*, s. 31, 32.

³² Z. Davis, A. Steinbock, *Max Scheler*, 3. *Value Personalism*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, [https://plato.stanford.edu/entries/hermann-lotze/#5.3\(25.11.2019\)](https://plato.stanford.edu/entries/hermann-lotze/#5.3(25.11.2019)).

Rysunek 3. Podział wartości bezpieczeństwa podmiotu wg ich rangi

Źródło: opracowanie własne

W zaprezentowanym podziale wartości bezpieczeństwa podmiotu, wartość bezpieczeństwa uznać należy za ostateczną, której atrybuty: przetrwanie, integralność, niezależność i rozwój, tworzą listę dóbr (wartości) określając jej dobrostan. Z kolei dobrostan funduje liczne wartości instrumentalne, przez które jest określany. Zatem kierując się atrybutami dobra: jednością, miarą i porządkiem rangowanie uznaje się za kolejną zasadę oceny jednostkowej wartości.

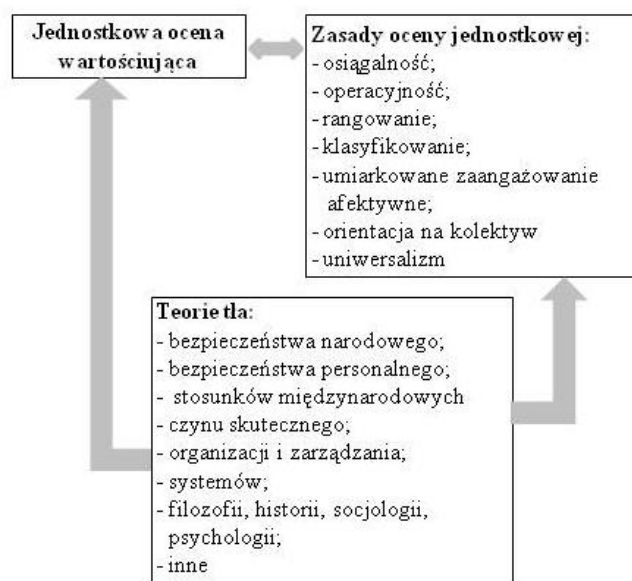
Talcott Parsons i Edward Shils w dziele pod ich redakcją poświęconym ogólnej teorii działania w poszukiwaniu wzorów osobowościowych w systemach wartości różnych społeczeństw, utworzyli alternatywne pary w układzie cech zmiennych (*pattern variables*), a następnie scharakteryzowali wieloaspektowo każdą z wymienionych cech³³. Wzięli pod uwagę następujące pary cech: afektywne zaangażowanie – afektywną neutralność, orientację na kolektyw – orientację na własną osobę, uniwersalizm – partykularyzm, przypisanie – osiągnięcie oraz aspektowość - całkowitość. Potrzeba ustalenia trybu identyfikowania i tworzenia wartości bezpieczeństwa podmiotu po części może być zaspokojona przez zaliczenie po analizie *pattern variables* przywołanych autorów do zasad ocen jednostkowych: umiarkowanego zaangażowania afektywnego, orientacji na kolektyw, uniwersalizmu, osiągalności.

W poszukiwaniu trybu identyfikowania i tworzenia uporządkowanego zbioru wartości bezpieczeństwa podmiotu przydatna okazała się adaptacja metody szerokiej refleksyjnej równowagi Normana Danielsa³⁴. Metodę tę z punktu widzenia etyki normatywnej, w tym teorii koherencji, precyzyjnie scharakteryzował Krzysztof Saja³⁵. Jednak specyfika przedmiotu poznania jakim są wartości bezpieczeństwa podmiotu wymagała zastąpienia w modelu tym zasad moralnych zasadami oceny jednostkowej wartości, a jednostkowe oceny moralne jednostkowymi ocenami wartościującymi. Natomiast do teorii tła zaliczono teorie tworzone w ramach materialnych i formalnych nauk o bezpieczeństwie i pokrewnych dyscyplin naukowych, przede wszystkim z dziedziny nauk społecznych.

³³ T. Parsons, E.A. Shils, *Values, Motives, and System of Action* w: T. Parsons, E.A. Shils (red) *Toward a General Theory of Action*, Cambridge, Massachusetts 1962, s. 76-91.

³⁴ N. Daniels, *Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance in Ethics*, „The Journal of Philosophy”, Vol. 76, No. 5 (May, 1979), pp. 256-282

³⁵ K. Saja, *op. cit.*, s. 59-63.

Rysunek 4. Model szerokiej refleksyjnej równowagi wartości bezpieczeństwa podmiotu

Źródło: opracowanie własne

Celem metody szerokiej refleksyjnej równowagi wartości bezpieczeństwa podmiotu jest osiągnięcie koherentnego zbioru sądów wartościujących składającego się z rozważnych jednostkowych ocen wartościujących, rozważnych zasad ocen jednostkowych oraz istotnych teorii tworzących ich tło. Osiąganie tak postawionego celu przebiega na drodze formułowania zbioru wartości bezpieczeństwa podmiotu na podstawie implikacji wynikających z teorii tła, następnie poddawanie ich równoważeniu (sprawdzaniu) z zasadami ocen jednostkowych i wreszcie podejmowanie jednostkowych ocen wartościujących zgodnych z zasadami ocen jednostkowych, ale i uwzględniających implikacje teorii tła. W rezultacie znacznie zwiększa się prawdopodobieństwo sformułowania w trybie umiarkowanego zaangażowania afektywnego względnie uniwersalnego i trwałego zbioru wartości, charakteryzującego się osiągalnością, operacyjnością, ustaloną rangą i klasą, kolektywną orientacją. Zbioru, który ma istotne znaczenie w kreowaniu bezpieczeństwa podmiotu.

USTALENIE ZNACZENIA WARTOŚCI

Znaczenie wartości w tworzeniu bezpieczeństwa podmiotu najwyraźniej widoczne jest we wszelkich działaniach podejmowanych przez podmioty dla zapewnienia sobie wartości najwyższej – bezpieczeństwa. Sprawność tych działań w decydującej mierze zależy od poprawnej strategii działania. Ta zaś przejawia się najpełniej w kategoriach wizji, misji, interesu, i celu działania podmiotu osiągającego stan bezpieczeństwa. Natomiast sformułowanie wymienionych kategorii strategii działania podmiotu bez użycia właściwie dobranych wartości jest niemożliwe. Zatem tryb szerokiej refleksyjnej równowagi wyłaniania wartości bezpieczeństwa podmiotu jest niezwykle istotny w tworzeniu spójnego zbioru przedmiotowych wartości. Jednak dopiero określenie ich znaczenia w określaniu stanów

końcowych (*ends*) oraz korzyści (*interest*) podmiotu z osiągnięcia tych stanów pozwala pełniej zrozumieć znaczenie wartości w bezpieczeństwie podmiotu³⁶.

Określenie znaczenia wartości możliwe jest przez ustalenie związków między atrybutami samej wartości i elementami strategii działania w ramach bezpieczeństwa podmiotu, wspomnianych już wizji, misji, interesu, celu. Natomiast organizacyjny charakter podmiotów działających w zapewnianiu swego bezpieczeństwa, skłania do przyjęcia także organizacyjnego nachylenia w pojmowaniu wymienionych elementów strategii działania. Z kolei, zgodnie z ustalonym pojmowaniem wartości za jej atrybuty uznaje się: pozytywną ocenę, pożądanie oraz godność dążeń.

Wizja rozumiana jest jako przyszły obraz fragmentu rzeczywistości utworzony przez twórczą wyobraźnię, którego zaistnienie uważa się za teoretycznie możliwe. Tak pojmowana wizja jest pożądanym obiektem dążeń bezpieczeństwa podmiotu. Zatem podmiot wyobrażający sobie obraz bezpieczeństwa podmiotu powinien brać pod uwagę funkcjonalności atrybutu wartości w relacji do atrybutów wizji. Przyszły obraz fragmentu rzeczywistości musi jednocześnie posiadać wszystkie atrybuty wartości.

Misja z kolei pojmowana jako przedmiot aspiracji, trwałych dążeń podmiotu w zakresie pożądanego społecznie jego działalności, pozwala zauważyć takie atrybuty misji jak: aspiracja, trwałe dążenie i pożądana społecznie działalność. Aspiracja jako ogół pragnień, dążeń podmiotu do osiągnięcia zamierzonego celu, społeczne uwarunkowanie tych pragnień, dążeń, w pełni absorbuje atrybuty wartości.

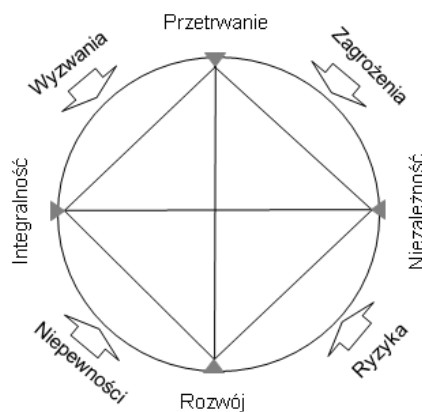
Najpełniej jednak kategoria wartości wykazuje swe znaczenie w kategoriach celu i interesu podmiotu zapewniającego sobie bezpieczeństwo. Cel rozumiany jest jako określony podmiotowo, przedmiotowo, przestrzennie i czasowo oczekiwany rezultat działania. Pozytywna ocena, godność pożądań i dążeń muszą pełnić rolę kryterium wyznaczania podmiotu osiągnącego cel, jego przedmiotowego określenia, umiejscowienia w czasie i przestrzeni. Natomiast interes pojmuje się jako korzystny, opłacalny stan sfery materialnej i niematerialnej podmiotu, do którego podmiot ten dąży. Wartość przez swe atrybuty wykazuje, wykorzystywaną w teorii i praktyce bezpieczeństwa podmiotu zdolność pośredniczenia w ustalaniu celów i interesów przedmiotowego bezpieczeństwa. Jednak pełne rozumienie znaczenia wartości bezpieczeństwa podmiotu możliwe jest na drodze ich strukturalizowania, to znaczy połączenia relacjami wzajemnego uzupełniania się i inkluzji, pozwalającymi dostrzec hierarchię przedmiotowych wartości.

STRUKTURA I CHARAKTERYSTYKA WARTOŚCI

Przez strukturę w niniejszym opracowaniu rozumie się zbiór relacji rozpięty na zbiorze wartości przez wzgląd na ich komplementarność i inkluzywność. Sieciowość relacji wartości dobrostanu bezpieczeństwa podmiotu ilustruje rysunek 5.

---

³⁶ J. Dewey, *op. cit.*, s. 33-40.

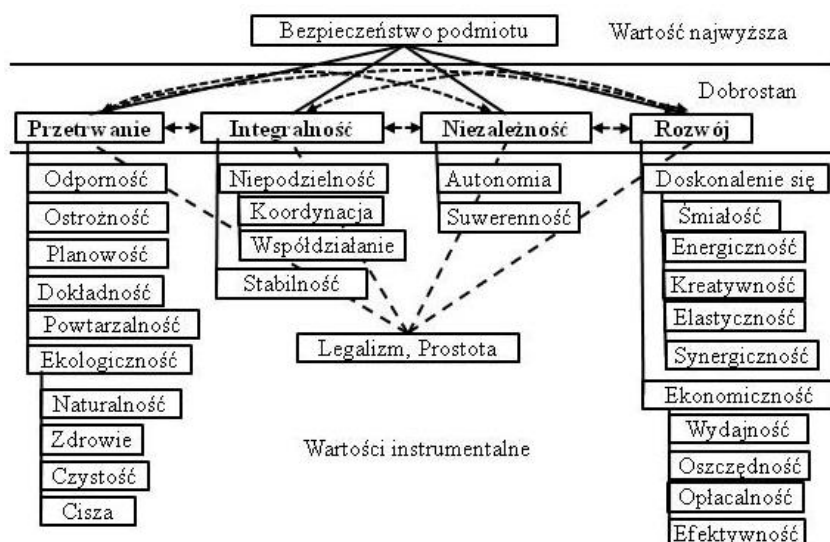

Rysunek 5. Model sieciowej struktury wartości dobrostanu bezpieczeństwa podmiotu

Źródło: opracowanie własne

Na rysunku tym można dostrzec, że wyzwania i zagrożenia, ryzyko i niepewność implikują zarówno zaliczenie do zbioru dobrostanu określonych wartości, jak i relacje między nimi. Integralność pojmowana jako odporność bezpieczeństwa podmiotu na rozbicie lub nieautoryzowaną przez podmiot zmianę jego struktury warunkuje jego przetrwanie, zdolność podmiotu do niezmiennego istnienia w czasie. Ta ostaną zaś w swoistym sprzężeniu zwrotnym staje się gwarantem integralności. Z kolei niezależność rozumiana jako niepodporządkowanie komuś lub czemuś, decydowanie o sobie, uniemożliwia nieautoryzowaną zmianę kształtu i uniezależnia niezmienną trwanie w funkcji czasu bezpieczeństwa podmiotu od czynników podmiotowego i przedmiotowego otoczenia tegoż bezpieczeństwa. Z kolei brak możliwości zachowania integralności i przetrwania, nie pozwala zachować niezależności bezpieczeństwa podmiotu. Wreszcie postęp w doskonaleniu się, czyli rozwój integralności, zdolności przetrwania i niezależności podmiotu warunkuje zachowanie jego bezpieczeństwa, a jednocześnie nie jest możliwy wobec podmiotu niezintegrowanego, zależnego i niezdolnego do przetrwania.

Bezpieczeństwo podmiotu jako wartość najwyższą, ostateczną funduje jego dobrostan, listę dóbr (wartości), pełniących rolę atrybutów tegoż dobrostanu. Natomiast wartości konstytuujące dobrostan bezpieczeństwa podmiotu fundują kolejne wartości, tym razem instrumentalne. Na rysunku 6. można dostrzec, że przetrwaniu sprzyja odporność, ostrożność, planowość, dokładność i ekologiczność, a w relacji do ekologiczności instrumentalną rolę pełnią: naturalność, zdrowie, czystość i cisza. Integralność z kolei funduje niepodzielność i stabilność, a niepodzielność konstytuuje współdziałanie i koordynacja. Atrybutami niezależności są autonomia i suwerenność. Rozwojowi sprzyja zaś doskonalenie się i ekonomiczność. Natomiast doskonalenie funduje śmiałość, energiczność, kreatywność, elastyczność i synergiczność. Wreszcie ekonomiczności sprzyjają wydajność, oszczędność, opłacalność i efektywność.

Rysunek 6. Model hierarchicznej struktury wartości dobrostanu bezpieczeństwa podmiotu.

Źródło: opracowanie własne

Przez odporność pojmujemy się niepodatność podmiotu na działanie wyzwań, zagrożeń, ryzyk i niepewności. Ostrożność natomiast, jest rozumiana jako wskaźnik sprawności bezpieczeństwa podmiotu, jego przeczność i rozwaga, polegająca na zwiększeniu uwagi i dostosowaniu zachowania do warunków otoczenia w stopniu umożliwiającym odpowiednio szybkie reagowanie. Z kolei planowość jest przestrzeganiem w aspektach: czasowo-przestrzennych, strukturalnych i potencjałowych, typowych, wcześniej ustalonych procedur, zamierzonych działań, które miały prowadzić do sprecyzowanego celu działań bezpieczeństwa podmiotu. Natomiast za dokładność uznano miarę tego, jak wyniki pracy wykonywanej w zapewnianiu bezpieczeństwa podmiotu są bliskie jej wartości przyjętej za optymalną. Następnie za powtarzalność uznaje się zdolność do wielokrotnego wykonywania w ramach bezpieczeństwa podmiotu zaplanowanych działań w ustalonym trybie. Wartość ta gwarantuje istnienie w bezpieczeństwie podmiotu mechanizmów wymuszających ustalony tryb realizacji zadań. Ekologiczność wreszcie traktować należy jako utrzymywanie właściwych relacji między wszelkimi podmiotami zaangażowanymi w zapewnianie bezpieczeństwa podmiotu a otaczającym je środowiskiem naturalnym. Właściwych w znaczeniu minimalizowania szkodliwego wpływu podejmowanych działań na przyrodę.

Ekologiczności z kolei sprzyjają instrumentalnie: naturalność, zdrowie, czystość i cisza. Przez naturalność rozumiany jest poziom pozostawienia przyrody żywej i martwej w stanie pierwotnym, bez śladów wpływu człowieka na tę przyrodę. Wartość zdrowia to zdolność podmiotów do normalnego funkcjonowania w wymiarze fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym. Czystość z kolei to tyle, co niepowodowanie zanieczyszczeń środowiska naturalnego, a cisza traktowana jest jako stan, w którym nie rozlegają się żadne dźwięki.

W wartości integralności, niepodzielność pełni rolę tworzenia niekorzystnych warunków podziału bezpieczeństwa podmiotu, a stabilność jest utrwaloną zdolnością powracania przedmiotowego bezpieczeństwa do stanu równowagi lub pozostania podmiotu w stanie

równowagi pomimo poddania go zakłóceniom, wymuszeniom. Niepodzielności bezpieczeństwa podmiotu sprzyja współdziałanie i koordynacja. Przez współdziałanie rozumiana jest zdolność do prowadzenia działań uzgodnionych w poziomie, skutkująca sytuacją, w której co najmniej jeden podmiot pomaga osiągnąć cel drugiemu podmiotowi. W tym ujęciu najwyższym poziomem pomocy dwóch podmiotów jest ich współpraca. Natomiast koordynację charakteryzuje poziom zdolności uzgadniania przez podmiot nadrzędny takiego działania podmiotów mu podległych, w którym jeden podmiot co najmniej nie przeszkadza drugiemu. W ocenie koordynacji działań podejmowanych w bezpieczeństwie podmiotu należy wziąć pod uwagę zależności przestrzenne, czasowe, kompetencyjne oraz technologiczne.

Niezależność tworzy autonomia i suwerenność podmiotu. Autonomia to możliwość stanowienia norm samemu sobie, natomiast suwerenność to zachowanie wewnętrznej i zewnętrznej niepodległości podmiotu.

Rozwój z kolei konstituuje doskonalenie się i ekonomiczność, a doskonalenie się uzależnione jest od śmiałości, energiczności, kreatywności, elastyczności i synergiczności. Za doskonalenie uznawane jest zdobywanie coraz większych umiejętności w tworzeniu bezpieczeństwa podmiotu. Natomiast przez ekonomiczność rozumie się umiejętność racjonalnego wykorzystywania zasobów bezpieczeństwa podmiotu. Śmiałość rozumiana jest jako zdolność podmiotu do podejmowania działań obarczonych ryzykiem. Z kolei za energiczność uważa się zdolność do prowadzenia działań minimalizujących czas między bodźcem a reakcją, a nawet działań wyprzedzających. Natomiast kreatywność polega na zdolności podmiotu do tworzenia nowych idei, koncepcji lub nowych skojarzeń, powiązań z istniejącymi już ideami i koncepcjami, w celu uzyskania oryginalnych i adekwatnych do potrzeb bezpieczeństwa podmiotu rozwiązań. Synergiczność zaś to zdolność do prowadzenia wspólnych działań, uzupełniających się poprzez współpracę i synchronizację, których dodatni efekt synergiczny, wyrażający się zjawiskiem synergii, jest wyższy niż suma efektów działań indywidualnych.

Ostatnia z wartości instrumentalnych tworzących rozwój ekonomiczność, konstituowana jest przez wydajność, oszczędność, opłacalność i efektywność. Wydajność to wskaźnik wykorzystania zasobów bezpieczeństwa podmiotu. Miarą poziomu wydajności jest proporcja efektów działań podmiotów do zaangażowanego potencjału (aparatura i obsługujący ją ludzie). Z kolei przez oszczędność rozumie się obniżanie kosztów działalności w ramach bezpieczeństwa podmiotu. Opłacalność zaś to przynoszenie dochodu, a przez efektywność pojmowany jest stosunek korzyści z działań bezpieczeństwa podmiotu do poniesionych na te działania nakładów (pracy, energii, materiałów itp.).

Ostatnie dwie wartości legalizm i prostota zrelatywizowane są instrumentalnie do wszystkich wartości tworzących dobrostan przedmiotowego bezpieczeństwa. Legalizm w bezpieczeństwie podmiotu jest możliwością zgodnego z prawem działania, a za prostotę uznaje się zdolność do realizacji założonych celów bez wykonywania zbędnych działań, niemających wpływu na efekt końcowy.

PODSUMOWANIE

Uogólniając, w niniejszym artykule ustalono w relacji do zadeklarowanego podejścia ontologicznego, że wartości bezpieczeństwa podmiotu istnieją rzeczywiście, ale subiektywnie i intersubiektywnie w sferze konceptualnej uniwersum bytowego. Wartości te pojmowane są jako wytwór emocji, doświadczeń i poznania ludzkiego cechujący się atrybutami: pozytywnej oceny, pożądania i godności dążeń. Natomiast za adekwatny do potrzeb poznania natury wartości, przyjęto tryb ich uznawania metodą szerokiej refleksyjnej równowagi, zaadoptowaną do potrzeb poznania przedmiotu badań. Istotą tej metody są zdania wartościujące uspójniane przez równoważenie jednostkowych ocen wartościujących z zasadami oceny jednostkowej i teoriami tła. Zauważono również, że obok wartości w aksjologii szczegółowej bezpieczeństwa podmiotu funkcjonuje kategoria cnót, które pojmowane jako zalety charakteru, sprawności podmiotu decydują wstępnie o jego dyspozycji do czynności wartościowania. Sklasyfikowano wartości bezpieczeństwa podmiotu, uzyskując ich uporządkowanie według kryteriów źródła, osiągalności i rangi. Wreszcie utworzono strukturę wartości bezpieczeństwa podmiotu, nadając im formę sieciową i hierarchiczną oraz ustalono pojmowanie wartości rozmieszczonych w tych strukturach. Można zatem uznać, że wystarczająco rozwinięto wstępną hipotezę roboczą do formy wyjaśniającej hipotezy naukowej.

Natomiast zaproponowana koncepcja aksjologiczna bezpieczeństwa podmiotu tworzy jedynie zarys pojmowania wartości przedmiotowego bezpieczeństwa. Zatem wymaga dalszych badań weryfikujących już uzyskane wyniki i poszerzających oraz pogłębiających rozumienie tak istotnych dla konstytuowania bezpieczeństwa podmiotu wartości.

BIBLIOGRAFIA

- Buzan Barry. 1991. "New Patterns of Global Security in the twenty-first century". *International Affairs* 67 (3): 431-451.
- Daniels Norman. 1979. "Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance in Ethics". *The Journal of Philosophy* Vol. 76 (No 5): 256-282.
- Dewey John. 1943. *Theory of Valuation*. Chicago: University of Chicago.
- Fukuyama Francis. 2012. *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*. Poznań: Rebis.
- Hartman Jan. 2015. *Etyka. Poradnik dla grzeszników*. Warszawa: Agora.
- Hills Michael D. 2002. Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory. *Online Readings in Psychology and Culture*, 4(4): 3-14. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1040>
- Huerner Wolfgang. 2002. Franz Brentano, 4. Logic, Ethics, and Aesthetics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/>.
- Hume David. 2012. *Traktat o naturze ludzkiej*. <http://bacon.umcs.lublin.pl/~lukasik/wp-content/uploads/2012/09/Hume-traktat-o-naturze-ludzkiej.pdf>.
- Internet Encyclopedia of Philosophy. <https://www.iep.utm.edu/lotze>.
- Jacobi Jolande. 2014. *Psychologia C. G. Junga*. Poznań: ZYSK I S_KA.

- Kant Immanuel. 2009. Uzasadnienie metafizyki moralności. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Kitler Waldemar. 2011. Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system. Warszawa: Wyd. AON.
- Krzyżanowski Leszek Jerzy. 1999. O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty, filozofia, dylematy. Warszawa: PWN.
- Marek Johann. 2008. Alexius Meinong, 7.1 Meinong's Initial Theory — Value Subjectivism. Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/>.
- Parsons Talcot, Shils Edward A. 1962. Values, Motives, and System of Action w: T. Parsons, E.A. Shils (red) Toward a General Theory of Action, Cambridge, Massachusetts: 47-234. Powszechna Encyklopedia Filozofii, <http://www.ptta.pl/pef/pdf>.
- Rollinger Robin. Lerna Carlo. 2015. Christian von Ehrenfels, 3. Theory of Values, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/>.
- Sagan Stanisław. Serzhanova Viktoriya. 2010. Nauka o państwie współczesnym. Warszawa: LexisNexis.
- Saja Krzysztof. 2015. Etyka normatywna. Między konsekwencjalizmem a deontologią. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Schroeder Mark. 2008. Value Theory. The Stanford Encyclopedia of <https://plato.stanford.edu/entries/value-theory/>.
- Sobczak Sławomir. 2009. Aksjologia i teleologia pedagogiki resocjalizacyjnej. Warszawa: Wydawnictwo Pedagogium.
- Staiti Andrea. 2013. Heinrich Rickert, 4. The philosophy of values and the philosophy of history. Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/>.
- Stańczyk Jerzy. 2017. Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa. Poznań: FNCE.
- Sullivan David. 2005. Hermann Lotze.5.3. Value Theory, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/hermann-lotze/#5.3>
- Tatarkiewicz Władysław. 2004. Dzieje sześciu pojęć. Warszawa: PWN.
- Urban Wilbur Marshal. 1909. Valuation: its Nature and Laws. London: Swan Sonnenschein & CO. LIM. 1909
- Williams Paul D. 2008. Security Studies. An Introduction. London and New York: Routledge Taylor&Francis Group.
- Wróblewski Ryszard. 2017. Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie. Siedlce: Wyd. UPH.
- Wróblewski Ryszard. 2019. Bezpieczeństwo narodowe zintegrowane i zrównoważone. Siedlce: UPH Siedlce.

Henryk CWIĘK

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy

im. Jana Długosza w Częstochowie¹

Wydział Nauk Społecznych

h.cwiek@interia.pl

ORCID 0000-0001-9779-9119

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.02>

ROLA TAJNYCH SŁUŻB W ROZPOZNANIU ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA POLSKI. O EFEKTACH DZIAŁALNOŚCI WYWIADOWCZEJ BERLIŃSKIEJ PLACÓWKI „IN 3”

ABSTRAKT: W 1918 r. Polska odzyskała niepodległość. Bezpieczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej było jednak oparte na kruchych podstawach. Wynikało to z dużego zagrożenia ze strony wschodniego i zachodniego sąsiada. Niemcy i Rosja nie pogodziły się z ustaleniami traktatu wersalskiego, dążyły do jego rewizji i wojny z Polską. Współpraca wojskowa obu groźnych sąsiadów była wymierzona przeciwko Polsce. Rozpoznanie wywiadowcze dotyczące rozbudowy potencjału militarnego oraz zamiarów obu przeciwników miało wyjątkowe znaczenie. Rotmistrz, a później major Jerzy Sosnowski w latach 1926–1934 kierował berlińską placówką wywiadowczą oznaczoną kryptonimem „In 3”. Przekazywał on do centrali Oddziału II SG wiele cennych informacji dotyczących rozwoju niemieckich sił zbrojnych, współpracy Reichswehry z Armią Czerwoną oraz przygotowań do wojny. Kierownictwo polskiego wywiadu otrzymywało podobne wiadomości z innych źródeł. Wiele z nich przyjmowano z niedowierzaniem i nie wykorzystano we właściwy sposób.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo Polski, zagrożenia bezpieczeństwa, Rosja, Niemcy, wywiad, współpraca wojskowa, Reichswehra, Armia Czerwona

---

THE ROLE OF THE SECRET SERVICES IN RECOGNIZING THREATS TO POLAND'S SECURITY. ABOUT THE EFFECTS OF INTELLIGENCE ACTIVITIES OF THE BERLIN FACILITY "IN 3"

ABSTRACT: In 1918 Poland regained its independence. However, the security of the Second Polish Republic was based on fragile foundations. This resulted from a high threat from the eastern and western neighbours. Germany and Russia did not accept the provisions of the Versailles Treaty, they sought to revise it and war with Poland. Military cooperation of both dangerous neighbours was directed against Poland. Intelligence reconnaissance regarding the development of military potential and the intentions of both opponents was of exceptional importance. Captain, and later major Jerzy Sosnowski in the years 1926-1934 managed the Berlin intelligence unit codenamed „In 3”. He transferred to the headquarters of the Second Department

---

¹ Jan Długosz University in Częstochowa; Poland.

of the SG a lot of valuable information regarding the development of the German armed forces, cooperation of the Reichswehr with the Red Army and preparations for war. The management of Polish intelligence received similar news from other sources. Many of them were received in disbelief and were not used properly.

KEYWORDS: Germany, Intelligence, Polish security, Russia, military cooperation, Reichswehr, Red Army, Security threats

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie zagrożeń bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej ze strony Niemiec weimarskich, a później Trzeciej Rzeszy oraz w pewnym stopniu Związku Sowieckiego, w świetle rozpoznania kierownika berlińskiej placówki wywiadowczej „In 3” – rotmistrza, a po awansie, majora Jerzego Sosnowskiego. Udało mu się zdobywać najbardziej tajne materiały Reichswehrministerium, które przekazywał sukcesywnie do centrali w Warszawie. Szersze przedstawienie jego sylwetki oraz okoliczności towarzyszących działalności wywiadowczej pozwoli czytelnikowi poznać tło działań specjalnych i niewątpliwie wzbogaci narrację.

Autor wykorzystując właściwe metody badań starał się odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób polski wywiad rozpoznawał zagrożenia bezpieczeństwa państwa ze strony zachodniego sąsiada w okresie międzywojennym. Analizując interesujące materiały źródłowe oraz wykorzystując literaturę przedmiotu przedstawił skalę zagrożenia bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej oraz prezentował stanowisko najwyższych władz wojskowych, do których trafiały bezcenne dokumenty.

W listopadzie 1918 r. Polska odzyskała niepodległość. Otwierał się nowy etap w dziejach Rzeczypospolitej, pełen nadziei, a także niepokoju. Bezpieczeństwo państwa miało wymiar szczególny. Istniały realne zagrożenia ze strony rosyjskiej i niemieckiej. Państwa te nie pogodziły się z ustaleniami traktatu wersalskiego².

Rosja sowiecka prowadziła podwójną politykę. Z jednej strony głosiła pokój i współpracę międzynarodową, drugiej zaś zmierzała do zniszczenia państwa polskiego. Stosunki polsko-rosyjskie od jesieni 1918 r. były nacechowane nieufnością³. Rosjanie wykorzystywali podstęp i prowokacje. Stronie polskiej były znane bolszewickie praktyki doraźnych sojuszy, choć nie wiadomo, czy znała nastawienie Lenina, który uważał, że komuniści powinni podtrzymywać swoich tymczasowych sprzymierzeńców tak jak... lina podtrzymuje szyję wisielca⁴.

Republika Weimarska nigdy nie pogodziła się z następstwami klęski poniesionej w I wojnie światowej⁵. Nie uznawała zachodnich granic Polski, nazywając ją państwem sezonowym, co było synonimem agresji. Traktat wersalski w dużym stopniu ograniczył niemiecki potencjał wojskowy. Reichswehra mogła posiadać tylko 100 tysięcy żołnierzy, bez

² S. Dębski, *Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemiecko-sowieckie 1939–1941*, Warszawa 2003, s. 55–87.

³ J. Borzęcki, *Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*, Warszawa 2012, s. 26.

⁴ *Ibidem*, s. 28.

⁵ Straty Niemiec – vide: H. Batowski, *Między dwiema wojnami 1918–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 1988, s. 41–43.

lotnictwa i broni pancernej. Traktat także zmniejszył wielkość i tonaż floty niemieckiej⁶. Niemcy utraciły drugą pozycję wśród potęg przemysłowych świata⁷.

Naczelne dowództwo armii niemieckiej starało się potajemnie omijać ograniczenia wersalskie, akceptowane przez ministerstwo Reichswehry. Armia rekrutowała zwiększoną liczbę osób, przekraczając ustalony stutysięczny limit i wcielala ich do tzw. Czarnej Reichswehry, otrzymując również potajemnie dodatkowe środki finansowe. Republika Weimarska rozbudowywała potencjał militarny wbrew ograniczeniom traktatu wersalskiego⁸, co było istotnym zagrożeniem dla Polski.

Tajne służby Drugiej Rzeczypospolitej tworzone równolegle z powstaniem struktur państwowych⁹. Starano się dostosować ich działalność, prowadzoną w bardzo trudnych warunkach, do istniejących potrzeb. Sprawność wywiadu i kontrwywiadu wywierała istotny wpływ na przebieg działań zbrojnych, zwłaszcza w okresie walk o granice. Dobre rozpoznanie przeciwnika stwarzało podstawy do opracowania stosownych planów oraz ułatwiało ich efektywną realizację¹⁰.

Od 1918 r. istniało duże zagrożenie bezpieczeństwa Polski ze strony zachodniego oraz wschodniego sąsiada¹¹. Wywiad Drugiej Rzeczypospolitej rozpoznawał zamiary potencjalnych przeciwników¹². Jego działalność w okresie międzywojennym była skupiona w jednej instytucji i podporządkowana jednemu ośrodkowi dyspozycyjnemu – Oddziałowi II Sztabu Generalnego (Głównego) Wojska Polskiego. Organ ten przekazywał dowództwu wojskowemu i rządowi materiały informacyjne niezbędne do podejmowania ważnych decyzji. Należy podkreślić, że był on istotną podporą ekipy rządowej. W zakresie struktury organizacyjnej dzielił się na kilka wydziałów, z których każdy posiadał ustaloną liczbę referatów. Na uwagę zasługuje Wydział IIa – wywiadowczy, w którego strukturze funkcjonowały referaty „Zachód”, „Wschód”, radiowywiad oraz referat techniczny. Rozpoznanie krajów ościennych prowadzono w ramach wywiadu płytkiego, zorganizowanego przez ekspozytury krajowe, i głębokiego, którego placówki (nadzorowane przez referaty „Zachód” i „Wschód”) znajdowały się poza granicami kraju. Wrogi stosunek Rosji i Niemiec do Polski wytyczał kierunki wspólnych działań¹³.

Niemcy omijały ograniczenia ustaleń wersalskich, by nie przyciągnąć uwagi państw koalicyjnych oraz umożliwić przetrwanie do czasu, w którym odzyskają swobodę i będą mogły wprowadzić powszechną służbę wojskową. W lipcu 1919 r. gen. Hans von Seeckt został przewodniczącym specjalnej komisji, która miała zająć się organizacją nowej armii

⁶ E. D. Weitz, *Niemcy weimarskie. Nadzieje i tragedia*, Kraków 2011, s. 104.

⁷ M. Zgórniak, *Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938–1939*, Kraków 1993, s. 15–16.

⁸ E. D. Weitz, *op. cit.*, s. 104–105.

⁹ Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (CA MSW), sygn. 266, t. 27, Pismo Sekcji Organizacyjnej Oddziału II Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.) do Biura Prezydyjalnego MSWojsk. z 28 II 1921r.; A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 15–17.

¹⁰ A. Peplowski, *Wywiad w wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1920*, Warszawa 1999, s. 269–290.

¹¹ H. Cwięk, *W tajnej służbie II Rzeczypospolitej. Wywiad polski wobec Niemiec w latach 1918–1939*, Częstochowa 2009, s. 11 i następne.

¹² A. Peplowski, *Wojna o tajemnice*, Kraków 2011, s. 131–135.

¹³ J. Wieliczka, *Reichswehra a Armia Czerwona. Nawiązanie kontaktów i pierwsze porozumienia 1919–1923*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, 1994, z. 112, s. 73–74.

w warunkach pokojowych. Organizował on zawodową Reichswehrę, będącą wielką armią w układzie miniaturowym. Miała ona zawierać w stanie szczątkowym wszystkie organy rozwiązanej, a zarazem przyszłej armii. Istotnym problemem było uzbrojenie. Generał Seeckt rozważał możliwość przystosowania fabryk do produkcji wojennej, lecz przemysł niemiecki był kontrolowany przez Koalicję. Wyjściem z tej sytuacji było przeniesienie produkcji poza granice kraju, do Rosji.

Oddział II już na początku lat dwudziestych podejmował próby utworzenia w Niemczech struktur wywiadu głębokiego¹⁴. Jesienią 1922 r. przedstawiciele „dwójki” oraz resortu spraw zagranicznych opracowali koncepcję działalności sieci wywiadu strategicznego w Republice Weimarskiej. Tam też miała funkcjonować centrala nadzorująca działania placówek usytuowanych przy polskich konsulatach. Planowano, że w miarę rozwoju struktur wywiadowczych rola ekspozytur krajowych będzie ograniczana. W przypadku dekonspiracji sieci wywiadowczych ekspozytury terenowe w kraju miały zostać wykorzystane do rozpoznania wroga¹⁵. Uzupełnieniem działalności wywiadowczej przeciwko Niemcom były placówki limitroflowe usytuowane w sąsiednich krajach, które dostarczały wiele wartościowych informacji¹⁶.

ROZPOZNANIE WYWIADOWCZE ROTMISTRZA (MAJORA) JERZEGO SOSNOWSKIEGO

Istotną rolę w rozpoznaniu zagrożenia ze strony Niemiec weimarskich i hitlerowskich odegrał rotmistrz, a później major Jerzy Sosnowski, kierownik berlińskiej placówki wywiadowczej, oznaczonej kryptonimem „In 3”¹⁷.

Po zakończeniu I wojny światowej por. J. Sosnowski rozpoczął służbę wojskową w 8. Pułku Ułanów im. ks. Józefa Poniatowskiego w Krakowie i jako dowódca szwadronu karabinów maszynowych od stycznia 1919 r. brał udział we wszystkich bitwach i potyczkach szwadronu, względnie pułku do sierpnia 1920 r.¹⁸ W tym czasie pełnił okresowo funkcję dowódcy pułku. Za odwagę otrzymał czterokrotnie Krzyż Walecznych. Dowodził samodzielną grupą dwóch szwadronów, 8. Pułku Ułanów w ataku konnym pod Wernyhorodkiem i Werbołazami. We wrześniu 1920 r. został mianowany rotmistrzem. Do końca listopada tego roku służył w szwadronie zapasowym pułku, a następnie pełnił funkcję szefa sztabu dywizji kawalerii i szefa sztabu brygady kawalerii wojsk Litwy Środkowej w Wilnie. Miał on bardzo dobrą opinię. Dowódca pułku, mjr Henryk Brzezowski, tak go charakteryzował: „[...] Wzorowy oficer pod każdym względem, potrafił swój szwadron bardzo dobrze wyszkolić i prowadził go bardzo zręcznie w polu. Mimo to, że od swoich podwładnych bardzo dużo wymaga, jest przez

¹⁴ K. Graczyk, *Operacja „Reichswehrministerium”. Misja majora Jerzego Sosnowskiego*, Warszawa 2017, s. 47.

¹⁵ CA MSW, sygn. 282, t. 19, Pismo ekspozytury Oddziału II w Poznaniu do Oddziału II SG w Warszawie z 12 X 1922 r.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Szerzej: H. Ćwięk, *Rotmistrz Sosnowski. As wywiadu Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2010.

¹⁸ CA MSW, sygn. 397, t. 1142, Akta osobowe Jerzego Sosnowskiego, k. 71–105.

nich bardzo lubiany. Oficer o wykwintnych formach towarzyskich, poważny [...], bardzo dobry kolega”¹⁹.

Rtm. Sosnowski wiosną 1926 r. przybył do Berlina i zamieszkał niedaleko toru wyścigowego Hoppegarten. Później, gdy poprawiła się jego sytuacja finansowa, przeniósł się do eleganckiego apartamentu przy Lützowufer 36²⁰. Wówczas miał 29 lat i był wyjątkowo przystojnym mężczyzną, o wytwornych, arystokratycznych manierach, ujmującym sposobie bycia i świetnej znajomości języka niemieckiego. Często odwiedzał wyścigi w Karlshorst, gdzie biegały jego konie. Wkrótce został bywalcem salonów, grupujących najbardziej ekskluzywne towarzystwo stolicy Niemiec, uwielbianym przez kobiety. Sosnowski demonstrował swe opozycyjne nastawienie wobec rządu polskiego i przedstawiał siebie jako zwolennika porozumienia polsko-niemieckiego. Bywali u niego arystokraci, gwiazdy filmowe a nawet członkowie korpusu dyplomatycznego²¹. Nie ukrywał, że dysponował znacznymi dochodami, których część otrzymywał od zarządcy majątku ziemskiego pozostawionego w Polsce. Grono przyjaciół wiedziało, że Jerzy Sosnowski był oficerem zawodowym kawalerii w armii austro-węgierskiej, a później ułanów, musiał rozstać się z wojskiem polskim na skutek konfliktu z przełożonymi, u którego źródła tkwiła historia miłosna. Tego rodzaju skandale nie dyskredytowały polskiego kawalerzysty.

Legenda opracowana w Oddziale II, choć pozornie mało wiarygodna, nawet może się wydawać prymitywna, przez długi okres okazała się przekonująca²². „Ritter von Nalecz” stał się ozdobą dekadentckiego Berlina przełomu lat dwudziestych i trzydziestych. Brylował w salonach, kasynach, a także na torach wyścigowych w Hoppegarten i Karlshorst. Niewątpliwie sukcesy towarzyskie w Berlinie otworzyły Sosnowskiemu drogę do sukcesów wywiadowczych²³. Odnowił znajomość z piękną, 27-letnią Benitą von Falkenhayn, którą kiedyś poznał na wyścigach w Sopocie. Była ona uprzednio żoną porucznika Reichswehry. Wkrótce między Sosnowskim, a jego przyjaciółką doszło do zbliżenia. Benita zgodziła się na współpracę z polskim wywiadem. Miała duże możliwości pomocy Sosnowskiemu, co wiązało się z posiadaniem rozległych znajomości w kołach Reichswehry, wśród oficerów oraz zatrudnionych w ministerstwie sekretarek, z reguły należących do rodzin oficerskich. Benita ułatwiła Sosnowskiemu zwerbowanie do współpracy Irene von Jena, notabene córki emerytowanego generała, która znajdowała się w trudnej sytuacji finansowej. Pracowała w oddziale budżetowym ministerstwa Reichswehry, gdzie prowadzono ewidencję wydatków związanych z wojskiem, także ukrywanych w budżetach innych instytucji.

Uczestnikiem przyjęć organizowanych przez Sosnowskiego był także Günther Rudloff, młody oficer Abwehry przy dowództwie III okręgu wojskowego w Berlinie. Obserwował on

¹⁹ *Ibidem*, k. 75.

²⁰ M. Zgórniak, „In. 3” *Sprawa Jerzego Sosnowskiego*, „Studia Historyczne” 1970, z. 4/51, s. 537–546; W. Kurpis, *Berlińska misja*, Warszawa 1967, s. 20–24.

²¹ CA MSW, sygn. 397, t. 1142, Operacja In-3, brak bliższych danych.

²² P. Wieczorkiewicz, *Sprawa rotmistrza Sosnowskiego*, „Mówią wieki”, 1996 nr 11 – 12, s. 15–18.

²³ M. Zgórniak, „In. 3” *Sprawa...*, *op. cit.*, s. 538.

zachowanie i kontakty polskiego rotmistrza. Ich znajomość przerodziła się w zażyłe stosunki dwóch kawalerzystów²⁴. Zamożność polskiego barona imponowała Rudloffowi, który nie był zdolny do utrzymywania wydatków w granicach gaży oficerskiej i dodatkowych „dotacji” hrabiny Bucholtz. Sosnowski szybko rozpoznał naturę młodego oficera i postanowił umiejętnie wykorzystać jego skłonności do kart i alkoholu. W meldunkach do centrali przedstawiał go jako lekkoducha i łotra, gotowego sprzedać matkę dla pieniędzy. Wkrótce popadł on w zależność od Sosnowskiego, który udzielił mu za pokwitowaniem pożyczki w wysokości 2 tys. marek. Kwit ten odesłał Sosnowski do centrali w Warszawie, a fotokopię przekazał niemieckiemu oficerowi. Gdy okazało się, że Rudloff nie był w stanie zwrócić długu, Sosnowski zaproponował mu współpracę. Po kilkudniowym namyśle Rudloff, w zamian za odpowiednie wynagrodzenie, przyjął propozycję.

Benita von Falkenhayn jesienią 1928 r. ułatwiła Sosnowskiemu pozyskanie do współpracy wywiadowczej Renate von Natzmer, zatrudnionej w dziale inspekcji, który podlegał bezpośrednio szefowi Heeresleitung, a zatem naczelnemu dowódcy wojskowemu. Natzmer pracowała w 6 Oddziale Inspekcji, kierującym tajnymi pracami nad rozwojem broni pancernej, skrzętnie wówczas ukrywanej pod płaszczkiem wojsk samochodowych. Agentka wynosiła z biura w damskich częściach garderoby kopie pism, które w czasie pracy przepisywała na maszynie. W nocy były fotografowane, a rano wracały na swoje miejsce. Wynosiła również tajne dokumenty przeznaczone do zniszczenia. Na podwórzu ministerstwa Reichswehry znajdował się specjalny piec, w którym palono tajne materiały. Von Natzmer chodziła tam zazwyczaj eskortowana przez strażnika, który jednak z uwagi na tajność dokumentów nie mógł być obecny podczas ich spalania. Wówczas Natzmer chowała interesujące dokumenty w ubraniu, wynosiła je z pracy i przekazywała Sosnowskiemu²⁵. Kierownictwo polskiego wywiadu miało wątpliwości dotyczące możliwości kobiet, które miały dostęp do najważniejszych tajemnic wojskowych Niemiec²⁶. System ochrony informacji tego kraju był wyjątkowo wadliwy, w co trudno uwierzyć. Nawet nie kontrolowano osób wychodzących z pracy. Strona polska z dużą ostrożnością oceniała informacje pochodzące z Berlina. W miarę upływu czasu ostrożność przerodziła się w nieufność, a później w podejrzenia o współpracę z Niemcami. Genezy tego stanu można doszukiwać się w rywalizacji między oficerami rozpoznającymi zagrożenie ze strony wschodniego i zachodniego sąsiada.

Raporty Sosnowskiego zawierały wartościowe informacje dotyczące rozbudowy Reichswehry i przygotowań wojskowych do wojny. Do Samodzielnego Referatu „Zachód” napływały podobne informacje z różnych źródeł, co wywoływało zaniepokojenie w Sztabie Głównym. Było to pod koniec lat dwudziestych, w okresie wzmożonego napięcia w stosunkach

²⁴ W. Kurpis, *op. cit.*, s. 45–57.

²⁵ W. Kozaczuk, *Bitwa o tajemnice. Służby wywiadowcze Polski i Rzeszy Niemieckiej 1922–1939*, Warszawa 1977, s.166.

²⁶ A. Krzak, „Afera Sosnowskiego”. *Nowe spojrzenie na działalność placówki wywiadowczej In.3 i jej kierownika mjr. Jerzego Sosnowskiego*, [w:] *Wywiad wojskowy II Rzeczypospolitej*, red. P. Kołakowski, A. Peplowski, Kraków 2011, s. 159–160.

polско-niemieckich. Placówka berlińska przekazywała do Oddziału II wiele cennych informacji dotyczących współpracy wojskowej niemiecko-sowieckiej²⁷. Republika Weimarska i Rosja sowiecka zmierzały do wojny z Polską. Niemcy pragnęły granic z 1914 r. i dążyły do odbudowy armii, której wartość bojowa była istotnym czynnikiem polityki państwa²⁸.

O WSPÓŁPRACY REICHSWEHRY Z ARMIA CZERWONĄ

Z rozpoznania placówek Oddziału II wynikało, że współpraca niemiecko-rosyjska była „[...] naturalnym objawem dążenia do zaspokojenia potrzeb swych krajów”²⁹. Rozwijała się w zakresie: politycznym, wojskowym i przemysłowym. Niewątpliwie współpraca wojskowa miała najbardziej istotne znaczenie i na nią zwracały szczególną uwagę polskie służby informacyjne. Odpowiedzialność za kontakty z Niemcami ponosił Lew Trocki, który sprawował funkcję komisarza do spraw wojskowych. Zdawał sobie doskonale sprawę z niewielkiej wartości Armii Czerwonej i dlatego starał się wyposażyc ją w nowoczesny sprzęt. Zrujnowany przemysł rodzimy nie mógł wykonać tego zadania. Dlatego pomoc Niemców była niezbędna³⁰.

16 kwietnia 1922 r. w Rapallo doszło do normalizacji stosunków niemiecko-rosyjskich. Współpraca między obu krajami była coraz bardziej ożywiona³¹. Podpisywano wiele umów. Niemcy uzyskały w Związku Sowieckim kilkanaście dużych koncesji handlowych i przemysłowych. Były one tak pomyślane, aby przyciągnąć obcy kapitał do odbudowy gospodarki rosyjskiej. Niemcy stały się państwem, którego udział w tym dziele był największy. Koncerny niemieckie stały się głównym dostawcą kredytów dla Związku Sowieckiego. Zainteresowanie kół przemysłowych zapewne nie byłoby tak duże, gdyby nie rozkwit współpracy, która dotyczyła sfery wojskowej³². Powstało Towarzystwo Popierania Przedsięwzięć Przemysłowych tzw. „Gefu” z siedzibą w Berlinie i Moskwie. Strona niemiecka przeznaczała na inwestycje odpowiednie środki finansowe. Firma „Junkers” zobowiązała się produkować w podmoskiewskiej miejscowości Fili 300 samolotów bojowych rocznie, z czego 60 sprzedawano Rosjanom, pozostałe zaś Reichswehra wykorzystywała dla celów ćwiczebnych. Koncern „Kruppa” wybudował w Moskwie fabrykę dział, a w Manyczu, niedaleko Rostowa nad Donem, fabrykę czołgów.

Strona niemiecka dążyła do ugruntowania swych wpływów w Armii Czerwonej. Sprzyjały temu częste kontakty na różnych szczeblach wojskowych. Oficerowie niemieccy szkolili kadre armii sowieckiej między innymi w obozach doświadczalnych, na wspólnych manewrach w ośrodkach szkoleniowych. Zaopatrywali ich w specjalistyczny sprzęt i uzbrojenie³³.

²⁷ A. Woźny, *Niemieckie przygotowania do wojny z Polską w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych w latach 1933–1939*, Warszawa 2000, s. 59.

²⁸ J. Wieliczka, *op. cit.*, s. 73.

²⁹ CA MSW, sygn. 614, t. 174, *Współpraca niemiecko-sowiecka 1920–1933*. Opracowanie Oddziału II SG z IV 1933 r., s.1–65.

³⁰ J. Wieliczka, *op. cit.*, s. 75.

³¹ K. Paduszek, *Zajrzeć do mózgu Lenina. Wywiad II Rzeczypospolitej a postrewolucyjna Rosja*, Łomianki 2016, s. 543.

³² A. Skrzypek, *Niespełniony sojusz? Stosunki sowiecko-niemieckie 1917–1941*, Warszawa 1992, s. 29–31.

³³ CA MSW, sygn. 614, t. 174, *Współpraca niemiecko-sowiecka 1920–1933...*, *op. cit.*, s. 37–39.

W Lipiecku, 100 km od Woroneża, utworzono niemiecki ośrodek eksperymentalny i szkołę lotniczą. Budowę finansowała strona niemiecka. W obrębie dwóch istniejących pasów startowych, notabene zmodernizowanych przez Reichswehrę, zbudowano w krótkim okresie wielki kompleks hal produkcyjnych, warsztatów, hangarów, budynków szkolnych i mieszkalnych. Funkcjonowanie ośrodka lotniczego i szkoły utrzymywano w ścisłej tajemnicy. Nadzór administracyjny nad obiektami sprawowali Niemcy. Ważną rolę w procesie rozwoju lotnictwa miały inwestycje zakładów „Junkersa”. Powstała fabryka samolotów w Fili pod Moskwą. Wpływy Niemców obejmowały także sowieckie zakłady lotnicze w Samarze, Saratowie, Taganrogu oraz Aleksandrowsku³⁴.

W rejonie Iżewska nad rzeką Kamą w drugiej połowie lat dwudziestych zorganizowano obóz doświadczalny nazywany „Kama” przeznaczony dla formacji czołgów, a założony przez Reichswehrę³⁵. Zajmowano się w nim procesem szkolenia, prowadzono doświadczenia z czołgami, porównywano działanie broni produkowanej w innych krajach. Na poligonie obozu doświadczalnego „Kamy” sprawdzono czołgi produkowane przez zakłady: „Rheinmetall”, „Krupp”, „Daimler” i „Esslingen”.

Na uwagę zasługuje obóz doświadczalny „Tomka”, w którym przeprowadzano przede wszystkim doświadczenia z gazami bojowymi³⁶. Składał się z kompleksu zakładów („Tomysłowski Kombinat”) produkujących materiały wybuchowe, gazy trujące, a także pociski artyleryjskie. Oprócz stacji doświadczalnej znajdował się tam także poligon artyleryjski. Doświadczenia z iperytem rozpoczęto w październiku 1928 r., kiedy tylko uruchomiono część obozu i poligon.

NA RÓWNI POCHYLEJ

Latem 1929 r. Sosnowski poinformował Oddział II o możliwości kupienia niemieckiego planu sztabowego „Organisation – Kriegsspiel” („Organizacja – gra wojenna”), opracowanego z myślą o wojnie z Polską. Ppłk Adam Studencki polecił Sosnowskiemu prowadzenie dialogu w tej sprawie. Zażądał jednak wglądu do niektórych dokumentów. Po zbadaniu okazało się, że są autentyczne. Von Falkenhayn i jej koleżanka zażądały 40 tys. marek za materiały. Kierownictwo Oddziału II uznało, że jest to zbyt wysoka cena. W czasie pertraktacji trwających wiele miesięcy zmarł ppłk Studencki. Jego następca, ppłk Stanisław Tatar, po rozmowie z Sosnowskim zarządził powtórne zbadanie dokumentów, które przeprowadzono w Zurichu. Eksperci Oddziału II uznali, że są autentyczne, nie mieli jednak pełnomocnictw do ich zakupu. Zachowanie Sosnowskiego, który bardzo nalegał na zakup dokumentów, wzbudziło podejrzenie ppłk. Antoniego Rosnera. Uznał on, że Sosnowski wszedł w porozumienie z agentkami i dlatego

³⁴ CA MSW, sygn. 614, t. 174, Wojskowa współpraca niemiecko-sowiecka. Opracowanie Oddziału II SG z 29 IX 1933 r., s. 1–2.

³⁵ CA MSW, sygn. 614, t. 174, Współpraca niemiecko-sowiecka 1920-1933..., *op. cit.*, s. 53–54.

³⁶ CA MSW, sygn. 614, t. 174, „Doświadczalny obóz Tomka”. Opracowanie Oddziału II SG, s. 1–7.

cena planów była tak wygórowana. Przychylnie jednak nastawiony do Sosnowskiego ppłk Tatarą gotów był poprzeć zakup materiałów, na co musiał wyrazić zgodę szef Sztabu Głównego.

Sprawa nie mogła być załatwiona, gdyż ppłk Tatarą zginął w wypadku samochodowym. Kolejny szef wywiadu, ppłk Stefan Mayer, w przeciwieństwie do swych poprzedników, odnosił się do Sosnowskiego z nieufnością. Wezwał go do Warszawy, lecz ten odmówił, tłumacząc się podejrzeniami Abwehry. Ostatecznie doszło do spotkania w Budapeszcie. Oficer Referatu „Zachód” po przejrzeniu planów zameldował przełożonym o wątpliwościach dotyczących pochodzenia dokumentów. Szef Oddziału II spotkał się kilka razy z rzeczoznawcami, po czym nie wyraził zgody na zapłacenie żądanej kwoty. Wtedy Sosnowski nieoczekiwanie obniżył cenę dokumentów do 10 tys. marek. Powstały nowe podejrzenia dotyczące autentyczności dokumentów. Stosunki między Centralą Oddziału II a kierownikiem berlińskiej placówki stawały się coraz bardziej napięte. W takiej sytuacji w grudniu 1932 r. Sosnowski przesłał kopię planu nie żądając zapłaty.

Jesienią 1933 r. kontrwywiad niemiecki wpadł na trop polskiej sieci wywiadowczej³⁷. Z relacji oficera Abwehry, Oscara Reile, wynika, że zaczęło się od aresztowania w Szczecinie agenta polskiego Waltera Kudzińskiego, działającego pod nazwiskiem Helmuta Zühlke. Miał on otrzymywać pieniądze od portiera ambasady polskiej w Berlinie, Kazimierza Zielińskiego, który utrzymywał stałe kontakty z Sosnowskim. Zieliński zachorował i został przewieziony do szpitala, gdzie zmarł w tajemniczych okolicznościach, prawdopodobnie go otruto³⁸. Podejrzenia wokół Sosnowskiego były coraz poważniejsze. Dochodzenie prowadził kierownik komórki kontrwywiadu Abwehry, kpt. Richard Protze, z którym współpracowała tancerka Maria Kruse, o pseudonimie Lea Niako, utrzymująca bliskie stosunki z Sosnowskim.

27 lutego 1934 r., po udanym występie tanecznym Niako w sali Roberta Schumanna, w mieszkaniu Sosnowskiego przy Lützowufer 36 zorganizowano spotkanie towarzyskie, aby uczcić sukces artystki. W czasie uroczystości w mieszkaniu zjawili się funkcjonariusze Gestapo, którzy zatrzymali większość przebywających tam osób.

W więzieniu znalazły się Benita von Falkenhayn, Renate von Natzmer, Irene von Jena. Nie wszczęto dochodzenia przeciwko Güntherowi Rudloffowi, który bliskie kontakty z Sosnowskim wyjaśniał koniecznością zdobycia informacji wywiadowczych od polskiego rotmistrza³⁹. Po dziewięciomiesięcznym śledztwie rozprawa odbyła się w lutym 1935 r. W połowie tego miesiąca ogłoszono wyroki⁴⁰.

Wykrycie siatki wywiadowczej, która przez wiele lat skutecznie penetrowała naczelne instytucje wojskowe Niemiec, wywołało szok w tym kraju. Zaostrzono kary za zdradę tajemnic wojskowych, zwiększono liczebność Abwehry i udoskonalono metody jej pracy. Niewątpliwie sprawa Sosnowskiego zaostrzyła w pewnym stopniu rywalizację między

³⁷ J. Piekalkiewicz, *Dzieje szpiegostwa*, Warszawa 1999, s. 364–367.

³⁸ O. Reil, *Geheime Ostfront. Die deutsche Abwehr im Osten 1921–1945*, München 1963, s. 129; M. Zgórniak, „In. 3” *Sprawa...*, *op. cit.*, s. 541–542.

³⁹ M. Zgórniak, „In. 3” *Sprawa...*, *op. cit.*, s. 543.

⁴⁰ K. Graczyk, *op. cit.*, s. 168–222.

Abwehry a Gestapo, które wykazywało nieudolność organów kontrwywiadu i żądało dla siebie większych uprawnień. Narastający konflikt między tymi instytucjami doprowadził w końcu 1934 r. do dymisji dotychczasowego szefa Abwehry Konrada Patziga⁴¹.

Strona niemiecka nie mogła pogodzić się z faktem, że tajne plany rozbudowy sił zbrojnych czy dokumenty dotyczące mobilizacji i koncentracji udało się zdobyć wywiadowi polskiemu⁴². Abwehra, chcąc zdyskredytować osiągnięcia wywiadowcze mjr. Sosnowskiego, miała przedstawić polskim tajnym służbom materiały inspiracyjne, których celem było zachwianie wiary kierownictwa Oddziału II w prawdziwość informacji przekazywanych przez szefa placówki berlińskiej.

Po likwidacji polskiej siatki wywiadowczej nastąpił kryzys w Oddziale II, osłabienie działalności innych agend wywiadowczych oraz placówek limitrofowych. Zachodziła konieczność utworzenia nowych struktur tajnych służb w Trzeciej Rzeszy.

PODSUMOWANIE

Dla odrodzonego w 1918 r. państwa polskiego rozpoznanie zagrożenia ze strony Niemiec i Rosji miało szczególne znaczenie. Major Jerzy Sosnowski, kierujący berlińską placówką wywiadowczą „In 3” jest postacią niezwykłą w dziejach zmagania polsko-niemieckich na tajnym froncie. Jego sukcesy wywiadowcze, dotarcie do największych tajemnic wojskowych Niemiec weimarskich, a później Trzeciej Rzeszy stawiają go w gronie wybitnych oficerów wywiadu. Ironia losu sprawiła, że sukcesy stały się źródłem jego klęski.

Materiały przekazywane przez mjr. Sosnowskiego były wyjątkowo wartościowe, w pewnym okresie stały się niewiarygodne dla kierownictwa Oddziału II SG. Nie zdołali oni pokonać swych barier schematycznego myślenia i zrozumieć, że ten młody oficer wywiadu mógł mieć dostęp do największych tajemnic wroga. W końcu Sosnowski stał się ofiarą wewnętrznych rozgrywek w strukturach polskiego wywiadu. Był on człowiekiem o złożonej osobowości. Wokół jego działalności wywiadowczej oraz losów wojennych powstało wiele mitów, które utrudniają jego jednoznaczną ocenę.

BIBLIOGRAFIA

- Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – Oddział II SG.
 Batowski Henryk. 1988. Między dwiema wojnami 1918-1939. Zarys historii dyplomatycznej. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
 Borzęcki Jerzy. 2012. Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
 Ćwięk Henryk. 2010. Rotmistrz Sosnowski. As wywiadu Drugiej Rzeczypospolitej. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

⁴¹ M. Zgórniak, *op. cit.*, s. 544.

⁴² *Ibidem*, s. 544–545.

- Ćwięk Henryk. 2009. W tajnej służbie II Rzeczypospolitej. Wywiad polski wobec Niemiec w latach 1918-1939. Częstochowa: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.
- Dębski Sławomir. 2003. Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemiecko-sowieckie 1939-1941. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Graczyk Konrad. 2017. Operacja „Reichswehrministerium”. Misja majora Jerzego Sosnowskiego. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Kozaczuk Władysław. 1977. Bitwa o tajemnice. Służby wywiadowcze Polski i Rzeszy Niemieckiej 1922-1939. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Krzak Andrzej. 2011. „Afera Sosnowskiego”. Nowe spojrzenie na działalność placówki wywiadowczej In.3 i jej kierownika mjr. Jerzego Sosnowskiego W: Wywiad wojskowy II Rzeczypospolitej, red. P. Kołakowski, A. Peplowski, 149-172, Kraków: Wydawnictwo Avalon.
- Kurpis Witold. 1967. Berlińska misja. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Misiuk Andrzej. 1998. Służby specjalne II Rzeczypospolitej. Warszawa: Bellona.
- Paduszek Konrad. 2016. Zajrzeć do mózgu Lenina. Wywiad II Rzeczypospolitej a postrewolucyjna Rosja. Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- Peplowski Andrzej. 1999. Wywiad w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920. Warszawa: Bellona.
- Peplowski Andrzej. 2011. Wojna o tajemnice. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Piekałkiewicz Janusz. 1999. Dzieje szpiegostwa. Warszawa: Czytelnik.
- Reil Oscar. 1963. Geheime Ostfront. Die deutsche Abwehr im Osten 1921-1945. München: Verlag Wesermühl.
- Skrzypek Andrzej. 1992. Nie spełniony sojusz? Stosunki sowiecko-niemieckie 1917-1941. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Weitz Eric. 2011. Niemcy weimarskie. Nadzieje i tragedia. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wieczorkiewicz Paweł. 1996. „Sprawa rotmistrza Sosnowskiego”. Mówią Wieki, nr 11 – 12: 15-18.
- Wieliczka Joanna. 1994. „Reichswehra a Armia Czerwona. Nawiązanie kontaktów i pierwsze porozumienia 1919-1923”. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, z.112: 73-85.
- Woźny Aleksander. 2000. Niemieckie przygotowania do wojny z Polską w ocenach polskich naczelnych władz wojskowych w latach 1933-1939. Warszawa: Neriton.
- Zgórniak Marian. 1993. Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938-1939. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Zgórniak Marian. 1970. „In. 3” Sprawa Jerzego Sosnowskiego”. Studia Historyczne, Tom (13), Nr 4: 537-547.

Maciej MARSZAŁEK

Akademia Sztuki Wojennej¹

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

m.marszalek@akademia.mil.pl

ORCID 0000-0003-4490-4530

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.06>

PRZYSZŁE WOJNY. ZARYS PROBLEMU

ABSTRAKT: Artykuł poświęcony jest zidentyfikowaniu kluczowych aspektów dotyczących przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych oraz usystematyzowaniu istniejącej wiedzy w tym obszarze. W związku z tym przyjęto założenie, że należy chociażby w ogólnym zarysie nakreślić prognozy najbardziej prawdopodobnych rodzajów wojen i konfliktów, a nie jednej uniwersalnej wizji wojny oraz konfliktu zbrojnego. Użycie liczby mnogiej w tym wypadku jest w pełni uzasadnione, ponieważ wypracowanie jednej wizji wojny byłoby podejściem zbyt uproszczonym, mogącym negatywnie wpłynąć nie tylko na rozwój teorii wojen i konfliktów, lecz także na ich praktykę. Rozwiązanie zatem tego problemu wymagało udzielenia odpowiedzi na pytanie: jakie będą przyszłe wojny i konflikty w stosunku do przewidywanych uwarunkowań geopolitycznych, rozwoju technologii wojskowych, walki informacyjnej oraz regulacji prawnych? W przygotowaniu niniejszego opracowania niezbędne okazały się teoretyczne metody badawcze, takie jak: synteza, analiza, uogólnienie i porównanie. Jednakże ze względu na specyficzny obszar badawczy kluczowe znaczenie miała jakościowa metoda prognozowania, czyli metoda scenariuszowa.

SŁOWA KLUCZOWE: wojna, konflikt zbrojny, prognoza, potencjalni przeciwnicy

---

FUTURE WARS. OUTLINE OF THE PROBLEM

ABSTRACT: The following article is devoted to identification of key aspects concerning future wars and armed conflicts, and to systematisation of the existing knowledge on this extremely interesting topic. The conducted analysis is based upon an assumption that it is necessary to, at least generally, outline prognoses of most probable types of wars and conflicts, and not just the single one and universal vision of the war and armed conflict. Use of the plural here is therefore fully justified, since elaboration of the single vision would be too much simplified an attempt that could negatively influence, not only the development of the theory of war and conflicts, but also their practice. A solution, thereby, to this problem required answering the following question: what will the future wars look like in relation to prognosed geopolitical conditions, development of the military technology, information warfare and the law?

While realising this study, theoretical research methods were employed, such as: synthesis, analysis, generalisation and comparison. However, due to the characteristics of the research field, a qualitative method, the scenario-based approach was crucial in realising the following study.

KEYWORDS: War, Armed Conflict, Prognosis, Potential Adversaries

---

¹ The War Studies University, Poland.

WPROWADZENIE

Wojna zawsze budzi sprzeczne emocje. Z jednej strony pociąga za sobą straszne, bezpośrednie i pośrednie negatywne skutki, czego wyrazem są głównie straty osobowe oraz ogromne zniszczenia materialne utrudniające ludności cywilnej normalne funkcjonowanie, a także wielkie migracje ludności niezwiązanej z walką. Z drugiej natomiast strony zwykle rodzi w ludziach poczucie solidarności, wzbudza chęć wzajemnego pomagania sobie. Narzędzia wojny fascynują, a skutki ich użycia przerażają. Jesteśmy zgodni, że wojna nieuchronnie pociąga za sobą przemoc, mimo iż coraz częściej podkreśla się konieczność stosowania w większym stopniu – niż to miało miejsce w przeszłości – środków niemilitarnych, które umożliwiają stosowne osłabienie przyszłego obiektu ataku. Jednakże wymagamy, żeby wojna miała cel i była prowadzona w sposób zorganizowany. Wizja wojny nuklearnej, która prześladowała społeczność międzynarodową szczególnie mocno w okresie dwubiegunowej rywalizacji pomiędzy Wschodem a Zachodem, z pewnością prowadziłyby do obopólnego wyniszczenia. Obecnie wojna nuklearna między supermocarstwami ze względu na przypuszczalną skalę zniszczeń, do których z pewnością by doszło w wyniku ataków raketowych, stała się mało prawdopodobna, co nie oznacza jednak, że w ogóle niemożliwa. Wskazują na to min. zapisy doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej, która uzurpuje sobie prawo do użycia tej okrutnej broni nawet w przypadku prowadzenia konwencjonalnego konfliktu zbrojnego².

Wojny i konflikty zbrojne³, które się wydarzyły, są już – lepiej lub gorzej – naukowo zbadane. Na tej podstawie można stwierdzić, że różniły się one między sobą, ale miały jeden wspólny mianownik dotyczący wykorzystania w nich jedynie konwencjonalnych środków walki. A zatem za celowe trzeba uznać przeniesienie wysiłków badawczych ze sfery retrospekcji w sferę prospekcji. Przeniknięcie przyszłości i podjęcie próby określenia wizji przyszłej wojny stało się pod koniec drugiej dekady XXI wieku bardzo popularnym przedmiotem dociekań naukowych w kraju, ale przede wszystkim poza jego granicami⁴. Nie dziwi zatem fakt, że stosunkowo często w opracowaniach naukowych i popularno-naukowych spotykamy się z określeniem „nowe wojny”, „nowe konflikty zbrojne”⁵. Niezwykle ważnym

² Vide: S. Zarychta, *Doktryny i strategie NATO 1949–2012*, Gdynia 2012, s. 152.

³ W nauce o stosunkach międzynarodowych – podobnie jak w naukach o bezpieczeństwie – pojęcie konfliktu zbrojnego jest szersze od pojęcia wojny. Konflikt to wszelkie przejawy walki zbrojnej, także nie wypowiedziane, której uczestnikami są strony nie będące podmiotami prawa międzynarodowego. Konflikt zbrojny jest poprzedzony antagonizmem stron, narastającą sprzecznością interesów, konfliktem o charakterze werbalnym i akcją konfliktową (np. zerwanie stosunków dyplomatycznych, demonstracja siły). Z kolei mianem wojny na ogół określa się konflikt, w którym uczestniczą dwa podmioty wojujące, posługujące się siłami zbrojnymi i stosujące środki i metody walki przeciwko sobie przy zachowaniu pewnej ciągłości działań. Vide: R. Artymiak, *Wojny i konflikty XX wieku*, [w:] *Konflikty współczesnego świata*, red. R. Borkowski, Kraków 2001, s. 39.

⁴ Warto podkreślić, że takie działania (prognozowanie) podejmowane są cyklicznie. Na przykład interesującą prognozę dotyczącą wojny w Azji w 2020 roku przedstawił Francois Heisbourg w swojej publikacji z serii *Prognozy XXI wieku* pt. *Wojny*. Uwzględniając rok wydania wymienionej książki można stwierdzić, że scenariusze rozwoju wydarzeń zaproponowane przez tego autora wybiegały ponad 20 lat do przodu.

⁵ Należałoby jednak poważnie zastanowić się, czy rzeczywiście są one nowe, a może mamy jedynie do czynienia ze starymi, ale zmodernizowanymi rozwiązaniami stosowanymi jedynie w nowych uwarunkowaniach. Ponadto sytuację tę komplikują również inne zjawiska, które obejmują zastosowanie przemocy zbrojnej, a które formalnie wojnami nie

zadaniem badawczym dla ekspertów zajmujących się problematyką bezpieczeństwa o fundamentalnym wręcz znaczeniu dla rozwoju bezpieczeństwa militarnego jest zatem określenie prognozy przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych. Nasuwa się więc pytanie: Jakie wojny i konflikty zbrojne mogą wystąpić w perspektywie kolejnych dziesięciu, dwudziestu lat?

Z pełną świadomością użyto tu liczby mnogiej, przyjmując założenie, że w przyszłości pojawi się więcej niż jeden rodzaj (model) wojny. Podobnie będzie z konfliktami zbrojnymi. Zdaniem autora artykułu wynika to głównie z różnych uwarunkowań obejmujących także różne zaangażowane podmioty, jakie trzeba uwzględnić w prowadzonych analizach dotyczących przyszłości wojen i konfliktów zbrojnych. Trudno bowiem zgodzić się ze stanowiskiem, że przyszła wojna będzie taka sama lub bardzo podobna, jak obecnie trwająca np. wojna na wschodzie Ukrainy, czy też zakończona bez mała już sześć lat temu operacja w Afganistanie. Dokonanie tak daleko idącej generalizacji wydaje się nad wyraz nieuzasadnione i może prowadzić do błędnych wniosków, które później mogłyby negatywnie wpłynąć nie tylko na samą teorię problemu, lecz także na szeroko pojętą politykę bezpieczeństwa państwa a może nawet Sojuszu Północnoatlantyckiego⁶.

Starając się udzielić odpowiedzi na pytanie o to, jakie mogą być przyszłe wojny, musimy uświadomić sobie towarzyszące tej działalności naukowej trudności. Trudności te występują zawsze, gdy wkraczamy w sferę prognozowania. Prognozy dotyczące przyszłych wojen są niejako obligatoryjnie obciążone wieloma niedoskonałościami i różnego rodzaju błędami (z elementarnymi włącznie). Jak wyjaśnia Bolesław Balcerowicz, najbardziej charakterystyczna wśród nich jest skłonność do projektowania przyszłości jako ciągu linearnie dokonujących się zmian. Jednakże zdaniem tego autora najbardziej niebezpieczna wydaje się skłonność do przyjmowania uproszczonego determinizmu, do absolutyzacji czynnika technologicznego. Bolesław Balcerowicz zauważył, że w zasadzie wojny przyszłe już się rozpoczęły⁷.

Ponadto należy wypracować podejście i konsekwentnie się go trzymać, że kluczem do wyjaśnienia przyszłości jest przeszłość. Co więcej, trzeba zauważyć, że w zasadzie nie ma jednej konkretnej przeszłości. Jedna przeszłość istnieje bowiem jedynie na poziomie faktów, na poziomie interpretacji natomiast istnieje ich wiele⁸. Opracowanie zatem w miarę

---

są. Przynajmniej tak są oceniane z prawnego punktu widzenia. Ostatnio dodawanie przymiotników „nowe” do różnych rodzajów wojen stało się wręcz nagminne.

⁶ Trzeba podkreślić, że Sojusz też pracuje nad wizją przyszłych wojen i konfliktów. Odpowiedzi na pytanie o to, jakie będą wojny przyszłości, szuka Sojusznicze Dowództwo Transformacji w jawnym ogólnodostępnym opracowaniu *Vision of Warfare 2036*. Pierwsza taka publikacja ukazała się w 2016 r. Wersja zaprezentowana w 2019 r. obejmuje zbiór fikcyjnych scenariuszy, zawsze kończących się pytaniami, które najogólniej można scharakteryzować jako próbę szukania odpowiedzi na to, co już dziś lub w kolejnych latach powinniśmy zrobić, by uniknąć, ograniczyć oraz być przygotowanym na pewne prawdopodobne sytuacje w obszarze czysto militarnym lub bezpośrednio z nim powiązanym. *NATO ujawnia wizję wojny w 2036 roku*, Defence 24 <https://www.defence24.pl/nato-ujawnia-wizje-wojny-w-2036-roku> (15.04. 2020).

⁷ B. Balcerowicz, *Czym współcześnie jest wojna?*, „Ethos” 2005 3/4, s. 129-149. www.dibra.kul.pl (12.03.2020).

⁸ K. Oblój, *Wyjaśnianie i przewidywanie*, [w:] *System i metoda*, red. A. Zawislak, Warszawa 1986, s. 58.

możliwości wiarygodnej prognozy dotyczącej przyszłych wojen i konfliktów wymaga nie tylko wyboru i analizy samych faktów, lecz także wnikliwej ich interpretacji⁹.

ZMIENIAJĄCE SIĘ TRENDY W ZAKRESIE ILOŚCIOWYCH ASPEKTÓW WOJEN I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Pomimo zasygnalizowanych tu problemów oraz trudności dotyczących prowadzenia badań w sferze przyszłości nie wolno nam unikać prognozowania wojen i konfliktów zbrojnych¹⁰. Mając bowiem wypracowane stanowisko co do prawdopodobnego rozwoju ilościowego wymienionych zjawisk społecznych, a nawet bardziej rozwiniętych wizji tych zjawisk, każde państwo szanujące system demokratyczny i ceniące swoją suwerenność może na tej podstawie wypracować nie tylko strategiczne kierunki rozwoju sił zbrojnych, lecz także całego systemu obronnego kraju. Zapewnienie bezpieczeństwa stanowi bowiem warunek konieczny do rozwoju ekonomicznego zarówno pojedynczego kraju, jak i grupy państw (w tym także i sojuszu).

Po zakończeniu zimnej wojny liczba wojen (konfliktów) między państwami diametralnie zmniejszyła się. Obecnie do takich wojen rzeczywiście dochodzi wyjątkowo rzadko. Jednakże warto zauważyć, że we wspomnianym okresie zimnowojennym także nie wybuchały one zbyt często. Systematycznie rosła natomiast liczba wojen domowych (konfliktów wewnętrznych) osiągając maksymalny poziom na początku ostatniej dekady XX wieku¹¹. Odnosząc się do tego trendu, nieuzasadnione wydaje się bezkrytyczne przeniesienie go do przyszłości i założenie, że w przyszłości będziemy mieli do czynienia wyłącznie z wojnami domowymi lub konfliktami wewnętrznymi. Bardziej prawdopodobna wydaje się prognoza wskazującą, iż w ściśle określonej przyszłości przeważać będą wojny i konflikty toczone w obrębie (w granicach) jednego państwa, a nie między państwami. Nie można jednak jednoznacznie wykluczyć możliwości użycia przemocy zbrojnej pomiędzy dwoma podmiotami w świetle prawa międzynarodowego, a zatem wystąpienia wojen międzypaństwowych. Już tylko na tej podstawie za zasadne trzeba uznać stanowisko, że prognoza wojny nie powinna być przedmiotem nadmiernej generalizacji. Z takim podejściem niestety można spotkać się w wielu opracowaniach naukowych i popularno-naukowych, a także w prowadzonych dyskusjach. Trudno bowiem zgodzić się ze stanowiskiem, że jeżeli wojna na wschodzie Ukrainy prowadzona jest określony sposób, to wszystkie kolejne, przyszłe wojny Federacja Rosyjska będzie rozgrywała tak samo przeciwko Sojuszowi Północnoatlantyckiemu czy Stanom Zjednoczonym. Zasadne więc wydaje się przyjęcie założenia, że w przyszłości dominować będą wojny domowe i konflikty wewnętrzne. Ich liczba może okazać się zdecydowanie większa niż liczba wojen innego rodzaju. Sporadycznie natomiast może dochodzić także do

⁹ Pożądana więc wydaje się solidna analiza studium przypadków wojen i konfliktów zbrojnych, która będzie stanowiła ważny element retrospekcji na poziomie faktów, ale przede wszystkim ich interpretacji.

¹⁰ Przyszłość jest trudna do przewidzenia, bo zależy od decyzji, które jeszcze nie zostały podjęte, między innymi przez rządy różnych krajów, w okolicznościach nie do końca znanych.

¹¹ *Vide*: M. Marszałek, *Wojny nieregularne. Przeszłość i przyszłość. Doświadczenia i wnioski*, Warszawa 2016 i inne.

regularnych wojen konwencjonalnych. Jednocześnie nie można wykluczyć wojen, które obecnie określamy mianem „hybrydowych”. Liczba tego rodzaju wojen może być porównywalna z liczbą wojen i konfliktów międzypaństwowych, a może nawet nieznacznie większa.

GEOGRAFICZNE ASPEKTY WOJEN I KONFLIKTÓW

Wnioski z analizy potencjalnych stref (regionów) konfliktów zbrojnych wskazują, że Europa ma kilka punktów, które można uznać za zapalne. Z pewnością w pierwszej kolejności należy do nich zaliczyć Bałkany, gdzie od wielu lat obecne są międzynarodowe siły pokojowe Unii Europejskiej (w Bośni i Hercegowinie) oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego (w Kosowie) stabilizując sytuację w tych krajach¹². Należy jednak zauważyć, że społeczeństwa tych krajów są bardzo podzielone i w każdej chwili może dojść do ponownej eskalacji przemocy w tym regionie. Za drugi potencjalnie najbardziej konfliktogenny region Europy uznano jej środkową i wschodnią część. Przepuszczalnie trwająca na wschodzie Ukrainy wojna hybrydowa może przenieść się równoległe na kraje nadbałtyckie. Nie można całkowicie wykluczyć wojny międzypaństwowej pomiędzy Federacją Rosyjską a Polską¹³.

Bliski Wschód jest jednym z najbardziej skomplikowanych pod względem bezpieczeństwa regionów na świecie¹⁴. Dlatego też jest niezwykle ważny z punktu widzenia bezpieczeństwa międzynarodowego¹⁵. Region ten stał się również miejscem rywalizacji dwóch wielkich mocarstw. Stany Zjednoczone i Federacja Rosyjska wkroczyły na drogę rywalizacji wspierając zwalczające się nawzajem strony. Wydaje się, że region ten w kolejnych latach pozostanie niestabilny ze względu na trwające tam nadal wojny domowe. Głównym ośrodkiem destabilizującym sytuację w regionie będzie Syria. Być może podobne problemy dotkną także Iraku.

Afryka była, jest i pozostanie w przyszłości najbardziej konfliktogennym kontynentem na świecie. Trwające tam wojny często określa się mianem permanentnych. Mają one w sobie coś nieprzejrzystego i traktowane są jako coś egzotycznego. Za jedną z najważniejszych cech wojen permanentnych uznaje się to, że przemoc jest kierowana w mniejszym stopniu przeciwko drugiej stronie konfliktu (wojny), a w większym przeciwko ludności cywilnej¹⁶. Uwzględniając zmiany klimatyczne i wywołane nimi skutki, zakłada się m.in. wzrost liczby

¹² Warto nadmienić, że operację w Bośni i Hercegowinie rozpoczęto w 1992 r. Od tego roku datuje się obecność w tym regionie sił pokojowych Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNPROFOR). W grudniu 1995 r., po podpisaniu porozumienia pokojowego w Dayton, odpowiedzialność za przywrócenie pokoju w Bośni i Hercegowinie przejął Sojusz Północnoatlantycki, którego siły stabilizacyjne (SFOR) były tam obecne aż do grudnia 2004 r. Wówczas siły pokojowe Unii Europejskiej zluźowały siły NATO i z powodzeniem kontynuują operację wsparcia pokoju w Bośni i Hercegowinie. *Vide*: M. Marszałek, *Operacje utrzymania i wymuszania pokoju w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 2014; G. Ciechanowski, *Operacje pokojowe Organizacji Narodów Zjednoczonych w XX wieku*, Toruń 2013.

¹³ *Vide*: J. Cwieliuch, *Dlaczego przegramy wojnę z Rosją. Autor w rozmowie z generałem Rózańskim*, Kraków 2018; E. Żemła, *General Waldemar Skrzypczak. Jesteśmy na progu wojny*, Warszawa 2018.

¹⁴ *Vide*: J. Buczek, *Potencjalne strefy konfliktów zbrojnych w XXI wieku*, [w:] *Teoria wojny. Nowe i stare wyzwania*, red. A. Czapryński, G. Stolarski, Siedlce 2019, s. 133.

¹⁵ M. Kaszuba, M. Stempień, *Bliski Wschód ciągle w ogniu*, Warszawa–Siedlce 2018, s. 10.

¹⁶ H. Welzer, *Wojny klimatyczne*, Warszawa 2010, s. 122.

lokalnych i regionalnych konfliktów zbrojnych o ziemię i o dostęp źródeł do wody¹⁷. Prawdopodobnie wzrosnie dynamika tych konfliktów, które okażą się trudne do rozwiązania bez zdecydowanego użycia przemocy zbrojnej.

Dzisiaj wojny mają miejsce głównie w biednych krajach, przede wszystkim w obrębie łuku, który ciągnie się z Afryki środkowej i wschodniej przez Bliski Wschód, Azję południowo-zachodnią i północne Indie aż po Azję południowo-wschodnią. Mniej więcej połowa konfliktów w tym regionie miała miejsce w najbiedniejszych krajach. Należy jednak zauważyć, że ani geograficzne, ani ekonomiczne czynniki determinujące wojnę nie są historyczną stałą. Jako argument uzasadniający tę tezę można przytoczyć fakt, że przez połowę tysiąclecia to nie biedne, a głównie zamożne kraje Europy ścierały się zbrojnie. Należy zgodzić się jednak z tezą Stivena Pinkera, że w dzisiejszym świecie związek między biedą i wojną jest wyraźny, chociaż nieliniowy¹⁸. Stosunkowo prymitywne wyjaśnienie tych relacji wskazuje, że bieda powoduje wojnę, bo biedni ludzie muszą walczyć o bardzo ograniczone zasoby, inaczej bowiem nie przetrwaliby. Należy jednak zauważyć, że ten związek jest bardziej złożony, niżby mogło się wydawać¹⁹.

JAKOŚCIOWE ASPEKTY PRZYSZŁYCH WOJEN I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Już na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku pojawiło się nowe zjawisko określane mianem działań zbrojnych poniżej progu wojny. Działania te są ostatnio szczególnie popularne ze względu na trwający od kilku lat konflikt zbrojny na wschodniej Ukrainie. Wydarzenia w tym regionie skłoniły ekspertów do poważnej debaty nie tylko wśród teoretyków oraz uznanych w środowisku międzynarodowym praktyków, lecz także w mediach, które wprowadzają do obiegu nowe, atrakcyjne dla obywateli pojęcia²⁰. Zasadniczy problem, jaki jawi się w tym wypadku, to kwestia precyzyjnego określenia granicy umożliwiającej rozróżnienie, co jest wojną, a co nią nie jest. Pewne próby w tym zakresie już podjęto, ale czy one satysfakcjonują teoretyków i praktyków? Wydaje się to raczej wątpliwe. Odnosząc się bowiem do samej cyfry 1000 osób zabitych w czasie walk w ciągu roku, która to wielkość według badaczy z Uppsali stanowi kryterium umożliwiające zdefiniowanie wojny trzeba wyraźnie stwierdzić, że budzi ona poważne wątpliwości. Krytycy takiego kryterium słusznie zadają pytanie, czy jeśli określimy straty na poziomie 998 lub 999 osób, to będziemy mieli do czynienia z wojną, czy jeszcze nie? I prawdopodobnie dlatego, mimo iż wspomniane zjawisko obejmuje zastosowanie przemocy zbrojnej, to

¹⁷ Szerzej: H. Walzer, *Wojny sprawiedliwe i niesprawiedliwe*, Warszawa 2010, s. 98–99.

¹⁸ S. Pinker, *Zmierzch przemocy. Lepsza strona naszej natury*, Poznań 2015, s. 399.

¹⁹ Faktycznie niektóre wojny i konflikty zbrojne toczą się o zdobycie dostępu do wody albo ziem rolnych, ale należy zauważyć, że związek między sytuacją ekonomiczną a wojną (lub konfliktem zbrojnym) jest zdecydowanie bardziej zawiły. Wektor przyczynowy wskazuje bowiem potrzebę analizy również w drugą stronę. Wojna powoduje także biedę, ze względu na towarzyszące jej zniszczenia materialne oraz osobowe. Poza tym wiele biednych krajów Afryki nękanymi wojnami posiada wiele bogactw naturalnych, a inne kraje zamożne żyjące w pokoju nie mają żadnych bogactw.

²⁰ *Vide*: M. Marszałek, *Wojny nieregularne...*, *op. cit.* s. 9.

formalnie w środowisku międzynarodowym nie uznaje się go za wojnę. Rozważania te mają ścisły związek z intensywnością działań zbrojnych i w przypadku działań poniżej progu wojny ta intensywność jest zazwyczaj mniejsza niż w typowych już działaniach wojennych czy w konflikcie zbrojnym. Niestety także i w tym wypadku najbardziej cierpi ludność cywilna ginąc, doznając ran, będąc prześladowana przez zbrojne formacje przeciwnika prowadzące działania zbrojne.

Dzięki opracowaniom powstałym w Stanach Zjednoczonych popularność „wojny hybrydowej” stała się faktem w pierwszej dekadzie XXI wieku i można jednoznacznie stwierdzić, że w zasadzie nie maleje²¹. Wojna hybrydowa jako wojna nowej generacji budzi jednak pewne wątpliwości co do zasadności takiego jej postrzegania. Większość jej części składowych była bowiem używana niemal we wszystkich wojnach przeszłości. Taka wojna jest prowadzona bez formalnego wypowiedzenia i za pomocą nietypowych środków. Agresor nie występuje otwarcie, lecz – jak wyjaśniają to min. O. Wasiuta i S. Wasiuta – za wszelką cenę próbuje ukryć swój udział w konflikcie, pojawiają się żołnierze, których nie można jednoznacznie zidentyfikować. Równolegle prowadzona jest agresywna, propagandowa kampania zarówno w obszarze własnego państwa, jak i na arenie międzynarodowej²². Czy taką formę wojny można uwzględnić w nadchodzącej przyszłości jako jeden z prawdopodobnych rodzajów? Wydaje się, że tak, ponieważ nie wolno wykluczyć sytuacji, w której taki sposób prowadzenia walki będzie korzystny dla potencjalnego agresora, np. dla Federacji Rosyjskiej kontynuującej walkę na Ukrainie. Nie można całkowicie wyeliminować scenariusza, w którym wykorzystując trudną sytuację po pandemii w Europie przywódca tego państwa podejmie decyzję o rozszerzeniu tych specyficznych działań na kraje nadbałtyckie. Litwa, Łotwa i Estonia są najbardziej podatne na wciągnięcie w wojnę hybrydową z potężnym sąsiadem, który usilnie stara się odbudować pozycję, jaką miał na arenie międzynarodowej w okresie zimnej wojny.

Uzasadnione wydaje się zidentyfikowanie potencjalnych przeciwników w przyszłych wojnach. O tym bowiem, jaka będzie przyszła wojna, w dużym stopniu zadecydują zaangażowane w nią podmioty. Z pewnością z inną wojną będziemy mieli zatem do czynienia w przypadku konfrontacji zbrojnej pomiędzy Federacją Rosyjską a Stanami Zjednoczonymi, a z jeszcze inną w przypadku starcia tej samej Federacji Rosyjskiej z którymś z krajów nadbałtyckich, czy też z innym państwem niebędącym członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego. W każdym z wymienionych tu przypadków sposoby prowadzenia działań zbrojnych będą zróżnicowane, a w skrajnych sytuacjach mogą obejmować użycie broni masowego rażenia, nawet jeśli będzie to tylko ograniczone jej użycie. Taki scenariusz trzeba wziąć pod uwagę mimo powszechnej świadomości przywódców politycznych i dowódców wojskowych wielkich mocarstw o dotkliwych skutkach wynikających z zastosowania takiej broni. Szczególnie w tym drugim przypadku możemy mieć do czynienia z bardzo złożoną i długotrwałą wojną, która z regularnej może przekształcić się w nieregularną. Nie można wykluczyć również typowej

²¹ *Vide: Rosyjska myśl strategiczna i potencjał militarny w XXI wieku*, red. P. Mickiewicz et al., Warszawa 2018.

²² O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*, Kraków 2017, s. 49.

wojny hybrydowej, która w takiej sytuacji wydaje się najbardziej prawdopodobna. Reasumując uzasadniona wydaje się prognoza, że przyszłe wojny mogą posiadać zarówno cechy wojny regularnej, jak i nieregularnej. Trzeba jednak przyjąć, że utrzyma się trend zmniejszania się liczby wojen (i konfliktów) regularnych kosztem wojen domowych (konfliktów nieregularnych).

ZDERZENIE NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII. ROBOTYZACJA POLA WALKI

Wojny będą, jak zawsze były, wynikiem działań ludzkich, a nie prostą funkcją ewolucji materii nieożywionej, niezależnie od tego, jak „inteligentna” by się ona stała²³. Decyzje polityczne zawsze będą towarzyszyć wyborowi technicznych środków walki. Nie ma jednak wątpliwości, że znaczenie tych pierwszych przewyższy wagę tych drugich (środków walki). Uzasadnione zatem wydaje się przypuszczenie, że na wybory konkretnych środków walki w przyszłej wojnie wpłynie głównie przeciwnik dysponujący określonym potencjałem militarnym.

Do zderzenia cywilizacyjnego dojdzie w przypadku wojny pomiędzy państwem wysokorozwiniętym, czy też sojuszem takich państw, a krajem zdecydowanie odbiegającym od niego (nich) poziomem rozwoju. Według tradycyjnie przyjmowanego założenia, jak wyjaśnia L. Freedman, na wyniku wojny mogły zaważyć nowe zdobycze techniki. Technologia nigdy nie była objęta monopolem i, nawet jeśli jedna strona dysponowała przewagą, przeciwnicy potrafili znaleźć sposoby na ograniczenie jej skali²⁴. Pomimo upływu czasu teza ta znajduje swoje stałe miejsce w kolejnych koncepcjach przyszłych wojen. Co więcej, utwierdza w przekonaniu decydentów wojskowych, zajmujących najwyższe stanowiska w strukturach narodowych i sojuszniczych, że dzięki temu wojna będzie szybka, niewymagająca dużego i długotrwałego zaangażowania, a co najważniejsze, doprowadzi do rozstrzygającego wyniku przy minimalnych stratach własnych. Przewaga technologiczna, jak wynika z ostatnich doświadczeń Stanów Zjednoczonych oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego zdobytych w Iraku i w Afganistanie, nie gwarantuje szybkiego i łatwego zwycięstwa, ale stwarza jedynie (a może aż) dogodne warunki do zredukowania strat własnych, strat wśród miejscowej ludności cywilnej i w końcu osiągnięcie ostatecznego zwycięstwa.

Według ekspertów amerykańskich, o czym wspominał min. Robert H. Latiff, „przyszłe pole walki będzie charakteryzowało się obecnością wzmocnionych i ulepszonych ludzi, wszechobecnością robotów operujących w grupach oraz zespołach, w skład których wchodzić będą również ludzie, autonomiczność procesów (...)”²⁵. Przedstawiony opis pola walki dotyczył co prawda stosunkowo odległego, bo aż 2050 roku. Uwzględniając jednak aktualne dokonania w zakresie nie tylko systemów uzbrojenia, lecz także systemów rozpoznania i obserwacji przytoczone propozycje przez amerykańskich ekspertów nie wydają się aż tak bardzo niedostępne dla wysokorozwiniętych państw, takich jak Stany Zjednoczone.

²³ F. Heisbourg, *Wojny*, Warszawa 1998, s. 58.

²⁴ L. Freedman, *Przyszła wojna. Wizja przyszłej wojny. Jak ją sobie wyobrażano dawniej a jak widzimy ją dzisiaj?*, Warszawa 2019, s. 373.

²⁵ R.H. Latiff, *Wojna przyszłości. W obliczu nowego globalnego pola bitwy*, Warszawa 2018, s. 30.

Robotyzacja pola walki już teraz stała się faktem i można przypuszczać, że jeszcze w trzeciej dekadzie XXI wieku automatyczne środki walki oraz środki rozpoznania będą odgrywały jeszcze większą rolę na polu walki niż do tej pory. W niewielkim stopniu wyeliminują jednak żołnierzy, którzy będą wyglądać inaczej. Technika według R.H. Latiffa „posłuży do tego, by – początkowo zewnętrznie – zapewnić żołnierzowi większą ochronę, lepszą świadomość sytuacyjną i większą wytrzymałość”²⁶. Maszyny będą walczyć zamiast człowieka i to na coraz większych dystansach. Dzięki temu straty osobowe powinny się zdecydowanie zmniejszać, co należy oceniać pozytywnie. Zawsze bowiem straty osobowe negatywnie wpływają na opinię publiczną obniżając jej morale oraz poparcie dla władz, szczególnie jeśli siły zbrojne tego państwa prowadzą działania poza jego terytorium w ramach sojuszniczego wsparcia, bądź też w ramach reagowania kryzysowego w wymiarze międzynarodowym. Z dużym prawdopodobieństwem robotyzacja pola walki będzie „dawkowana” w zależności od rodzaju wojny (konfliktu zbrojnego) i w większym stopniu wykorzystywana w wojnie z silnym przeciwnikiem niż w starciu przeciwko państwu upadłemu, bądź podmiotom niepaństwowym (formacjom nieregularnym), które z reguły dysponują mniejszym a zazwyczaj niewielkim potencjałem militarnym oraz wsparciem.

Nadal bardzo duże znaczenie będzie posiadała broń jądrowa. Przywódcy państw dysponujących tą bronią muszą pamiętać o maksymie, którą głosili wspólnie Ronald Reagan i Michaił Gorbaczow: „Wojny jądrowej nie można wygrać i nigdy nie wolno jej prowadzić”. Broń ta z pewnością pozostanie najlepszym instrumentem odstraszania, o czym można się było przekonać nie tak dawno. Prezydent Putin starając się bowiem odwieść Stany Zjednoczone od wspierania Ukrainy w 2014 roku zauważył: „Dzięki Bogu, nikt chyba nie myśli o rozpętaniu konfliktu z Rosją na wielką skalę. Chciałbym wam przypomnieć, że Rosja jest jednym z czołowych mocarstw jądrowych”²⁷. Broń jądrowa to także instrument służący do zminimalizowania przewagi w potencjale konwencjonalnym.

Wojnę przeciwko słabszemu przeciwnikowi należy rozpatrywać, uwzględniając jej charakterystyczne fazy, takie jak: działań ofensywnych ukierunkowanych na zajęcie terytorium oraz fazy stabilizacyjnej (czasami określanej jako okupacyjna). Zakłada się bowiem, że utrzyma się również trend wskazujący na łatwe zwycięstwo militarne oraz wielkie kłopoty i przedłużające się działania stabilizacyjne, podobnie jak to miało miejsce w Afganistanie i w Iraku.

PRAWA KONFLIKTU ZBROJNEGO JAKO CZYNNIK DETERMINUJĄCY SPOSOBY PROWADZENIA DZIAŁAŃ ORAZ ICH REZULTATY

Decyzja o rozpoczęciu wojny musi bazować na racjonalności, na sprawiedliwych przyczynach i dobrych intencjach. Każda wojna powinna być rozpoczęta przez kogoś, kto ma do tego uprawnienia. Następnie wojny muszą być prowadzone zgodnie z zasadą proporcjonalności

²⁶ *Ibidem*, s. 31.

²⁷ L. Freedman, *op. cit.*, s. 375.

i zwyczajowo powinny stanowić ostateczne rozwiązanie dla państw decydujących się na ich rozpętanie. Z całą pewnością takim podejściem będzie kierowało się państwo demokratyczne. Mało prawdopodobne wydaje się natomiast przestrzeganie reguł prawa międzynarodowego przez państwa o podejrzanym reputacji na arenie międzynarodowej, państwa upadłe czy też przez podmioty ogólnie rzecz ujmując niepaństwowe.

Teoria wojny sprawiedliwej²⁸ i prawa konfliktów zbrojnych mają zminimalizować brutalność i niczym nieuzasadnioną destrukcyjność. Oba te elementy determinują zakres zachowania żołnierzy na wojnie. Jak wyjaśnia R.H. Latiff, te standardy zachowania wpływają na działania żołnierzy i składają się na tzw. kod wojownika²⁹.

Zdolność żołnierza na przyszłym polu walki do zrozumienia szlachetnych idei obejmujących sprawiedliwość, lojalność, odwagę, litość oraz nieznęcanie się nad pokonanym może okazać się raczej problematyczna. Co więcej, zastosowanie przez nich wymienionych pojęć, będzie ważnym i wielkim wyzwaniem. Być może zaawansowana broń i nowy styl wojny zmieniają relacje żołnierza z wrogiem i innymi żołnierzami³⁰. Respektowanie tych reguł przez żołnierzy wywodzących się z sił zbrojnych państw demokratycznych powinno umożliwić ograniczenie zbędnego przelewu krwi i w rezultacie nie dopuścić do chaosu i rzezi. Zalecenia prawne mogą być spotęgowane zastosowaniem tzw. broni nieśmiercionośnych³¹.

Istotę prawa w przyszłych wojnach i konfliktach można ująć w postaci trzech zaleceń: 1) atakuj tylko cele wojskowe; 2) oszczędzaj osoby i obiekty podlegające ochronie, a nie uczestniczące w działaniach zbrojnych; 3) nie używaj siły większej niż ta, która jest potrzebna do wypełnienia twojej misji. Ten prosty zapis oddaje istotę prowadzenia wojny, która nie powinna skutkować stratami wśród ludności cywilnej, a także nadmiernym okrucieństwem i destrukcją w walce.

Odróżnienie dopuszczalnych działań wojennych od zbrodni wojennych opierało się ostatecznie na zdolności państwa do jednoznacznego rozróżnienia wojskowych i cywili³². Zalecenie to wydaje się w pełni uzasadnione i powinno być przestrzegane w przyszłych wojnach i konfliktach zbrojnych. Istnieją jednak pewne obawy, że w toku przyszłych działań wojennych podział ten zostanie przekroczony przez zaangażowane podmioty (państwa).

²⁸ Wojnę zawsze osądza się, oceniając ją z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze, ze względu na powody, z jakich państwa walczą, po drugie ze względu na środki, jakich używają. Pierwszy osąd wyrażamy za pomocą przymiotników – mówimy, że dana wojna jest sprawiedliwa albo niesprawiedliwa. Drugi przy użyciu przysłówków – mówimy, że wojnę toczy się sprawiedliwie lub niesprawiedliwie. *Vide*: M. Walzer, *Wojny...*, *op. cit.*, s. 63.

²⁹ Robert Sparrow, australijski etyk, stwierdził: „podczas, gdy wojna pozostaje rzeczą okropną, gdy standardy są zachowane, kod wojownika służy zmniejszeniu okropieństwa wojny i ujarzmenia najgorszych przekroczeń granic przez młodych ludzi, których wysyłanych w celu zabijania obcych ludzi w obcych krajach za pomocą za pomocą broni o przerażającej mocy”. *Vide*: R.H. Latiff, *op. cit.*, s. 116.

³⁰ R.H. Latiff, *op. cit.*, s. 121.

³¹ Stosowną uwagę broniom nieśmiercionośnym poświęcili Alvin i Heidi Tofflerowie w swojej sztandarowej publikacji *Wojna i antywojna*. Autorzy tego opracowania podkreślili, że nieśmiercionośność i nowe doktryny wojenne są wytworem społeczeństw trzeciej fali, których ekonomia czerpie z informacji, elektroniki, komputerów, komunikacji i mediatyzacji – wszędobylskości mediów i ich rosnącego znaczenia. *Vide*: A. Toffler i H. Toffler, *Wojna i antywojna*, Warszawa 1997, s. 195.

³² H. Münkler, *Wojny naszych czasów*, Kraków 2004, s. 57.

Szczególnie trudno będzie odróżnić walczącego od cywila w wojnach domowych lub konfliktach wewnętrznych. Trudności te mogą dotyczyć zarówno tradycyjnego żołnierza, jak i w jeszcze większym stopniu spełniającego jego rolę robota. Dlatego też analizując przyszłe wojny nieregularne (dotyczy to także wewnętrznych konfliktów zbrojnych) niejako automatycznie nasuwają się poważne wątpliwości co do zasadności zastosowania w nich żołnierzy robotów w świetle przytoczonych tu aspektów prawnych. Tradycyjni żołnierze respektując zapisy prawa mogą zapewnić osiągnięcie i utrzymanie odpowiedniego poziomu humanitarności (humanitaryzmu) przyszłych działań zbrojnych prowadzonych zarówno w ramach wojny, jak i konfliktu zbrojnego.

Nie można jednak wykluczyć wojen i konfliktów zbrojnych, w których zwaśnione strony, a przynajmniej jedna z nich nie będzie postępować zgodnie z międzynarodowym prawem humanitarnym konfliktów zbrojnych, które z założenia ma zapewnić nie tylko walczącym stronom, lecz także ludności cywilnej coraz większą ochronę³³. Ponadto trzeba założyć, że będzie to w pełni świadoma działalność, a nie zupełnie przypadkowa. Należy przyjąć takie założenie, gdy mamy do czynienia z wojnami nieregularnymi (domowymi) prowadzonymi w państwach upadających lub już upadłych, gdzie praktycznie nie obowiązują żadne zasady a racja zawsze jest po stronie silniejszego. W wojnach i konfliktach prowadzonych w takich miejscach prawo międzynarodowe nie było respektowane w przeszłości, nie jest przestrzegane w trwających obecnie wojnach (i konfliktach), trudno zatem oczekiwać, że będzie respektowane w przyszłości.

INFORMACYJNY WYMIAR WALKI W PRZYSZŁYCH WOJNACH I KONFLIKTACH. ROLA MEDIÓW

Nie ma najmniejszych wątpliwości, że wojna informacyjna pozostanie istotnym elementem przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych. Działania w tej sferze nie są odkryciem, do którego doszło dopiero w XXI wieku. O potędze informacji przekonano się bowiem zdecydowanie wcześniej. Według ekspertów rosyjskich głównym zadaniem walki informacyjnej jest zniszczenie fundamentów tożsamości narodowej i sposobu życia obywateli wrogiego państwa. A zatem konfrontacja między państwami w sferze informacyjnej ma na celu uszkodzenie systemów informatycznych, procesów, zasobów i infrastruktury krytycznej, osłabienie systemu politycznego i społecznego, a także masowej, psychologicznej obróbki personelu wojskowego i ludności cywilnej w celu całkowitej destabilizacji społeczeństwa i państwa stanowiącego potencjalnego przeciwnika. Uwzględniając pozytywne doświadczenia

---

³³ Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych to jedna z najstarszych dziedzin prawa międzynarodowego publicznego, która reguluje postępowanie walczących stron w konfliktach międzynarodowych i niemiędzynarodowych w zakresie metod i środków walki. Jego normy zawarte są w umowach międzynarodowych, jak i międzynarodowym prawie zwyczajowym. Do ich tworzenia, a następnie stosowania i przestrzegania zobowiązane są państwa, będące podmiotami prawa międzynarodowego. Upowszechnienie międzynarodowego prawa humanitarne konfliktów zbrojnych jest obowiązkiem wszystkich państw, które ratyfikowały konwencje Haskie i Genewskie wraz z Protokołami Dodatkowymi. *Vide: Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Warszawa 2014, s. 17.

z dotychczasowych rezultatów walki informacyjnej oraz mając na uwadze jej niewielki koszt w przyszłych wojnach i konfliktach trzeba uwzględnić, że będzie ich nieodłącznym elementem wykorzystywanym do destabilizacji sytuacji w państwie przeciwnika, a także podważanie jego wiarygodności na arenie międzynarodowej.

Ważną rolę w tej walce odgrywają media. Powstanie w latach 80. ubiegłego wieku kanałów telewizyjnych, które emitują wiadomości 24 godziny na dobę, zmieniło rolę mediów w przekazywaniu informacji. Telewizyjne sprawozdania na żywo lub w czasie bliskim rzeczywistości dają niezwykle możliwości zwaśnionym stronom w wojnie woli (działaniach propagandowych). Naprawdę poruszające jest oglądanie, jak niewinni ludzie giną lub zostają ranni na Bliskim Wschodzie lub na Ukrainie, ale takie reportaże często pozbawione są tła³⁴. Niepokojące jest to, że widz otrzymuje informacje o zdarzeniu, ale nie o jego przyczynach. Telewizja może być jednak kontrolowana i odpowiednio ukierunkowana kreując chociażby „dobrą” i „złą” stronę wojny lub konfliktu zbrojnego.

W nowoczesnym społeczeństwie mogą utrzymywać się wizerunki dwóch rodzajów wojen. Pierwszy to krótkie i pozornie rozstrzygające konflikty, które odbijają się głośnym echem w mediach. Drugi to długo wieloletnie działania, wzbudzające niewielkie zainteresowanie mediów ze względu na brak ofiar czy też innych negatywnych skutków stosowania przemocy zbrojnej. Ten pierwszy rodzaj z pewnością pozostanie dla środków masowego przekazu najbardziej atrakcyjny, zgodnie z zasadą, że tylko złe, tragiczne informacje dobrze się sprzedają. Można jednak liczyć, że przekaz informacji o krwawych wojnach będzie miał także wydźwięk pozytywny. Częste „bombardowanie” widzów takimi informacjami może wywołać w końcu sprzeciw społeczny, inspirując ludzi do manifestacji przeciwko wojnie. Ponadto może zmotywować także kompetentne organizacje międzynarodowe do podjęcia stosownych działań mających na celu przerwanie walk oraz wypracowania i podpisania porozumienia pokojowego.

CYBERNETYCZNY WYMIAR PRZYSZŁYCH WOJEN I KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Cyberwojna to obecnie stosunkowo nowy obszar rywalizacji w przyszłych wojnach i konfliktach zbrojnych. W przyszłości będzie ona prowadzona w wielopłaszczyznowym, wielopodmiotowym wymiarze w cyberprzestrzeni. Może ona doprowadzić do paraliżu wybranych obszarów funkcjonowania państwa. Z dotychczasowych doświadczeń wynika, że najbardziej narażone na ataki informatyczne są systemy bankowe, media oraz infrastruktura przemysłowa i sieć elektryczna³⁵. Wszystkie te obiekty mogą zostać zaatakowane w przyszłych wojnach i konfliktach zbrojnych w ramach fazy niemilitarnej destabilizacji na terytorium potencjalnego przeciwnika. Kraj pochłonięty chaosem z pewnością będzie łatwiejszy do pokonania w wojnie. Można przyjąć, że między innymi przy pomocy takich działań strona atakująca będzie dążyć do zredukowania kosztów wojny, a z nimi obecnie liczą się wszyscy.

³⁴ R.H. Latiff, *op. cit.*, s. 152.

³⁵ M. Wrzosek, *Wojny przyszłości. Doktryna, technika, operacje militarne*, Warszawa 2018, s. 236.

PODSUMOWANIE

Charakterystyczne i zarazem paradoksalne dla autorów deklarujących w swoich artykułach i publikacjach zwarty wyjaśnienie problematyki przyszłych wojen i konfliktów zbrojnych jest unikanie przewidywania przeszłości. Prognozowanie, jak podkreślono to na wstępie artykułu, jest najtrudniejszym obszarem działalności naukowej. Wymaga bowiem włożenia ogromu pracy, która nie gwarantuje osiągnięcia wiarygodnych rezultatów. Prognozy zazwyczaj obarczone są błędem, który może podważać celowość ich zastosowania. Trzeba jednak podkreślić, że niepodważalną wartością tych badań jest dogłębne poznanie przedmiotu prognozowania, w tym wypadku wojen i konfliktów zbrojnych. Ze względu na złożoność problematyki w artykule zasygnalizowano jedynie najważniejsze aspekty. Każdy z tych aspektów mógłby posłużyć jako przedmiot rozważań w kolejnych monografiach.

Słuszna wydaje się teza, że analizując wojny i konflikty przyszłości trzeba podejść do tego kompleksowo, zachowując jednocześnie obiektywizm. Niemożliwe może bowiem stać się możliwe. Dlatego też zarówno państwo, jaki i Sojusz Północnoatlantycki powinny przygotować się na każdą, nawet najgorszą ewentualność. A za taką ewentualność uznaje się zagrożenie wojną lub konfliktem zbrojnym, które mogą wyjątkowo negatywnie wpłynąć nie tylko na poziom bezpieczeństwa narodowego konkretnego państwa, lecz także na bezpieczeństwo międzynarodowe.

Przyjęto założenie, że w perspektywie kolejnych dziesięciu, dwudziestu lat utrzyma się trend wskazujący na przewagę liczby konfliktów wewnętrznych i wojen domowych (inaczej nieregularnych) nad klasycznymi konfliktami zbrojnymi oraz wojnami międzypaństwowymi. Odnosząc się do konfliktu międzypaństwowego najbardziej prawdopodobne wydaje się starcie zbrojne między Indiami i Pakistanem, które może obejmować w skrajnym przypadku użycie nie tylko broni konwencjonalnej, lecz także broni masowego rażenia. Z kolei w Europie do takiej wojny może dojść pomiędzy Federacją Rosyjską a Polską jako granicznym państwem Unii Europejskiej i Sojuszem Północnoatlantyckiego, a także wiernym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych. Jednakże prawdopodobieństwo jej wybuchu wydaje się bardzo małe. Ponadto przypuszcza się, że nadal będzie trwała wojna hybrydowa na Ukrainie. Najliczniejszą grupę wojen prawdopodobnie będą stanowić wojny nieregularne (domowe). Przy czym nie można wykluczyć sytuacji, w której przynajmniej część z nich może zostać umiędzynarodowiona.

Za najbardziej konfliktogenny kontynent uznano Afrykę. Na tym kontynencie praktycznie nie ma dnia bez działań zbrojnych, w których giną ludzie. Zakłada się, że na tym kontynencie wystąpi najwięcej wojen nieregularnych, które potrwać długo i przyniosą duże bezpośrednie i pośrednie straty osobowe oraz zniszczenia materialne. Najbardziej poszkodowana w nich pozostanie ludność cywilna niebiorąca udziału w walce.

Wojny przyszłości będą prowadzone przy użyciu nie tylko potencjału militarnego, lecz także, jeśli nie przede wszystkim niemilitarnych narzędzi i instrumentów prowadzących do destrukcji potencjalnego przeciwnika. Klasyczne działania konwencjonalne muszą być intensywnie wspierane działaniami o charakterze wywiadowczym, politycznym, psychologicznym, ekonomicznym,

informacyjnym, humanitarnym i społecznym³⁶. Jednoczesne zastosowanie wymienionych instrumentów i narzędzi walki niemilitarnej oraz użycie przemocy zbrojnej wskazuje, że taką wojnę można będzie zakwalifikować jako wojnę hybrydową.

Z całą pewnością na przyszłym polu walki znajdzie się jeszcze więcej robotów, niż to ma obecnie miejsce. Chodzi tu głównie o komponent lądowy, który zawsze jest najbardziej podatny na ogniowe oddziaływanie przeciwnika, a tym samym na straty w sile żywej. Ludzkość nie odejście zatem od robotyzacji pola walki, ponieważ dzięki niej kraje wysoko rozwinięte będą redukowały własne straty osobowe, a jak wskazują doświadczenia z wcześniejszych wojen i konfliktów zbrojnych, problem ten jest bardzo ważny, ponieważ zbyt duże straty własne negatywnie wpływają na odbiór społeczny tych działań i ewentualne poparcie rządu (czy też prezydenta), który będzie starał się utrzymać władzę w państwie wygrywając kolejne wybory. Wojna przynosząca zbyt duże straty osobowe z pewnością nie ułatwi osiągnięcia wspomnianego wcześniej celu, a prawdopodobnie może go całkowicie uniemożliwić.

Ponadto w przyszłych wojnach i konfliktach zbrojnych dużą rolę odegrają działania informacyjne oraz walka w cyberprzestrzeni. Elementy te mogą jednak zostać zmarginalizowane w konfrontacjach militarnych na kontynencie afrykańskim. Tam może nadal dominować użycie prymitywnych narzędzi walki, które i tak będą skuteczne w eliminowaniu bezbronnej ludności cywilnej.

BIBLIOGRAFIA

- Balcerowicz Bolesław. 2005. „Czym współcześnie jest wojna?” *Ethos* 3/4: 129-149. www.dibra.kul.pl.
- Borkowski Robert. (red.) 2001. *Konflikty współczesnego świata*. Kraków: Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne.
- Ciechanowski Grzegorz. 2013. *Operacje pokojowe Organizacji Narodów Zjednoczonych w XX wieku*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Czupryński Andrzej, Stolarski Grzegorz (red.) 2019. *Teoria wojny. Nowe i stare wyzwania*. Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
- Ćwieluch Juliusz. 2018. *Dlaczego przegrany wojnę z Rosją*. Autor rozmawia z generałem Różańskim. Kraków: Wydawnictwo Znak Horyzont.
- Falkowski Zbigniew, Marcinko Marcin (red.) 2014. *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych*. Warszawa: Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej.
- Freedman Lawrence. 2019. *Przyszła wojna. Wizja przyszłej wojny. Jak sobie wyobrażano dawniej? Jak widzimy ją dzisiaj*. Warszawa: Bellona.
- Heisbourg Francois. 1998. *Wojny*. Warszawa: Wydawnictwo: Prószyński i S-ka.
- Kaszuba Malina, Stempień Marta, 2018. *Bliski Wschód ciągle w ogniu*. Warszawa–Siedlce: Oficyna Wydawnicza Rytm, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

³⁶ A. Krzak, *Wojny przyszłości po rosyjsku – wojna hybrydowa, informacyjna i psychologiczna na tle konfliktu ukraińskiego*, „Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego” 2018, nr 18(10), s. 26.

- Krzak Andrzej. 2018. „Wojny przyszłości po rosyjsku – wojna hybrydowa, informacyjna i psychologiczna na tle konfliktu ukraińskiego”. *Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego* 18(10): 11-39.
- Latiff Robert H. 2018. *Wojna przyszłości. W obliczu nowego globalnego pola bitwy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marszałek Maciej, Majchrzak Dariusz, Gębska Marta, Borys Marek (red.) 2020. *Podstawy bezpieczeństwa międzynarodowego. Tom I. Wymiar militarny i konfliktów zbrojnych*. Warszawa: Difin.
- Marszałek Maciej. 2014. *Operacje utrzymania i wymuszania pokoju w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*. Warszawa: Difin.
- Marszałek Maciej. 2016. *Wojny nieregularne. Przeszłość i przyszłość. Doświadczenia i wnioski*. Warszawa: Difin.
- Mickiewicz Piotr, Kasprzycki Daniel, Pawlak Cezary, Sołkiewicz Henryk, Szubrycht Tomasz (red.) 2018. *Rosyjska myśl strategiczna i potencjał militarny w XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Münkler Herfried. 2004. *Wojny naszych czasów*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- NATO ujawnia wizję wojny w 2036 roku. 2019. *Defence 24* <https://www.defence24.pl/nato-ujawnia-wizje-wojny-w-2036-roku>.
- Obłój Krzysztof. 1986. *Wyjaśnianie i przewidywanie W System i metoda*, red. A. Zawisłak, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Pinker Steven. 2015. *Zmierzch przemocy. Lepsza strona naszej natury*. Poznań: Wydawnictwo ZYSK i S-KA.
- Smith Rupert. 2010. *Przydatność siły militarnej. Sztuka wojenna we współczesnym świecie*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Toffler Alvin, Toffler Heidi. 1997. *Wojna i antywojna*. Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza SA.
- Walzer Michael. 2010. *Wojny sprawiedliwe i niesprawiedliwe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wasiuta Olga, Wasiuta Sergiusz. 2017. *Wojna hybrydowa przeciwko Ukrainie*. Kraków: Wydawnictwo ARCANA.
- Welzer Harald. 2010. *Wojny klimatyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Wrzosek Marek. 2018. *Wojny przyszłości. Doktryna, technika, operacje militarne*. Warszawa: Wydawnictwo Fronada.
- Zarychta Stanisław. 2012. *Doktryny i strategię NATO 1949–2012*. Gdynia: Zespół Redakcyjno-Wydawniczy Marynarki Wojennej.
- Żemła Edyta. 2018. *Generał Waldemar Skrzypczak. Jesteśmy na progu wojny*. Warszawa: Wydawnictwo Czerwone i Czarne.
- Żurawski vel Grajewski Przemysław. 2012. *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wymiar militarny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Tadeusz Józef KĘSOŃ

Szkoła Główna Służby Pożarniczej w Warszawie¹

Institut Bezpieczeństwa Wewnętrznego

tkeson@sgsp.edu.pl

ORCID 0000-0002-7047-7811

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.03>

PLANOWANIE OBRONNE I CYWILNE W POLSCE – UWARUNKOWANIA PRAWNE A PROCES REALIZACJI

ABSTRAKT: Uregulowane prawnie procesy planowania obronnego i cywilnego powinny w skuteczny sposób przygotowywać struktury państwa do funkcjonowania zarówno w czasie pokoju i zagrożeń zewnętrznych, jak i w maksymalnie skutecznym sposobie umożliwiać reagowanie w sytuacjach kryzysowych. Wskazanie podmiotów uczestniczących w tych procesach i zawartości poszczególnych planów i programów niewątpliwie wyeliminowało wiele problemów organizacyjnych i decyzyjnych. Analiza procesów mających wpływ na przebieg planowania obronnego wykazała, że bezpieczeństwo państwa nie zawsze jest zasadniczą kwestią dla polityków, a troska o niezakłócone funkcjonowanie procesu planowania staje się nieistotna. Nieprzestrzegane są przez podmioty odgrywające zasadniczą rolę w procesie planowania obronnego terminy i postanowienia aktów prawnych wpływających na cykl planowania strategicznego w państwie.

SŁOWA KLUCZOWE: planowanie obronne, planowanie cywilne, cykl planowania strategicznego

---

DEFENCE AND CIVIL PLANNING IN POLAND – LEGAL CONDITIONS AND IMPLEMENTATION PROCESS

ABSTRACT: Legally regulated processes of defence and civil planning should effectively prepare the structures of the state to function both in times of peace and external threats, as well as to respond to crisis situations in the most efficient way. Indication of entities participating in these processes and the content of individual plans and programmes undoubtedly eliminated many organizational and decision-making problems. Analysis of processes affecting the course of defence planning has shown that state security is not always a fundamental issue for politicians, and care for the uninterrupted functioning of the planning process becomes irrelevant. The deadlines and provisions of legal acts influencing the cycle of strategic planning in the state are not respected by entities playing an essential role in the process of defence planning.

KEYWORDS: defence planning, civil planning, strategic planning cycle

---

¹ The Main School of Fire Service in Warsaw; Poland.

WPROWADZENIE

Zapewnianie bezpieczeństwa państwa i obywateli, stosownie do postanowień art. 5 Konstytucji RP, wymaga skutecznego przygotowania struktur państwa do działania nie tylko w różnych dynamicznie zmieniających się warunkach czy też sytuacjach kryzysowych, lecz także w poszczególnych stanach gotowości obronnej państwa oraz konstytucyjnych stanach nadzwyczajnych. Wymusza to zapewnienie, z formalno-prawnego punktu widzenia, skutecznego i zorganizowanego systemu przygotowania się do aktywności struktur administracyjnych na każdym szczeblu podziału administracyjnego państwa. Jednocześnie nie wolno zapominać, że zapewnianie bezpieczeństwa to nie tylko powinność struktur państwa i administracji rządowej i samorządowej na każdym szczeblu podziału administracyjnego kraju – realizujących zadania obronne i zarządzania kryzysowego, lecz także przedsiębiorców podlegających militaryzacji oraz uczestniczących w procesie zabezpieczenia funkcjonowania infrastruktury krytycznej czy też istotnej dla funkcjonowania społeczności lokalnej.

Jakkolwiek procesy planowania obronnego i cywilnego oraz zadania poszczególnych organów zostały uregulowane zarówno w ustawach, jak i aktach wykonawczych, w ostatnich latach dają się zauważyć poważne rozbieżności między postanowieniami aktów prawnych, a procesem realizacji planowania obronnego w państwie.

Celami artykułu są:

- przedstawienie prawnych uwarunkowań procesów planowania obronnego i cywilnego oraz ogólnej zawartości planów opracowywanych w tych procesach;
- omówienie cyklu planowania strategicznego;
- wskazanie rozbieżności między postanowieniami prawa w zakresie planowania obronnego a rzeczywistym procesem realizacji przedsięwzięć w latach 2015–2019.

Dla tak sformułowanych celów określono następujące problemy badawcze:

- Jakie podmioty uczestniczą w procesach planowania obronnego i cywilnego oraz jakie powinności nakładają na nie akty prawne regulujące te procesy w Polsce?
- Jak przebiega cykl planowania strategicznego oraz jakie rozbieżności wystąpiły między postanowieniami prawa w zakresie planowania obronnego a procesem realizacji cyklu planowania strategicznego w Polsce w latach 2015–2019?

Przystępując do rozwiązania problemów badawczych sformułowano następującą hipotezę roboczą: Istnienie regulacji prawnych w zakresie planowania obronnego samoistnie nie gwarantuje przestrzegania cyklu planowania strategicznego. Cykl ten w dużej mierze zależny jest od polityków odpowiedzialnych za procesy planowania.

PROCESY PLANOWANIA ORAZ PLANY W ZAKRESIE SPRAW OBRONNYCH I ZARZĄDZANIA KRYZYSOWEGO W POLSCE

Realizatorzy szeroko rozumianych zadań związanych z bezpieczeństwem, ze względu na charakter i obszar ich działania czy też merytorycznej odpowiedzialności, włączani są, zgodnie z polskim ustawodawstwem, do różnych grup podmiotów uczestniczących bezpośrednio lub pośrednio w procesie zapewniania możliwości realizowania przez państwo jego funkcji wewnętrznej i zewnętrznej w obszarze zapewniania bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Będą to m.in.:

- organy administracji wszystkich szczebli – realizujące zadania obronne i w zakresie obrony cywilnej², czy też zarządzania kryzysowego³;
- podmioty o szczególnym znaczeniu gospodarczo-obronnym⁴;
- podmioty o istotnym znaczeniu dla gospodarki państwa⁵;
- podmioty wchodzące w skład systemów infrastruktury krytycznej⁶;
- podmioty, we właściwości których znajdują się obiekty szczególnie ważne dla bezpieczeństwa i obronności państwa⁷.

Proces realizacji zadań obronnych oraz zarządzania kryzysowego został usankcjonowany prawie. W zakresie realizacji zadań obronnych mówimy o planowaniu obronnym, a w zakresie realizacji zadań zarządzania kryzysowego o planowaniu cywilnym.

Oprócz tych dwóch typów planowania, wykonywanych jest wiele zadań oraz opracowywane są na różnych szczeblach podziału administracyjnego państwa oraz przez różne podmioty, dokumenty planistyczne istotne w procesie zapewniania bezpieczeństwa państwa i obywateli. Są to m.in.:

² Podstawę prawną realizacji zadań stanowią postanowienia ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. *o powszechnym obowiązku obrony* (Dz. U. z 2018 r. poz. 1459 z późn. zm.) oraz rozporządzenia wykonawcze, w tym zwłaszcza rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2004 r. *w sprawie warunków i trybu planowania i finansowania zadań wykonywanych w ramach przygotowań obronnych państwa przez organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego* (Dz. U. z 2004 r. Nr 152, poz. 1599 z późn. zm.).

³ Podstawę prawną realizacji zadań stanowią postanowienia ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. *o zarządzaniu kryzysowym* (Dz. U. z 2019 r. poz. 1398).

⁴ Podstawę prawną zaliczenia do tej grupy podmiotów stanowi ustawa z dnia 23 sierpnia 2001 r. *o organizowaniu zadań na rzecz obronności państwa realizowanych przez przedsiębiorców* (Dz. U. Nr 122, poz. 1320 z późn. zm.) oraz wydawane przez Ministra Obrony Narodowej w drodze decyzji „Wytyczne do przygotowania przez przedsiębiorców planu realizacji zadań obronnych, w tym wynikających z Programu Mobilizacji Gospodarki, który stanowi plan operacyjny funkcjonowania przedsiębiorcy w warunkach zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny”.

⁵ Podstawę prawną zaliczania do tej grupy podmiotów stanowi ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. *o zasadach zarządzania mieniem państwowym* (Dz. U. poz. 2259 z późn. zm.) oraz rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 13 stycznia 2017 r. *w sprawie określenia wykazu spółek o istotnym znaczeniu dla gospodarki państwa* (Dz. U. poz. 95).

⁶ Podstawę prawną realizacji zadań stanowią postanowienia ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. *o zarządzaniu kryzysowym*.

⁷ Podstawę prawną zaliczania do tej grupy podmiotów stanowią postanowienia ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. *o ochronie osób i mienia* (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 2142 z późn. zm.) oraz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2003 r. *w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa* (Dz. U. nr 116, poz. 1090 z późn. zm.).

- plany:
  - ✓ operacyjno-ratownicze, w tym: zewnętrzne – opracowywane przez Komendantów Wojewódzkich Państwowej Straży Pożarnej, oraz wewnętrzne – opracowywane przez przedsiębiorców prowadzących zakłady o dużym ryzyku;
  - ✓ gospodarki odpadami;
    - ✓ gospodarowania wodami;
  - ✓ ochrony dla obszarów podlegających ochronie;
  - ✓ przedsiębiorców telekomunikacyjnych w sytuacjach szczególnych zagrożeń;
  - ✓ działań operatorów pocztowych w sytuacji szczególnego zagrożenia;
  - ✓ ochrony dróg;
  - ✓ plany postępowania awaryjnego (w przypadku zdarzeń radiacyjnych);
  - ✓ działania systemu Państwowego Ratownictwa Medycznego;
  - ✓ zdrowotne;
  - ✓ operacyjne ochrony przed powodzią;
- programy:
  - ✓ przeciwdziałania awariom – opracowywane przez prowadzących zakłady o dużym i podwyższonym ryzyku wystąpienia awarii;
  - ✓ oczyszczania ścieków komunalnych;
  - ✓ ochrony środowiska;
  - ✓ ochrony powietrza wraz z planami krótko-, średnio- i długookresowymi;
  - ✓ ochrony środowiska przed hałasem;
- instrukcje bezpieczeństwa pożarowego;
- raporty o bezpieczeństwie.

Wśród wymienionych planów i programów tylko zewnętrzne i wewnętrzne plany operacyjno-ratownicze wykonywane na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U z 2019 r. poz. 1369)* opracowywane są w procesie nazwanego w ustawie planowania. Jest to planowanie ratownicze. W słowniku pojęć zawartym w ustawie proces planowania ratowniczego nie został jednak zdefiniowany. W ustawie mówi się tylko o kierowaniu się potrzebą zachowania jednolitości planowania ratowniczego⁸. Ustawodawca określił jedynie częstość aktualizacji wewnętrznych planów operacyjno-ratowniczych – nie rzadziej niż co 3 lata⁹.

⁸ Art. 260 ust.3 ustawy zobowiązuje ministra właściwego do spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw gospodarki, ministrem właściwym do spraw środowiska, ministrem właściwym do spraw administracji publicznej oraz Ministrem Obrony Narodowej, do określenia, w drodze rozporządzenia, wymagań, jakim powinny odpowiadać wewnętrzne i zewnętrzne plany operacyjno-ratownicze, kierując się potrzebą zapewnienia jednolitych zasad planowania ratowniczego.

⁹ Art. 261 ust. 3 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2019 r. poz. 1396)* „Prowadzący zakład o dużym ryzyku jest obowiązany do przeprowadzania analizy i przećwiczenia realizacji wewnętrznego planu operacyjno-ratowniczego co najmniej raz na 3 lata, w celu jego aktualizacji i dokonania w nim uzasadnionych zmian; w szczególności należy brać pod uwagę zmiany wprowadzone w instalacji, w sposobie funkcjonowania jednostek ochrony przeciwpożarowej, stan wiedzy dotyczącej zapobiegania, zwalczania i usuwania skutków awarii przemysłowej, a także postęp naukowo-techniczny”.

W zakresie pozostałych planów, programów i instrukcji, procesy planowania w tych obszarach nie zostały nazwane ani w ustawach, będących podstawą ich wykonywania, ani w rozporządzeniach czy też innych dokumentach normatywnych i wykonawczych niższej rangi.

Jakkolwiek obowiązujące obecnie mechanizmy i proces planowania obronnego zostały usankcjonowane prawnie w 2004 r., pięć lat po wstąpieniu Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO), to źródła tych zmian leżą w procesie dochodzenia naszego kraju do członkostwa w NATO, a zwłaszcza w programie Partnerstwo dla Pokoju (*Partnership for Peace* – PfP). Na Szczycie Sojuszu Północnoatlantyckiego w Brukseli w styczniu 1994 r. państwom pretendującym do Sojuszu, przedstawiona została droga dochodzenia do członkostwa, w której istotną rolę odgrywał utworzony przez NATO program Partnerstwo dla Pokoju. Jednym z zasadniczych celów zawartych w podpisanym wówczas Dokumencie Ramowym PfP oraz podstawową kwestią, której wymagano od przyszłych członków Sojuszu było „działanie na rzecz przejrzystości w narodowym planowaniu obronnym” (... *facilitation of transparency in national defence planning...*)¹⁰.

Stworzenie przejrzystości procesu planowania obronnego w poszczególnych państwach dawnego bloku wschodniego miało pozwolić państwom starającym się o przyjęcie do Sojuszu na osiągnięcie w maksymalnym stopniu standardów planowania obowiązujących w państwach zachodnich, będących Członkami Sojuszu.

Jednocześnie na Szczycie NATO w dniach 8–9 lipca 1997 r. w Madrycie (na którym 16 Państw Członkowskich NATO zdecydowało o zaproszeniu Polski, Czech i Węgier do członkostwa w Sojuszu) kwestie zapewniania bezpieczeństwa ujęte zostały w założeniach Nowej Koncepcji Strategicznej NATO dotyczącej odejścia do dotychczasowej obowiązującej od 1967 r. doktryny „elastycznego reagowania”¹¹ na rzecz doktryny „kooperatywnego bezpieczeństwa”. W Koncepcji znalazły się, oprócz kwestii typowo militarno-obronnych, mechanizmy reagowania kryzysowego oraz konieczność szerokiego ujmowania w procesie polityki obronnej m.in. nowych problemów Europy (przyczyny i konsekwencje wojny w Jugosławii), kwestii pozamilitarnych czy wręcz nieobronnych (rozwiązywanie kryzysów i planowanie obrony cywilnej), udziału w misjach pokojowych i humanitarnych, potrzeby działania w procesie kształtowania bezpieczeństwa i reagowania poza obszarem Państw Członkowskich, zwalczania terroryzmu oraz zagrożeń związanych z ewentualnym rozprzestrzenianiem się broni masowego rażenia¹².

To ujęcie w procesie kształtowania i realizowania polityki obronnej kwestii problemów i zagrożeń pozamilitarnych wpisuje się w mechanizmy procesu planowania obronnego w Polsce

¹⁰ J. Onyszkiewicz, *Rola Planowania Polityki Obronnej*, [w:] *Seminar The Role of Defence Policy Planning*, S. Helnarski, J. Szymanowska (red.), Warszawa 1998, s. 10 i 162.

¹¹ Demokratyczne zmiany zapoczątkowane przez „Solidarność” w Polsce w 1989 r., w następstwie których doszło do zmian w całej Europie Wschodniej oraz do rozwiązania Układu Warszawskiego oraz rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich pod koniec 1991 r., doprowadziły w listopadzie 1991 r. do decyzji NATO o potrzebie zmiany dotychczasowej doktryny obronnej. Nowa Koncepcja Strategiczna NATO została przyjęta 24 kwietnia 1999 r. na odbywającym się z okazji 50. rocznicy powstania NATO Szczycie w Waszyngtonie.

¹² Cf. J. Simon, *Changing National Security Concept and Defence and Military Doctrines in Central and Eastern Europe*, [w:] S. Helnarski, J. Szymanowska (red.), *Seminar The Role...*, s. 17 i 169.

wprowadzanymi zmianami ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej po przyjęciu Polski do NATO oraz pakietem rozporządzeń wykonawczych wprowadzonych w 2004 r.

Proces zmian mechanizmów planowania obronnego nie obejmował jednocześnie wszystkich kwestii i podmiotów zobowiązanych do realizacji zadań obronnych. Pewne zasadnicze zmiany następowały wraz ze zmianą systemu politycznego państwa po 1989 r. Dotyczy to np. procesów militaryzacji, która jest szczególną formą wykonywania i przygotowywania w czasie pokoju do skutecznego realizowania zadań obronnych przez podlegające militaryzacji cywilne podmioty administracyjne i gospodarcze¹³.

Tworzenie po 1989 r. mechanizmów gospodarki rynkowej oraz prywatyzacja wielu państwowych do tej pory przedsiębiorstw, które przed zmianami ustrojowymi stanowiły podstawę militaryzacji, spowodowały bardzo duże ograniczenia w procesie militaryzacji, a w zakresie sprywatyzowanych przedsiębiorstw wręcz ją uniemożliwiły.

Aby zapewnić państwu możliwość skutecznego przygotowania do funkcjonowania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa i w czasie wojny niezbędne stały się zmiany legislacyjne. „W 1998 r., w wyniku nowelizacji ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, zniesiono ograniczenie stosowania militaryzacji jedynie do państwowych jednostek organizacyjnych, a w 2001 r. stworzono ustawowe podstawy do ustalenia jednostek przewidzianych do militaryzacji przez Radę Ministrów, na wniosek ministrów i wojewodów”¹⁴. Tym samym sektor cywilny został włączony w system realizacji zadań remontowo-produkcyjnych, logistycznych i usługowych na rzecz Sił Zbrojnych RP i systemu obronnego państwa.

CYKL PLANOWANIA STRATEGICZNEGO

Cały proces przygotowania państwa do funkcjonowania i wypełniania swoich funkcji (wewnętrznej i zewnętrznej) nie tylko w czasie stanu gotowości obronnej państwa czasu pokoju, lecz także, a może zwłaszcza, w stanach gotowości obronnej państwa czasu kryzysu i stanu gotowości obronnej państwa czasu wojny¹⁵ jest uporządkowanym działaniem opierającym się na opisanych w aktach prawnych powinnościach, zadaniach i procesach planowania.

Koncepcja budowania i zapewniania bezpieczeństwa narodowego Polski oraz dokumenty opracowywane w procesie planowania obronnego powstają cyklicznie, a ich czasokres powstawania wynika z tzw. cyklu planowania strategicznego. Graficzne przedstawienie

¹³ Militaryzacji podlegają podmioty, które przewidziane są do realizowania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny zadań związanych z rozwinięciem i skutecznym funkcjonowaniem systemu obronnego państwa.

¹⁴ B. Rosa, A. Zalewski, *Militaryzacja*, „Wiedza Obronna”, Kwartalnik Towarzystwa Wiedzy Obronnej, Rok XXXIII, Nr 3/218, Warszawa 2006, s. 104.

¹⁵ Stany gotowości obronnej państwa reguluje rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 września 2004 r. w sprawie gotowości obronnej państwa (Dz. U. Nr 219, poz. 2218).

cyklu planowania strategicznego pomiędzy strategiami bezpieczeństwa narodowego wydawanymi w latach 2007 i 2014 przedstawia rysunek 1.

Cykl planowania strategicznego opiera się na zasadzie logicznie uporządkowanego powstawania dokumentów, z których każdy kolejny stanowi podstawę do opracowywania dokumentów wykonawczych zarówno w poszczególnych resortach, jak i na każdym szczeblu podziału administracyjnego państwa. Ustawodawca nie wskazał czasu, w jakim kolejne dokumenty powinny powstawać. Zakładano bowiem, że sprawy bezpieczeństwa narodowego będą priorytetem dla każdego ugrupowania politycznego sprawującego władzę w naszym kraju. Nie oznacza to, że kwestie te nie są regulowane żadnymi przepisami. Termin powstania dokumentów wynikających ze strategii bezpieczeństwa i wskazanych w polityczno-strategicznej dyrektywie obronnej zwarty jest w postanowieniu prezydenta o wydaniu dyrektywy.

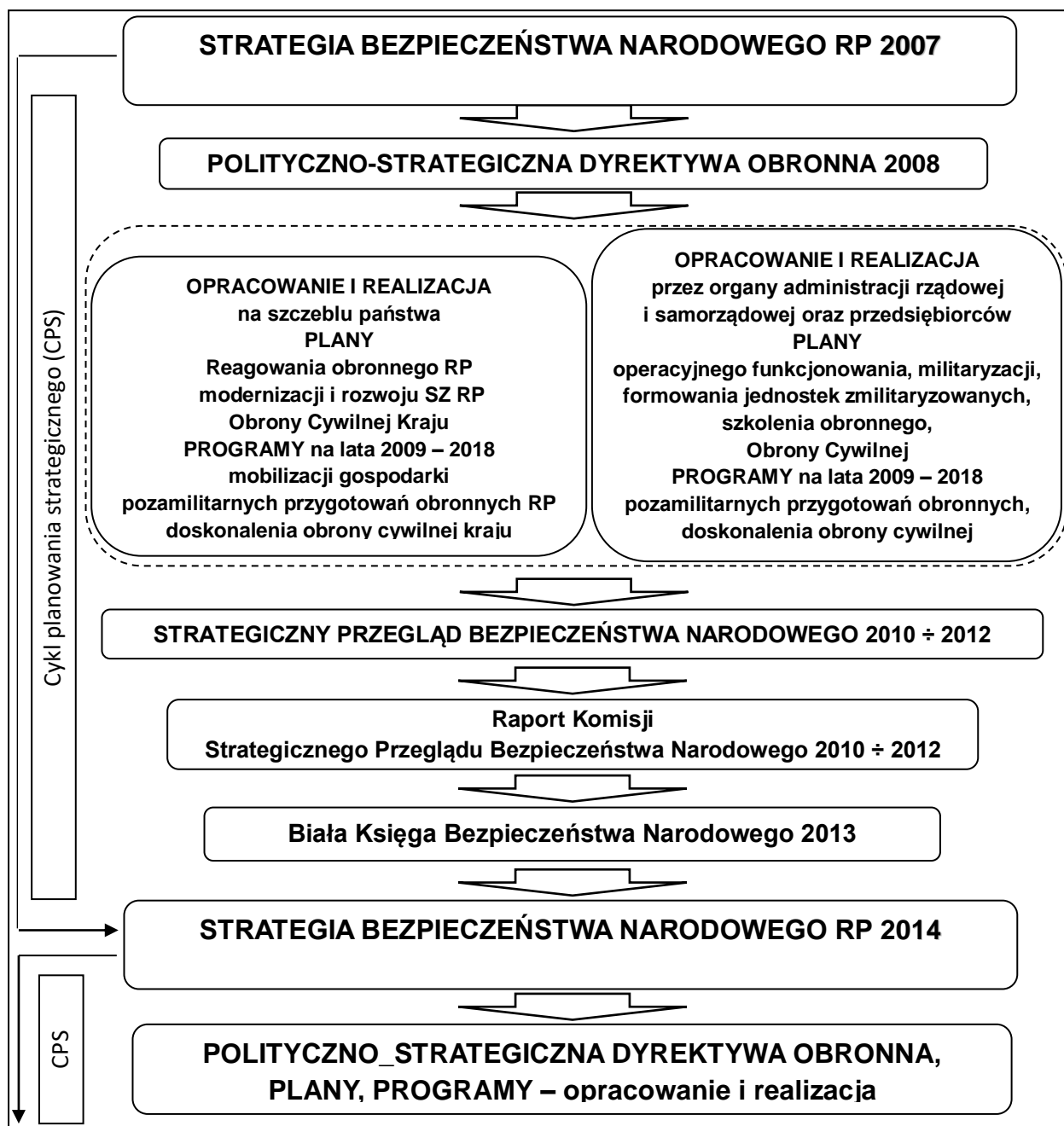
UWARUNKOWANIA PRAWNE WSPÓŁCZESNEGO PLANOWANIA OBRONNEGO W POLSCE

Stosownie do postanowień art. 2 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. z 2016 r. poz. 1534 z późn. zm.) „umacnianie obronności Rzeczypospolitej Polskiej, przygotowanie ludności i mienia narodowego na wypadek wojny oraz wykonywanie innych zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony należy do wszystkich organów władzy i administracji rządowej oraz innych organów i instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego, przedsiębiorców i innych jednostek organizacyjnych, organizacji społecznych, a także do każdego obywatela w zakresie określonym w ustawach”. Widzimy więc, że problem realizacji zadań obronnych i planowania obronnego nie jest kwestią, która dotyczy tylko resortu obrony narodowej. Jest powinnością wielu podmiotów oraz każdego obywatela¹⁶.

¹⁶ W zakresie pojedynczych obywateli urzeczywistnia się on m.in. poprzez:

- realizację świadczeń osobistych lub rzeczowych, stosownie do postanowień ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, obywatele polscy są obowiązani do wykonywania świadczeń na rzecz przygotowania obrony państwa na zasadach i w zakresie określonym w ustawie. Powinności te określa Dział VII Świadczenia na rzecz obrony, Rozdziały I i II, ustawy oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia:
  - 3 sierpnia 2004 r. w sprawie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony w czasie pokoju (Dz. U. Nr 181, poz. 1872);
  - 5 października 2004 r. w sprawie świadczeń osobistych na rzecz obrony w czasie pokoju (Dz. U. Nr 229, poz. 2307);
- czy też wykonywanie powinności wynikających z rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 września 1993 r. *o powszechnej samoobronie ludności* (Dz. U. Nr 91, poz. 421 z późn. zm.). Świadczenia osobiste i rzeczowe są nakładane również w razie mobilizacji i w czasie wojny – rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004 r. *w sprawie świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny* (Dz. U. Nr 203, poz. 2081).

Rysunek 1. Cykl planowania strategicznego pomiędzy strategiami bezpieczeństwa narodowego wydawanymi w latach 2007 i 2014

Źródło: Opracowanie własne

Nie jest on uwarunkowany upływem lat, ale zmieniającymi się zagrożeniami bezpieczeństwa oraz sytuacją geopolityczną, w tym zwłaszcza w otoczeniu Rzeczypospolitej Polskiej. Rozpoczyna się on wraz z wydaniem nowej strategii bezpieczeństwa narodowego.

Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2004 r. w sprawie warunków i trybu planowania i finansowania zadań wykonywanych w ramach przygotowań obronnych państwa przez organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego mechanizm przygotowania podmiotów realizujących zadania w ramach powszechnego obowiązku obrony RP ujęto w proces planowania obronnego, który podzielono na dwa mechanizmy:

- 1) planowania operacyjnego – polegający na wskazaniu niezbędnych czynności dotyczących przygotowania i działania organów administracji rządowej oraz organów samorządu terytorialnego w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny. Czynności i działania ujmowane są w formie zestawów zadań operacyjnych¹⁷. Jednocześnie mechanizm planowania obejmuje proces określenia sił i środków niezbędnych do wykonania zadań operacyjnych¹⁸;
- 2) programowania obronnego – polegający na wskazaniu zadań obronnych realizowanych w czasie pokoju, na dziesięcioletni okres planistyczny, rozpoczynający się w roku nieparzystym, ujętych w formie przedsięwzięć rzeczowo-finansowych. Zadania te mają na celu utrzymanie i rozwój potencjału obronnego państwa oraz przygotowanie Sił Zbrojnych, organów administracji rządowej i organów samorządu terytorialnego do działania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny. Proces zawiera również projektowanie środków budżetowych przeznaczonych na realizację zadań obronnych.

Ustawodawca zdefiniował pojęcie planowania obronnego jako „ustalenie sposobów wykonywania zadań obronnych przez organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego oraz wykorzystania w tym celu niezbędnych sił i środków, obejmujące planowanie operacyjne i programowanie obronne”¹⁹.

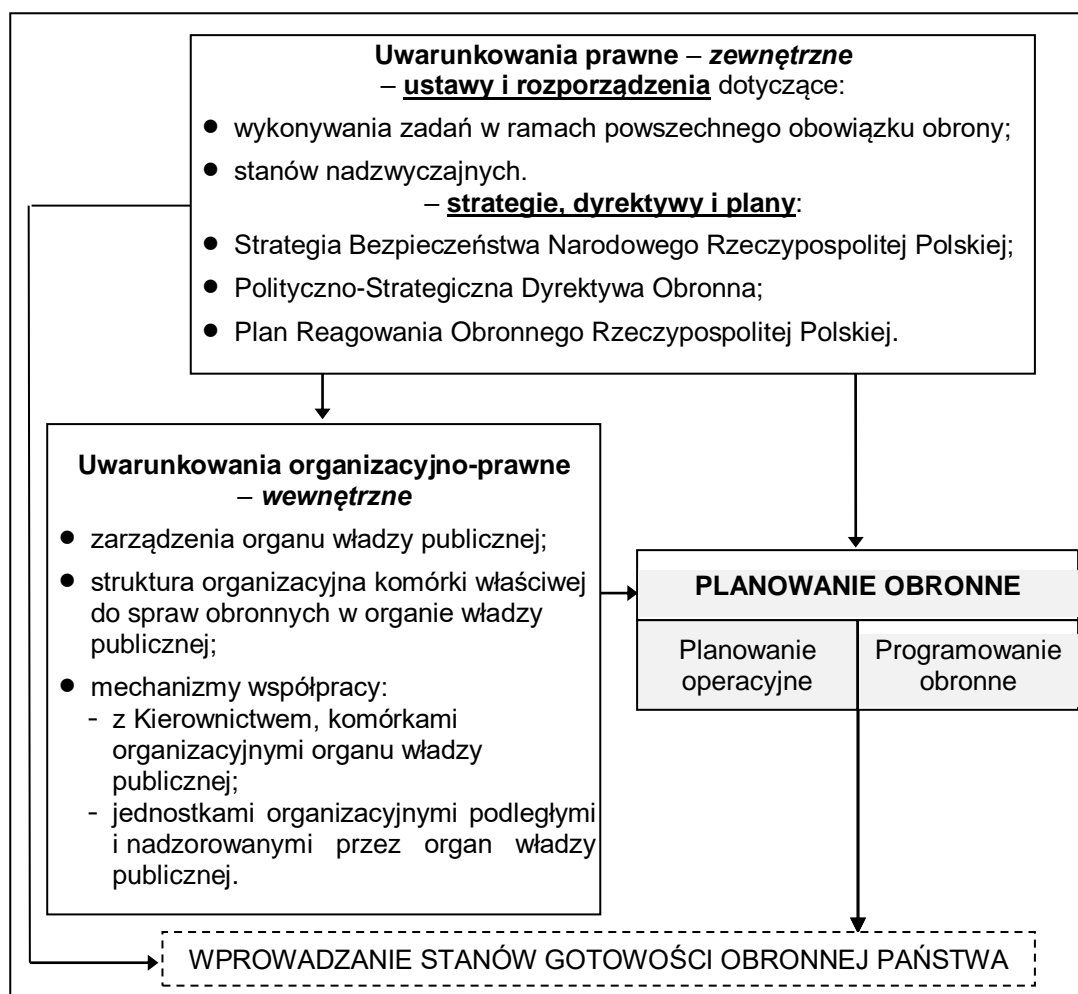
Jednocześnie realizacja zadań planowania obronnego nie jest wyodrębnionym i niezależnym od merytorycznego obszaru odpowiedzialności działaniem, lecz integralną częścią funkcjonowania instytucji. Uwzględnia uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne funkcjonowania organu realizującego zadania obronne. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne oraz miejsce planowania obronnego w realizacji zadań organu władzy publicznej przedstawia rysunek 2, a podział planowania obronnego i rodzaje dokumentów wykonywanych w procesie planowania przedstawia rysunek 3.

---

¹⁷ „Zestaw zadań operacyjnych – to usystematyzowane zadania operacyjne przewidziane do realizacji określonego ministra kierującego działem administracji rządowej, centralny organ administracji rządowej, wojewodę, kierownika jednostki organizacyjnej podległej lub nadzorowanej przez Prezesa Rady Ministrów albo ministra, albo też określoną grupę tych podmiotów, przy pomocy podległych i nadzorowanych jednostek organizacyjnych, a w przypadku wojewodów również przy pomocy marszałków województw, starostów, prezydentów miast, wójtów i burmistrzów oraz jednostek organizacyjnych utworzonych przez jednostki samorządu terytorialnego” – § 2 pkt 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2004 r. w sprawie warunków i trybu planowania i finansowania zadań wykonywanych w ramach przygotowań obronnych państwa oraz przez organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego (Dz. U. nr 152, poz. 1599 z późn. zm.).

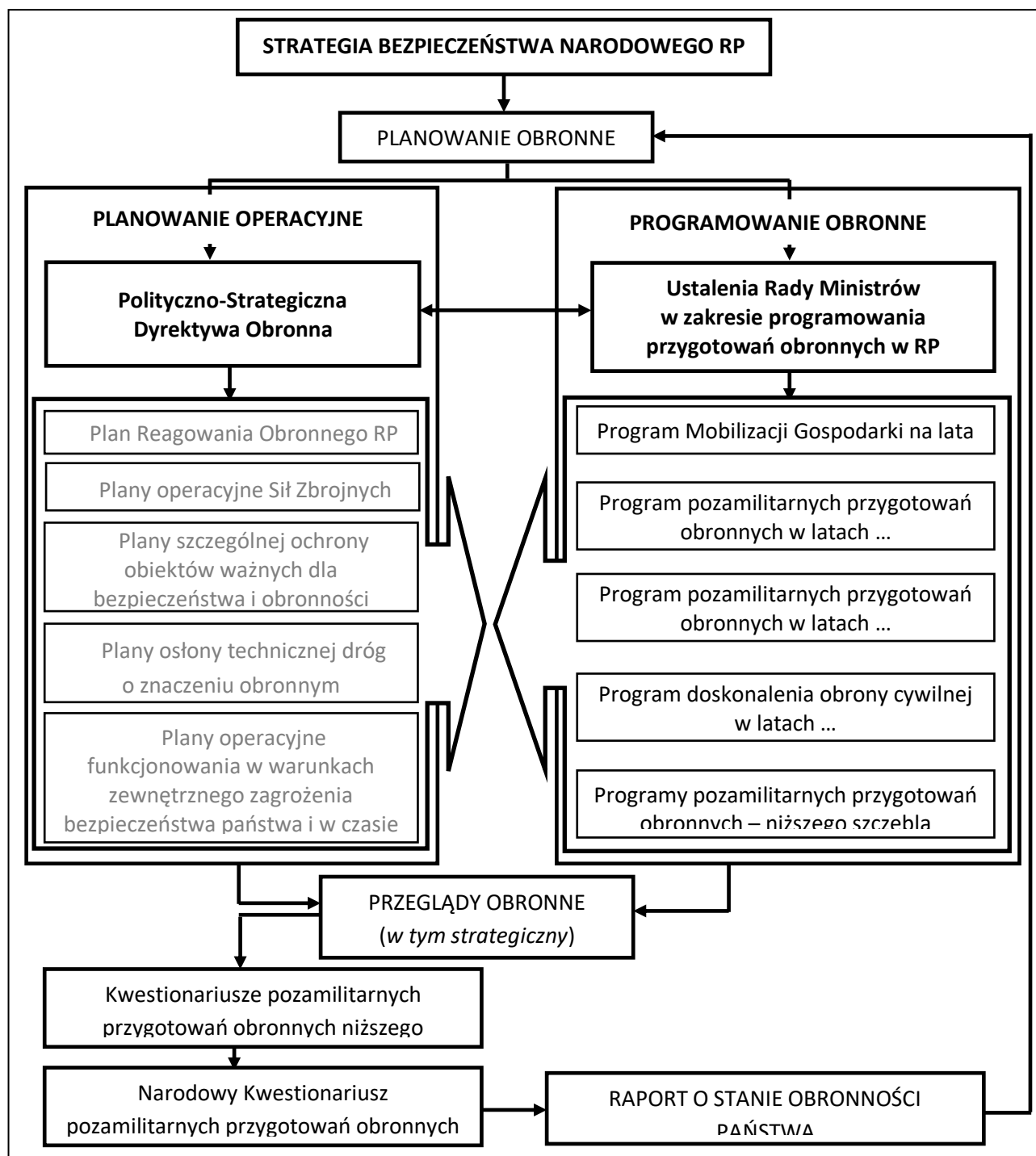
¹⁸ Zadania operacyjne – ta część zadań obronnych, które są realizowane w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny – § 2 pkt 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2004 r. w sprawie warunków i trybu planowania i finansowania...

¹⁹ § 2 pkt 6 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2004 r. w sprawie warunków i trybu planowania i finansowania... (Dz. U. nr 152, poz. 1599).

Rysunek 2. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne oraz miejsce planowania obronnego w procesie realizacji zadań organu władzy publicznej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: T. Kęsoń, *Planowanie operacyjne w procesie realizacji zadań obronnych na przykładzie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – wybrane problemy* [w:] K. Meszyński (red.), *Projektowanie planowania operacyjnego w administracji publicznej wobec wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2014, s. 135.

Rysunek 3. Planowanie obronne – podział ogólny i rodzaje dokumentów wykonywanych w procesie planowania
 Źródło: Opracowanie własne – na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2004 r. w sprawie warunków i trybu planowania i finansowania zadań wykonywanych w ramach przygotowań obronnych państwa przez organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego (Dz. U. nr 152, poz. 1599 z późn. zm.).

Zasadniczym celem całego procesu planowania jest przygotowanie instytucji do funkcjonowania w warunkach zagrożeń zewnętrznego bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny. Ponieważ ustawy z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1928 – tekst jednolity) – art. 8 oraz z 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom

Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 r. poz. 1932 – tekst jednolity) – art. 9 określając zasady funkcjonowania władzy publicznej jednoznacznie stwierdzają, że w stanach tych „organy władzy publicznej działają w dotychczasowych strukturach organizacyjnych państwa i w ramach przysługujących im kompetencji, z zastrzeżeniem przepisów niniejszych ustaw”, zatem przygotowanie wszystkich komórek organizacyjnych podmiotu realizującego zadania obronne jest zadaniem szczególnie ważnym.

Ponieważ skuteczność i zasadność planowania obronnego urzeczywistniają się i nabierają znaczenia dopiero w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa, jest ono niestety bardzo często nie tylko nie w pełni właściwie postrzegane przez organy decyzyjne w instytucjach, lecz wręcz lekceważone. Przejawia się to przede wszystkim w pojmowaniu realizacji zadań obronnych jako powinności jedynie komórki, której zadania te zostały w dokumentach organizacyjnych przypisane (jeżeli takowa została utworzona – bardzo często są to bowiem jedynie pojedyncze stanowiska pracy, bądź zadania te wykonywane są jako część etatu wskazanego pracownika), a nie całości instytucji. Zapomina się bowiem o tym, że to cała instytucja, a nie tylko komórka właściwa w sprawach obronnych ma funkcjonować i realizować zadania w warunkach zagrożeń.

PLANOWANIE CYWILNE

Mechanizmy planowania cywilnego, które jest domeną zarządzania kryzysowego, uregulowane zostały ustawą z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. Nr 89 poz. 590).

Ustawodawca w art. 3 pkt 4 ustawy zdefiniował pojęcie planowania cywilnego w dwóch obszarach odnoszących się do:

- 1) sfery administracji publicznej – rozumiane jako całokształt przedsięwzięć organizacyjnych polegający na opracowywaniu planów, w tym planów reagowania kryzysowego i programów mających na celu optymalne wykorzystanie dostępnych sił i środków w sytuacjach kryzysowych oraz w czasie stanów nadzwyczajnych i w czasie wojny, w zakresie zapobiegania sytuacjom kryzysowym, przygotowania do przejmowania nad nimi kontroli, reagowania w sytuacjach kryzysowych oraz odtwarzania infrastruktury i przywracania jej pierwotnego charakteru;
- 2) udziału i użycia sił zbrojnych – rozumiane jako planowanie w zakresie wspierania sił zbrojnych RP w razie ich użycia oraz planowanie wykorzystania sił zbrojnych do realizacji zadań zarządzania kryzysowego.

Ujęcie w definicji planowania cywilnego czasu, w którym wprowadzane są rozwiązania szczególne i wykorzystywane narzędzia konstytucyjnych stanów nadzwyczajnych, mogłoby wskazywać na zastosowane uniwersalnego podejścia do przygotowania państwa i jego struktur do działania w maksymalnie szerokim spektrum zdarzeń i sytuacji nie tylko w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego (stan klęski żywiołowej, stan wyjątkowy), lecz

także zewnętrznego (stan wojenny), z zastosowanej definicji planowania cywilnego jasno wynika bowiem, że sytuacje kryzysowe to nie tylko zagrożenia i zdarzenia o różnym podłożu i intensywności, a w których przeciwdziałaniu, minimalizowaniu oraz zwalczaniu skutków uczestniczą tylko podmioty administracji publicznej wszystkich szczebli oraz podległe im służby, inspekcje i straże, ale mogą również uczestniczyć organizacje międzynarodowe i podmioty, w tym np. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO).

Takie podejście do zarządzania kryzysowego jest skutkiem zmieniającego się i trwającego w nieustającym procesie zmian środowiska bezpieczeństwa, ewaluowania i nakładania się na siebie przyczyn współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa. Charakterystykę zmian środowiska bezpieczeństwa „wiernie oddaje wypowiedź Javiera Solany: Zagrożenia i wyzwania XXI w. są różne od tych, w których wyrosliśmy w czasach zimnej wojny [...]. Dzisiejszy świat już tak nie działa [...]. Granice pomiędzy bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym, policją i wojskiem, zapobieganiem kryzysom oraz ich rozwiązywaniem, walką z kryminalną i finansową przestępczością, tropieniem terroryzmu i radzeniem sobie z upadającymi reżimami stają się z sztuczne i niewyraźne”²⁰.

Jakkolwiek zasadnicze działania NATO, w pojmowaniu przeciętego człowieka – jako biorcy bezpieczeństwa, koncentrują się na przeciwdziałaniu kryzysom, które mogą skutkować wybuchem konfliktów zbrojnych, nie należy zapominać o prowadzeniu przez Sojusz operacji humanitarnych, wspierania i ochraniania ich przez siły zbrojne państw członkowskich Sojuszu czy też o całym spektrum prowadzonych operacji pokojowych (*peace making, peace keeping, peace enforcement* czy też *peace operations other than war*). Przyczyny tych działań bardzo często wymagają w krajach dotkniętych kryzysem podejmowania nadzwyczajnych działań, skutkujących m.in. różnymi ograniczeniami praw obywateli wynikającymi z wprowadzanych stanów nadzwyczajnych. Działania te ze względu na ich charakter i użycie sił zbrojnych pozornie wykraczają poza ramy „cywilnego” zarządzania kryzysowego.

Taki sztuczny podział działań czy też granicę zaliczania bądź uznawania danej sytuacji za sytuację kryzysową wprowadzała w Polsce również ustawa o zarządzaniu kryzysowym z 2007 r. w swoim pierwotnym brzmieniu. Z jednej strony szeroki obszar ujęty definicji planowania cywilnego, a z drugiej zawężająca je definicja sytuacji kryzysowej. Postanowienia art. 3 pkt 1 ustawy definiowały sytuację kryzysową, jako „będącą następstwem zagrożenia i prowadzącą w konsekwencji do zerwania lub znacznego naruszenia więzów społecznych przy równoczesnym poważnym zakłóceniu funkcjonowania instytucji publicznych, jednak w takim stopniu, że użyte środki niezbędne do zapewnienia lub przywrócenia bezpieczeństwa nie uzasadniają wprowadzenia żadnego ze stanów nadzwyczajnych”. Podział ten został zlikwidowany po postanowieniu Trybunału Konstytucyjnego, który uznał art. 3 pkt 1 za

²⁰ T. Kęsoń, *Zarządzanie kryzysowe w Polsce*, [w:] *Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej – praca zbiorowa*, R. Kuriata (red.), Piotrków Trybunalski 2014 r., s. 79–80.

niezgodny z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²¹. Wprowadzona w konsekwencji rozstrzygnięcia Trybunału nowelizacja ustawy z 2009 r. usunęła to ograniczenie. Wprowadzono zapis, że za „sytuację kryzysową należy rozumieć sytuację negatywnie wpływającą na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia i środowiska, wywołującą znaczne ograniczenia w działalności właściwych organów administracji publicznej, ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków”²².

Ponadto w 2009 r. skrócono i zmieniono ustawową definicję planowania cywilnego w obszarze administracji publicznej, w której wprost napisano, że planowanie cywilne to „całokształt przedsięwzięć organizacyjnych mających na celu przygotowanie administracji publicznej do zarządzania kryzysowego”²³. Z ustawy usunięto rozbieżność między definicją sytuacji kryzysowej a planowania cywilnego w zakresie funkcjonowania państwa w warunkach wykorzystywania konstytucyjnych rozwiązań szczególnych, jakimi są stany nadzwyczajne, a ponadto wskazano na spójność działań w procesie planowania cywilnego z działaniami.

Jednocześnie w art. 4. ust. 1. wskazano cztery zadania z zakresu planowania cywilnego, które obejmują²⁴:

- 1) przygotowanie planów zarządzania kryzysowego;
- 2) przygotowanie struktur uruchamianych w sytuacjach kryzysowych;
- 3) przygotowanie rozwiązań na wypadek zniszczenia lub zakłócenia funkcjonowania infrastruktury krytycznej;
- 4) przygotowanie i utrzymywanie zasobów niezbędnych do wykonania zadań ujętych w planie zarządzania kryzysowego;
- 5) utrzymywanie baz danych niezbędnych w procesie zarządzania kryzysowego;
- 6) zapewnienie spójności między planami zarządzania kryzysowego a innymi planami sporządzanymi w tym zakresie przez właściwe organy administracji publicznej, których obowiązek wykonania wynika z odrębnych przepisów.

Z punktu widzenia planowania operacyjnego i planowania cywilnego istotny jest zapis dotyczący zachowania spójności między opracowywanymi w tych procesach planami. Wskazuje on jednoznacznie, że wszelkie plany dotyczące działania państwa w różnych możliwych do zaistnienia sytuacjach nie mogą ani się wykluczać, ani tworzyć odrębnych niespójnych rozwiązań, a działanie powinno płynnie przechodzić z realizacji przedsięwzięć zawartych w planach zarządzania kryzysowego do przedsięwzięć zawartych w planach operacyjnego funkcjonowania.

W procesie planowania cywilnego, dla potrzeb skutecznego realizowania zadań zarządzania kryzysowego w zależności od poziomu, na którym funkcjonuje system zarządzania kryzysowego, przewidziano opracowywanie dwóch dokumentów:

²¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 kwietnia 2009 r. Sygnatura akt: 50/07 (Dz. U. z 2009 r. Nr 65, poz. 533).

²² Ustawa z dnia 17 lipca 2009 r. o zmianie ustawy o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. z 2009 r. Nr 131, poz. 1076).

²³ Ibidem, art. 3 pkt 4.

²⁴ Art. 4 ust. 1. Ustawy z dnia 26 kwietnia 2017 r. o zarządzaniu kryzysowym (tj. Dz. U. z 2019 r. poz. 1398).

- 1) na szczeblu państwa:
  - Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego – opracowanie Raportu koordynuje Dyrektor Rządowego Centrum Bezpieczeństwa (RCB)²⁵, z uwzględnieniem, że w części dotyczącej zagrożeń:
    - ✓ terrorystycznych za koordynację odpowiada Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego;
    - ✓ cyberbezpieczeństwa za koordynację odpowiada Pełnomocnik Rządu do spraw Cyberbezpieczeństwa,
  - Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego;
- 2) na szczeblu resortowym – opracowują ministrowie, kierownicy urzędów centralnych i wojewodowie:
  - raporty „częstkowe” o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego, będące podstawą opracowania przez Dyrektora RCB Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego;
  - plany zarządzania kryzysowego;
- 3) na szczeblu powiatu i gminy – opracowują starostowie, wójtowie (prezydenci miast):
  - plany zarządzania kryzysowego.

Dla potrzeb opracowania planów zarządzania kryzysowego wydawane są przez poszczególne podmioty wytyczne lub zalecenia, w tym:

- minister właściwy w sprawach wewnętrznych wydaje wojewodom w drodze zarządzenia wytyczne do opracowania wojewódzkich planów zarządzania kryzysowego;
- wojewoda wydaje starostom zalecenia do opracowania powiatowych planów zarządzania kryzysowego;
- starostowie wydają organom gminy zalecenia do opracowania gminnych planów zarządzania kryzysowego.

Jakkolwiek nie wynika to z żadnego aktu prawnego, w celu ujednoczenia zawartości planów zarządzania kryzysowego na szczeblu resortowym Dyrektor Rządowego Centrum Bezpieczeństwa przekazuje wykonawcom planów „Wytyczne do opracowania planów zarządzania kryzysowego”. Wytyczne te są swoistym przewodnikiem ułatwiającym opracowanie planów, ale nie muszą być przestrzegane przez opracowującego plany.

Zawartość planów zarządzania kryzysowego wszystkich szczebli określa ustawa o zarządzaniu kryzysowym. Zgodnie z postanowieniami art. 5 ust. 3 ustawy plany zarządzania kryzysowego podlegają systematycznej aktualizacji, a cykl planowania nie może być dłuższy niż dwa lata.

W zakresie natomiast Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego sposób, tryb i terminy jego opracowywania określa Rada Ministrów w drodze rozporządzenia.

Ponadto w procesie planowania cywilnego przygotowywane są:

²⁵ Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego jest podstawą opracowania Krajowego Planu Zarządzania Kryzysowego.

- 1) Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej – przez Dyrektora RCB, we współpracy z ministrami i kierownikami urzędów centralnych odpowiedzialnych za systemy infrastruktury krytycznej oraz właściwymi w sprawach bezpieczeństwa narodowego (art. 5b, ust. 3 ustawy);
- 2) plany ochrony infrastruktury krytycznej – przez właścicieli oraz posiadaczy samoistnych i zależnych obiektów, instalacji lub urządzeń infrastruktury krytycznej (art. 6, ust. 5 ustawy).

Dynamiczne, nie zawsze pozytywne zmiany w stosunkach wewnętrznych i zewnętrznych poszczególnych państw, zwłaszcza w obliczu wielostronnych działań, które prowadzić mogą do negatywnych skutków, w wyniku zjawiska „dylematu bezpieczeństwa”, jednoznacznie wskazują, że sytuacje kryzysowe obejmują również obszary kryzysów polityczno-militarnych i nie mogą być wyłączone z obszaru planowania cywilnego.

ZABURZENIA I OPÓŹNIENIA REALIZACJI CYKLU PLANOWANIA STRATEGICZNEGO W LATACH 2015–2019

Wydawać by się mogło, że procesy zapewniania bezpieczeństwa narodowego, nie powinny podlegać procesom koniunkturalizmu, sporom kompetencyjnym. Można w jakiś sposób wskazywać przyczyny sporów i powstawania opóźnień w procesie planowania w związku ze zjawiskiem kohabitacji. Trudno jednak zrozumieć powstawanie opóźnień czy też całkowite wstrzymywanie procesów planowania obronnego w momencie, kiedy prezydent, premier i minister obrony narodowej są z jednego ugrupowania politycznego. Niestety lata 2015–2019 pokazały, że takie zjawisko zachodzi, a kwestie bezpieczeństwa opierające się na procesie planowania obronnego mogą być ignorowane.

Przedstawiony na schemacie cykl z lat 2007–2013 pokazuje, że poszczególne etapy cyklu i powstawanie dokumentów planistycznych, jakkolwiek z drobnymi opóźnieniami, nie napotykało przeszkód i planowanie odbywało się bez zakłóceń. Opublikowanie „nowej” Strategii Bezpieczeństwa Narodowego nastąpiło w 2007 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Lech Kaczyński wydał postanowienie o wydaniu Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej 16 lipca 2009 r. (M.P. Nr 48, poz. 705)²⁶. Plan reagowania obronnego został opracowany w tym samym roku. Planowanie operacyjne w resortach i administracji rządowej rozpoczęto na przełomie 2009/2010 r. i zakończono w 2010 r. Na szczeblu administracji samorządowej oraz w jednostkach organizacyjnych podległych i nadzorowanych przez ministrów proces ten został zakończony w 2011 r. Po trzech latach obowiązywania Strategii rozpoczęto Strategiczny

²⁶ Postanowienie Prezydenta Lecha Kaczyńskiego uchyliło poprzednią Dyrektywę, wprowadzoną przez Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego postanowieniem z dnia 12 marca 2004 r. o wydaniu Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej (M. P. Nr 16, poz. 255).

Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego²⁷, którego wynikiem były m.in. wnioski do nowej strategii bezpieczeństwa.

Zupełnie inny obraz realizacji cyklu strategicznego mamy po opublikowaniu Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2014 r. Pomimo tego, że ówczesny Prezydent RP Bronisław Komorowski, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, postanowieniem z dnia 17 lipca 2015 r. wydał Polityczno-Strategiczną Dyrektywę Obronną²⁸ (M.P. poz. 697), proces planowania obronnego przez nowo wybranego (po wyborach w październiku w 2015 r.) Ministra Obrony Narodowej nie został uruchomiony²⁹. Zignorowano i nie przestrzegano żadnych postanowień Dyrektywy, która w § 2 ust. 2 stwierdzała, że „Plany oraz inne dokumenty wykonawcze wydane na podstawie Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej, [...] obowiązują do czasu wydania nowych planów i dokumentów wykonawczych według ustaleń przyjętych w dyrektywie, nie dłużej niż 10 miesięcy od daty wejścia w życie postanowienia”.

Istotą Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej z 2015 r. było to, że określała ona zadania dla wszystkich struktur państwa na czas zagrożenia i wojny, uwzględniające także nowe formy zagrożeń (w tym asymetrycznych, oraz agresję poniżej progu wojny). Przy takim ujęciu zagrożeń i możliwości rozwoju sytuacji polityczno-militarnej, w której państwo nasze mogłoby się znaleźć, rozpoczęcie procesu planowania obronnego w państwie, tak jak to stanowi ustawa o powszechnym obowiązku obrony, wydawało się naturalną kolejną rzeczą. Niestety proces planowania nie został uruchomiony. Co więcej, wydawanie kolejnych dokumentów zarówno przez Prezydenta RP, jak i rząd oraz Ministra Obrony Narodowej pokazuje, że cykl planowania strategicznego przestał funkcjonować, a sprawy bezpieczeństwa są w zasadzie pustym frazesem w ustach rządzących. Ewenementem w procesie zatrzymanego procesu planowania jest również to, że do tej samej strategii, która po upływie ponad czterech lat od wydania nie jest już w pełni adekwatna do sytuacji polityczno-militarnej w bliższym i dalszym otoczeniu Polski, wydaje się drugą polityczno-strategiczną dyrektywę obronną. Prezydent Andrzej Duda podpisał postanowienie o wydaniu Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej dopiero 29 grudnia 2018 r. (M.P. z 2019 r. poz. 15) tj. cztery i pół roku po opublikowaniu Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2014 r.³⁰

²⁷ Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego realizowany w latach 2010–2012 był pierwszym tego typu przeglądem. Do tej pory weryfikacja realizacji zadań wynikających ze strategii i jej aktualność realizowana była w oparciu o Strategiczne Przeglądy Obronne.

²⁸ Dyrektywa wydawana na podstawie art. 4a ust. 1 pkt. 2 ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej jest niejawnym dokumentem wykonawczym do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP.

²⁹ Władzę po koalicji Platformy Obywatelskiej z Polskim Stronnictwem Ludowym, objęła koalicja partii: Prawo i Sprawiedliwość, Solidarna Polska i Polska Razem, a ministrem obrony narodowej został Antoni Macierewicz.

³⁰ Postanowienie weszło w życie 7 stycznia 2019 r. Jednocześnie w Postanowieniu skrócono zwyczajowo przyjmowany do tej pory 10-miesięczny okres obowiązywania dotychczasowych dokumentów i opracowania nowych planów i dokumentów wykonawczych wskazanych w dyrektywie do:

- 9 miesięcy – od dnia wejścia w życie postanowienia w przypadku planów i dokumentów wydanych przez ministrów, centralne organy administracji rządowej, kierowników jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Prezesa Rady Ministrów, a także wojewodów;
- 18 miesięcy – od dnia wejścia w życie postanowienia w przypadku planów i dokumentów wydanych przez organy i jednostki organizacyjne niższego szczebla.

Naiwnością jest sądenie, że te dwa dokumenty są adekwatne do zagrożeń, wyzwań oraz interesów narodowych wskazanych w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2014 r.

Przecież dynamicznie zmieniające się środowisko strategicznego bezpieczeństwa czy też radykalnie i turbulencyjnie zmienny porządek międzynarodowy nie omijają Polski. Zmieniają się czynniki kształtujące i kreujące środowisko bezpieczeństwa³¹, a dokumenty planistyczne powinny odzwierciedlać kształt bezpieczeństwa i odpowiadać na wyzwania, z jakimi może zmierzyć się nasz kraj. Zapewnienie i utrzymywanie bezpieczeństwa i skuteczne reagowanie adekwatnych do wyzwań komponentów systemu obronności państwa będzie tym łatwiejsze, im pełniej w procesie planowania odniesiemy się do wskazanych w dokumentach strategicznych zagrożeń bezpieczeństwa a w procesach prognozowania przewidzimy i poznamy niezidentyfikowane jeszcze zagrożenia³².

Taki długi okres czasu, jaki upłynął pomiędzy wydaniem tych dwóch dokumentów, pokazuje, że proces planowania obronnego w Polsce został przez sprawujących władzę wykonawczą zignorowany i zatrzymany. Cała administracja rządowa i samorządowa nie mogła realizować procesów planowania i opracowywać dokumentów, które zapewniałyby możliwość ich funkcjonowania w sytuacji zagrożeń wskazanych w Strategii z 2014 r. oraz w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny, ponieważ Ministerstwo Obrony Narodowej³³ nie opracowało ostatecznej wersji Planu Reagowania Obronnego Rzeczypospolitej Polskiej (PRO RP) i nie uzgodniło zadań obronnych z poszczególnymi ministrami, organami centralnymi i wojewodami oraz nie przekazało wypisów PRO RP oraz zestawów zadań do poszczególnych ministerstw i wojewodów – a dopiero te dokumenty stanowią podstawę rozpoczęcia planowania obronnego na tych szczeblach władzy.

Do wydanej w grudniu 2018 r. przez Prezydenta RP PSDO, Minister Obrony Narodowej wydał *Wytyczne do planowania operacyjnego i przygotowania przedsiębiorców do funkcjonowania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i \ w czasie wojny* – Dec. MON nr 82/MON z dnia 17 maja 2019 r. (Dz. U. MON z 2019 poz. 105), w których skrócono termin opracowania planów operacyjnych na szczeblu ministerstw i urzędów centralnych do trzech miesięcy. Zaznaczyć jednocześnie należy, że w tym samym

---

Widzimy więc, że na szczeblu administracji rządowej proces planowania operacyjnego zakończy się na miesiąc przed wyborami parlamentarnymi zaplanowanymi na 13 października 2019 r. Zatem przez cały okres rządów PiS (lata 2015–2019) nie funkcjonował sprawnie proces planowania operacyjnego w państwie.

³¹ M. Kozub, *Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości*, Warszawa 2013, s. 10.

³² T. Kęsoń, *Bezpieczeństwa jako dyscyplina naukowa w obszarze nauk społecznych, wyzwanie czy powrót do korzeni dla polemologii?*, [w:] *Bezpieczeństwo – dyscyplina w obszarze nauk społecznych*, red. M. Kucharski, Łódź–Warszawa 2012, s. 28.

³³ Jedną z zasadniczych przyczyn tak dużych opóźnień w realizacji zadań planowania obronnego były spory kompetencyjne ówczesnego Ministra Obrony Narodowej, Antoniego Macierewicza, i Prezydenta RP, Andrzeja Dudy, o roli tych dwóch organów w systemie obronności, kierowania państwem w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny, sprawowania zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi czy też struktury dowodzenia. Minister Obrony Narodowej dążył do zminimalizowania roli prezydenta w systemie obronności państwa i wzrostu znaczenia ministra obrony narodowej. Spory ambicjonalno-kompetencyjne okazały się ważniejsze niż przygotowanie struktur państwa, administracji wszystkich szczebli oraz podmiotów podlegających militaryzacji do skutecznego funkcjonowania i realizowania zadań w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny.

czasie, kiedy miały być zatwierdzone nowo opracowane plany operacyjnego funkcjonowania, Prezes Rady Ministrów wydał zarządzenie nr 137 z dnia 20 września 2019 r. w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw opracowania Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej w 2019 r. (M.P. z 2019 r. poz. 904)³⁴. W § 11. Zarządzenia zobowiązano Przewodniczącego Zespołu do przedstawienia Radzie Ministrów projektu Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej w terminie do dnia 31 grudnia 2019 r.

Przebieg procesu planowania obronnego i terminy wydawania poszczególnych dokumentów wskazują na całkowity chaos w zakresie przygotowań obronnych państwa. Należy zadać sobie pytania, kto odpowiada za tak nieskoordynowane działania i czy państwo może sobie pozwolić na tak dalece idącą nonszalancję w zakresie bezpieczeństwa.

Jednym wydanym z 5-miesięcznym opóźnieniem dokumentem (Wytyczne MON) uruchamia się mechanizmy planowania operacyjnego, skracając terminy wykonania planów do 2 miesięcy (w stosunku do wskazanych 9 miesięcy w PSDO). Jednocześnie powołuje się Zespół do opracowania projektu nowej Strategii, któremu daje się 2 miesiące na przygotowanie projektu.

Ponadto nie doprowadza się do końca procesu planowania operacyjnego i do grudnia 2019 r. opracowane przez ministrów, centralne organy administracji rządowej, kierowników jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez Prezesa Rady Ministrów, a także wojewodów plany operacyjne nie zostały przez Prezesa Rady Ministrów zatwierdzone. Nie uruchomiono więc procesów planowania operacyjnego niższego szczebla.

Powinny one być wykonane w terminie 18 miesięcy od wydania PSDO, tj. do 7 lipca 2020 r.³⁵ W przypadku, kiedy zostanie przyjęta przez Radę Ministrów i zatwierdzona przez Prezydenta RP nowa Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, cały realizowany w pośpiechu w 2019 r. proces opracowywania planów operacyjnych funkcjonowania administracji w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny pójdzie na marne.

Dojdzie do sytuacji, w której plany operacyjne może nawet nie będą zatwierdzone, a już trzeba będzie uruchamiać proces nowego ich opracowywania, bo zmienią się uwarunkowania zapewniania bezpieczeństwa RP, sytuacje planistyczne i zadania, dla których należało będzie opracować nowe plany. Wszystkie natomiast organy niższego szczebla i przedsiębiorcy nie dość, że nie uruchomią procesu planowania, do którego byli zobowiązani na podstawie PSDO z 2018 r., to nie będą mieli aktualnych planów operacyjnych funkcjonowania i militaryzacji, ich plany bowiem odnoszą się do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 r.

PODSUMOWANIE

Ustanowione aktami prawnymi procedury planowania obronnego i planowania cywilnego, a także wydawane wytyczne do opracowywanych dokumentów planistycznych dokładnie wskazują podmioty i ich powinności w zakresie przygotowania się do realizacji zadań obronnych

³⁴ Zarządzenie ogłoszono 1 października 2019 r. a weszło w życie 9 października 2019 r.

³⁵ W momencie pisania tego artykułu (grudzień 2019 r.) do upływu terminu pozostało 7 miesięcy.

oraz maksymalnie skutecznego reagowania w sytuacjach kryzysowych. Wskazane procedury, terminy realizacji poszczególnych przedsięwzięć w zakresie opracowywania nowych czy też aktualizacji dotychczasowych dokumentów, w przypadku przestrzegania logicznego ich następowania po sobie oraz właściwego zaangażowania w te procesy zarówno kierownictwa organów, jak i merytorycznych pracowników zatrudnionych na stanowiskach ds. obronnych i zarządzania kryzysowego nie powodują zagrożeń terminowego ich wykonywania.

Jednocześnie możemy wskazać różnego rodzaju obszary, które należałoby przedyskutować i zastanowić się nad ich integrowaniem. Możemy nawet powiedzieć o pewnej nadmiernej dychotomiczności tych działań. Procesy planowania cywilnego będące domeną zarządzania kryzysowego oraz planowania obronnego dotyczące wykonywania zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony w niektórych przypadkach są nadmiernie rozłączne, jakkolwiek tworzą swoistość całość. Nie określono m.in. płynnego przechodzenia między sytuacjami kryzysowymi w rozumieniu ustawy o zarządzaniu kryzysowym, a realizacją zadań zawartych w kartach realizacji zadań planów operacyjnych w sytuacjach, kiedy nie wprowadza się rozwiązania szczególnego (w postaci stanu wojennego) a dotyczących zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i stanu wojennego. Kolejną nierozwiązaną kwestią są możliwości wykorzystywania rozwiązań zawartych w dokumentach planowania obronnego dotyczących stanowisk kierowania, zapasowych stanowisk kierowania czy też zapasowych miejsc pracy w procesach zarządzania kryzysowego, zwłaszcza w zakresie zagrożeń i zdarzeń o charakterze terrorystycznym (fałszywych i realnych) w sytuacji, gdy wprowadza się poszczególne stopnie alarmowe i zarządza ewakuację pracowników z obiektów stałego funkcjonowania struktur administracji. Na czas ewakuacji traci się ciągłość działania instytucji.

Jednocześnie, jeżeli weźmiemy pod uwagę, że dokumenty tworzone dla potrzeb wykonywania zadań obronnych i zarządzania kryzysowego nie są jedynymi dokumentami planistycznymi wykonywanym często przez te same podmioty, rodzi się konieczność przeanalizowania ich podstaw prawnych i zawartości a następnie wypracowania kryteriów oraz możliwości i zasad ich łączenia w celu zminimalizowania ich liczby. Proces analizy i diagnozy tego stanu rzeczy został zapoczątkowany zarówno w zakresie merytorycznym, jak i legislacyjnym. Szkoła Główna Służby Pożarniczej prowadzi badanie statutowe planów i procesu planowania obronnego i cywilnego w Polsce. Podjęto również działania legislacyjne wynikające z doświadczeń w zakresie dotychczasowego funkcjonowania systemu zarządzania kryzysowego zwłaszcza w sytuacjach skutków zdarzeń w masowej skali.

Wychodzi temu naprzeciw projekt nowelizacji ustawy o zarządzaniu kryzysowym z 2019 r. Dwa obszary planowania – obronnego i cywilnego, jakkolwiek dotyczyły zapewniania bezpieczeństwa zarówno struktur państwa, jak i obywateli, były wyraźnie rozgraniczane. Naturalną rzeczą jest, że w obliczu różnorodnej przyczynowości powstawania zagrożeń, proces reagowania na zagrożenia musi obejmować kompleksowe pojmowanie bezpieczeństwa i opierać się na nim. Zarówno w podmiotowym i przedmiotowym jego pojmowaniu, jak i w procesach reagowania na zagrożenia pojawiać się będą nowe obszary kryzysów, które

wymagać będą angażowania – jeśli nie większej liczby, to bardziej różnorodnych sił i środków. Wymuszać to będzie zmiany zarówno w procesie planowania, jak i uruchamiania działań opisanych czy to standardowych procedurach operacyjnych, jak i modułach działania. Tym samym na pierwszy plan wysuwać się będzie nie tyle współistnienie tych dwóch rodzajów planowań, ale ich łączenie przy zachowaniu częściowej odrębności dokumentów opracowywanych dla potrzeb przygotowania państwa do funkcjonowania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny oraz utrzymania ciągłości działania i reagowania w sytuacjach kryzysowych w ramach zarządzania kryzysowego. Taki kierunek zmian spójny jest z przygotowaną w 2019 r. nowelizacją ustawy o zarządzaniu, która zakłada podział Planu zarządzania kryzysowego na dwie części. W jego skład mają wchodzić (jako część A) Plany ciągłości działania, a część B stanowią Plany reagowania kryzysowego.

Nie możemy jednak mówić, że plan ciągłości działania będzie obejmował pokojowe sytuacje kryzysowe oraz przedsięwzięcia realizowane w procesie podnoszenia gotowości obronnej państwa i wykonywania zadań w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i wojny. Nie będzie więc on samoistnie zastępował planów operacyjnego funkcjonowania. Takie łączenie procedur planowania obronnego i cywilnego wymagałoby zmiany zarówno ustawy o zarządzaniu kryzysowym, jak i o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej i pójścia w procesie legislacyjnym w kierunku opracowania ustawy o bezpieczeństwie narodowym/państwa.

Odrębną kwestią jest rozdzwitek, jaki powstał między regulacjami prawnymi a przestrzeganiem ich zapisów i terminowości oraz przestrzegania procedur cyklu planowania strategicznego. Lata 2015–2019 pokazały, że bezpieczeństwo w zakresie praktycznym planowania stało się nic nieznaczącym frazesem nie tylko w ustach polityków, lecz także organów odpowiedzialnych za przestrzeganie terminów realizacji przedsięwzięć wskazanych w dokumentach wydawanych przez najwyższe organy władzy państwowej. Od 2014 r., tj. przez prawie 5 lat od przyjęcia przez Radę Ministrów projektu Strategii Bezpieczeństwa Narodowego, zatwierdzenia jej przez Prezydenta RP i wydania Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej, nie uruchomiono w państwie procesu planowania obronnego. Wszystkie szczeble władzy administracyjnej i przedsiębiorcy nie opracowali i nie aktualizowali planów operacyjnego funkcjonowania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny. Ich plany funkcjonowania opierały się na sytuacjach planistycznych wynikających z wypisów z Planu Reagowania Obronnego RP przekazanych im przez Ministra Obrony Narodowej w 2009 r., a odnoszących się do sytuacji międzynarodowej, uwarunkowań i diagnozy bezpieczeństwa, która była podstawą do opracowania i wprowadzenia w życie Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 r.

Sytuacji nonszalancji czy też bagatelizowania kwestii bezpieczeństwa nie poprawiła w pełni nawet interpelacja poselska nr 29142 skierowana ponad 2,5 roku po upływie terminów zakończenia procesu planowania obronnego do Prezesa Rady Ministrów przez Pana

Czesława Mrocza, Posła IX kadencji Sejmu RP (byłego wiceministra obrony narodowej) w styczniu 2019 r. W interpelacji zapytano m.in. o skutek postanowień Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej³⁶ w zakresie opracowania Planu Reagowania Obronnego RP, Planów Operacyjnych Funkcjonowania poszczególnych działów administracji rządowej, urzędów centralnych, jednostek organizacyjnych podległych i nadzorowanych przez Prezesa Rady Ministrów i poszczególnych ministrów, wojewodów, Marszałków Województw, powiatów i gmin, Programu Pozamilitarnych Przygotowań Obronnych RP na lata 2017–2023 oraz Programów Pozamilitarnych Przygotowań Obronnych organów administracji poszczególnych szczebli podziału administracyjnego państwa, Programu Rozwoju Sił Zbrojnych na lata 2017–2026. Zgodnie z „§ 2 pkt 2 ww. postanowienia zapisano, że plany oraz inne dokumenty wykonawcze wydane na podstawie Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej z 2009 r., obowiązują do czasu wydania nowych planów i dokumentów wykonawczych według ustaleń przyjętych w nowej dyrektywie, nie dłużej jednak niż 10 miesięcy od daty wejścia w życie postanowienia. Zatem najpóźniej do 6 czerwca 2016 roku powinny być wydane nowe plany i dokumenty, bowiem poprzednie z tym dniem utraciły swą ważność”³⁷.

W odpowiedzi na interpelację 27 marca 2019 r. sekretarz stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej, Wojciech Skurkiewicz, wskazał następujące daty opracowania i przyjęcia dokumentów:

- Program Pozamilitarnych Przygotowań Obronnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2017–2026 został zatwierdzony przez Prezesa Rady Ministrów w dniu 10.02.2017 r., programy niższych szczebli zostały opracowane;
- Program Rozwoju Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2017–2026 został wprowadzony Zarządzeniem nr 36/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 listopada 2018 r.;
- Program Mobilizacji Gospodarki na lata 2017–2026 został przyjęty przez Radę Ministrów przyjęła uchwałą Nr 87/2017 z dnia 13 czerwca 2017 r.

Jednocześnie potwierdził, że proces planowania obronnego w państwie nie został uruchomiony, ponieważ „w okresie opracowywania nowej edycji dokumentów pozamilitarnego planowania operacyjnego (w II połowie 2015 i I połowie 2016 r.) radykalnej zmianie uległa sytuacja bezpieczeństwa międzynarodowego w bezpośrednim otoczeniu naszego Państwa, co nie było w pełni odzwierciedlone w opracowywanej w oparciu o wcześniejsze uwarunkowania PSDO RP z lipca 2015 r. Sytuacja ta wymusiła konieczność zmiany obowiązującej PSDO RP. Nowa PSDO RP została przyjęta na mocy postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 stycznia 2019 r. [...] aktualnie prowadzone są

³⁶ Polityczno-Strategiczna Dyrektywa Obronna Rzeczypospolitej Polskiej wprowadzona postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 lipca 2015 r., weszła w życie 6 sierpnia 2015 r.

³⁷ Interpelacja nr 29142 Posła Czesława Mrocza do Prezesa Rady Ministrów w sprawie planów obronnych państwa z dnia 26 stycznia 2019 r. <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/interpelacja.xsp?documentId=B577908DFDA62C8DC1258390004E3B35> (17.12.2019).

prace nad nowym Planem Reagowania Obronnego Rzeczypospolitej Polskiej. Obecnie dokument jest w fazie uzgodnień międzyresortowych”³⁸.

Widzimy więc, że przez prawie 3 lata od „radykalnej zmiany sytuacji bezpieczeństwa międzynarodowego w bezpośrednim otoczeniu RP” nikogo z najwyższych władz państwowych problemy nieaktualnych dokumentów reagowania Sił Zbrojnych na zagrożenia i przygotowania instytucji państwa do funkcjonowania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa nie interesowały, a bezpieczeństwo w ustach polityków staje się jedynie frazesem.

BIBLIOGRAFIA

- Decyzja nr 82/MON z dnia 17 maja 2019 r. w sprawie wprowadzenia do użytku „Wytycznych do planowania operacyjnego i przygotowania przedsiębiorców do funkcjonowania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i \ w czasie wojny” (Dz. Urzęd. MON z 2019 poz. 105).
- Interpelacja nr 29142 Posła Czesława Mroczka do Prezesa Rady Ministrów w sprawie planów obronnych państwa z dnia 26 stycznia 2019 r. <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/interpelacja.xsp?documentId=B577908DFDA62C8DC1258390004E3B35>.
- Kęsoń Tadeusz. 2012. Bezpieczeństwa jako dyscyplina naukowa w obszarze nauk społecznych, wyzwanie czy powrót do korzeni dla polemologii? W *Bezpieczeństwo – dyscyplina w obszarze nauk społecznych*, 28. Łódź–Warszawa. Wyd. Społecznej Akademii Nauk, *Studia i Monografie* nr 35.
- Kęsoń Tadeusz. 2014. Planowanie operacyjne w procesie realizacji zadań obronnych na przykładzie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – wybrane problemy. W *Projektowanie planowania operacyjnego w administracji publicznej wobec wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, 135. Warszawa. Wyd. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Kęsoń Tadeusz. 2014. Zarządzanie kryzysowe w Polsce. W *Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej – praca zbiorowa*, 79-80. Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Filia Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Piotrkowie Trybunalskim.
- Kozub Marian. 2013. Myśleć strategicznie o bezpieczeństwie przyszłości. Warszawa: Wyd. AON.
- Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej Wojciecha Skurkiewicza z dnia 27 marca 2019 r. na interpelację nr 29142 w sprawie planów obronnych państwa <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BAQJM9&view=1>.
- Onyszkiewicz Janusz. 1998. Rola Planowania Polityki Obronnej. W *Seminar The Role of Defence Policy Planning*, 10 i 162. Warszawa. Wyd. MON Departament Bezpieczeństwa Międzynarodowego.
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 marca 2004 r. o wydaniu Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej (M.P. Nr 16, poz. 225).

³⁸ Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej Wojciecha Skurkiewicza z dnia 27 marca 2019 r. na interpelację nr 29142 w sprawie planów obronnych państwa <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BAQJM9&view=1> (17.12.2019).

- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 lipca 2009 r. o wydaniu Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej (M.P. Nr 48, poz. 705).
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 lipca 2015 r. o wydaniu Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej (M.P. poz. 697).
- Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 grudnia 2018 r. w sprawie Polityczno-Strategicznej Dyrektywy Obronnej (M.P. z 2019 r. poz. 15).
- Rosa Bogdan, Zalewski Andrzej. 2006. „Militaryzacja”. Wiedza Obronna, Kwartalnik Towarzystwa Wiedzy Obronnej, Rok XXXIII, Nr 3/218: 91–114.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 3 listopada 2015 r. w sprawie wykazu przedsiębiorców o szczególnym znaczeniu gospodarczo-obronnym (Dz. U. poz. 1871 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 grudnia 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony (Dz. U. z 2017 r. poz. 42).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 września 2004 r. w sprawie reklamowania od obowiązku pełnienia czynnej służby wojskowej w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (Dz. U. Nr 210, poz. 2136 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2013 r. w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony (Dz. U. Nr 166, poz. 1090 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 listopada 2009 r. w sprawie militaryzacji jednostek organizacyjnych wykonujących zadania na rzecz obronności lub bezpieczeństwa państwa (Dz. U. nr 210, poz. 1612).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie przygotowania systemu kierowania przygotowaniem systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym (Dz. U. Nr 98, poz. 978).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 sierpnia 2004 r. w sprawie przygotowania i wykorzystania systemów łączności na potrzeby obronne państwa (Dz. U. Nr 180, poz. 1855).
- Simon Jeffrey. 1998. Changing National Security Concept and Defence and Military Doctrines in Central and Eastern Europe. W Seminar The Role of Defence Policy Planning, 17 i 169. Warszawa Wyd. MON Departament Bezpieczeństwa Międzynarodowego.
- Ustawa z dnia 17 lipca 2009 r. o zmianie ustawy o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. Nr 131, poz. 1076).
- Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1928 – tekst jednolity).
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. Nr 89, poz. 590).
- Ustawa z dnia 29 października 2010 r. o rezerwach strategicznych (Dz. U. z 2017 r. poz. 1846).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 r. poz. 1932 – tekst jednolity).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 kwietnia 2009 r. Sygnatura akt: 50/07 (Dz.U. z 2009 r. Nr 65, poz. 533).

Zarządzenie nr 137 Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 września 2019 r. w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw Opracowania Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 2019 r. poz. 904).

Marian KOPCZEWSKI

Akademia Wojsk Lądowych

im. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu¹

ORCID 0000-0002-0402-0477

Paweł SZMITKOWSKI

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach²

Wydział Nauk Społecznych

ORCID 0000-0001-9288-9182

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.04>

CIVIL DEFENSE IN POLAND – TRANSFORMATION PROCESS AFTER 1989. CURRENT STATE AND MODERNIZATION PROPOSALS

ABSTRACT: Civil defense in Poland is one of the entities responsible for the security of the civilian population in the situation of both the threat of external military security of the state and internal threats caused by natural disasters and industrial disasters. However, its formula is outdated, and reforms carried out over the decades, especially after the political transformation, did not bring satisfactory results. The purpose of the article is, by using a method of critical analysis of the literature on the subject as well as normative acts and post-audit reports, a synthetic presentation of the process of these changes, an indication of how they affected the current condition of the Civil Defense and proposing a solution based on proven foreign standards, after being adapted to domestic conditions, will allow for the restoration of CD functionality and will unambiguously end long-term competence disputes related to the possibility of using it in an emergency.

KEYWORDS: civil protection, civil defense, crisis management

OBRONA CYWILNA W POLSCE – PROCES TRANSFORMACJI PO 1989 ROKU. STAN OBECNY I PROPOZYCJE MODERNIZACJI

ABSTRAKT: Obrona cywilna w Polsce jest jednym z podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo ludności cywilnej w sytuacji wystąpienia zarówno zagrożenia zewnętrznego militarnego bezpieczeństwa państwa jak i niebezpieczeństw wewnętrznych, wywołanych przez klęski żywiołowe i katastrofy przemysłowe. Jej formuła jest jednak przestarzała, zaś dokonywane na przestrzeni dziesięcioleci, zwłaszcza zaś po transformacji ustrojowej, próby reform nie przyniosły zadowalających rezultatów. Celem artykułu jest, poprzez wykorzystanie

---

¹ Tadeusz Kościuszko Land Forces Military Academy; Poland.

² Siedlce University of Natural Sciences and Humanities; Poland.

metody krytycznej analizy literatury przedmiotu oraz aktów normatywnych i raportów pokontrolnych, syntetyczne ukazanie procesu tych zmian, wskazanie jak wpłynęły one na obecną kondycję Obrony Cywilnej oraz zaproponowanie rozwiązania, które opierając się na sprawdzonych wzorcach zagranicznych, po odpowiednim zaadoptowaniu ich do warunków krajowych, pozwoli na przywrócenie funkcjonalności OC oraz jednoznacznie zakończy długoletnie spory kompetencyjne związanych z możliwością jej wykorzystania w sytuacji zagrożenia.

SŁOWA KLUCZOWE: Ochrona ludności, obrona cywilna, zarządzanie kryzysowe

INTRODUCTION

A characteristic feature of the security environment in each of its dimensions over the past decades is its ongoing process of change. It is caused by the continuous evolution of the results affecting each of the areas of social existence around the world. A growing challenge is to provide an environment in which there is a security risk and would be available in advance so that action can be taken to counteract their escalation. If it is necessary, solutions limiting them to the minimum extent of impact should be developed. These integrated functional objectives in each of the countries, the various civil protection systems used, which operate primarily in the structure of crisis management systems (CMS) and Civil Defense (CD). The second of these subjects made the object of research interests. The main problem of the research is the question: How is the process of reforming civil defense in Poland after 1989 affected its functionality? The problem posed in this way is considered if it is a diagnosis of OC action in a situation, as well as an indication of shortcomings in this respect, as well as when trying to propose framework elements of OC evolution aimed at their elimination.

THEORETICAL DIMENSION OF CIVIL DEFENSE

Reflections on the place of civil defense³ in the civil protection system in Poland should start with analyzing the ways of perceiving it, and thus defining it. Particular attention from the point of view of functionality should be paid to formal definitions contained in legal acts in Poland.

Interpretation of civil defense is possible in three dimensions of its functioning. The first is related to its perception in the category of humanitarian tasks aimed at protecting civilians. This type of interpretation is formally reflected in the Additional Protocol I of 1977 to the Geneva Conventions of 1949, where civil defense is defined as “fulfilling (...) humanitarian tasks aimed at protecting civilians against the dangers arising from military operations or

---

³ The article uses a double spelling of the name. “Civil Defense” means its organizational dimension (management bodies, strength structure - Civil Defense formations), while “Civil Defence” means a set of humanitarian tasks implemented in accordance with the provisions of Additional Protocol I to the Geneva Conventions, which may be performed by entities that are not an organizational part of civil liability, but, for example, during armed conflict they enjoy as “civil defense organizations” the mandate of inviolability guaranteed by international humanitarian law of armed conflict.

natural disasters, and overcoming their immediate consequences, as well as ensuring the conditions necessary for survival. Humanitarian tasks within the meaning of the Protocol (...) include: warning service, evacuation, preparation and organization of shelters, service of blackout measures, rescue, medical services, including first aid and religious care, fight against fires, detection and marking of danger zones, decontamination and other similar protective measures, providing ad hoc rooms and supplies, ad hoc assistance for restoring and maintaining order in disaster-stricken areas, ad hoc restoration of necessary public services, ad hoc burial of the deceased and assistance in saving goods necessary for survival”⁴. It should be emphasized that this approach combines the functional and material dimension of civil defense⁵.

The dimension of the humanitarian mission, reflected in the provisions of international law, implies the performance of tasks for the protection of the population by state entities. They usually create institutional forms of Civil Defense, which, operating in the public administration system, constitute another organizational approach to civil liability. Civil Defense has management bodies and executive structures working to protect and save civilians. In Poland, the institutional dimension of CD is reflected in the purpose-specific definition contained in the Act on the universal obligation to defend the Republic of Poland. According to it: “Civil defense aims to protect people, workplaces and public utilities, cultural goods, rescue and provide assistance to victims during the war as well as cooperate in combating natural disasters and environmental threats and removing their effects”⁶.

However, such a formula, even the most structurally developed and perfectly prepared to perform its tasks will not be fully efficient without meeting the requirement of conscious and competent public involvement. The spontaneous but justified by the quasi-objective perception of threats need for self-organization of citizens to protect themselves in the event of threats is the third, most primary dimension of civil defense.

Of course, the presented dimensions of the perception of civil defense are an incentive for broader theoretical considerations that allow the development of definitions of civil liability that are comprehensive, systemic, structural or functional⁷.

It should also be noted that some authors postulate the attachment of the term civil defense to a situation of threat of war and a time of non-military crisis, at the same time postulating that it coexists with the term civil protection, which would specify actions for civil security in peacetime and in preparation for responding to threats⁸. This approach is also characteristic of some normative documents of the European Union, which go a step further

---

⁴ Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949 regarding the protection of victims of international armed conflicts, Geneva, 8 June 1977, art. 61.

⁵ See more: W. Kitler, A. Skrabacz, *Civilian Security, Defense Knowledge Society*, Warsaw 2010, p. 77.

⁶ Act of November 21, 1967. on the universal obligation to defend the Republic of Poland (as amended), art. 137. (Journal of Laws of 1967 No. 44 item 220).

⁷ More: R. Kalinowski, *Civil Defense in Poland*, Siedlce 2017, p. 222.

⁸ G. Sobolewski, *Systemic Approach to Civil Protection in Poland, Safety and fire technology*, Vol. 54 Issue 2, 2019, s. 123.

and completely abandon the term civil defense. Regardless of the naming, it is important to ensure the optimal functionality of the organization to ensure security.

ASSESSMENT OF CD EFFICIENCY IN THE CONTEXT OF LEGISLATIVE AND ORGANIZATIONAL CHANGES

Characteristics of the efficiency of civil defense in Poland must be based on the perspective of these three approaches presented in the context of the genesis of the organization. It should be remembered that CD, operating under this name since 1973, was also the heir to the traditions of its ancestors from the 1920s, which included: the Air and Gas Defense League, the Off-Road Antiaircraft Defense and the Universal Self Defense. These organizations have undoubtedly had a significant impact on the approach to civil liability, both by public administration, services and other rescue entities as well as citizens, and determined the formula for its operation⁹. This resulted in subsequent difficulties in adapting the Civil Defense to the requirements of international law. Their source was primarily the specific perception of this organization. Even in scientific and popular-scientific articles one can meet the thesis that CD was established to support the operation of the armed forces, only in the event of an armed conflict. There is some truth in this approach, but it is a mental shortcut. Civil Defense, of course, cooperated and cooperates with the armed forces in the protection of civilians in situations of war danger, moreover, for many years its management was within the structures of the Ministry of National Defense, however, it in no way supported the military operations of the army, as this would be contrary to the provisions of Geneva Conventions and Additional Protocols. In fact, it is sub-units or troops of the armed forces that can become “civil defense organizations”, which, under international law, means that they will carry out humanitarian tasks after disarmament, and not inversely – civil defense will become part of the armed forces.

Another example of an erroneous view of civil defense was the negation of the possibility of using it to eliminate the dangers of peace time, while the Additional Protocol we cited above clearly emphasizes the possibility of its operation also in the event of natural or industrial disasters. The abovementioned difficulties, consolidated over the years, resulting in stereotypical and even wrong understanding of the essence of CD, stood in the way of thorough revitalization of this institution after the political transformation.

Ratification of the Additional Protocols to the Geneva Conventions on October 23, 1991 was a great opportunity. This forced the preparation of a new legal basis for the functioning of civil defense in Poland, and thus the modernization of its organizational and task structures. A series of legal acts, adopted on September 28, 1993, which were to comprehensively regulate civil liability in Poland did not, however, bring the expected results. In general,

---

⁹ An assessment of their functional efficiency can be found, among others, in the Civil Defense in Poland, Economic Intelligence Report, CIA / RR ER 60-24, September 1960. It indicates that the structures of the then TOPL are prepared primarily for the possibility of a nuclear attack, but the scope this preparation is not entirely satisfactory.

matters of civil defense were specified in amendments to the law on the general obligation to defend the Republic of Poland. According to its uniform text, which finds its practical reflection in the Regulation of the Council of Ministers of September 28, 1993 on the detailed scope of activities of the Head of National Civil Defense, heads of civil defense of provinces and municipalities, the principles and mode of management, their coordination of preparation and implementation of civil defense projects, the head of NCD¹⁰ remained subordinate to the Ministry of National Defense¹¹, which did not improve the image or perception of civil defense by citizens. In the Regulation of the Council of Ministers of September 28, 1993 in the case of civil defense, much needed regulations regarding the scope of CD tasks were found, but their construction distorted the idea of its practical use in the event of non-military threats. In the document they were divided into periods of war and time of peace. At the same time, undertakings related to the implementation of practical protection and rescue of the population were associated with the threat of war, leaving only activities related to planning and organization, training, dissemination campaigns and preparation of civilians for participation in universal self-defense for the time of peace. This provision was in dissonance, with another paragraph of the regulation, which emphasized the possibility of cooperation between civil defense in combating natural disasters and environmental threats and removing their effects in peacetime. The question arose as to what tasks civil liability is entitled to perform in such a situation, since those determined for peacetime seem to be useless in a real threat situation, whereas actual protection and rescue projects could only be carried out during the war.

The set of ordinances regulating CD tasks at that time was supplemented by the Ordinance of the Council of Ministers of September 28, 1993 on universal self-defense of the population. Its purpose was to prepare the public with the participation and substantive assistance of institutional forms of Civil Defense for self-organization, self-help and self-rescue in the event of various threats. This provision, although in principle was correct and had fairly transparent content, proved to be a dead law that was never enacted and was not subject to any form of enforcement.

This “prepared” legal basis for civil liability was reflected in the institutional approach in the form of Civil Defense inspectorates located in public administration entities and the forces necessary for action, which were civil defense formations. Their insufficient efficiency was shown and stigmatized before changes were made during the firefighting at Kuźnia Raciborska in 1992¹². It has not improved significantly after the new law entered into force. The organization’s indolence was confirmed by the liquidation of the flood effects in 1997. As a consequence, the subordination of the CD department was changed from the Ministry of National Defense to the Ministry of the Interior and Administration. They also began to look

---

¹⁰ National Civil Defense.

¹¹ § 4; J. Suwart, *An Outline of Civil Defense in Poland*, Warsaw 1997, p. 200.

¹² Formations used during the liquidation of the effects of fire were not prepared in terms of content or equipment for the tasks entrusted to them.

for a way to “heal” the organization. It became quite difficult due to the fact that two new concepts appeared in the internal security environment: the creation of the Crisis Management System and the National Rescue and Firefighting System (NFRS). The strongly lobbied idea of creating a NFRS as a rescue entity modeled on Western models of crisis management and cooperating with it, implementing a crisis response in the field of rescue and protection of population and state structures, has called into question the desirability of further functioning of civil defense, especially in the face of its poor substantive preparation and low level of personnel and equipment completion.

Attempts to liquidate civil liability, although unsuccessful, did not become an incentive for its management to undertake substantive discussion and perform specific actions to increase its efficiency. When in 1998 the Chief Commander of the State Fire Service became the Chief of National Civil Defense, it was easy to see that steps had been taken to reduce rescue role and, as a consequence, complete liquidation. Lack of new formations and negligible financial and training support of existing ones, holding idle in every aspect of substitute military service under civil liability in fire departments are only two of the most vivid examples of depreciating the role of Civil Defense as a rescue entity. Later, starting from 2004, putting the head of the CD undersecretary of state in the Ministry of Interior and Administration did not improve its situation in the broader perspective. After the long-term lack of the advisory body of the new supervisor in the department’s structures, it was proposed that the General Headquarters of the State Fire Service performed this role, which closed the vicious circle of actions around CD. From 2008 the concept of performing the function of head of NCD by the Chief Commander of the State Fire Service was restored, which delayed the reform process until 1998.

Attempts at legislative changes carried out in 2002-2004 also proved to be uncoordinated and chaotic. First, the Regulation of the Council of Ministers of June 25, 2002 on the detailed scope of activities of the Head of National Civil Defense, heads of civil defense of provinces, poviats and communes was adopted. It sanctioned, inter alia, the previously indicated change in the assignment of the departmental civil liability. However, a completely incomprehensible step taken in 2003 was the repeal of the Act on the universal obligation to defend the Republic of Poland art. 140, which states: “The Council of Ministers shall determine, by regulation:

1. tasks of civil defense and the duties and powers of government administration bodies and other state bodies and institutions, local government bodies, entrepreneurs and other organizational units, as well as social organizations, with particular regard to the principles of planning and organizing rescue operations, monitoring of threats, training and dissemination civil defense issues,
2. rules for combating natural disasters, catastrophes and environmental threats and removing their effects by civil defense, considering in particular the principles of cooperation with other services and competences in this field,

3. general principles for the creation and destination of civil defense formations, including in particular their model organizational structures and subordination, and the principles of equipping them with the necessary equipment and resources”¹³.

The result of this step was the repeal of the Regulation on civil defense, which was the only act of national law containing the task scope of CD. Since then, their only interpretation has been the ratified Additional Protocol I to the Geneva Conventions.

Further attempts of a kind of “experiment” in civil defense made it difficult to adopt the Act of April 26, 2007 on crisis management. Despite significant problems with the adoption of this document and the creation of various versions of it, which were rejected at various stages of the legislative process, there appeared an entity, which was an alternative to civil liability. And its actual further existence was marked by stagnation and all possible and unpredictable difficulties in action. This is perfectly illustrated by the reports of the National Headquarters of the State Fire Service (NHSFS) and the reports of the Supreme Audit Office. The titles of documents prepared by the Fire Brigade say a lot about the condition of civil defense. Until 2012, the reports were entitled “Assessment of the state of preparation of the Civil Defense in Poland”. However, already the report for 2013 was entitled “Assessment of preparations in the field of civil protection and civil defense in Poland for 2013”. This difference can be interpreted as clear evidence of the dispersion of tasks related to civil protection between civil defense and the crisis management system, which uses mainly NFRS forces as responders. As a result, projects related to the protection of civilians can no longer be identified solely with the Civil Defense organization, primarily due to its insufficient preparation. However, on the title pages of reports prepared after 2012 there was the entry: “Diagnosis of the preparation of civil defense organs and formation, other entities, as well as the population, to carry out tasks in the conditions of external threat to national security and during war, together with the conclusions”. This clause calls into question the earlier interpretation of the change of report title. At the same time, it raises doubts as to the nature of the data contained in the document. Since the scope of preparations presented relates to the “W” period, whether at least the presented system of warning and alerting people about threats will not be used in peacetime. If not, what will replace it? In addition, with this interpretation of the data, the authors of the document explicitly negate the possibility of using the potential of civil liability in rescue operations related to the elimination of natural disasters and catastrophes, which is contrary to the provisions of ratified international law.

Regardless of the interpretation of the intentions of the State Headquarters of the State Fire Service, the content of the reports confirms the thesis of poor preparation of civil defense in Poland. They clearly show that the state of civil liability is systematically deteriorating, which should not be surprising given the actions, it has been subjected over several decades, described above. According to the cited documents, existing regulations in the field of

---

¹³ Act of 29 October 2003 amending the act on the general obligation to defend the Republic of Poland and amending certain other acts.

functioning of civil defense in Poland do not allow for effective coordination of its activities. They sound ambiguous and regulate key CD issues in a chaotic and uncoordinated manner. At first glance, there is the abovementioned lack of a national document containing the scope of tasks of the Civil Defense, including the clearly-articulated possibility of performing protective and rescue actions both during war, natural disasters and environmental threats. The Regulation of 25 June 2002 on the detailed scope of activities of the Head of National Civil Defense, heads of civil defense of provinces, poviats and communes, is of general and unspecified character. It articulates the scope of activities of heads of civil liability at particular levels of administration, without specifying who and to what extent is responsible for their implementation¹⁴. In such a state, however, one can find a simple explanation that the heads of civil liability, starting with the Chief of Civil Defense of the Country do not have their own executive apparatus¹⁵, which prevents them from working effectively. In addition, except for the head of the NCD, they are also competent authorities in matters of crisis management, in accordance with the provisions of the Act of 26 April 2007 on crisis management. Therefore, they carry out projects in the field of civil protection under the CMS, using the structures of the crisis management system located in public administration. In crisis management departments, one can often find lectures or individual specialists in the field of civil defense, but their ability to act in the context of their decision power and material and technical potential remain negligible, and the scope of activity is duplicated with the enterprises of the crisis management system. It is hardly surprising, then, that CD cells are not taken seriously and questions arise about the legitimacy of maintaining such structures. In the case of the head of the NCD, another problem can also be noticed: limited possibilities of managerial influence on the heads of Civil Defense at other levels, including interference in the planning of their budgets¹⁶. This is due to the fact that both the Head of Civil Defense (Chief Commander of the State Fire Service) and voivods (heads of civil liability of provinces) are appointed by the Prime Minister on the request of the minister competent for internal affairs and administration. Therefore, there is no service relationship between them except that in the scope of civil liability, which in practice is simply ignored.

The above-mentioned shortcomings are reflected in serious disadvantages of the planning system, manifested in the lack or incorrect development of civil defense plans. The report of the Supreme Audit Office cited above explicitly states that the last National Civil Defense Plan was founded in 1995. And although the provisions in force regarding the preparation of the plan indicate the entities responsible for its preparation¹⁷ in the form of civil defense authorities at individual levels and the relevant offices serving them, considering the problems

---

¹⁴ Assessment of preparations for civil protection and civil defense in Poland for 2017 Office for Civil Protection and Civil Defense of the State Headquarters of the State Fire Service, Warsaw 2018, p. 5.

¹⁵ Civil protection as part of crisis management and civil defense, Information on the results of controls, Reg. No. 147/2018 / P / 17/039 / KPB, Department of Order and Internal Security, Warsaw 2018, p. 20.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Guidelines of the Head of National Civil Defense of December 27, 2011 on the principles of developing a civil defense plan for voivodships, poviats and communes

mentioned above in their operation, it is difficult to expect effective preparation of these documents¹⁸. In addition, there is inconsistency in this matter between national law and the official act of the Head of the NCD. In the Regulation of 25 June 2002 on the detailed scope of activities of the Head of National Civil Defense, heads of civil defense of voivodships, poviats and communes, the need to develop civil liability plans by economic entities is indicated¹⁹, while the Guidelines of the Head of National Civil Defense of December 21, 2011 on the principles of developing a civil defense plan for voivodships, poviats and communes require them to develop only implementation cards of civil liability tasks²⁰.

Serious deficiencies in planning are complemented by the low level of preparation of civil defense formations. It is pointed out that they are not adequately prepared to respond to threats specific in their area of operation and they are provided with incomplete and outdated equipment, inconsistent with the norms set by the head of the NCD²¹. Therefore, their action in the event of a threat to the external security of the state, as well as events bearing the signs of natural disasters and environmental threats would be marginal.

Another problem associated with formations is the lack of new members, which is primarily due to the suspension of conscription for basic military service, which replacement form was the service in the Civil Defense. The advanced age of the members of the formation with appropriate mobilization assignments and the lack of supplementation of the composition causes that a significant part of the CD forces will be dissolved over time.

Lack of strength, causes the problems with the practical performance of CD tasks. Reports of the Main Command of the State Fire Service indicate that in addition to monitoring threats, warning and alerting as well as training projects addressed mainly to public administration officials, there are simply no other tasks related to collective and individual protection of civilians. The shelter potential is negligibly small²² and does not actually exist, and preparations related to the evacuation of people for the last time were included in the NHSFS report for 2011²³.

---

¹⁸ It is worth to signal at this point a certain inaccuracy in the NIK Report cited, which formulates the conclusion that "The applicable provisions indicate only the entity responsible for agreeing on the draft of such a plan, but they do not specify the authority obliged to develop it" (p. 21). This is not true, because the guidelines of the Chief of National Civil Defense of December 21, 2011. on the principles of developing a civil defense plan for voivodships, poviats and communes clearly define the entities and offices responsible for their development.

¹⁹ § 2, p. 3.

²⁰ § 3.

²¹ Standards in the field of supplying civil defense bodies and formations with equipment, technical means and uniforms necessary to perform civil defense tasks and their framework organizational structures and basic tasks, Warsaw, March 2014.

²² According to the latest available data, the potential of protective structures in Poland is enough to hide 1.29% of the population in shelters and 2.17% in hiding. Source: Assessment of preparations in the field of civil protection and civil defense in Poland for 2018, the Office for Civil Protection and Civil Defense of the State Headquarters of the State Fire Service, Warsaw, p. 20.

²³ Assessment of the state of preparation of the Civil Defense in Poland. As at December 31, 2011, the Office for Civil Protection and Civil Defense of the National Headquarters of the State Fire Service, Warsaw 2012, p. 9.

Interestingly, and at the same time confusing, many administrative units, entities responsible for civil defense are preparing extensive documentation on the preparation of civil liability, which shows that the state of this organization should be assessed as satisfactory. These are, however, appearances which, by masking the actual state of affairs, contribute only to lowering the level of universal security by consolidating the erroneous belief about the actual value of CD potential.

In the face of the presented state of civil defense in Poland, the question arises whether or not, and if so, how can the existing state of affairs be improved? The situation is so serious that any changes should, according to the authors, take the form of a system revolution. The next draft acts on civil protection, which would comprehensively regulate the security of civilians in the event of threats, do not seem to contain a good solution. Assigning the function of the Chief of National Civil Defense to the Undersecretary of State in the Ministry of the Interior and Administration, which is the return to a previously working solution makes sense in a situation when its advisory and executive apparatus will be a newly created unit with appropriate substantive knowledge, and not the NHSFS, which is not interested in maintaining civilian defense efficiency. Certainly, this situation will not be improved by the nomination proposed in the draft for the deputy head of the NCD Chief Commander of the State Fire Service. In the context of these changes, even the extensive evolution of the organization's operating philosophy or far-reaching legal and organizational amendments will not improve its situation.

PROPOSED REFORMS

Therefore, it is reasonable to ask if it is worth considering making a radical turn in thinking about CD. The existence of a crisis management system, the purpose of which is, *inter alia*, to protect civilians as a leading institutional entity in public administration, raises doubt as to the advisability of maintaining the current civil defense formula. This is contrary to the principle of Occam's Razor, which in the pursuit of maximum simplicity of systems requires the elimination of unnecessary entities. According to the authors, this is the way to proceed with CD, but without leading to its complete elimination, making a radical change in the way it works. For this purpose, one can use the assumptions of the model applicable in the United States. It is close because Americans noticed already at the turn of the 1950's and 1960's that the institutional form of CD – the Federal Civil Defense Administration was replaced by the Office of Civilian and Defense Mobilization and the educational programs,²⁴ implemented by these entities do not bring with great momentum expected result, even though they were directed at the then real threat associated with a potential nuclear conflict. Ultimately, the classic, institutional form of Civil Defense was abandoned after the end of the

---

²⁴ These include Operation Q, which promotes the principle of mass preparation of civilians, which became the slogan "Duck and cover" or the program "Alert America".

Cold War, when it began to operate in the form of broadly understood crisis management, capable of responding efficiently through the Federal Emergency Management Agency to threats that have the characteristics of natural and industrial disasters as well as terrorist events. However, it remained active as the American Civil Defense Association since 1962. It supports federal efforts for the safety of civilians through training activities, distribution of equipment and personal protective equipment as well as logistic facilities adapted to the needs of crisis situations among citizens.

The same opinion the authors have on the idea of changing the CD's operational mode. It consists in making the Civil Defense organization an institution of the state social association that would be able to support projects in the field of civil protection, implemented by the crisis management system and rescue services. This would eliminate the issues of competence and management problems of the CMS and CD organs, and by introducing the voluntary factor of belonging to civil liability, one could expect a significant improvement in the effectiveness of its operation, due to the fact that it involves people convinced of the legitimacy of their actions, enthusiasts guided by a sense of mission. Of course, this would require the involvement of authorities and controlled funding for civil defense activities. Its scope of responsibility should include, first of all, projects related to the promotion of civil society security issues among citizens, training them in safe behavior in an emergency, as well as projects related to the distribution of personal protective equipment, such as dosimeters, gas masks, protective clothing and dry rations. A forum for exchanging ideas and promoting knowledge about civil liability could remain the periodical "Civil Defense Review". In peacetime, such a solution will allow for a clear division and integration of projects related to civil protection and rescue carried out by all entities authorized to do so. However, during a threat of war it will not be an obstacle to use all entities and forces dealing with the security of civilians as a "civil defense organization" in accordance with the provisions of Additional Protocol I to the Geneva Conventions.

SUMMARY

The presented considerations were an attempt to diagnose the state of civil defense in Poland. They show that it is now in a deep collapse, which has been caused by decades of reckless approach to it as a major rescue force. Present attempts to improve its condition seem to be ineffective. The way out of this situation is therefore a radical change in the formula of CD action. It seems that this type of solution will allow for fully functional cooperation of all entities implementing projects in the field of civil protection and will enable the final settlement of the dispute between the crisis management system and civil defense. It will also allow the optimal and adequate use of its potential, with the conscious and responsible involvement of management and all members of civil liability, to ensure comprehensive protection of civilians.

BIBLIOGRAPHY

- Civil Defense in Poland, Economic Intelligence Report, CIA/RR ER 60-24, September 1960.
- Kalinowski Romuald. 2017. Civil defense in Poland. Publishing House of the University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce. [Kalinowski Romuald. 2017. Obrona cywilna w Polsce. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach].
- Kitler Waldemar, Skrabacz Aleksandra. 2010. Security of the civilian population. Warsaw: Defense Knowledge Society 2010. [Kitler Waldemar, Skrabacz Aleksandra. 2010. Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Warszawa: Towarzystwo Wiedzy Obronnej].
- Standards in the field of supplying civil defense organs and formations with equipment, technical means and uniforms necessary to perform civil defense tasks and their framework organizational structures and basic tasks. 2014. Warsaw. [Normatywy w zakresie zaopatrywania organów i formacji obrony cywilnej w sprzęt, środki techniczne i umundurowanie niezbędne do wykonywania zadań obrony cywilnej oraz ich ramowych struktur organizacyjnych i podstawowych zadań, Warszawa, marzec 2014].
- Assessment of preparations in the field of civil protection and civil defense in Poland for 2017. Bureau for Civil Protection and Civil Defense of the State Headquarters of the State Fire Service. 2018. Warsaw. [Ocena przygotowań w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej w Polsce za 2017r. Biuro ds. Ochrony Ludności i Obrony Cywilnej Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej. Warszawa 2018].
- Assessment of preparations for civil protection and civil defense in Poland for 2018, the Office for Civil Protection and Civil Defense of the State Headquarters of the State Fire Service. 2019. Warsaw. [Ocena przygotowań w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej w Polsce za 2018r., Biuro ds. Ochrony Ludności i Obrony Cywilnej Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej. 2019. Warszawa].
- Assessment of the state of preparation of the Civil Defense in Poland. As at December 31, 2011. The Office for Civil Protection and Civil Defense of the National Headquarters of the State Fire Service. 2012. Warsaw. [Ocena stanu przygotowania Obrony Cywilnej w Polsce. Stan na dzień 31 grudnia 2011 r., Biuro ds. Ochrony Ludności i Obrony Cywilnej Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej. 2012. Warszawa].
- Civil protection in the context of crisis management and civil defense, Information on the results of controls, Registration No. 147/2018/P/17/039/KPB, Department of Order and Internal Security. 2018. Warsaw. [Ochrona ludności w ramach zarządzania kryzysowego i obrony cywilnej, Informacja o wynikach kontroli, Nr ewid. 147/2018/P/17/039/KPB, Departament Porządku i Bezpieczeństwa Wewnętrznego. 2018. Warszawa].
- Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949 regarding the protection of victims of international armed conflicts, Geneva, 8 June 1977. [Protokół Dodatkowy do Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Genewa, 8 czerwca 1977r.].
- Regulation of the Council of Ministers of June 25, 2002. on the detailed scope of activities of the Head of National Civil Defense, heads of civil defense of provinces, poviats and communes. [Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2002r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin].

- Regulation of the Council of Ministers of September 28, 1993. on universal self-defense of the population. [Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 września 1993r. w sprawie powszechnej samoobrony ludności].
- Regulation of the Council of Ministers of September 28, 1993. on the detailed scope of activities of the Head of National Civil Defense, heads of civil defense of provinces and municipalities as well as the principles and mode of management, as well as coordinating by them the preparation and implementation of civil defense projects. [Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 28 września 1993r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw i gmin oraz zasad i trybu kierowania, a także koordynowania przez nich przygotowań i realizacji przedsięwzięć obrony cywilnej].
- Regulation of the Council of Ministers of September 28, 1993. on civil defense. [Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 28 września 1993r. w sprawie obrony cywilnej].
- Sobolewski Grzegorz. 2019. "Systemic Approach to Civil Protection in Poland". Safety and Fire Technology 54 (2) : 116-131. DOI:10.12845/sft.54.2.2019.9
- Suwart Jerzy. 1997. An outline of civil defense in Poland. Warsaw: AONPublishing House. [Suwart Jerzy. 1997. Zarys obrony cywilnej w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo AON].
- Act of November 21, 1967. on the universal obligation to defend the Republic of Poland (as amended), art. 137. [Ustawa z dnia 21 listopada 1967r. o powszechnym obowiązku obrony RP (z późn. zm.), art. 137].
- Act of 26 April 2007. on crisis management. [Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007r. o zarządzaniu kryzysowym].
- Act of 29 October 2003 amending the act on the general obligation to defend the Republic of Poland and amending certain other acts. [Ustawa z dnia 29 października 2003 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw].
- Guidelines of the Chief of National Civil Defense of December 27, 2011 on the principles of developing a civil defense plan for voivodships, poviats and communes. [Wytyczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 27 grudnia 2011r. w sprawie zasad opracowania planu obrony cywilnej województw, powiatów i gmin].

Piotr KOLMANN

Szkoła Główna Służby Pożarniczej w Warszawie¹

Wydział Inżynierii Bezpieczeństwa i Ochrony Ludności

pkolmann@sgsp.edu.pl

ORCID 0000-0001-9857-9353

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.05>

Z PROBLEMATYKI OCHRONY LUDNOŚCI. ISTOTA EWAKUACJI W UJĘCIU POWSZECHNYM

ABSTRAKT: Pojęcie ewakuacji jest od wieków w powszechnym użytku, zarówno w mowie potocznej, jak i w ramach ustaleń czy regulacji odnoszących się do zapewniania szeroko rozumianej ochrony ludności. W artykule przedstawiono wyniki dokonanego przeglądu źródeł bibliograficznych pod kątem identyfikacji natury i istoty zjawiska ewakuacji. Wobec zidentyfikowania różnorodnych ujęć (w tym ogólnego i specjalistycznego), po dokonaniu ich usystematyzowania i analizy w ramach studium komparatystycznego, przedstawionego na gruncie dwóch powiązanych ze sobą artykułów, zaproponowano autorską definicję ewakuacji.

SŁOWA KLUCZOWE: nauki o bezpieczeństwie, ochrona ludności, ewakuacja, terminologia

---

FROM CIVIL PROTECTION ISSUES. THE IMPORTANCE OF EVACUATION IN THE GENERAL PERSPECTIVE

ABSTRACT: The concept of evacuation has been widely used for centuries, both in colloquial speech and as part of arrangements and regulations relating to ensuring widely understood civil protection. The article presents the results of the review of bibliographic sources for purpose of identifying the nature and essence of the phenomenon of evacuation. Due to the identification of various approaches (including general and specialist), after systematizing and analyzing them within the framework of comparative studies, presented on the basis of two related articles, the author's definition of evacuation was proposed.

KEYWORDS: security studies, civil protection, evacuation, terminology

WPROWADZENIE

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wyników dokonanego przeglądu źródeł bibliograficznych – stanowiących w szczególności słowniki języka polskiego oraz słowniki wyrazów obcych – pod kątem identyfikacji natury takiego ważnego zjawiska właściwego ochronie ludności jak ewakuacja. Problematyka ta jest naturalnie mocno skorelowana

---

¹ The Main School of Fire Service in Warsaw, Poland.

z nadrzędnym bezpieczeństwem powszechnym, a szerzej także narodowym. Nie jest przy tym nader często podejmowana w rozważaniach badawczych w ramach nauk o bezpieczeństwie.

Liczne egzemplifikacje realizacji procesów właściwych ewakuacji stanowią potwierdzenie istotności podjętej problematyki, która to odnajduje również swoje odzwierciedlenie nie tylko w pozycjach słownikowych, lecz także w licznych przepisach prawa powszechnie obowiązującego, dokumentach normalizacyjnych, regulacjach wewnątrzorganizacyjnych czy specjalistycznej literaturze przedmiotu. Biorąc pod uwagę zagrożenia współczesnego świata, z uwzględnieniem losowych, nieprobabilistycznych bądź z innych względów trudnych w prognozowaniu licznych zagrożeń naturalnych i cywilizacyjnych, znaczenie prowadzenia ewakuacji jest stawiane w świetle podstawowej aktywności ratowniczej bądź prewencyjnej podejmowanej zarówno przez każdego człowieka, jak i dedykowane temu organizacje bezpieczeństwa.

Nie jest niczym zaskakującym, że zagadnienia właściwe ewakuacji (w tym terminologiczne) stały się przedmiotem (potencjalnej) regulacji czynionej nie tylko na łamach słowników, lecz także ustaw, rozporządzeń, zarządzeń, wytycznych, regulaminów, planów, instrukcji, zaleceń, norm itp. Dokonanie przeglądu słowników języka polskiego oraz słowników wyrazów obcych pod kątem występowania w nich definicji ewakuacji stanowi podstawowy cel przyświecający niniejszemu artykułowi. W zakresie artykułu dokonano usystematyzowania zidentyfikowanych ujęć, celem poddania ich analizie i krytyce w ramach studium komparatystycznego. Dalsze studia przeglądowe, uwzględniające w szczególności przepisy prawa, normy techniczne czy słowniki terminów specjalistycznych, będą stanowić drugą część z rozważań autora ujętą w kolejne opracowanie artykułowe. Będzie ono zawierać ponadto zwieńczenie przedsięwziętego wysiłku badawczego w postaci zaproponowania własnej definicji ewakuacji.

Wiodącą przesłanką podjęcia się przez autora tytułowego tematu jest obserwowana mnogość ujęć występująca w dokumentach źródłowych, które posługują się terminem ewakuacji nierzadko bez jego szczególnego zdefiniowania bądź zawierają zróżnicowane, niezgodne czy wykluczające się ujęcia definicyjne. Mimo niejako wspólnego trzonu powszechnie ukonstytuowanego traktowania i zastosowania pojęcia ewakuacji, związanego z jego pochodzeniem etymologicznym, występują liczne zaakcentowania cech pobocznych tejże aktywności – przejawiającej się w przypadku realnego lub potencjalnego stanu zagrożenia. Należy w szczególności wskazać na występującą różnorodność podmiotową oraz przedmiotową, czy same charakter i skalę działań podejmowanych w realizacji procesów ewakuacji. Tym samym autor w optyce niniejszego artykułu pragnie pochylić się nad problemem badawczym sformułowanym jako: czym współcześnie jest ewakuacja? Zarazem zostanie on podtrzymany w rozważaniach na potrzeby kolejnego opracowania².

² Artykuł ten będzie dotyczyć poznania istoty ewakuacji traktowanej w ujęciu specjalistycznym, w którym to jednocześnie zostanie przedstawiona i zaproponowana autorska definicja ewakuacji.

Celem realizacji procesu poznania naukowego posłużono się metodą analizy i krytyki piśmiennictwa, przy czym wyniki uzyskane w ramach przeprowadzonych dociekań mają charakter wstępny.

ZARYS ETYMOLOGICZNY WŁAŚCIWY POJĘCIU EWAKUACJI

Rozpoczynając swoje rozważania autor w pierwszej kolejności sięgnął do wybranych słowników wyrazów obcych oraz słowników języka polskiego. Już wyniki pobieżnie dokonanej ich analizy pozwalają stwierdzić, że nie zawierają one w pełni spójnego ze sobą stanowiska w interesujących autora sprawach. W ujęciach licznie tam prezentowanych wskazano bowiem na szereg występujących definicji podjętego w koncypanie terminu ewakuacji, przy czym nierzadko można się doszukać w ich ramach pewnych cech wspólnych, istotnych ze względu na podjęty problem badawczy.

W świetle poszukiwań pierwotnego znaczenia pojęcia, zazwyczaj nadal rzutuującego na współczesne jego rozumienie, należy zwrócić się do osiągnięć na gruncie etymologicznym. Zenon Klemensiewicz określił, że zadaniem etymologii jest „ustalić pochodzenie, czas i sposób powstania wyrazu, podać uzasadnienie jego pierwotnej budowy głoskowej, słowotwórczej i najstarszego znaczenia oraz wskazać kolejne zmiany znaczeniowe, objaśnione różnymi czynnikami, które kształtowały historyczny byt danej społeczności językowej”³. Autor z racji uprawianej dyscypliny naukowej odmiennej językoznawstwu nie będzie przedstawiał pełnoprawnego wywodu etymologicznego, jednakże informacje dostępne w licznych źródłach słownikowych zdają się układać w ciąg logiczny i nie zawierają kategoriycznych rozbieżności czy sprzeczności. Ustalenie historyczno-etymologicznych powiązań nie jest zadaniem łatwym, jednakże w świetle rozważań niniejszego artykułu wyraźnie widać, jak zależności znaczeniowe ewakuacji kształtowały się na przestrzeni biegu wieków. Co więcej, po dodatkowym uwzględnieniu ujęć specjalistycznych⁴, autor proponując szerokie ujęcie również planuje mieć w to swój skromny wkład.

Dociekając zagadnień etymologicznych właściwych ewakuacji należy podkreślić, że jego pochodzenia należy doszukiwać się przede wszystkim z późnołacińskiego *evacuatio*, oznaczającego opróżnienie⁵, znikanie⁶ – od łacińskiego *evacuare*, oznaczającego opróżniać⁷,

³ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985, s. 5.

⁴ Vide P. Kolmann, *Z problematyki ochrony ludności. Istota ewakuacji w ujęciu specjalistycznym*, kps dostępny u autora, Warszawa 2020, artykuł złożony do kolejnego numeru czasopisma „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności”.

⁵ *Słownik wyrazów obcych. 17.000 wyrazów*, Z. Rysiewicz (red.), Warszawa 1961, s. 202; *Wielki słownik języka polskiego*, P. Źmigrodzki (red.), Kraków 2007–, hasło: ewakuacja, dostępny w Internecie: http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=28351; vide także *Słownik wyrazów obcych*, I. Kamińska-Szmaj (red.), Wrocław 2001, s. 212 – z różnicą w adnotacji etymologicznej wskazującej na pochodzenie nowołacińskie. Na (późno)łaciński źródłosłów wskazują także niektóre inne słowniki, przy czym pozycje te nie zawierają szerszych informacji etymologicznych, tj. obszerniejszych aniżeli sam język pochodzenia podjętego w rozważania pojęcia.

⁶ Dodatkowo wskazane obok „opróżnianie”, z nakreśleniem powstania łacińskiego słowa *evacuatio* od *e-, ex-* – przedrostek: z czegoś, *vacuus* – pusty. A. Caba et al., *Wielki słownik wyrazów obcych*, Kraków 2008, s. 267. Znaczenie łacińskiego „wakuje” z rodzaju nijakiego od *vacuus* również jest podawane jako „próżny; bezludny;

znikać⁸, a we współczesnym ujęciu tyle co ewakuować. Także w *Wielkim słowniku wyrazów obcych i trudnych* wskazano na francuskie *évacuation* z późnołacińskiego *evacuatio* – opróżnienie⁹. Niektóre ze słowników odsyłają z kolei wprost jedynie do późniejszego wspomnianego już francuskiego słowa *évacuation*¹⁰, nie odnosząc się szerzej do zagadnień etymologicznych. Na stronach *Wielkiego słownika języka polskiego* jednocześnie wskazano ponadto w kontekście pochodzenia kreślonego słowa na angielskie *evacuation*¹¹. Mając na względzie zawarte ustalenia, w wielu innych językach analizowany termin funkcjonuje w zbliżonej formie, co nakreśla jego wspólny rodowód – niem. *Evakuatıon*, ros. *эвакуация* (*éwakuaciã*), hiszp. *evacuación*, czes. *evakuace*, esper. *evakuado* i liczne dalsze¹².

ZARYS ZNACZENIOWY EWAKUACJI W UJĘCIU POWSZECHNYM

Powszechne w dostępie słowniki odnoszące się do języka polskiego oraz wyrazów obcych stanowią źródło terminów powszechnie znanych i stosowanych w mowie czy piśmie. Niektóre starsze pozycje słownikowe języka (staro)polskiego czy etymologiczne, do których udało się autorowi dotrzeć zdają się nie uwzględniać terminu ewakuacji¹³. Mając to na względzie, trudno jest oszacować bliższy czas, w którym z dużym prawdopodobieństwem analizowane pojęcie mogło pojawić się w języku polskim, a także w jakiej dokładnie formie, o jakiej genezie czy o jakim pierwotnym znaczeniu. Najwcześniejsze poświadczenie wskazuje na rok 1763¹⁴ – „Województwa Wielkopolskie wysłały Posłów do Króla prosząc o ewakuacją Sasów, á życząc zgody z Szwedami, jakoż w krótce Saśi wyszli z granic Polskich”¹⁵. Zatem w języku polskim termin ten jest już obecny od co najmniej ponad 250 lat.

W pięciu z najstarszych zidentyfikowanych pozycji je zawierających można doszukać się definicji, które w mniemaniu autora zdają się nie do końca w pełni oddawać istotę współcześnie traktowanej ewakuacji, będąc nakierowanymi na znaczenia już archaiczne bądź ograniczone podmiotowo lub przedmiotowo. Wobec krótkiej myśli zawartej w *Słowniku*

bez zajęcia”. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, W. Kopaliński (red.), Warszawa 1967, s. 793; vide także hasło EKS-

⁷ Cf. Z. Rysiewicz (red.), op. cit., s. 202; W. Kopaliński (red.), op. cit., s. 229.

⁸ Dodatkowo wskazane obok „opróżniać”, z nakreśleniem powstania łacińskiego słowa *evacuare* analogicznie, jak wyżej, tj. od *e-*, *ex-* – przedrostek: z czegoś, *vacuus* – pusty. A. Caba et al., op. cit., s. 267.

⁹ A. Markowski, R. Pawelec, *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 2001, s. 225.

¹⁰ Vide: *Uniwersalny słownik języka polskiego. Tom 1. A-J*, S. Dubisz (red.), Warszawa 2003, s. 863; *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, M. Bańko (red.), Warszawa 2005, s. 366.

¹¹ P. Żmigrodzki (red.), op. cit., hasło: ewakuacja.

¹² Hasło ewakuacja jest skojarzone naturalnie z odpowiednikami i w dalszych językach, gdzie jego pisownia w licznych przypadkach także wyraźnie wskazuje na pokrewieństwo z opisanym w niniejszym artykule łacińskim protoplastą omawianego terminu.

¹³ Cf. A. Krasnowolski, W. Niedźwiedzki (oprac.), *M. Arcta. Słownik staropolski. 26,000 wyrazów i wyrażen używanych w dawnej mowie polskiej*, Warszawa 1916; A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927; *Słownik polszczyzny XVI wieku, Tom 6. DRA-EŻBY*, M. Borecki (red. tomu), Wrocław 1972.

¹⁴ *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, W. Gruszczyński (red.), Warszawa 1954, http://sxvii.pl/index.php?strona=haslo&id_hasla=45038&forma=EWAKUACJA (31.01.2020), hasło ewakuacja (załączek artykułu hasłowego).

¹⁵ W.A. Lubieński, *Historia Polska. Z opisaniem Rządu i Urzędów Polskich*, Wilno 1763, s. 123.

Lidego, zgodnie z ówczesną pisownią, ewakuacja to „wypróżnienie, rugowanie”¹⁶. W *Słowniku wileńskim* termin ten występuje już we współczesnej pisowni, ze wskazaniem na łacińskie pochodzenie, i zgodnie z zawartą definicją oznacza „wypróżnienie, oczyszczenie, ustąpienie”¹⁷. Według opublikowanych tamże ustaleń ewakuować to tyle co „wypróżniać, oczyszczać; wyprowadzać wojska z jakiego miejsca”¹⁸. W *Słowniku warszawskim*, ze wskazaniem na przytaczane już pochodzenie od łacińskiego (tym razem nie późnołacińskiego) *evacuatio*, ewakuacją jest w pierwszym znaczeniu „opróżnienie”, w drugim „rugowanie, usunięcie”, a w trzecim z adnotacją wojskowy „opróżnienie szpitali z rannych i chorych”¹⁹. Ewakuować to „opróżniać, rugować, wyprowadzać skąd, np. wojsko”²⁰. W dwóch uwzględnionych pozycjach słownikowych schyłku dwudziestolecia międzywojennego położono zdecydowanie mocniejsze akcenty kierujące uwagę czytelnika ku wojskowości, w myśl definicji tam zawartych ewakuacja bowiem została zdefiniowana odpowiednio jako „ustąpienie, opuszczenie warowni lub kraju przez wojska; opróżnienie szpitala z chorych”²¹ oraz „opróżnienie miejscowości lub okolicy z zapasów żywności, amunicji, szpitalów, zakładów wojskowych, ludności cywilnej”²², gdzie ludność została wymieniona w zasadzie dopiero na ostatnim miejscu.

Nieco szersze, lecz nadal podobnie zabarwione wojskowością podejście przedstawiono w *Słowniku wyrazów obcych* pod redakcją Zygmunta Rysiewicza. Według tam zamieszczonego ujęcia ewakuacją jest „wywożenie ludności, przedsiębiorstw, instytucji z okolic zagrożonych przez najazd nieprzyjaciela, po jakiejś klęsce żywiołowej (w celu udzielenia pomocy ludności jej dotkniętej) lub w wypadku, gdy na danym terenie planuje się jakąś wielką budowę państwową; planowe wywożenie rannych, chorych, mienia wojskowego z terenu działań wojennych”²³. W kontekście planowania wymienianej tam wielkiej budowy państwowej bardziej adekwatne zdaniem autora byłoby użycie kategorii przesiedlenia, wysiedlenia. Dalej, odnośnie wskazanego wywożenia rannych i dalszych określenie jedynie planowego charakteru zdaje się niewystarczające (wymiar prewencyjny), pod naporem walk bowiem może być to także czynione w sposób doraźny, aczkolwiek w ramach możliwości zgodnie z planami, o ile są adekwatne do sytuacji. Pojawia się tym samym nie tylko skupienie na problemie wojny, lecz także wyraźne odniesienie się zarazem do innych uwarunkowań prowadzących do przeprowadzenia ewakuacji – klęski żywiołowej, co licznie zaprezentowano także w kolejnych ze słowników.

W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego wskazano na dwa znaczenia analizowanego w ramach artykułu terminu. W pierwszym to „usuwanie ludności cywilnej lub wojska, wywożenie majątku z terenów zagrożonych przez nieprzyjaciela

¹⁶ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego. Tom 1. A-F*, Lwów 1854, s. 632.

¹⁷ A. Zdanowicz et al., *Słownik języka polskiego. Tom 1. A-O*, Wilno 1861, s. 302.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Słownik języka polskiego. Tom 1. A-G*, J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), Warszawa 1900, s. 705.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ H. Ułaszyn (cz. oprac.), *M. Arcta. Słownik wyrazów obcych. 33.000 wyrazów, wyrażeń i przysłów cudzoziemskich*, Warszawa 1937, s. 78.

²² Trzaski, Everta i Michalskiego. *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych. Pochodzenie wyrazów, wymowa, objaśnienia pojęć, skróty, przysłówia cytaty*, S. Lam (red.), Warszawa 1939, s. 206, k. 529.

²³ Z. Rysiewicz (red.), *op. cit.*, s. 202.

w czasie działań wojennych lub nawiedzonych klęską żywiołową”, w drugim z kolei „opróżnianie terenu, budynku itp.”²⁴, w którym to pominięto jednak czynnik zagrożenia (czy tym samym, np. przeprowadzkę można określić mianem ewakuacji?). Pojawia się również termin ewakuant, czyli „ten, kto został ewakuowany, kto ewakuował się”²⁵. Nieco szersze, lecz nadal podobnie zabarwione m.in. wojskowością podejście przedstawiono w *Słowniku wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* pod redakcją Władysława Kopalińskiego, gdzie ewakuacja to „usuwanie, wywożenie ludności, instytucji, majątku, dobytku itd. z terenów zagrożonych przez nieprzyjaciela (w czasie wojny) a. nawiedzonych klęską żywiołową”²⁶. Wskazano, że ewakuacja jest przeprowadzana z terenów zagrożonych przez nieprzyjaciela (w czasie wojny) albo nawiedzonych klęską żywiołową, przy czym jest to nadal zbyt wąskie podejście w świetle tego, że konieczność dokonania ewakuacji może być spowodowana występowaniem co do zasady jakiegokolwiek zagrożenia związanego z nieakceptowalnym poziomem ryzyka. Dopiero w kolejnych słownikach widać uwzględnianie szerokich ujęć możliwych katalogów zagrożeń, mimo to pośród licznych nadal widać utrwalone podejście do zawężania ich zaledwie do zagrożeń wojennych i klęsk żywiołowych.

Słownik współczesnego języka polskiego pod redakcją Bogusława Dunaja wskazuje na jednoznaczne powiązanie pojęcia ewakuacji z terenem zagrożenia, nakreślając, że ewakuacją jest „usuwanie, wywożenie ludności cywilnej lub wojska, majątku ruchomego, sprzętu itp. z terenu zagrożenia (np. w czasie wojny lub klęski żywiołowej, poważnej awarii itp.)”²⁷. Pojawia się tutaj jednak już wyraźnie odnotowana w przywołanym wyliczeniu przykładów kwestia nie tylko czasu wojny czy klęski żywiołowej, lecz także poważnej awarii – trafnie sprowadzonych do terenu zagrożenia, z którego to ewakuacja nakreślonego katalogu podmiotów (niepełnego) ma się odbywać. Już w świetle powyższego zbyt wąskie ujęcie zostało przedstawione natomiast na gruncie *Wielkiego słownika wyrazów obcych*, w myśl którego ewakuacją jest „wywożenie ludzi, dobytku itp. z terenów zagrożonych przez nieprzyjaciela lub żywioł (np. powódź)”²⁸. Potwierdza to powszechność wąskiej propozycji, która jest nadal obecna w nowo wydawanych słownikach – pytaniem otwartym pozostaje, czy zasadnie?

Podkreślić należy, że ewakuacja jest prowadzona we wszystkich stanach funkcjonowania państwa (pokoju czy nadzwyczajnych, w tym wojny), a także przy zdarzeniach wymagających różnego stopnia angażowania sił i środków organizacji bezpieczeństwa – od zdarzeń rutynowych po zdarzenia kryzysowe. Wiele sytuacji wymaga przeprowadzania ewakuacji, w ramach której można ewakuować, czyli „dokonywać, dokonać ewakuacji”²⁹, szeroki i w zasadzie otwarty katalog wytypowanych podmiotów podlegających temu procesowi. Ewakuacyjny to w końcu „dotyczący ewakuacji, mający na celu ewakuację,

²⁴ *Słownik języka polskiego. Tom 2. D-G*, W. Doroszewski (red.), Warszawa 1960, s. 772.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ W. Kopaliński (red.), *op. cit.*, s. 229.

²⁷ *Słownik współczesnego języka polskiego*, B. Dunaj (red.), Warszawa 1996, s. 243.

²⁸ A. Caba et al., *op. cit.*, s. 267.

²⁹ B. Dunaj (red.), *op. cit.*, s. 243.

umożliwiający ewakuację³⁰, np. wyjście ewakuacyjne, droga ewakuacyjna, oświetlenie ewakuacyjne, plan ewakuacyjny.

Ogólniejsze podejście widoczne jest natomiast na gruncie *Wielkiego słownika wyrazów obcych i trudnych*, gdzie ewakuacja to „usunięcie ludności, zwierząt, majątku z zagrożonego czymś miejsca, np. z zagrożonych terenów w czasie działań wojennych lub klęski żywiołowej”³¹. Nakreślono tym samym szeroki, półotwarty katalog podmiotów podlegających ewakuacji, a także pozostawiono otwarty katalog zagrożeń mogących do tego doprowadzić. Nie odniesiono się jednak do tego, że przemieszczenia należy dokonać w miejsce bezpieczniejsze aniżeli pierwotne bądź najlepiej powszechnie uznane za bezpieczne. Ewakuować to z kolei „usuwać ludzi, zwierzęta lub majątek z zagrożonych miejsc”³², a ewakuacyjny to po prostu „związany z ewakuacją, służący do ewakuacji”³³. Węższe podejście, aczkolwiek uwzględniające bezpieczeństwo docelowego miejsca rozmieszczenia w ramach ewakuacji, prezentowane jest w kolejnym z uwzględnionych słowników wyrazów obcych, gdzie ewakuacją jest „przewożenie, przenoszenie ludzi, sprzętu z terenów zagrożonych działaniami wojennymi lub klęską żywiołową w oddalone, bezpieczne miejsca”³⁴. W szczególności wskazano tu na oddalone, bezpieczne miejsca, przy czym w praktyce nie muszą być one dalece oddalone, co zależy od wielu czynników. Jest to aktualne w szczególności wtedy, gdy strefa zagrożenia jest o stosunkowo niewielkim obszarze (np. determinowana zagrożeniem punktowym) i nie ma ryzyka jej rozszerzenia się czy przemieszczenia się źródła zagrożenia, co jest przedmiotem szerszych rozważań w ramach ujęcia specjalistycznego ewakuacji.

W pierwszym znaczeniu podanym w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* – z adnotacjami wojskowość, wojskowy oraz urzędowy – ewakuacja to „wywiezienie, wywożenie ludności cywilnej lub wojska, majątku, dobytku itp., likwidacja zakładów, urzędów z terenów zagrożonych przez nieprzyjaciela lub nawiedzonych klęską żywiołową”³⁵. Ujęcie to jest zbyt wąskie w świetle możliwych wariantów, w tym licznie poprzedzających. W drugim z kolei znaczeniu z adnotacjami potoczny, potocznie oraz żartobliwy, żartobliwie rozpatrywane pojęcie zdefiniowane zostało ogólnie jako „opuszczenie, opuszczanie jakiegoś miejsca”³⁶. Co warte odnotowania, w słowniku tym pojawia się też już raz przywołany termin ewakuant, który w znaczeniu z adnotacją przestarzały oznacza tyle co „osoba, która została ewakuowana lub która się ewakuowała”³⁷. Dalej, z adnotacjami wojskowość, wojskowy oraz urzędowy ewakuować to „przeprowadzić, przeprowadzać ewakuację”³⁸. W pierwszym znaczeniu z adnotacjami wojskowość, wojskowy oraz urzędowy ewakuować się to „opuścić, opuszczać tereny zagrożone

³⁰ *Ibidem*.

³¹ A. Markowski, R. Pawelec, *op. cit.*, s. 225.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ I. Kamińska-Szmaj (red.), *op. cit.*, s. 212.

³⁵ S. Dubisz (red.), *op. cit.*, s. 863.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, s. 864.

³⁸ *Ibidem*.

przez nieprzyjaciela lub nawiedzone klęską żywiołową”, w drugim natomiast z adnotacjami potoczny, potocznie oraz żartobliwy, żartobliwie „opuścić, opuszczać jakieś miejsce, pomieszczenie; wyjść, wychodzić”³⁹.

Z kolei w nieco młodszej pozycji tego samego wydawcy – *Wielkim słowniku wyrazów obcych PWN* – ewakuacja to już w pierwszym znaczeniu „wywożenie ludzi, zwierząt i dobytku z terenów zagrożonych wojną lub nawiedzonych klęską żywiołową”⁴⁰, oraz o drugim z adnotacją żartobliwy, żartobliwie „opuszczenie jakiegoś miejsca, pomieszczenia”⁴¹, wskazującym tym samym krótko, jak ewakuacja może być rozumiana w powszechnym, potocznym mniemaniu. Ujęcie potoczne ewakuacji wcale nie musi być więc logicznie powiązane z zagrożeniem, przy czym niejednokrotnie sam ewakuant może tutaj dopisać obecność zagrożenia odnoszącego się do jego subiektywnego, autokratycznie wyznaczanego wymiaru bezpieczeństwa personalnego.

W opinii autora, w pierwszym znaczeniu właściwym naukom o bezpieczeństwie przywołana powyżej definicja jest nadal nazbyt szczegółowa (wąska), nie obejmuje sobą bowiem całości zjawiska. Wywożenie błędnie sugeruje konieczność zastosowania środka transportu do realizacji tegoż celu, gdyż ewakuacja może odbywać się także bez wykorzystania żadnego, tj. odbyć się w szczególności pieszo, o własnych siłach samych podlegających ewakuacji bądź z pomocą innych osób (wyprowadzenie, wyniesienie). Katalog ewakuantów został zdaniem autora relatywnie dobrze odzwierciedlony i uogólniony, jednak przy niepotrzebnym zawężeniu perspektywy rozpatrywania sfery zagrożeń mogących generować potrzebę przeprowadzenia ewakuacji. Ponadto trafniejszym zdaje się być posłużenie się po prostu określeniem „ludzi, pozostałych istot żyjących i rzeczy” zamiast wskazanie na nieco węższy katalog podmiotów w postaci tamże obecnych ludzi, zwierząt i dobytku. Podobnie zastąpienie „z terenów zagrożonych wojną lub nawiedzonych klęską żywiołową” na ogólniejsze „z miejsc zagrożonych lub potencjalnie zagrożonych” zdaje się właściwsze wobec szerokiego katalogu współczesnych zagrożeń. Kolejną możliwością jest odniesienie się po prostu do stanu zagrożenia bądź potencjalnego zagrożenia.

Ostatni już z uwzględnionych słowników – *Wielki słownik języka polskiego* – podobnie jak część licznie poprzedzających pozycji nakreśla także dwa znaczenia obranego w rozważania pojęcia, z czego drugie też zostało opatrzone adnotacjami „potoczne” oraz „żartobliwe”. W pierwszym ewakuacją jest jednak „zorganizowane wyprowadzenie ludzi bądź zwierząt z miejsca, w którym grozi im niebezpieczeństwo”⁴², gdzie widać nacisk na zorganizowanie (w domyśle przez uprawnione i zobligowane do tego organizacje bezpieczeństwa), choć nie musi ono odgrywać kluczowej roli chociażby w licznych przypadkach ewakuacji prowadzonych w sposób samorzutny, doraźny, pilny, nieplanowy, niekontrolowany, nienadzorowany. Z kolei wyprowadzenie sugeruje raczej niewielki zasięg, tym samym miejsce bezpieczne musiałyby

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ M. Bańko (red.), *op. cit.*, s. 366.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² P. Żmigrodzki (red.), *op. cit.*, hasło: ewakuacja.

znajdować się stosunkowo niedaleko, co nie zawsze jest wykonalne przy zdarzeniach o dużych skutkach, bądź zdarzeniach z czynnikiem chemicznym, biologicznym czy fizycznym. Widać w tym miejscu konieczność logistycznego zabezpieczenia ewakuacji. Uwagę przykuwa również nieuwzględnienie w procesie ewakuacji mienia, które – choć nie najcenniejsze – również jest nierzadko warte ewakuowania. W drugim zaś podanym znaczeniu ewakuacją jest „szybkie opuszczenie jakiegoś miejsca, w którym nie chce się przebywać”⁴³. Tym samym podkreślono ważkość kluczowego parametru czasu trwania ewakuacji, lecz zarazem nie zaakcentowano istotności (choćby potencjalnego) czynnika zagrożenia, co można jednak uzasadnić stosowaniem tego pojęcia w języku potocznym, o czym wspomniano już wcześniej.

Mając na względzie powyższe licznie przytoczone ujęcia definicyjne, do których udało się dotrzeć autorowi, można zgłosić do nich szereg zastrzeżeń, co tym samym wskazuje na jedynie częściowe obejmowanie przez nie natury całego zjawiska ewakuacji traktowanej w ujęciu szerokim. Ustalenia te pozostaje skonfrontować także z kolejnymi źródłami, tym razem innymi aniżeli słowniki języka polskiego czy wyrazów obcych. Będzie to stanowiło dalszy krok w dociekaniach autora i poszukiwaniach przez niego wskazówek celem zaproponowania własnej definicji ewakuacji właściwej naukom o bezpieczeństwie, o ile do takowej nie uda mu się uprzednio dotrzeć.

PODSUMOWANIE

Pojęcie ewakuacji w myśl słowników języka polskiego oraz słowników wyrazów obcych jest pojęciem o wielu znaczeniach. Jest ono w powszechnym użyciu – będąc wykorzystywane zarówno w codziennym życiu (w szczególności w potocznym znaczeniu), ale również w licznych wyspecjalizowanych dziedzinach aktywności i życia człowieka. Rodowodu ewakuacji należy doszukiwać się w łacinie, skąd można wysnuć dość prawdopodobne przesłanki sugerujące kojarzenie analizowanego terminu z opróżnieniem (opróżnianiem), zniknięciem (znikaniem), pustką – co zdaje się, jest nadal pośrednio odzwierciedlane we współczesnych jego znaczeniach.

Rozumienie ewakuacji w ujęciu szerokim właściwym naukom o bezpieczeństwie zostanie przedstawione także w kolejnej części rozważań autora, z uwzględnieniem zarówno zawartych w niniejszym opracowaniu artykułowym ustaleń, jak i dalszych poczynionych na bazie źródeł prezentujących nierzadko specjalistyczne ujęcia – przepisów prawa i innych regulacji, norm technicznych, literatury fachowej itd. Już teraz należy wskazać, że przytoczone definicje sugerują konieczność uwzględnienia w ramach procesów ewakuacji parametrów odnoszących się do czasu, miejsc, podmiotu(ów) ewakuowanych i ewakuujących. Tym samym, przystępując do przeprowadzania ewakuacji należy odpowiedzieć na szereg pytań: kiedy, skąd, dokąd, kogo i/lub co, kim i/lub czym oraz jak należy ewakuować? Pojawiają się tym samym liczne ograniczenia warunkowane czasem czy też dostępnymi do wykorzystania w tym celu zasobami – ludzkimi, rzeczowymi, finansowymi, informacyjnymi itd. Podejmowane działania ewakuacyjne

---

⁴³ *Ibidem.*

są przy tym zasadniczo obciążone czynnikiem stresu, strachu, lęku, paniki, co nie sprzyja w utrzymywaniu wysokich wskaźników prakseologicznych realizowanych działań.

BIBLIOGRAFIA

- Bańko Mirosław (red.). 2005. Wielki słownik wyrazów obcych PWN. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brückner Aleksander. 1985. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.
- Caba Agnieszka et al. 2008. Wielki słownik wyrazów obcych. Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.
- Doroszewski Witold (red.). 1960. Słownik języka polskiego. Tom 2. D-G. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.
- Dubisz Stanisław (red.). 2003. Uniwersalny słownik języka polskiego. Tom 1. A-J. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dunaj Bogusław (red.). 1996. Słownik współczesnego języka polskiego. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- Gruszczyński Włodzimierz (red.). 1954–. Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku. Warszawa: Instytut Języka Polskiego PAN. Pracownia Historii Języka Polskiego XVII i XVIII wieku. Dostępny w Internecie: <http://sxvii.pl>.
- Kamińska-Szmaj Irena (red.). 2001. Słownik wyrazów obcych. Wrocław: Wydawnictwo Europa.
- Karłowicz Jan, Kryński Adam, Niedźwiedzki Władysław (red.). 1900. Słownik języka polskiego. Tom 1. A-G. Warszawa: nakładem prenumeratorów.
- Kolmann Piotr. 2020. Z problematyki ochrony ludności. Istota ewakuacji w ujęciu specjalistycznym, Warszawa: kps dostępny u autora. Artykuł złożony do kolejnego numeru czasopisma „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności”.
- Kopaliński Władysław (red.). 1967. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych. Warszawa: „Wiedza Powszechna”.
- Lam Stanisław (red.). 1939. Trzaski, Everta i Michalskiego. Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych. Pochodzenie wyrazów, wymowa, objaśnienia pojęć, skróty, przysłowia cytaty. Warszawa: Księgarnia Wydawnicza Trzaska, Evert i Michalski.
- Linde Samuel Bogumił. 1854. Słownik języka polskiego. Tom 1. A-F. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Lubieński Władysław Aleksander. 1763. Historia Polska. Z opisaniem Rządu i Urzędów Polskich. Wilno: Drukarnia J.K.M. Akademicka Societatis Jesu.
- Markowski Andrzej, Pawelec Radosław. 2001. Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- Rysiewicz Zygmunt (red.). 1961. Słownik wyrazów obcych. 17.000 wyrazów. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Ułaszyn Henryk (cz. oprac.). 1937. M. Arcta. Słownik wyrazów obcych. 33.000 wyrazów, wyrażen i przysłów cudzoziemskich. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta w Warszawie.

Zdanowicz Aleksander et al. 1861. Słownik języka polskiego. Tom 1. A-O. Wilno: wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda.

Żmigrodzki Piotr (red.). 2007. Wielki słownik języka polskiego. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. <http://www.wsjp.pl>.

Renata TARASIUK

Siedlce University of Natural Sciences and Humanities

Faculty of Social Sciences / Institute of Security Studies

renata.tarasiuk@uph.edu.pl

ORCID 0000-0001-8919-6713

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.07>

THE GEOCULTURAL CONDITIONS OF POLISH-ISRAELI DIPLOMATIC RELATIONS

ABSTRACT: The article deals with the geocultural conditions of diplomatic relations between Poland and Israel, with particular emphasis on the events in recent years. The author points out that cultural and historical diplomacy is a fundamental vector of Polish-Israeli diplomatic activities which results from these special conditions. At the same time, this area of diplomacy is extremely unstable, susceptible to various fluctuations, depending on external events and circumstances.

KEYWORDS: diplomacy, international security, Poland, Israel, Jews

---

GEOKULTUROWE UWARUNKOWANIA POLSKO-IZRAELSKICH RELACJI DYPLOMATYCZNYCH

ABSTRAKT: Artykuł dotyczy geokulturowych uwarunkowań dyplomatycznych relacji polsko-izraelskich ze szczególnym uwzględnieniem dynamiki wydarzeń z ostatnich lat. Autor zwraca uwagę, że dyplomacja kulturalna i historyczna stanowi fundamentalny wektor polsko-izraelskich działań dyplomatycznych, co wynika z tych szczególnych uwarunkowań. Zarazem ten obszar dyplomacji jest niezwykle niestabilny, podatny na różne wahania, zależny od wydarzeń i okoliczności zewnętrznych.

SŁOWA KLUCZOWE: dyplomacja, bezpieczeństwo międzynarodowe, Polska, Izrael, Żydzi

INTRODUCTION

Diplomacy is the basic form of external state action within the framework of international policy, which is why the term foreign policy is often used interchangeably. Literally, diplomatic activities are understood as the official activities of state entities in the field of international relations, ensuring the protection of the interests of the state and its citizens¹. A lot of modern security threats can be prevented by effective diplomacy².

---

¹ J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne [Diplomatic and Consular Law]*, Warszawa 2000, p. 29.

² J. Barcik, *Dyplomacja w systemie bezpieczeństwa narodowego [Diplomacy in the National Security System]*, Wrocław 2014, pp. 48, 49. These threats include: confrontational attitudes; economic, energy, ecological threats,

Diplomacy is directed outside and aims at implementing the current tasks of the foreign policy of the state and protecting its interests in the international environment. The substantive goal of diplomacy in the national dimension is to protect the social, political, economic and cultural interests of the state, while in the supranational dimension it is about developing international relations by effectively overcoming the conflicts of interests of the international community members.

Public diplomacy is playing an increasingly important role in diplomatic activities³. Its concept, defined for the first time in the United States, originates from the Cold War and can be translated as a dialogue form of political international communication by influencing public opinion and shaping it through direct channels⁴. In the area of public diplomacy, cultural and historical diplomacy can be distinguished – closely related to cultural security⁵. Cultural and historical diplomacy functions in its area - closely related to cultural security. The framework for cultural diplomacy is determined by a number of projects that allow for positioning the state as open to dialogue while maintaining its strategic cultural position. Cultural and historical diplomacy refer to the soft power of the state⁶, in the sense that Joseph S. Nye introduced this concept in the early 1990s, and in particular – to influence through culture and values⁷, although the concept of cultural diplomacy commonly used today as an art of communication in a multicultural world has long been used in Polish foreign policy⁸. Despite its long-standing presence in the diplomatic practice of many countries, this role remained underestimated, also in the field of scientific discourse⁹.

---

international terrorism, organized crime, conflicts on the outskirts of countries, mainly of religious, cultural and ethnic nature.

³ It is also synonymous with *international public relations*. This term came into circulation in the 1960s thanks to E. Guillion, who thus defined the actions of governments, private groups and individuals to influence the attitudes and opinions of other countries through bilateral communication based on creating the image of the state with a special attention to creating specific cultural codes. The involvement of the society, non-state actors, in particular non-governmental organizations, plays an important role in these activities. See. Beata Ociepka, *Dyplomacja publiczna jako forma komunikowania międzynarodowego* [Public Diplomacy as a Form of International Communication], [in:] B. Ociepka (ed.), *Dyplomacja publiczna* [Public Diplomacy], Wrocław 2008, pp. 11, 12.

⁴ B. Ociepka, *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski* [Soft Power and Polish Public Diplomacy], Warszawa 2013, p. 70.

⁵ See more: Ibidem, pp. 146-151 and pp. 155-166.

⁶ Classic narrative on this topic: J.S. Nye, *The Decline of America's Soft Power. Why Washington Should Worry*, „Foreign Affairs” 5–6 2004, pp. 16–20; J.S. Nye, *Soft power, Jak osiągnąć sukces w polityce światowej* [Soft Power, How to Achieve Success in World Politics], trans. J. Zaborowski, Warszawa 2007.

⁷ See: J.S. Nye, *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej* [Soft Power, How to Achieve Success in World Politics], trans. J. Zaborowski, Warszawa 2007.

⁸ See: A. Koseski, *Polska dyplomacja kulturalna po II wojnie światowej* [Polish Cultural Diplomacy After World War II], [in:] *Polska dyplomacja kulturalna po roku 1918* [Polish Cultural Diplomacy After 1918], A. Koseski, A. Stawarz (ed.), Warszawa-Pułtusk 2006.

⁹ A. Umińska-Woroniecka, *Niedoceniony potencjał czy przecenione możliwości dyplomacji kulturalnej?, Dyplomacja i bezpieczeństwo. Między wojną i dyplomacją. Polityka zagraniczna Polski w świetle wyzwań na arenie międzynarodowej* [Underestimated Potential or Overestimated Possibilities of Cultural Diplomacy?, Diplomacy and Security. Between War and Diplomacy. Poland's Foreign Policy in the Light of International Challenges] 1(4) 2016, p. 228.

It should be noted here that today, an increasingly important role in conducting cultural diplomacy is attributed to non-state actors, despite the fact that the Ministry of Foreign Affairs remains the main entity responsible for coordinating diplomatic activities¹⁰.

The main purpose of this article is to analyze the issue of cultural diplomacy as one of the main areas of Polish-Israeli diplomatic relations. Therefore, a comprehensive source query was conducted, based on which the author conducted content analysis, accompanied by elements of comparative and, where necessary, historical analysis. The research problem focused on the main reasons for different narratives in Polish-Israeli diplomatic relations in the sphere of cultural diplomacy, and even more – historical diplomacy. The incompatibility of these narratives can be sought, inter alia, in the geocultural conditions of both countries / nations.

HISTORICAL CONDITIONS OF POLISH-ISRAELI RELATIONS

Cultural diplomacy is closely related to cultural security, being its integral part,¹¹ and one of the key soft power tools of the state. Culture contains permanent values that constitute the potential of societies¹².

In literal form, cultural diplomacy includes the promotion of native culture abroad, international cultural cooperation, cultural conditions of international negotiations, international ideas, projects and initiatives related to culture¹³. The authors of the British *Cultural Diplomacy* report have defined cultural diplomacy as the essence of international relations for which culture is a reservoir of integrating values¹⁴.

For Polish-Israeli diplomatic relations, given the centuries-old cultural interaction and coexistence in one space, as well as the role that culture plays today in creating the image of both countries on the international stage, cultural diplomacy is one of the fundamental areas of diplomacy. Poland has special relations with the State of Israel. It is also worth noting that in the MENA area, Israel is the only country which Poland maintains significant diplomatic relations with.

Polish-Israeli relations were officially initiated after the proclamation of the State of Israel in May 1948. The political situation of Poland at that time was strongly dependent on the situation of the entire Eastern Bloc with the leading role of the USSR¹⁵. In the years 1948-1951, Polish-Israeli relations were correct, especially since Poland enabled completely legal

¹⁰ See: S. Gawroński, *Dyplomacja publiczna – komunikowanie międzynarodowe na usługach brandingu narodowego* [Public Diplomacy – International Communication on National Branding Services], “Komunikacja Społeczna. Czasopismo Elektroniczne” 1/2012, pp. 47-55, <http://socialcommunication.edu.pl/nr-112012/>.

¹¹ P. Kieliszewski, M. Poprawski, *Instytucje publiczne i dyplomacja kulturalna* [Public Institutions and Cultural Diplomacy], “Zarządzanie Publiczne” 3(9) 2009, p. 19.

¹² Extensively on the theoretical framework of cultural security, see: M. Bodziany, *Wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa kulturowego Polski*, [Internal Determinants of Poland's Cultural Security], Wrocław 2019, pp. 98-110.

¹³ P. Kieliszewski, M. Poprawski, *op. cit.*, p. 19.

¹⁴ See: K. Bound, R. Briggs, J. Holden, S. Jones, *Cultural Diplomacy*, London 2007.

¹⁵ See: Bożena Szaynok, *Z historią i Moskwą w tle. Polska a Izrael 1944-1968* [With History and Moscow in the Background. Poland and Israel 1944-1968], Warszawa 2007.

mass *Aliyahs* to Israel, which were most severe in 1949¹⁶. Israel Barzilaj, a politician with extreme leftist views, a member of the socialist *Mapam* party¹⁷ was hoping for good cooperation between the two countries, supported by Bolesław Bierut's promise of approval of Polish People's Republic and the Soviet Union gave Israel at the UN forum regarding the division of Palestine.

The diplomatic phraseology differed significantly from political realities and was in complete contradiction to the order issued at the same time to surveillance all persons contacting the Israeli embassy, and a special Jordan section was established at the Security Office to monitor all activities of the institution. The first Polish Member of Parliament did not come to Israel until 1954. No Polish delegation was sent to Israel. These activities were dictated to a large extent by the disappointment of the Soviet Union with the change in the course of the foreign policy of the State of Israel, oriented towards the Western and pro-American vector. Contacts with Israel from this period, although described as merely correct, existed in reality¹⁸. The situation changed radically on June 12, 1967, when the Israeli ambassador in Poland was called to the Polish Ministry of Foreign Affairs, where he was handed a document accusing the State of Israel of aggression against Arab states. Although the actual decision to break diplomatic relations was made in Moscow at a meeting of the Warsaw Pact Advisory Committee with its executive commitment to all Warsaw Pact countries, its last words clearly pointed to the Polish state as responsible for its issuance and implementation¹⁹. Diplomats leaving Poland were directed straight to the airport, where offensive anti-Israeli slogans accompanied them leaving Poland²⁰. The conflict in the Middle East was also an excuse for an anti-Semitic campaign, dictated by alleged concern for "internal security" and the security of Polish citizens. Jews, considered as enemies of the state

¹⁶ These trips were suspended in 1951. By that time, about 28 thousand Jews had left Poland. See: M. Kozłowski, *Polska-Izrael. Przeszłość, dzień dzisiejszy, perspektywy* [Poland-Israel. Past, Present, Perspectives], Warsaw 2004.

¹⁷ The Mapam party proclaimed brotherhood with the Soviet Union, and treated the Kremlin's negative attitude towards Zionism as an ideological error.

¹⁸ J. Dyduch, *Stosunki polsko-izraelskie w latach 1990-2009* [Polish-Israeli Relations in 1990-2009], Warszawa 2010, pp. 16-26.

¹⁹ "(...) in the light of the above, the Government of the Polish People's Republic decided to break diplomatic relations with Israel. The Polish government expects the Israeli ambassador to leave Poland and its staff in the coming days". Officially, the breaking of diplomatic relations with Israel on May 12, 1967 occurred in connection with Israel's aggression in the Middle East. In accordance with art. 41 of the Charter of the United Nations, the breaking of diplomatic relations is defined as a preventive measure which exerts pressure; as a political and legal institution, it is a kind of international (negative) sanction permitted by international law. In the above case, the motivation practiced in Polish People's Republic, resulting from belonging to the Eastern Bloc, was used to break diplomatic relations by one state with respect to another as a result of its relations with a third state (third states / region). See: Edward J. Pałyga, *Dyplomacja Polski Ludowej 1944-1984 (kierunki-treści-mechanizmy)* [People's Polish Diplomacy 1944-1984 (Directions-Contents-Mechanisms)], Warsaw 1986, pp. 81-84.

²⁰ The article was published in the weekly "Polityka" in May 2008; R. Frister, *Trudne polsko-izraelskie stosunki. Zaczęło się od dyplomacji na niby* [Difficult Polish-Israeli Relations. It Started with "Fake" Diplomacy] "Polityka" 9 Jul. 2019, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/klassypolityki/1798370,1,trudne-polsko-izraelskie-stosunki-zaczelo-sie-od-dyplomacji-na-niby.read>. The author of the article, Roman Frister, writer, publicist, journalist, was a prisoner of concentration camps in Mauthausen and Auschwitz; in 1957 he emigrated to Israel, where for many years he collaborated with the daily "Haaretz".

regime and people's power, were forced to leave Poland, and the one-way ticket became the most readable symbol of broken relations.

In the late 1960s, Polish-Israeli relations could not have happened otherwise, despite the shared historical experience, centuries of coexistence and cultural influences. Polish-Israeli, and thus Polish-Jewish paths diverged due to the geopolitical conditions, which are an implication of "the new world order" established by the great powers after World War II. After breaking diplomatic relations with the State of Israel, the main area of activity that could be called a kind of public (cultural) diplomacy was propaganda. The Polish United Workers' Party (PUWP), in the party's propaganda centers gave lectures in which the image of the Six-Day War as "the Israeli invasion" was created. An example of this is the twenty-page brochure published in 1967 by Witold Skuratowicz in the party propaganda center of the PUWP Warsaw Committee, entitled *The genesis of the Arab-Israeli conflict* – a transcript of a lecture given earlier²¹. In the next year, the publishing house of the Ministry of National Defense published a propaganda publication of Zbigniew Domarańczyk *Israeli aggression 1967*²². In 1968, Kazimierz Wilnowski published a book under the metaphorical title *Crimes of the One-Eyed Hawk*. This one-eyed hawk is Moshe Dayan, the national hero of Israel, one of the designers of his great victory in the Six-Day War.²³ In Wilnowski's narrative hawk was inscribed in the grim picture of Israeli invasion, victims among Arab soldiers and civilians, the use of heavy artillery, mortars and armored forces in the West Bank of Jordan in February 1968 at the villages and refugee camps²⁴.

RECONSTRUCTION. MEMORY DISCOURSES

When Mordechaj Palzur, the Israeli ambassador in Santo Domingo, received an official order from Jerusalem in October 1985 to be prepared for new commitments, a new period in Polish-Israeli relations was opening. On November 7, 1986, Mordechaj Palzur landed in Warsaw as the first Israeli diplomat in Polish People's Republic since 1967; officially as the head of Israeli interests mission at the Dutch embassy²⁵.

At the turn of the 1970s and 1980s, Jewish life began to rebuild in Poland. At that time the authorities of the Polish People's Republic were preparing the ground for renewing Polish-Israeli relations. In 1978, during one of the press conferences, the then First Secretary of the PUWP Central Committee Edward Gierek expressed intention to resume diplomatic relations with Israel, provided that the Palestinian issue was resolved. In 1984 during the 39th session of the UN General Assembly in New York, it was the first time since the Six-Day War that foreign

²¹ See: W. Skuratowicz, *Geneza konfliktu arabsko-izraelskiego [The Origin of the Arab-Israeli Conflict]*, Warszawa 1967.

²² See: Z. Domarańczyk, *Agresja izraelska 1967 [Israeli Aggression 1967]*, Warszawa 1968.

²³ On June 2, 1967, Moshe Dayan was appointed minister of defense to strengthen the morale of Israelis.

²⁴ K. Wilnowski, *Zbrodnie jednookiego jastrzębia [Crimes of the One-Eyed Hawk]*, Warszawa 1970, p. 1.

²⁵ On February 27, 1990, Mordechaj Palzur became the Israeli ambassador to Poland, but he ended his mission after a few months.

ministers of Poland and Israel met. A year later, Wojciech Jaruzelski during the next 40th session of the UN General Assembly met with the chairman of the World Jewish Congress Edgar Bronfman; and Foreign Minister Marian Orzechowski met with Israel's Foreign Minister – Yitzhak Shamir. The effect of these meetings was the decision to establish diplomatic representations in both countries²⁶. It is worth noting here that there was already ground in Poland for the development of later public diplomacy – especially cultural diplomacy – Jewish life was reviving, which laid the foundations for its later institutionalization²⁷. In September 1986, the Israeli Interest Section was opened in Warsaw, and in 1987 the Polish mission in Tel Aviv.

Officially, however, it was the collapse of the Eastern Bloc, the collapse of the USSR, the Warsaw Pact, and the end of Poland's allied commitments to the vectors of the "people's democracy" policy that allowed full rebirth of Polish-Israeli relations on new, democratic principles. The external exemplification of this state of affairs was the opening of the embassy. The official protocol opening a new stage of Polish-Israeli relations was signed on February 27, 1990, during the official visit of the Israeli diplomat Moshe Arens. Undoubtedly, the long period of diplomatic silence and even hostility on both sides meant that positive changes took place slowly. In the initial period of rebuilding the relationship, an important role was played by the human factor, hence the huge role was played by public diplomacy, especially cultural diplomacy.

Cultural cooperation vectors were signed with bilateral agreements, thanks to which the exchange of educators and youth, scientific, didactic and cultural cooperation began on a large scale. Considering that the diplomatic relations of Poland and Israel are a natural continuation of the joint centuries-old Polish-Jewish history, they particularly need issues related to cultural, educational exchange, and memory policy. They constitute the foundation of thinking about the cultural determinants of the security of contemporary Jews in Poland. Signing bilateral agreements regulating issues related to broadly understood cultural security, also affecting the situation of the Jewish community in Poland and the perception of the Jewish environment in the Polish environment has become significant in the field of this cooperation. The first agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of the State of Israel on cultural, scientific and educational cooperation was already signed in May 1991. It drew attention to the centuries-old tradition of coexistence of Poles and Jews on Polish soil, as well as the huge contribution of Polish Jews to the cultural heritage of both nations. Therefore, it is in the interest of both countries signing the agreement to develop cooperation in the field of culture, art, science, education, information sharing and interpersonal contacts – for peace, justice and security²⁸.

²⁶ J. Sierańska, *Polityka zagraniczna Polski wobec Izraela po 1989 roku [Poland's Foreign Policy Towards Israel after 1989]*, Toruń 2018, p. 88.

²⁷ See: R. Tarasiuk, *Kulturowe uwarunkowania współczesnego bezpieczeństwa społeczności żydowskiej w Polsce [Cultural conditions of contemporary security of the Jewish community in Poland]*, Siedlce 2018.

²⁸ *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Państwa Izrael o współpracy kulturalnej, naukowej i oświatowej, podpisana w Jerozolimie dnia 22 maja 1991 r. [Agreement Between the Government of*

In the 1990s, however, Poland did not have uniform standards in historical education regarding controversial events arising from the joint history of the two countries, which not only concerned Polish-Jewish relations.

Shaping the narrative of each state's historical policy is a message to the international community. It is particularly noticeable when organizing and participating in anniversary celebrations. The role of this area of diplomacy is to properly create educational policy, strive to broaden the knowledge, to prevent conflicts caused by difficult historical events. This can be done by joint historical textbooks developed by expert teams composed of representatives of the two countries, agreeing on a certain consensus and considering the position of both parties²⁹.

DISPUTES ABOUT HISTORY

The historical dispute about Jedwabne, the silent place of the Jewish tragedy for years, was initiated in the space of public debate by the Polish edition of Jan Tomasz Gross's *Sąsiedzi* [*Neighbors*]³⁰. First of all, he realized that there were unrecognized places related to the Holocaust³¹. The Jedwabne case has also become a challenge for the revision of Polish memory policy³². The publication of Jan Tomasz Gross destroyed the canon, or, as Aleida Assmann defines it, "a closed set of images of the past", "made up of obvious and unquestioned facts", formulating "specific claims and setting a certain goal"³³.

It should be noted, however, that at the same time there were many positive aspects of Polish-Israeli cooperation, to mention, for example, the cooperation of the Polish Institute of National Remembrance (Instytutu Pamięci Narodowej – IPN) initiated in May 2000 with the Israeli Institute the Remembrance of Martyrs and Heroes of the Holocaust (Yad Vashem). In 2000, the Polish Institute began operating in Tel Aviv, which, apart from classic activities for the promotion of Polish art, film and language literature in Israel abroad, focuses on an extremely important educational exchange. Also in 2000, Pope John Paul II visited Israel.

---

the Republic of Poland and the Government of the State of Israel on Cultural, Scientific and Educational Cooperation, Signed in Jerusalem on May 22, 1991 [Dz.U. z 1991 r, Nr 16, poz. 60].

²⁹ B. Ociepka, *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski...* [*Soft Power and Polish Public Diplomacy...*], pp. 155-156.

³⁰ See: J.T. Gross, *Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka* [*Neighbors. History of the Extermination of the Jewish Town*], Sejny 2000. E. Janicka, T. Żukowski, *Przemoc antysemitcka? Nowe polskie narracje o Żydach po roku 2000* [*Anti-Semitic Violence? New Polish Narratives About Jews After 2000*], Warszawa 2016.

³¹ See also: I. Grudzińska-Gross, J.T. Gross, *Złote żniwa. Rzecz o tym, co się działo na obrzeżach Zagłady* [*Golden Harvest. A Thing About What Happened On the Outskirts of the Holocaust*], Kraków 2011; M. Tryczyk, *Miasta śmierci* [*Cities of Death*], Warsaw 2015; M. Tryczyk, *Drzazga. Kłamstwa silniejsze niż śmierć* [*Splinters. Lies Stronger Than Death*], Krakow 2020.

³² *Akt skruchy i co dalej?* [*The Act of Repentance and What Next?*] The editorial conversation of Marcin Król, Paweł Śpiewak and Marek Zaleski, "Res Publica Nowa" 2001, No. 7, pp. 50-51; see. also: P. Machcewicz, K. Persak (ed.), *Wokół Jedwabnego* [*Around Jedwabne*], Warsaw 2002.

³³ Quote after: M. Łuczewski, *Kapitał moralny. Polityki historyczne w późnej nowoczesności* [*Moral Capital. Historical Policies in Late Modernity*], Krakow 2017, p. 93. See also: A. Polonsky, J.B. Michlic, *The Neighbors Respond: The Controversy over the Jedwabne Massacre in Poland*, Princeton 2009.

It was an important event, despite difficulties with the acceptance by the orthodox Israeli rabbinate of certain aspects of the proposal for interreligious dialogue³⁴.

The memory of the Holocaust divided Poles and Jews even before the publication of Jan Tomasz Gross. Auschwitz remains forever in the center of Jewish memory as a symbol of the annihilated world. For Poles, it is also a symbol of the cruelty of World War II and the tragedy of many nations. Polish-Jewish writer Henryk Grynberg wrote that “Oświęcim means the Holocaust. It is a symbol and a holy place. More than Jerusalem. And more important for God and for people. All people. But it is Jewish property, unfortunately (...) In a world where even the Jews’ right to Jerusalem is questioned, everything seems possible, but at least Oświęcim should be an exclusive Jewish property³⁵”. Because of this holiness, the Jews, not only religious, oppose the placement of any other symbols there, and the exemplifications of this opposition were: the case of the Carmelite nuns’ monastery lasting in the years 1984-1993, nearly a decade dispute over crosses on a gravel pit, or a *Holocaust survivors*’ protest against desacralization of the Holocaust sites in front of the Embassy of the Republic of Poland in New York or against plans to build a hypermarket in the vicinity of the camp gate. In the context of these seemingly expiring disputes, in June 1998 Kalman Sultanik, vice president of the World Jewish Congress proposed the extraterritoriality of former Nazi concentration and extermination camps, especially Auschwitz-Birkenau. The then Chief Rabbi of Poland Pinchas Menachem Joskowitz was also in favor of the extraterritoriality of Auschwitz³⁶.

The problem of Israelis’ perception of Poland only in the context of the places of the Jewish tragedy is one of the factors hindering the agreement. Maciej Kozłowski, Ambassador of the Republic of Poland to Israel in the years 1999-2003, drew attention to the organizational weakness of Israeli youth groups taking place in the 90s in Poland, focused mainly on the Holocaust sites, potentially strengthening negative stereotypes about Poland and Poles. Therefore, in addition to exposing the tragedy, it is also important to familiarize young Israelis with the centuries-old history before the Holocaust, the coexistence of both nations on Polish soil. All initiatives promoting the history and culture of Poland, including publications, serve this purpose³⁷. Also important were the changes that took place after 1998 in the organization of the March of the Living, which, in the initial phase, was completely isolated from the Israeli youth participating in it³⁸.

³⁴ See also: B.L. Shervin, H. Kasimow, *Jan Paweł II i dialog międzyreligijny [John Paul II and Interreligious Dialogue]*, Cracow 2001.

³⁵ H. Grynberg, *Prawda nieartystyczna [Non-Artistic Truth]*, Katowice 1990, p. 88.

³⁶ ‘Życie’, 05.06.1998; zob. szerzej na ten temat: Genevieve Zubrzycki, *The Crosses of Auschwitz: Nationalism and Religion in Post-Communist Poland*, Chicago 2006.

³⁷ An example is the brochure presenting the culture and history of Poland, published in English and Hebrew, thanks to the efforts of the Ministry of Foreign Affairs. See. Maciej Kozłowski, *Polska-Izrael. Przeszłość... [Poland-Israel. Past...]*, pp. 32-33.

³⁸ Since 1998, apart from Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu, the then Polish Prime Minister Jerzy Buzek also participated in the march, which positively influenced the image of cooperation between both countries and nations in building historical memory.

In the report from 2013-2014, an important dimension of public diplomacy was indicated, referring to, inter alia, events related to the promotion of Polish culture in Tel Aviv – like a week of Polish cuisine, or the exhibition of Alina Szapocznikow *Body Traces* at the Museum of Art, recognized by the daily “Haaretz” as one of the ten most important exhibitions in Israel in 2014. The event was also accompanied by the performance of *See Her Change* by Israeli choreographer Yasmien Godder and a seminar with Ahuva Israel, Lior Avizoor and Andy Rottenberg³⁹. In Polish-Jewish relations, this year was dominated by historical diplomacy in connection with the centenary of the birth of Jan Karski. The Ministry of Foreign Affairs proclaimed 2014 as the Year of Jan Karski, recognized as one of the key figures of Polish-Jewish dialogue. Together with many institutions, the Polish Ministry of Foreign Affairs initiated a program of about 200 educational projects, for which a whole spectrum of public information tools was used, for example, an expert conference at the European Parliament, initiating the celebration of the Jan Karski Year, discussion panels in Berlin, Washington, Chicago, Claremont, California, and finally in London, where in addition the Embassy of the Republic of Poland organized a screening of the film *Posłaniec z Polski* [A Messenger from Poland] in the Central Synagogue. The ceremony of Jan Karski Award in New York, founded by the Polish-Jewish Dialogue Committee and the premiere of the performance *Remember This: Walking with Jan Karski* was also important; as well as the opening of the POLIN Museum of the History of Polish Jews in Warsaw in 2014⁴⁰.

An important role of Polish historical diplomacy is caring about the reliability of historical knowledge transferred abroad and using adequate terminology. It is especially about using abroad – in the journalistic but also political discourse – the term *Polish concentration camp*, suggesting the Polish crime of genocide. An example of opposition to such practices was the *Defective Memory Codes. Distorting the Memory of German Nazi Concentration Camps in Media Abroad* conference organized at the University of Warsaw on 11 October 2013. In 2013, Polish embassies intervened on the phrase “Polish concentration camps” 107 times, in 2014 – 152 times⁴¹. Numerous campaigns with the participation of non-state actors, mainly non-governmental organizations, supported this type of activities⁴².

³⁹ *Nowe wymiary dyplomacji. Dyplomacja publiczna. Raport 2013-2014*, Biuletyn Ministerstwa Spraw Zagranicznych 2014 [New Dimensions of Diplomacy. Public Diplomacy. Report 2013-2014, Bulletin of the Ministry of Foreign Affairs 2014], p. 94.

⁴⁰ It is worth noting that the criticism of the construction of the POLIN Museum has never been expressed by any of the critically acclaimed environments straightforward to imply conflicts. Shortly after the museum was opened, its then director Dariusz Stola emphasized that Polish-Jewish history has very difficult moments, but it should be remembered that Jews in Poland are not only pogroms and the Holocaust, they are also a unique culture that they created in Polish lands, which differed significantly from those which originated in other countries. See on this topic: M. Łuczewski, *Kapitał moralny. Polityki historyczne w późnej nowoczesności* [Moral Capital. Historical Policies in Late Modernity], Krakow 2017, p. 236.

⁴¹ *New Dimensions of Diplomacy. Public Diplomacy. Report ...*, p. 50. It is worth noting that in 2007 the official UNESCO nomenclature changed the name of the concentration camp in Oświęcim to The Auschwitz-Birkenau Nazi Concentration and Extermination Camp (1940-1945).

⁴² Among them, as part of the *German Death Camps* action, one may mention the NGO “Reduta Dobrego Imienia – Polska Liga przeciw Zniesławieniom” [“Reduta of Good Name – Polish League Against Defamation”] or the private accusation of the German state-owned ZDF station for using the term “Polish extermination camps

Regarding museums, referring here to 2019, the Warsaw Ghetto Museum can play an important role in creating a narrative of memory, because collective memory is particularly visible in the museum space⁴³. The more so because in Poland the narrative of memory is dominated in the spaces of former Nazi concentration and extermination camps, it is also worth carrying it out where the first phase of the final solution was carried out⁴⁴.

In January 2018, a draft amendment to the Act on the Institute of National Remembrance was prepared by Deputy Minister of Justice Patrick Jaki, which led to the inhibition of opportunities for further dynamic development of positive relations in the sphere of remembrance policy⁴⁵. The projected predictability of a sentence of up to three years imprisonment for attributing joint responsibility for the crimes of the Holocaust to the Polish state and Poles met with negative feedback from Jewish communities who saw censorship and blocking the memory of the Holocaust in this action. It was considered shameful towards the victims and their heirs. The amendment to the Act in Article 55a assumed that “anyone who publicly and contrary to the facts attributes to the Polish nation or Polish state responsibility or joint responsibility for crimes committed by the Third German Reich or other crimes against humanity, peace and war crimes – shall be punishable by a fine or imprisonment up to three years for grossly diminishing the responsibility of the actual perpetrators of these crimes”.

In February 2018, Polish Prime Minister Mateusz Morawiecki participated in the Security Conference in Munich, where during a panel on the future of Europe in the presence of the Israeli journalist of “The New York Times” Ronen Bergman responded to his question regarding the penalization of Holocaust testimonies in accordance with the amended Act on the Institute National Remembrance, saying that among the perpetrators of the Holocaust

---

at Majdanek and Auschwitz”. This initiative was a direct reaction to the statement of the Russian Minister of Culture Vladimir Medvedev in Sobibór during the ceremony of the International Holocaust Remembrance Day, where a Russian politician took part in the ceremony of laying flowers, commemorating Soviet prisoners of war who died in Sobibór. Quote after: M. Łuczewski, *Kapitał moralny... [Moral Capital...]*, p. 22. See also: B. Ociepka, *Miękka siła... [Soft Power...]*, p. 166. It should be emphasized that a number of civic, individual and collective activities related to historical memory and various ways of consolidating it could already be observed in the early 90s of the twentieth century, shortly after the political transformation that opened the way to various civic initiatives. See: R. Habielski, *Przeszłość w sferze publicznej i życiu kulturalnym 1989-2005 (obszary zainteresowań, interpretacje, nośniki) [Past in the Public Sphere and Cultural Life 1989-2005 (Areas of Interest, Interpretations, Carriers)]*, [in:] P. Skibiński, T. Wiścicki, M. Wysocki (ed.), *Historycy i politycy, Polityka pamięci w III RP [Historians and Politicians, Remembrance Policy in the Third Republic]*, Warsaw 2011, p. 84.

⁴³ The Warsaw Ghetto Museum was officially established on February 28, 2018, and on March 7, 2018, a conference devoted to its appointment was organized in the Chancellery of the Prime Minister with the participation of Prime Minister Mateusz Morawiecki and the Minister of Culture and National Heritage Piotr Gliński.

⁴⁴ See more: R. Tarasiuk, *Edukacja o Holokauście, totalitaryzmach i ludobójstwach jako wyzwanie dla nauk o bezpieczeństwie [Education on the Holocaust, Totalitarianisms and Genocide as a Challenge for Security Studies]*, [in:] A. Glen (ed.) *Jednoczenie wiedzy w naukach o bezpieczeństwie [The Unification of Knowledge in Security Studies]*, Siedlce 2020.

⁴⁵ *Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary [The Act of 26 January 2018 Amending the Act on the Institute of National Remembrance - Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation, the Act on War Graves and Cemeteries, the Act on Museums and the Act on the Liability of Collective Entities Under Penalty]* (Dz.U.2018.369 14.02.2018).

there were also Jews. The problem surrounding this statement showed that the language has a strategic role in diplomacy, and the imprecision of terms in this case cast a shadow on Polish-Israeli relations, strained since the amendment to the Act on the Institute of National Remembrance. “The New York Times” critically referred to both the words of Morawiecki, spoken at the conference and his visit to the cemetery, where he laid flowers on the graves of the soldiers of the Świętokrzyska Brigade of the National Armed Forces, seeing in both the negative impact on the international image of Poland and the cause increased tensions between Poland and Israel⁴⁶. Paradoxically, this visit of the Polish Prime Minister was to end the dispute on the Warsaw-Jerusalem relations⁴⁷. In June 2018, controversial provisions were removed from the Act on the Institute of National Remembrance⁴⁸.

The opportunity for the Polish side to engage in creating a positive image of cooperation became the 70th anniversary of the State of Israel’s proclamation, which Polish President Andrzej Duda used in a congratulatory message to President Reuven Rivlin, paying attention to the common history and cultural heritage, the centenary of Poland regaining independence and 75th anniversary of the Warsaw Ghetto Uprising. The Polish president also referred to the security issues in the Middle East, emphasizing that Poland, as a member of the UN Security Council in 2018-2019, will take decisive action in this regard⁴⁹.

The Middle East conference, held on February 13-14, 2019 in Warsaw, devoted to the issues of peace and security in the MENA region, again divided Poles and Jews in matters of remembrance policy, affecting diplomatic relations. The beginning of the dispute can be considered the report from Warsaw of the American journalist MSNBC Andrea Mitchell, during which the wording was made that the Jewish insurgents in the Warsaw ghetto had been opposed to the Polish and Nazi regime for over a month. Faced with a constant wave of protests from the Polish side, the journalist apologized for this unfortunate statement⁵⁰. At the same time, the Israeli Minister of Foreign Affairs, a representative of right-wing Likud, Israel Katz referred to the issue of the Holocaust dividing Poles and Jews, reaching for the

⁴⁶ (mpw), *Times of Israel: Premier Morawiecki wywołuje kolejne kontrowersje w Monachium* [*Times of Israel: Prime Minister Morawiecki Causes Further Controversy in Munich*], 18 Feb. 2018, https://www.rmf24.pl/raporty/raport-spor-ustawe-ipn/fakty/news-times-of-israel-premier-morawiecki-wywoluje-kolejne-kontrowe,nId,2546510#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome (17.03.2020).

⁴⁷ B.T. Wielński, *W Monachium Morawiecki wspomni o „żydowskich sprawcach”. Polsko-izraelski kryzys dyplomatyczny znów się rozpali?* [*In Munich, Morawiecki Mentioned “Jewish perpetrators”. The Polish-Israeli Diplomatic Crisis Will Ignite Again?*] „Gazeta Wyborcza”, 17 Feb. 2018.

⁴⁸ *Ustawa z dnia 27 czerwca 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary* [*Act of 27 June 2018 Amending the Act on the Institute of National Remembrance - Commission for the Prosecution of Crimes Against the Polish Nation and the Act on the Liability of Collective Entities for Offenses Under Penalty*] (Dz. U. z 2018 r., poz. 1277)

⁴⁹ (pk/mtom), „Rok 2018 jest dla obu naszych państw szczególnie”. Prezydent Duda napisał do prezydenta Izraela, [*“The Year 2018 is Special for Both of Our Countries.” President Duda wrote to the President of Israel*, Tvn24 19 Apr. 2018, <https://tvn24.pl/polska/prezydent-andrzej-duda-w-depeszy-gratulacyjnej-do-izraelczykow-ra830871-2361679> (17.03.2020).

⁵⁰ (ŁZ, MNIE), „Powstanie w getcie było walką przeciwko polskiemu i nazistowskiemu reżimowi” [*The Ghetto Uprising Was a Fight Against the Polish and Nazi Regime*] Tvp.inf 14 Feb. 2019, <https://www.tvp.info/41301696/powstanie-w-getcie-bylo-walka-przeciwko-polskiemu-i-nazistowskiemu-rezimowi> (17.03.2020).

stereotype of Poles inheriting anti-Semitism. The words of the Israeli minister, referring to the statements of former Prime Minister Yitzhak Shamir of 1996, cited in 2019 caused a diplomatic scandal among the Polish ruling elite. During the Middle East Summit, Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu also referred to the areas of remembrance policy, the Holocaust, and above all the content of the amendment to the Act on the Institute of National Remembrance, emphasizing that the Jewish side perceives primarily historical revisionism in these contents. words of both Minister Katz and the statement of Prime Minister Netanyahu touched on the sensitive issue separating both sides – the memory of the Holocaust.

In response to the diplomatic tension created during the Middle East conference, Prime Minister Mateusz Morawiecki cancelled his participation in the Visegrad Group summit planned in Jerusalem. A further implication of the turmoil around the V4 summit was the cancellation of the entire event. Asked in this context about the possibility of worsening diplomatic relations on the Poland-Israel line, Prime Minister Mateusz Morawiecki replied that the organization of a Middle East conference in Poland was proof of Poland's strong position in the international arena, also in the Middle Eastern security in the context of the migration crisis, as well as through increasing the military presence of NATO and the US on Polish territory.

The effects of another disputable issue that arose during the Middle East conference were visible in Poland until May 2019. This was related to the statement of the US Secretary of State Mike Pompeo, who asked Poland on the settlement of matters related to reprivatization of Jewish heirless property as a property owed to Holocaust victims. The American politician referred directly to the *JUST Act* of 2017 on the return of property of Holocaust victims. Signed by US President Donald Trump, the Justice for Uncompensated Survivors Today (JUST), regarding the restitution of property of victims of the Holocaust, was adopted in December 2017 by the U.S. Congress and registered in the journal of laws as S 447 (hence its colloquial name in Poland Act 447), and at the end of April 2018 it was adopted by the House of Representatives.

The JUST Act is an American law that requires the State Department to submit to the US Congress by November 2019 a one-time report on the state of implementation of the Terezin Declaration signed by 46 countries, including Poland, on June 30, 2009⁵¹. In May 2019, the US Ambassador in Poland, Georgette Mosbacher stated that the JUST Act imposes no financial or legal burden on any state or institution, but is only a one-off report for the American Congress to analyze the progress of work of individual signatory states in the field of restitution⁵². The contents of Law 447 have become part of political narrative for some communities in Poland, for example in the campaign before the European Parliament elections conducted by the KORWIN Confederation, Braun, and Liroy Nationalists. At that

---

⁵¹ The Terezin Declaration, regarding the victims of the Holocaust and other Nazi persecutions, was signed on behalf of the Polish government by Władysław Bartoszewski, then the representative of the Prime Minister of the Republic of Poland for international dialogue as the Secretary of State.

⁵² See more: *Zestawienie informacji na temat tzw. ustawy JUST z 2017 roku (Justice for Uncompensated Survivors Today)*, https://pl.usembassy.gov/pl/just_pl/ (17.02.2020).

time, also against Act 447 under the slogan “Stop 447 against Jewish claims”, Prawica RP (The Right Wing of the Republic), Młodzież Wszechpolska (All-Polish Youth), Obóz Narodowo-Radykalny ABC (ABC National Radical Camp), Federacja dla Rzeczypospolitej (Federation for the Republic) and other ultra-right organizations organized a joint march on the route of the Prime Minister’s office - the American embassy, accompanied by slogans: “I don’t apologize for Jedwabne”⁵³, “Down with the Jewish occupation”, “Holocaust enterprise”⁵⁴ or “Poles are not responsible for the murder in Jedwabne”⁵⁵. The content of election posters also referred to Act 447. At that time Elan Carr – Special Representative of the US State Department for Monitoring and Combating Anti-Semitism, stayed in Poland⁵⁶.

In January 2020, the 75th anniversary of the liberation of the Auschwitz concentration camp took place. The issue of understanding the symbolism of Auschwitz once again dominated the activities in the field of public diplomacy, which was an implication of a dispute about history. In Israel, the main celebrations of this anniversary were held on January 23 as the World Holocaust Forum and were organized by the World Holocaust Forum Foundation, together with the authorities of the State of Israel, at the Yad Vashem Institute. The absence of the Polish representative at these celebrations indicated a coolness of relationship, evoked by a sense of affront against the inability to speak at international forums. The absence of Polish President Andrzej Duda at the Israeli ceremonies, who justified this in a conversation with the Israeli president with indelicacy, which was the omission of the importance of Poles’ participation in the fight against the Nazi occupier, pointed to a significant slip in diplomatic relations between states. The director of the Yad Vashem, Avner Shalev, a former soldier of the Israeli Armed Forces, expressing his regret over the absence of the Polish president, explained it with the issue of “misunderstanding the goals of this event.”⁵⁷

⁵³ The popularity of this slogan does not cease, despite the fact that the prosecutor’s office in Białystok recognized it as hate speech in 2013. Via the Internet, you can still buy clothing with the slogan “I don’t apologize for Jedwabne”.

⁵⁴ The term that Norman Finkelstein first used in 2000 in the title of the famous book *The Holocaust Industry. Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*. See also: Polish edition: Norman Finkelstein, *Przedsiębiorstwo Holokaust*, Warsaw 2001.

⁵⁵ R. Łuczyn, *Skrajna prawica gra roszczeniami. Antysemityzm się oplaci?* [*The Far Right Claims. Will Anti-Semitism Pay off?*], “Polityka” 11 May 2019, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1792476,1,skrajna-prawica-gra-rozsczeniami-antysemityzm-sie-oplaci.read> (17.03.2020).

⁵⁶ Elan Carr stressed that the rise of anti-Semitic sentiment is a global problem and pointed to three potential causes: aggressive anti-Israeli Iranian policy, global anti-Zionism and the rise of supremacism against other minorities; *Przedstawiciel USA: ustawa 447 nie przypisuje Polakom win za zbrodnie nazistów* [*US representative: Act 447 Does Not Attribute Poles the Blame for Nazi Crimes*], tvn24, 9 May 2019, <https://tvn24.pl/polska/ustawa-447-komentuje-elan-carr-przedstawiciel-usa-do-spraw-walki-z-antysemityzmem-ra934126-2285548> (18.03.2020).

⁵⁷ It is also worth noting that in the documentary screened during the World Holocaust Forum in the context of anti-Semitism, Polish threads appeared again, such as anti-Jewish content claimed by ultra-rightists during the Independence March, or a recording of an anti-immigrant demonstration organized in 2015 by ONR, during which the puppet of Jew was burned. The vice president of the Association of Independence March announced, on one of the social media, the investigation of justice in court due to insults in the film of Polish patriotic circles. See: Maciej Orłowski, *W Jerozolimie trwają obchody 75. rocznicy wyzwolenia Auschwitz* [*The Celebration of the 75th Anniversary of the Liberation of Auschwitz in Jerusalem*], wyborcza.pl, 23 Jan. 2020 (live coverage), <https://wyborcza.pl/relacje/14,126862,25625741.html> (17.03.2020).

A few days later, on January 27, state ceremonies were organized by the Polish side at the site of the former Nazi camp in Auschwitz, to which many significant foreign guests were invited, including former camp prisoners. The celebrations were broadcast live on public television.

CONCLUSIONS

The events of World War II are one of the main factors antagonizing Jews and Poles⁵⁸. For Poles, the phenomena of *szmalcownictwo* (blackmail)⁵⁹, exposed in many recent historical publications, which is vividly remembered in Jewish environments, destroy the martyrological vision of Polish history of the times of war and occupation, which is either taboo or an accusation of historical revisionism, particularly difficult to accept. These are also anti-Jewish pogroms on a larger scale than the inter-war pogroms. The fact that Jedwabne was not an isolated event and the anti-Jewish pogroms had a larger dimension than the interwar ones could be another card in the dispute over memory⁶⁰. Conflicts around memory narratives have been the main cause of diplomatic disputes on the Warsaw-Jerusalem line in recent years.

According to diplomat Maciej Kozłowski, a dangerous phenomenon affecting mutual relations is not materialized anti-Semitism, but stereotypes functioning in social consciousness and indifference towards anti-Semitism. This is dangerous even more because Poland and Israel are doomed to a special type of diplomatic relations, in the area of which the difficult and tragic past of both nations falls. Many problems in this matter need to be resolved, in many cases there is a need for permanent monitoring and supervision. Relations between Poles and the Jewish community in Poland also overlap with Polish-Israeli relations⁶¹. Geocultural conditions of

⁵⁸ L.M. Nijakowski, *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny* [Polish Memory Policy. Sociological Essay], Warszawa 2008, pp. 165-174.

⁵⁹ Also spelled *shmaltsownik* – a pejorative Polish slang that was used during World War II for a person who blackmailed Jews.

⁶⁰ See: M. Tryczyk, *Miasta śmierci. Sąsiedzkie pogromy Żydów* [Cities of Death. Neighborly Pogroms of Jews], Warsaw 2015; M. Tryczyk, *Drzazga. Kłamstwa silniejsze niż śmierć* [Splinters. Lies Stronger Than Death], Krakow 2020; from extensive, widely documented works on this subject, see also: J. Grabowski, B. Engelking, A. Skibińska, *Zarys krajobrazu. Wieś polska wobec zagłady Żydów 1942-1945* [Outline of the Landscape. Polish Village and the Extermination of Jews 1942-1945], Warszawa 2012; B. Engelking, J. Leociak, D. Libionka (ed.), *Prowincja noc. Życie i zagłada Żydów w dystrykcie warszawskim* [Province by Night. The Life and Extermination of Jews in the Warsaw District], Warszawa 2007; B. Engelking, *Jest taki piękny słoneczny dzień... Losy Żydów szukających ratunku na wsi polskiej 1942-1945* [It is Such a Beautiful Sunny Day... The Fate of Jews Seeking Help in the Polish Countryside 1942-1945], Warszawa 2012; B. Engelking, T. Frydel, J. Grabowski, *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski* [Next is the Night. The Fate of Jews in Selected Poviats of the Occupied Poland], vol. 1-2, Warszawa 2018; B. Engelking, J. Grabowski, *Żydów łamiących prawo należy karać śmiercią! „Przestępczość” Żydów w Warszawie 1939-1942* [Jews Breaking the Law Should be Punished with Death! “Crimes” of Jews in Warsaw 1939-1942], Warszawa 2012; T. Markiel, A. Skibińska, *Jakie to ma znaczenie, czy zrobili to z chciwości? Zagłada domu Tryncherów* [What Does it Matter, Did They Do It Out of Greed? Tryncher’s Extermination], Warszawa 2011; B. Engelking, „Szanowny panie gistapo”. *Donosy do władz niemieckich w Warszawie i okolicach w latach 1940-1941* [„Dear Mr Gistapo”. Reports to German Suthorities in and around Warsaw in 1940-1941], Warszawa 2003; J. Grabowski, *Hunt for the Jews: Betrayal and Murder in German-Occupied Poland*, Bloomington 2013; J. Grabowski, *Judenjagd. Polowanie na Żydów 1942-1945. Studium dziejów pewnego powiatu* [Judenjagd. Hunting for Jews 1942-1945. A Study of the History of a Poviats], Warsaw 2011.

⁶¹ M. Kozłowski, *Polska-Israel. Przeszłość...* [Poland-Israel. Past ...], p. 33; See also: R. Tarasiuk, *Kulturowe uwarunkowania współczesnego bezpieczeństwa społeczności żydowskiej w Polsce* [Cultural Conditions of Contemporary Security of the Jewish Community in Poland], Siedlce 2018.

Polish-Israeli diplomatic activities are soft power in relations not only between states, but also between people. That is why public diplomacy plays a special role, especially since culture is also an important aspect in Israel's foreign policy and is important in building its image on the international stage. The soft power of modern Israel is tradition, religion, art, but above all history. The memory of the Holocaust, one of the most dynamic areas of Polish-Israeli and Polish-Jewish dialogue, is particularly important for Israel.

Grażyna Michałowska pointed out that cultural values are dangerous when they undergo special manipulation of states, and this may result in increased tensions, negative stereotypes and social prejudices⁶². Over time, they can become more dangerous than official actions of states, also in the sphere of diplomacy. Especially when there is a discrepancy between officially created cultural policy and the actions of non-state actors, they can become a double-edged weapon of public diplomacy. The more that in democratic countries NGOs are standard actors of cultural and historical diplomacy. Władysław T. Bartoszewski, historian, co-founder of the Institute of Polish-Jewish Studies in Oxford, head of the Władysław Bartoszewski Chair in Collegium Civitas summed up the nearly 30-year achievements of Polish-Israeli cooperation, despite ongoing disputes between historians and publicists about common historical truth, assessing it as very good, even phenomenal, considering that interest in Israel in Poland is still growing and Israeli respond with the same interest and see Poland as “the best alliance in the European Union”⁶³.

It should be remembered, however, that in the Polish-Israeli diplomatic narrative there are no easy solutions in the area of memory policy. According to Ambassador Anna Azari, it was the attempt to amend the Act on the Institute of National Remembrance that was the beginning of the deterioration of Polish-Israeli relations, and what happened later can be regarded as an inevitable consequence. The Israeli ambassador justifies the presence of strong emotions about the Holocaust as a matter of different narratives. At this point, one can refer to understood as “the process of problematization”, “the history of responses to a specific situation”, i.e. different narratives created by specific groups and the potential for differentiation associated with them. They result in, among others, silence, tabooing and stigmatization of certain phenomena⁶⁴.

⁶² G. Michałowska, *Wartości kulturalne w stosunkach międzynarodowych* [Cultural Values in International Relations], [in:] B. Mrozek, Stanisław Bieleń, D. Popławski, R. Zięba, W. Lizak, *Historia, polityka, stosunki międzynarodowe* [History, Politics, International Relations, Warszawa 1994, p. 119.

⁶³ M. Płociński in conversation with Władysław T. Bartoszewski, *Polska-Izrael: fenomenalny dorobek 29 lat* [Poland-Israel: A Phenomenal Achievement of 29 Years], „Rzeczpospolita” 26 Feb. 2019, <https://www.rp.pl/Dyplomacja/302269934-PolskaIzrael-fenomenalny-dorobek-29-lat.html> (17.03.2020).

⁶⁴ Michel Foucault raised these issues in his concept of ‘governmentality’. Quote after: M. Czyżewski, *Dyskursy tożsamościowe w nauce i życiu społecznym. Odmiany, własności, funkcje* [Identity Discourses in Science and Social Life. Variations, Properties, Functions] 2012, p. 102, http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/4201/Czyzewski%202012%20Dyskursy%20tozsamosciowe_druk.pdf?sequence=1&isAllowed=y (17.03.2020).

BIBLIOGRAPHY

- Akt skruchy i co dalej? [The Act of Repentance and What Next?] The editorial conversation of Marcin Król, Paweł Śpiewak and Marek Zaleski. *Res Publica Nowa* 2001 nr 7.
- Barcik Jacek. 2014. *Dyplomacja w systemie bezpieczeństwa narodowego [Diplomacy in the National Security System]*. Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. Generała Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu.
- Bodziany Marek. 2019. *Wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa kulturowego Polski [Internal Determinants of Poland's Cultural Security]*. Wrocław: Wydawnictwo AWL.
- Czyżewski Marek. 2012. *Dyskursy tożsamościowe w nauce i życiu społecznym. Odmiany, własności, funkcje [Identity Discourses in Science and Social Life. Variations, Properties, Functions]*, In Renata Dopierała, Kaja Kaźmierska (ed.) *Tożsamość, nowoczesność, stereotypy. Księga Jubileuszowa poświęcona Profesorowi Zbigniewowi Bokszańskiemu [Identity, Modernity, Stereotypes. Jubilee Book Dedicated to Professor Zbigniew Bokszański]*, 101-120. *Nomos*. http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/4201/Czyzewski%202012%20Dyskursy%20tozsamosciowe_druk.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Dyduch Jolanta. 2010. *Stosunki polsko-izraelskie w latach 1990-2009. Od normalizacji do strategicznego partnerstwa [Polish-Israeli Relations in 1990-2009]*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO.
- Engelking Barbara, Frydel Tomasz, Grabowski Jan. 2018. *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski [Next is the Night. The Fate of Jews in Selected Poviats of the Occupied Poland]*. Vol 1-2. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą Żydów.
- Engelking Barbara, Grabowski Jan. 2012. *Żydów łamiących prawo należy karać śmiercią! „Przestępczość” Żydów w Warszawie 1939-1942 [Jews Breaking the Law Should be Punished with Death! “Crimes” of Jews in Warsaw 1939-1942]*. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą Żydów.
- Engelking Barbara. 2003. *„Szanowny panie gistapo”. Donosy do władz niemieckich w Warszawie i okolicach w latach 1940-1941 [„Dear Mr Gistapo”. Reports to German Authorities in and around Warsaw in 1940-1941]*. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą Żydów.
- Engelking Barbara. 2012. *Jest taki piękny słoneczny dzień... Losy Żydów szukających ratunku na wsi polskiej 1942-1945 [It is Such a Beautiful Sunny Day... The Fate of Jews Seeking Help in the Polish Countryside 1942-1945]*. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą Żydów.
- Frister Roman. 2019. *„Trudne polsko-izraelskie stosunki. Zaczęło się od dyplomacji na niby” [„Difficult Polish-Israeli Relations. It Started with ‘Fake’ Diplomacy”]*. *Polityka* 9 lipca In <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/klasykipolityki/1798370,1,trudne-polsko-izraelskie-stosunki-zaczelo-sie-od-dyplomacji-na-niby.read>.
- Gawroński Sławomir. 2012. *„Dyplomacja publiczna – komunikowanie międzynarodowe na usługach brandingu narodowego” [„Public Diplomacy – International Communication on National Branding Services”]*. *Komunikacja Społeczna. Czasopismo Elektroniczne* 1/2012: 47-55. <http://socialcommunication.edu.pl/nr-112012/>.
- Grabowski Jan, Engelking Barbara, Skibińska Alina. 2012. *Zarys krajobrazu. Wieś polska wobec zagłady Żydów 1942-1945 [Outline of the Landscape. Polish Village and the Extermination of Jews 1942-1945]*. Warszawa Centrum Badań nad Zagładą Żydów.

- Grabowski Jan. 2011. Judenjagd. Polowanie na Żydów 1942-1945. Studium dziejów pewnego powiatu [Judenjagd. Hunting for Jews 1942-1945. A Study of the History of a Poviast]. Warszawa: Centrum Badań nad Zagładą Żydów.
- Gross Jan Tomasz. 2000. Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka [Neighbors. History of the Extermination of the Jewish Town]. Sejny: Wydawnictwo Pogranicze.
- Grudzińska-Gross Irena, Gross Jan Tomasz. 2011. Złote żniwa. Rzecz o tym, co się działo na obrzeżach Zagłady [Golden Harvest. A Thing About What Happened On the Outskirts of the Holocaust]. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Grynberg Henryk. 1990. Prawda nieartystyczna [Non-Artistic Truth]. Katowice: Oficyna Wydawnicza Alma-Press.
- Kieliszewski Przemysław, Poprawski Marcin. 2009. „Instytucje publiczne i dyplomacja kulturalna” [„Public Institutions and Cultural Diplomacy”]. Zarządzanie Publiczne 3(9): 19-32.
- Koseski Adam, Stawarz Andrzej (ed.) 2006. Polska dyplomacja kulturalna po roku 1918 [Polish Cultural Diplomacy After 1918,], Muzeum Niepodległości w Warszawie; Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszora w Pułtusku; Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Łuczewski Michał. 2017. Kapitał moralny. Polityki historyczne w późnej nowoczesności [Moral Capital. Historical Policies in Late Modernity]. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej.
- (ŁZ, MNIE). 2019. „Powstanie w getcie było walką przeciwko polskiemu i nazistowskiemu reżimowi” [„The Ghetto Uprising Was a Fight Against the Polish and Nazi Regime”]. tvp.inf 14 Feb. In <https://www.tvp.info/41301696/powstanie-w-getcie-bylo-walka-przeciwko-polskiemu-i-nazistowskiemu-rezimowi>.
- (mpw). 2018. „Times of Israel: Premier Morawiecki wywołuje kolejne kontrowersje w Monachium” [“Times of Israel: Prime Minister Morawiecki Causes Further Controversy in Munich], Times of Israel: Prime Minister Morawiecki Causes Further Controversy in Munich”]. Rmf24.pl 18 Feb. In <https://www.rmf24.pl/raporty/raport-spor-ustawie-ipn/fakty/news-times-of-israel-premier-morawiecki-wywoluje-kolejne-kontrowersje>,nId,2546510#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome.
- Nijakowski Lech M. 2008. Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny [Polish Memory Policy. Sociological Essay]. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Nowe wymiary dyplomacji. Dyplomacja publiczna. Raport 2013-2014, Biuletyn Ministerstwa Spraw Zagranicznych 2014. [New Dimensions of Diplomacy. Public Diplomacy. Report 2013-2014, Bulletin of the Ministry of Foreign Affairs 2014].
- Nye Joseph S. 2007. Soft power, Jak osiągnąć sukces w polityce światowej, [Soft power, How to Achieve Success in World Politics]. trans. J. Zaborowski. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Ociepka Beata (red.) 2008. Dyplomacja publiczna [Public Diplomacy]. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ociepka Beata. 2013. Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski [Soft Power and Polish Public Diplomacy]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Pałyga Edward J. 1986. Dyplomacja Polski Ludowej 1944-1984 (kierunki-treści-mechanizmy). [People’s Polish Diplomacy 1944-1984 (Directions-Contents-Mechanisms)]. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.

- Paweł Machcewicz, Krzysztof Persak (red.) 2002. Wokół Jedwabnego [Around Jedwabne]. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Paweł Skibiński, Tomasz Wiścicki, Michał Wysocki (red.) 2011. Historycy i politycy. Polityka pamięci w III RP [Historians and Politicians, Remembrance Policy in the Third Republic]. Warszawa: Muzeum Historii Polski.
- Polonsky Anthony, Michlic Joanna B. 2009. The Neighbors Respond: The Controversy over the Jedwabne Massacre in Poland. Princeton University Press.
- Przedstawiciel USA: ustawa 447 nie przypisuje Polakom win za zbrodnie nazistów [US Representative: Act 447 Does Not Attribute Poles the Blame for Nazi Crimes]. 2019. tvn24 9 May In <https://tvn24.pl/polska/ustawa-447-komentuje-elan-carr-przedstawiciel-usa-do-spraw-walki-z-antysemityzmem-ra934126-2285548>
- Rolef Susan Hattis (ed.). 1987. Political Dictionary of the State of Israel. New York: Macmillan.
- Shervin Byron L., Kasimov Harold. 2001. Jan Paweł II i dialog międzyreligijny [John Paul II and Interreligious Dialogue]. przedmowa kardynał Edward I. Cassidy, przekład Aneta Nowak. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Sierańska Jolanta. 2018. Polityka zagraniczna Polski wobec Izraela po 1989 roku [Poland's Foreign Policy Towards Israel After 1989]. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Sutor Julian. 2000. Prawo dyplomatyczne i konsularne [Diplomatic and Consular Law]. Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis.
- Szaynok Bożena. 2007. Z historią i Moskwą w tle. Polska a Izrael 1944-1968 [With History and Moscow in the Background. Poland and Israel 1944-1968]. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Tarasiuk Renata. 2018. Kulturowe uwarunkowania współczesnego bezpieczeństwa społeczności żydowskiej w Polsce [Cultural conditions of contemporary security of the Jewish community in Poland]. Siedlce: Wydawnictwo Naukowe Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich.
- Tarasiuk Renata. 2020. Edukacja o Holokauście, totalitaryzmach i ludobójstwach jako wyzwanie dla nauk o bezpieczeństwie [Education on the Holocaust, Totalitarianisms and Genocide as a Challenge for Security Studies] In Andrzej Glen (red.) Jednoczenie wiedzy w naukach o bezpieczeństwie [The Unification of Knowledge in Security Studies]. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.
- Tryczyk Mirosław. 2015. Miasta śmierci. Sąsiedzkie pogromy Żydów [Cities of Death. Neighborly Pogroms of Jews]. Warszawa: Wydawnictwo RM.
- Tryczyk Mirosław. 2020. Drzazga. Kłamstwa silniejsze niż śmierć [Splinters. Lies Stronger Than Death]. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Umińska-Woroniecka Anna. 2016. Niedoceniony potencjał czy przecenione możliwości dyplomacji kulturalnej?, Dyplomacja i bezpieczeństwo. Między wojną i dyplomacją [Underestimated Potential or Overestimated Possibilities of Cultural Diplomacy?, Diplomacy and Security. Between War and Diplomacy. Poland's Foreign Policy in the Light of International Challenges] In Maciej Mróz (ed.) Polityka zagraniczna Polski w świetle wyzwań na arenie międzynarodowej [Poland's Foreign Policy in the Light of International Challenges]. Rocznik 1(4) Wrocław.

- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Państwa Izrael o współpracy kulturalnej, naukowej i oświatowej, podpisana w Jerozolimie dnia 22 maja 1991 r. (Dz.U. z 1991 r, Nr 16, poz. 60) [Agreement Between the Government of the Republic of Poland and the Government of the State of Israel on Cultural, Scientific and Educational Cooperation, Signed in Jerusalem on May 22, 1991].
- Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. z 2018 r, poz. 369) [The Act of 26 January 2018 Amending the Act on the Institute of National Remembrance - Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation, the Act on War Graves and Cemeteries, the Act on Museums and the Act on the Liability of Collective Entities Under Penalty].
- Ustawa z dnia 27 czerwca 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. z 2018 r., poz. 1277) [Act of 27 June 2018 Amending the Act on the Institute of National Remembrance - Commission for the Prosecution of Crimes Against the Polish Nation and the Act on the Liability of Collective Entities for Offenses Under Penalty].
- Wielński Bartosz T. 2018. „W Monachium Morawiecki wspomniał o ‘żydowskich sprawcach’. Polsko-izraelski kryzys dyplomatyczny znów się rozpałi?” [„In Munich, Morawiecki Mentioned ‘Jewish perpetrators’. The Polish-Israeli Diplomatic Crisis Will Ignite Again?"]. *Gazeta Wyborcza* 17 Feb.
- Wilnowski Kazimierz. 1970. Zbrodnie jednookiego jastrzębia [*Crimes of the One-Eyed Hawk*]. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Zalecenia dotyczące podręczników historii i literatury w Polsce i Izraelu [Recommendations for history and literature textbooks in Poland and Israel]. 1995. Warszawa: Polsko-Izraelska Komisja Podręcznikowa.
- Zestawienie informacji na temat tzw. ustawy JUST z 2017 roku (Justice for Uncompensated Survivors Today) In https://pl.usembassy.gov/pl/just_pl/.
- Zubrzycki Genevieve 2006. *The Crosses of Auschwitz: Nationalism and Religion in Post-Communist Poland*. University of Chicago.

Aldona Maria PIWKO

Wyższa Szkoła Teologiczno-Humanistyczna w Podkowie Leśnej¹

Instytut Turystyki / Zakład Badań Tekstów Kulturowych

piwkoaldona@gmail.com

ORCID 0000-0003-2300-4306

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.08>

MUZUŁMAŃSKI TERRORYZM W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ. RADYKALIZACJA POGLĄDÓW RELIGIJNYCH WŚRÓD IMIGRANTÓW Z BLISKIEGO WSCHODU

ABSTRAKT: Artykuł jest analizą aktualnej sytuacji w krajach Unii Europejskiej, spowodowanej „napięciem terrorystycznym” i definiuje zjawisko muzułmańskiego terroryzmu religijnego. Omówiono wybrane akty terroryzmu dokonane w Europie w latach 2015–2019 w kontekście muzułmańskiego radykalizmu religijnego. Zwrócono uwagę na profil muzułmańskiego terrorysty oraz motyw jego działania i gotowość na samobójczą śmierć. Ponadto w artykule omówiono przyczyny radykalizacji poglądów wśród muzułmanów żyjących w Europie. Kształtowanie postaw radykalnych w społeczności muzułmańskiej jest sposobem obrony wartości religijnych przed agresją kulturową Zachodu. Istotne znaczenie posiadają także centra religijne islamu, a więc imamowie oraz meczety, które są finansowane przez radykałów muzułmańskich.

SŁOWA KLUCZOWE: Islam, terroryzm, zamach, religia, atak

MUSLIM TERRORISM IN EUROPEAN UNION. RADICALIZATION OF RELIGIOUS VIEWS AMONG IMMIGRANTS FROM MIDDLE EAST

ABSTRACT: The article is an analysis of the current situation in European Union caused by the "terrorist tension" and defines the phenomenon of Muslim religious terrorism. Selected terrorist acts made in Europe in 2015-2019 in the context of religious radicalism were discussed. Attention was paid to the profile of the Muslim terrorist and the motives of his actions and readiness for suicide. In addition, the article discusses the reasons for the radicalization of views among Muslims living in Europe. Shaping radical attitudes in the Muslim community is a way of defending religious values against Western cultural aggression. Also important are religious centers of Islam, and therefore imams and mosques, which are financed by Muslim radicals.

KEYWORDS: Islam, terrorism, attempt, religion, attack

---

¹ Polish College of Theology and Humanities in Podkowa Leśna; Poland.

WPROWADZENIE

Przemoc towarzyszy ludzkości od samego początku jej istnienia. Służy agresorom do wywieraniem nacisku, aby osiągnąć egoistyczne cele oraz dążenia. Terror, słowo w języku łacińskim oznaczające strach, grozę, jest również rodzajem przemocy, obecnym w świecie od zawsze. Zazwyczaj jest on powiązany z władzą lub dążeniem do niej, najczęściej przy pomocy do okrutnych środków, umożliwiających uzyskanie założonych wcześniej celów. Terroryzm natomiast jest zjawiskiem powstałym i ukształtowanym stosunkowo niedawno, jako swoisty produkt nowoczesności, którego szczególny rozwój nastąpił w czasach współczesnych, dzięki postępowi cywilizacyjnemu, a także rozwojowi środków społecznego przekazu. Inicjatorom określonych postępów zależy bowiem na odpowiednim nagłośnieniu medialnym stawianych żądań. Mimo że termin „terroryzm” ten towarzyszy człowiekowi od XXI w. niemal codziennie, nie ma jednej definicji opisującej, czym jest. Powszechnie przyjmuje się, że zjawisko to jest użyciem siły lub przemocy psychicznej przeciwko ludności osobom, którego celem jest zastraszenie i wymuszenie ustępstw na drodze do realizacji określonych celów. Działania terrorystyczne najczęściej kierowane są przeciwko małym grupom, aby w ten sposób zmusić pozostałą część społeczeństwa do określonych zachowań².

Problem terroryzmu w Europie nie jest zjawiskiem nowym, a zarazem jest bardzo złożony, dlatego może on być analizowany w różnych ujęciach i aspektach. Niniejszy artykuł jest prezentacją aktualnej sytuacji w wybranych krajach Unii Europejskiej, spowodowanej „napięciem terrorystycznym”. Podjęta zostanie analiza wybranych aktów terroryzmu dokonanych we Francji, Belgii, Niemczech i Hiszpanii, a więc państwach o znaczącej liczbie społeczności muzułmańskiej oraz dużym odsetku cudzoziemców pochodzących z kręgu kultury islamu. Zastosowano podejście fenomenologiczne stosowane w badaniach religii.

Niniejsza analiza obejmuje lata 2015–2019, kiedy dochodziło w tych krajach do ataków, dokonywanych w imię radykalizmu religijnego. Ponadto zwrócona zostanie uwaga na profil muzułmańskiego terrorysty oraz motywy jego działania. W prezentacji tematu zostaną udzielone odpowiedzi na pytania: czy religia może być źródłem terroryzmu? czym jest terroryzm religijny? I wreszcie: dlaczego radykalizują się poglądy społeczności muzułmańskich żyjących w Europie?

Już na początku analizy zjawiska terroryzmu inspirowanego islamem należy odpowiedzieć na podstawowe pytanie: jaki jest wpływ religii na zjawisko terroryzmu? W jaki sposób religia inspiruje lub nie do podejmowania radykalnych działań wymierzonych przeciwko innym ludziom? Na takie pytania, już na początku nasuwają się dwie odpowiedzi. Pierwsza, kategorycznie stwierdzająca, że religia nie może być inspiracją do zła. Religia jako system wierzeń oraz praktyk ukierunkowanych na relację człowieka do różnie pojmowanego Absolutu, który może być Bogiem osobowym, bóstwem, przedmiotem, ideą, jest z definicji zorientowana na sacrum, świętość i dobro. Zdaniem części specjalistów zatem w religii nie ma miejsca na zło, ponieważ przeczy to jej zadaniom, a tym samym nie może

² Cf. B. Hołyst, *Terroryzm*, Warszawa 2009, t. 1, s. 47–58.

być źródłem terroryzmu. Ponadto istnieją teorie stwierdzające, że religie nigdy nie były źródłem konfliktów, wojen, terroru, nierównego traktowania wyznawców innych religii. Często natomiast były uzasadnieniem zachowań grupy ludzi: fanatyków, integrystów, fundamentalistów przekonanych, że postępują w zgodzie z wiarą. Należy jednak podkreślić, że to nie religia spowodowała określone działanie, a nadinterpretacja doktryny. Druga natomiast odpowiedź na postawione wyżej pytanie, wskazuje religię jako źródło wszelkiego zła³. I właśnie to rozumienie stanowi oś niniejszego artykułu.

Niniejszy artykuł ma na celu identyfikację zachowań terrorystycznych, kształtujących się w środowiskach muzułmańskich, ze szczególnym uwzględnieniem Europy Zachodniej. Nadto istotne jest także wyjaśnienie przyczyn radykalizacji poglądów wśród wyznawców islamu, urodzonych i wychowanych w warunkach europejskich. Istotnym elementem artykułu jest egemplifikacja ataków terrorystycznych, przeprowadzonych przez agresorów w wybranych miastach Europy. W artykule zastosowano analizę źródeł poszerzoną o studium przypadku, ze szczególnym uwzględnieniem psychologicznych i religijnych aspektów działania terrorystów w radykalnym islamie. Ze względu na czas, w którym dokonywały się analizowane wydarzenia, większość publikacji wykorzystanych w niniejszym artykule, pochodzi z 2016 roku. Na uwagę niewątpliwie zasługuje syntetyczna publikacja Krzysztofa Izaka, *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*⁴. Istotną pozycją jest także publikacja pod redakcją Janusza Balickiego i Wojciecha Necla *Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne*⁵. Wspomnieć także należy o literaturze angielskojęzycznej, wśród której istotnymi dokonaniem są badania, usystematyzowane przez Alexa Schmidta w *The Routledge Handbook of Terrorism Research*⁶ oraz Richarda Jacksona w *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*⁷. Najbardziej aktualne informacje zamieszczane są w Internecie, dlatego dołożono wszelkich starań, aby pochodziły z wiarygodnych źródeł i były informacjami sprawdzonymi.

MUZUŁMAŃSKI TERRORYZM

W powszechnym przekonaniu terroryzm łączony jest niemal wyłącznie z islamem, co buduje fałszywe przekonanie. Dzieje się tak dlatego, że współczesny międzynarodowy terroryzm muzułmański jest elementem islamskiego fundamentalizmu, szczególnie popularnego na początku XX w.⁸ Akty terroryzmu nie posiadają przynależności religijnej. Tylko w historii XX w. wielokrotnie po ten rodzaj osiągania indywidualnych celów sięgali chrześcijanie, buddyści, wyznawcy judaizmu i wielu innych tradycji religijnych. Prawdą

³ Cf. A. Parzymies, *Słowo wstępne*, [w:] *Islam a terroryzm*, red. A. Parzymies, Warszawa 2003, s. 10–11.

⁴ Vide: K. Izak, *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Warszawa 2016.

⁵ Vide: *Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne*, red. J. Balicki, W. Necel, Warszawa 2017.

⁶ Vide: *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, red. A. Schmid, New York 2011.

⁷ Vide: *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*, red. R. Jackson, New York 2016.

⁸ Cf. S. Bar, *The religious sources of Islamic terrorism*, „Policy Review” 2004, nr 3, s. 27–38.

natomiast jest, że począwszy od stycznia 2015 r. co kilkanaście tygodni świat obiegała informacja o kolejnych atakach terrorystycznych, których sprawcami w przeważającej liczbie były osoby utożsamiające się z islamem. W wielu przypadkach do przeprowadzenia zamachu przyznają się bojownicy tzw. Państwa Islamskiego, chcąc w ten sposób podkreślić swoją aktywność nie tylko na Bliskim Wschodzie, lecz również w Europie⁹.

Fascynacja ideologią promowaną przez tzw. Państwo Islamskie niezwykle łatwo przyjmowana jest przez imigrantów rozczarowanych aktualną sytuacją w państwach Unii Europejskiej. Podkreślić w tym miejscu należy, że rozczarowaniu ulegają nie tylko nowoprzybyli cudzoziemcy z Bliskiego Wschodu, lecz także ci zasiedziali w Europie, często urodzeni na Starym Kontynencie. Dlatego takie osoby chętnie przystępują do organizacji terrorystycznych, aby zmanifestować swoje poglądy oraz dokonać „wiekopomnego” dzieła, chociażby stając się terrorystą-samobójcą.

MOTYWY DZIAŁANIA TERRORYSTY-SAMOBÓJCZY

Definicja określa terroryzm samobójczy jako akty terroryzmu, w których śmierć sprawcy jest koniecznym warunkiem do ich przeprowadzenia. A zatem, aby podjęta misja spełniła oczekiwania i przyniosła zamierzone efekty, zamachowiec musi zginąć w trakcie ataku. W przeciwnym razie akcja jest uznawana za niezaistniałą, nawet jeśli w jej wyniku były ofiary śmiertelne. Samobójcze ataki terrorystyczne są skuteczną strategią działania, powodują bowiem szkody w liczbie osób zabitych i rannych oraz przynoszą szkody materialne, a także psychologiczne, zwłaszcza wzbudzenie paniki wśród ludności cywilnej¹⁰. Terrorystyczne zamachy samobójcze są stosowane od niedawna. Pierwszy atak terrorystyczny tego rodzaju został przeprowadzony 11 listopada 1982 r. w Libanie przez członka Hezbollahu, Ahmeda Kassira. Za ten czyn po śmierci nadano mu przydomek *amir asz-szuhada*, co oznacza księżę męczenników¹¹.

Rodzi się zatem pytanie dotyczące profilu psychologicznego terrorysty-samobójcy oraz motywów kierujących go do podjęcia zadania polegającego na złożeniu ofiary z życia. Niezwykle trudno jest przekonać odbiorców, że terroryzm nie jest formą walki popieraną przez islam jako system religijny¹². Dzieje się tak dlatego, że odwołują się do niego przedstawiciele różnych skrajnych, ekstremistycznych ugrupowań muzułmańskich. Samobójstwo zaś należy do największych grzechów, jakich może dopuścić się człowiek. Islam jednoznacznie potępia celowe targnięcie się na własne życie. Czyn taki jest określany mianem *haram*, czyli całkowicie zabroniony. Samobójstwo jest także wyrazem zwątpienia w Boga i braku cierpliwości w przezwyciężaniu trudności.

⁹ Cf. A. Schmid, *The Definition of Terrorism*, [w:] *The Routledge Handbook...*, op. cit., s.39.

¹⁰ Cf. B. Hołyst, *Terroryzm...*, op. cit., s. 830–832.

¹¹ Cf. K. Izak, *Leksykon...*, op. cit., s. 240.

¹² Cf. M. Dziekan, *Islam*, Warszawa 2005, s. 143.

IDEA SHAHIDA

Samobójcze ataki przeprowadzane przez zamachowców, odwołujących się w swoim działaniu do religii, usprawiedliwane są wypaczoną ideą męczeństwa. Idea *shahida*, a więc świadka, męczennika odnosi się do osoby oddającej własne życie w sprawie wiary. Za najwyższe poświęcenie oczekuje nagroda wieczna, szczęśliwe życie w raju, bez konieczności oczekiwania Dnia Sądu Ostatecznego, ponieważ wybaczone zostają im wszystkie grzechy. Wyznawcy islamu wierzą, że Bóg nagradza rajem tych, którzy umarli w tragicznych okolicznościach. Szahidami są ofiary epidemii, pożarów, topielcy, a także kobiety zmarłe podczas porodu. Najbardziej popularnymi shahidami są jednak ci, którzy zginęli w walce z niewiernymi i ta interpretacja męczennika za wiarę jest najczęściej wypaczana. Należy pamiętać, że warunkiem otrzymania obiecanej nagrody jest właściwa wiara, szczerłość, wytrwałość i wdzięczność wobec Boga. Męczeństwo w tradycji islamu jest także wewnętrzną walką prowadzoną przez człowieka, mającą na celu dążenie do samodoskonalenia, zgodnie z zasadami wiary. Z tego powodu przeważająca część społeczności muzułmańskiej uważa, że samobójstwo uniemożliwia osiągnięcie raju¹³.

PROFIL MUZULMAŃSKIEGO TERRORYSTY

Pierwotny profil psychologiczny muzułmańskiego terrorysty-samobójcy określał sprawcę jako młodego mężczyznę, zazwyczaj biednego, słabo wykształconego i nieporadnego życiowo, a przez to wyrzuconego na margines społeczności. Wraz z rozwojem popularności ataków samobójczych charakterystyka ta uległa jednak podważeniu oraz dość radykalnej zmianie. Coraz częściej zamachowcami-samobójcami były i są nadal osoby dobrze oraz bardzo dobrze wykształcone (również studenci), zaliczające się do regionalnej inteligencji, a także dobrze sytuowane finansowo. Zamachowcami są już nie tylko mężczyźni, lecz także kobiety i dzieci, najczęściej w wieku 16–28 lat. Impulsem do przeprowadzenia ataku samobójczego nie jest również alkohol, narkotyki i inne substancje psychoaktywne. Podkreślić należy, że zazwyczaj terrorystami nie są osoby chore psychicznie, niepoczytalne lub o skłonnościach psychopatycznych, ponieważ jako osoby, których działanie jest nieprzewidywalne, są wykluczane z organizacji terrorystycznej już na etapie rekrutacji¹⁴.

Jak już wcześniej podkreślono, terroryzm nie posiada przynależności religijnej, osobiste zaangażowanie potencjalnego zamachowca w sprawy religijne może jednak sprzyjać podejmowaniu aktów agresji w imię Absolutu. Tym samym motywacja zamachowca-samobójcy jest zróżnicowana i trudna do precyzyjnego określenia. Chcąc ustalić profil muzułmańskiego terrorysty-samobójcy, można wyróżnić pewne cechy charakterystyczne, do których niewątpliwie należy atmosfera środowiska, otoczenia i wychowania. Z badań wynika, że terrorysta-samobójca wzrasta w zamkniętym systemie społecznym, pielęgnującym

¹³ Cf. Męczennik, [w:] *Kultura islamu. Słownik*, red. J. Danecki, Warszawa 1997, s. 137.

¹⁴ Cf. B. Hołyst, *Terroryzm...*, *op.cit.*, s. 830.

nienawiść i przemoc. Na kształtowanie postawy potencjalnego zamachowca oddziałują rodzina, szkoła oraz meczet, w których przekazuje obecny był kult martyrologiczny. Ponadto potencjalny terrorysta-samobójca doświadczył w życiu traumy, np. był świadkiem zabójstwa bliskiej osoby, był poniżany. Wydarzenia te potęgują chęć zemsty, a także pielęgnują nienawiść. Samobójczy atak terrorystyczny jest dokładnie planowany przez organizację terrorystyczną, rodzina zamachowca zaś otaczana opieką, by mogła czuć dumę z bohaterskiego czynu członka rodziny¹⁵.

CHARAKTERYSTYCZNE CECHY TERRORYSTY

Podkreślono wcześniej, że terrorysta nie może być osobą zaburzoną psychicznie. Potwierdzają to także liczne badania, wskazujące na sprawnie myślących i precyzyjnie działających ludzi. Owa sprawność psychiczna jest niezwykle ważna ze względu na konieczność dokładnego wykonania zaplanowanej operacji, często przeprowadzanej na terytorium obcego państwa. Eksperci psychologii wskazują również na główną motywację kierującą terrorystami – kategorie moralne. A tymi w przypadku terroryzmu muzułmańskiego będą wartości związane z Bogiem, wartością ludzkiego życia, honorem, ale też chęcią zemsty¹⁶.

Istotnym elementem działalności terrorystycznej jest poczucie wyobcowania w nowej, dominującej kulturze, w tym przypadku europejskiej, które często spowodowane jest bezrobociem. Trudność w znalezieniu pracy, umożliwiającej stałe zarobkowanie rodzi frustrację, będącą najczęstszym czynnikiem aktywującym działania terrorystyczne. Subiektywne poczucie marginalizacji w otaczającym społeczeństwie powoduje także niepewność własnej tożsamości oraz trudności w jej identyfikacji. Ów stan niepewności tego, kim się jest, sprzyja hołdowaniu sztywnym i skrajnym przekonaniom, których zadaniem jest ochrona przed całkowitym zagubieniem¹⁷.

Dyskryminacja w miejscu zamieszkania, a w Europie są to często biedne dzielnice, usytuowane na obrzeżach miast. Elementem potęgującym alienację społeczeństw muzułmańskich jest kultywowanie odrębności wraz z próbą odtworzenia rodzimych warunków społeczno-kulturowych w krajach pobytu. W sposób szczególny ten czynnik uwidacznia się w środowisku muzułmańskim, ponieważ tworzą one własne, odrębne i izolowane enklawy, funkcjonujące w oparciu o znacząco odmienne niż w Europie normy oraz wartości. Zdarza się także, że reprezentanci muzułmańskich ugrupowań radykalnych, domagają się nadania autonomicznego statusu takim enklawom, w których obowiązującym byłoby prawo *szari'i*¹⁸.

Wstąpieniu w szeregi ugrupowań o charakterze terrorystycznym sprzyja także początkowo drobna przestępczość, prowadząca do więzienia, której konsekwencją często jest wzrost działalności kryminalnej. Bardzo często w krajach Europy Zachodniej radykalizacja poglądów

¹⁵ Cf. M. Lasota, *Czynniki motywujące sprawców samobójczych ataków terrorystycznych*, „Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” nr 1, 2012, s. 128–129.

¹⁶ Cf. I. Tellidis, *Religion and Terrorism*, [w:] *Routledge Handbook of Critical...*, op. cit., s. 291–312.

¹⁷ Cf. *Być terrorystą*, <http://www.newsweek.pl/inne/raport/byc-terrorysta,29650,1,1.html>, (4.01.2020).

¹⁸ Cf. R. Raczyński, *Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2015, nr 2, s. 20.

dokonywa się właśnie w więzieniu, gdzie następuje swoiste „przebudzenie” religijne. Wysoki poziom frustracji osadzonych muzułmanów potęguje poczucie wyobcowania i odrzucenia przez środowisko europejskie. Zakład penitencjarny jest również dobrym miejscem do werbowania nowych zwolenników¹⁹. Brak skutecznej metody resocjalizacji sprawia, że po opuszczeniu zakładu karnego zradykalizowany muzułmanin odbywa podróż inicjacyjną do jednego z krajów muzułmańskich, w których szkoleni są bojownicy, określane mianem dżihadystów. Najczęstszymi kierunkami owej podróży inicjacyjnej są Syria, Afganistan i Jemen.

Problem radykalizacji poglądów religijnych w zachodnioeuropejskich zakładach karnych jest coraz większy. Służby Niemiec, Francji i Wielkiej Brytanii odnotowują nieustanny wzrost skrajnych postaw wśród osadzonych muzułmanów. Na ten problem szczególną uwagę zwrócono po zamachu terrorystycznym na redakcję „Charlie Hebdo” w 2015 r. w Paryżu. Sprawcy, Cherif Kouachi i Amedy Coulibaly, spotkali się w jednym z francuskich więzień, pozostając tam pod wpływem terrorysty powiązanego z Al-Ka’idą²⁰.

Jeszcze do niedawna głównymi miejscami rekrutacji kandydatów na potencjalnych terrorystów były wyższe uczelnie. Po 2015 r. znacznie częściej bojowników poszukuje się w placówkach penitencjarnych. Według raportu Międzynarodowego Centrum Badań nad Radykalizacją i Polityczną Przemocą dzieje się tak dlatego, że w więzieniach znajdują się często osoby marginalizowane przez społeczeństwo, u których poziom frustracji jest niezwykle wysoki, a odnowa życia zgodna z ortodoksyjnym prawem islamu wydaje się dobrym rozwiązaniem problemów. Ponadto osadzeni posiadają ważne umiejętności, jak chociażby posługiwanie się bronią, doświadczenia w działalności przestępczej oraz fałszerstwa dokumentów i pieniędzy. W ten sposób powstaje nowy rodzaj zagrożenia, będący powiązaniem przestępczości z terroryzmem. Dyrekcje zakładów penitencjarnych starają się umieszczać osadzonych w różnych blokach, aby uniemożliwić kontakty między muzułmanami o skłonnościach radykalnych. Drugim elementem przeciwdziałania w tworzeniu się siatek terrorystycznych jest zatrudnianie w więzieniach imamów o umiarkowanych i liberalnych poglądach na islam²¹.

Należy jednocześnie zwrócić uwagę na interesujące zjawisko związane z przyjęciem islamu w rodzimych zakładach karnych. Pracownicy Służby Więziennej w Polsce od kilku lat obserwują zwiększone zainteresowanie dokonaniem konwersji wśród Polaków osadzonych w więzieniach. W przeważającej części jednak zmiany religii nie są dyktowane głębokim przeżyciem duchowym, a jedynie indywidualną wygodą. Związane jest to z polskim prawem konstytucyjnym, gwarantującym wolność religii i wyznania. Bycie muzułmaninem sprawia, że osadzony otrzymuje bardziej urozmaicone posiłki, także takie, które nie zawierają wieprzowiny²².

¹⁹ Cf. M. Ziółek, *Fundamentalizm islamski a zagrożenia terrorystyczne we Francji*, „Eryda” nr 1, 2015, s. 143.

²⁰ Cf. *Francja walczy z radykalizacją muzułmanów. Na razie nieskutecznie*, <https://wiadomosci.wp.pl/francja-walczy-z-radykalizacja-wsrod-muzulmanow-na-razie-nieskutecznie-6025260141921409a>, (4.01.2020).

²¹ Cf. The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, *Criminal Past, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus*, Londyn 2016, s. 30.

²² Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości, w którym zapisano, że posiłki wydawane osobom osadzonym muszą być przygotowane zgodnie z uwzględnieniem wymogów religijnych i kulturowych.

SKRAJNY RADYKALIZM MUZUŁMAŃSKI – SALAFICKI DŹIHADYZM

Problem z radykalizacją muzułmanów żyjących w Europie Zachodniej jest jednak osadzony znacznie głębiej, dotyczy on bowiem głównie salafizmu. Salafizm jest nurtem religijno-politycznym, który u swoich początków na przełomie XIII i XIV w. był ruchem reformatorskim, nawołującym od odnowy islamu i jednocześnie powrotu do źródeł tradycji. Słowo *salaf* znaczy przodek. Głoszone postulaty powrotu do korzeni i czystości religii stały się inspiracją XX-wiecznych fundamentalistów muzułmańskich. Obecnie w Niemczech jest on najbardziej dynamicznie rozwijającym się ruchem o charakterze ekstremistycznym. Urząd ds. Ochrony Konstytucji szacuje, że w Niemczech żyje ponad 10 tysięcy radykałów muzułmańskich, są tam 3 tysiące meczetów, z czego 12 pozostaje pod kontrolą salafitów, a ponad 100 deklaruje się jako sympatyzujące z tym ugrupowaniem. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że praktykowanie radykalnej wersji islamu nie oznacza podejmowania działań terrorystycznych, aczkolwiek może sprzyjać rozwojowi takich skłonności. Prawdą jest, że osoby zafascynowane salafizmem wyjeżdżają do Syrii, by tam brać udział w walkach wspólnie z bojownikami tzw. Państwa Islamskiego. Po powrocie do Europy natomiast znacznie częściej wykazują skłonności do podejmowania aktów przemocy i terroryzmu²³. Zapewne z tego powodu salafici utożsamiani są z terrorystami oraz wielkim zagrożeniem dla Europy.

Jednym z czynników stygmatyzujących mężczyzn, przedstawicieli tego nurtu religijnego jest charakterystyczny wygląd zewnętrzny, a więc noszenie ubrań charakterystycznych dla Bliskiego Wschodu, a więc szerokie spodnie i długie koszule, często sięgające kolan, oraz długiej brody. Natomiast głównymi postulatami politycznymi są: odrzucenie demokracji będącej herezją, odrzucenie partii politycznych jako niezgodnych z islamem, ponieważ prowadzą do rozbitcia jedności muzułmanów²⁴, oraz odrzucenie prawa wyborczego, zarówno biernego, jak i czynnego. Wszyscy odrzucający te reguły traktowani są jako niewierni, w tym także chrześcijanie i Żydzi, a wszelkie relacje z niewiernymi są surowo zakazane. Ostatecznym celem salafitów jest ustanowienie rządów teokratycznych, w których będą obowiązywały prawa *szari'i*, interpretowane zgodnie z obowiązującymi zasadami salafizmu²⁵.

Współczesny salaficki dżihadyzm nawiązuje także do myśli Braci Muzułmanów, egipskiej organizacji religijnej i społeczno-politycznej, założonej w 1928 roku. Zamysłem ideologów ugrupowania było wywołanie zmiany społecznej, mającej na celu ustanowienie dominacji islamu. Działalność Braci Muzułmanów rozwinęła się tuż po rozwiązaniu kalifatu, a więc centralnej władzy

Cf. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 9.03.2016, poz. 302), § 2, pkt 5.

²³ *Cf. Rekordowa liczba radykalnych muzułmanów w Niemczech. Salafici zagrażają krajowi*, <http://forsal.pl/artykuly/1119877,rekordowa-liczba-radykalnych-muzulmanow-w-niemczech-salafici-zagrazaja-krajowi.html>, (4.01.2020).

²⁴ W 661 r. nastąpił pierwszy poważny rozłam w społeczności muzułmańskiej. Po śmierci zięcia Mahometa – Alego, wykształciły się dwa nurty: sunnizm i szyizm. Szyizm określany jest mianem stronnictwa lub partii Alego.

²⁵ *Cf. A. Ciechanowicz, Państwo Islamskie w Niemczech, Niemcy w Państwie Islamskim. RFN wobec rodzimych dżihadystów*, Warszawa 2016, s. 20–21.

religijnej dla świata islamu. Tym samym dostrzeżono konieczność odnowy islamu i przywrócenia dominującej funkcji religii w społeczeństwach muzułmańskich, w nowoczesnej epoce²⁶.

Radykalne nurty islamu są zdania, że normy i wartości religijne winny przenikać do polityki, a tym samym istnieje przekonanie o konieczności oddziaływania religii na społeczeństwo. A zatem wartości religijne i moralne islamu są nierozzerwalnie związane z życiem społecznym. Salaficki dżihadyzm stosuje trzy, główne rodzaje przemocy: polityczną, a więc przede wszystkim akty terrorystyczne, agresję skierowaną wobec innowierców oraz wobec przedstawicieli innych nurtów islamu.

PRZYCZYNY RADYKALIZACJI POGŁADÓW

Przyczyn radykalizacji poglądów religijnych, a także zachowań agresywnych w europejskiej społeczności muzułmańskiej jest wiele i o zróżnicowanej etiologii. Można wyróżnić trzy główne obszary radykalizacji: religijno-kulturowe, społeczne oraz polityczne²⁷.

U podstaw radykalizacji o podłożu religijno-kulturowym znajduje się subiektywne odczucie muzułmańskich imigrantów z Bliskiego i Środkowego Wschodu żyjących w Europie. Zazwyczaj są oni traktowani przez rdzennych obywateli poszczególnych państw z dużą niechęcią, a nierzadko także jako „zło konieczne”. Dodatkowo antagonizmy nasilają się ze względu na nieporozumienia kulturowe oraz religijne. Islam znacząco oddziałuje na życie codzienne swoich wyznawców. Inaczej niż ma to miejsce w społecznościach wyrosłych na gruncie tradycji chrześcijańskiej. Muzułmanie pozostający pod intensywnym wpływem religii postrzegani są jako ciemnogród, co nierzadko staje się powodem drwin i żartów. Narastająca frustracja potęgowana jest również obraźliwymi określeniami społeczności muzułmańskiej, jak chociażby „dzicz”, „brudasy”, „brązowi”, „islamy”.

Do przyczyn o podłożu społecznym należy zaliczyć utrudnienia w odnalezieniu się w nowych warunkach środowiskowych oraz o odmiennych zwyczajach, a nierzadko także brak integracji. Doświadczenia europejskie ukazują niewłaściwe działania w dążeniach do integracji społeczeństw z różnych kręgów kulturowych. Doprowadziły one do pogłębienia wzajemnej niechęci ze względu na brak wiedzy. Dodatkowo problemy te potęgowane są również barierą językową i brakiem fundamentalnych możliwości porozumienia. Konsekwencją tych wszystkich działań jest poczucie odrzucenia muzułmanów przez społeczność europejską. Prawidłowo przeprowadzony proces integracji kulturowej, powinien promować równorzędność spotkania kultur, zachowanie własnej (muzułmańskiej) tożsamości przy jednoczesnym otwarciu na kulturę społeczeństwa przyjmującego (europejskiego). W procesie tym dochodzi do połączenia wartości oraz cech dwóch kultur, u których podstawy znajduje się wzajemna akceptacja. Jednocześnie istotnym jest pozostawienie wolności wyboru kręgu kulturowego, w celu poradzenia sobie z określoną sytuacją. Integracja jest optymalną strategią właściwego funkcjonowania osoby lub

²⁶ Cf. Ł. Fyderek, *Radykalizm islamski: korzenie ideologii Państwa Islamskiego*, „Znak” 2016, nr 1 (728), s. 41–44.

²⁷ Cf. J. Balicki, *Radykalizacja muzułmanów w Europie – przypadek Wielkiej Brytanii*, [w:] *Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne*, red. J. Balicki, W. Necel, Warszawa 2017, s. 123–131.

grupy w społeczeństwie²⁸. Braki w tym aspekcie generują kolejne problemy, wśród których najpoważniejszym pozostaje kwestia aktywności zawodowej.

Przyczyną radykalizacji politycznej jest poczucie dyskryminacji, zarówno w wymiarze globalnym, jak i lokalnym. Powoduje ono pragnienie odwetu za doznane krzywdy. Aresztowani bojownicy Al-Ka'idy byli przetrzymywani w więzieniu Guantanamo na Kubie, gdzie – jak podają organizacje humanitarne – poddawani byli licznym torturom i poniżającemu traktowaniu. Działania Amerykanów wobec więźniów nie pozostały bez znaczenia. Okrutne zbrodnie dokonywane przez bojowników tzw. Państwa Islamskiego na zachodnich jeńcach są odpowiedzią na wydarzenia z Guantanamo. Nie bez znaczenia pozostają uniformy, w które ubrani są zachodni jeńcy, w podobnych bowiem więzieni byli Talibowie.

OBRONA WARTOŚCI RELIGIJNYCH PRZED AGRESJĄ KULTUROWĄ ZACHODU

U podstaw działań przemocowych, usprawiedliwianych islamem, najczęściej znajdują się frustracje narodowości arabskich, często zajmujących na arenie międzynarodowej, zwłaszcza w krajach wysokorozwiniętych, pozycję słabego. Pragnienie osiągnięcia lepszego statusu powoduje skrajne emocje, których efektem są ataki, wymierzone przeciwko teoretycznym wrogom, atakującym świat islamu na wielu płaszczyznach: militarnie, politycznie i kulturowo. Szeroko dostępna telewizja, która jeszcze do początków XXI w.²⁹ pozostawała w rękach zachodnich koncernów medialnych, kształtuje świadomość społeczeństw muzułmańskich. Lansuje liberalny styl życia, w którym wartości i normy religijne nie są najważniejsze. Telewizja postrzegana jest jako zagrożenie ze względu na jej powszechną dostępność, w przeciwieństwie do prasy i literatury, której zgłębianie wymagało umiejętności czytania, dlatego często w świecie muzułmańskim telewizja podlega cenzurze i licznym ograniczeniom.

Innym zagrożeniem, niemal całkowicie pozostającym poza kontrolą lokalnych władz, jest Internet. O jego sile oddziaływania na społeczeństwo można było się przekonać podczas wydarzeń związanych z Arabską Wiosną w styczniu 2011 r. Młodzież Egiptu i innych państw regionu zwoływała demonstracje przy pomocy mediów społecznościowych³⁰. Media i Internet w życiu społeczeństw bliskowschodnich w sposób szczególny oddziałują na młodzież, która zafascynowana kulturą łącińską, a także gwiazdami kultury masowej inspirowane zachodnią muzyką, stylem ubierania, a w konsekwencji znacznie częściej niż kilkanaście lat wcześniej łamie wartości moralne wynikające z islamu. Dodatkowo zarówno na Bliskim Wschodzie, jak i znacznie częściej w Europie i Stanach Zjednoczonych powstają

²⁸ Cf. M. Piegat-Kaczmarzyk, Z. Rejmer, *Psychologiczne skutki uchodźstwa*, [w:] *Inny w polskiej szkole*, red. E. Pawlic-Rafałowska, Warszawa 2010, s. 28.

²⁹ Pierwszy, prywatny, niekodowany dom mediowy na Bliskim Wschodzie powstał w Dubaju w 2002 r. Middle East Broadcasting Center wcześniej funkcjonował w Londynie.

³⁰ Cf. K. Bielińska, *Od Al-Dżaziry do Twittera. Wpływ mediów na Arabską Wiosnę*, „Przegląd Politologiczny” 2014 nr 1, s. 381–382.

ruchy społeczne propagujące feminizm muzułmański oraz muzułmańskie ruchy LGBT³¹. Otwarte promowanie postaw homoseksualnych³² jest dla wyznawców islamu nie do zaakceptowania, postrzegane jest bowiem jako sprzeniewierzenie się Bogu i jego prawom. Te obce kulturowo elementy, obecne w społecznościach muzułmańskich, stają się coraz częściej wspólnym wrogiem dla radykalnych wyznawców islamu. Stopniowe wyzyskiwanie krajów muzułmańskich ma na celu narzucenie własnego stylu życia oraz zniszczenie religii. Dlatego konieczne jest stawienie oporu. Dodatkowo wśród terrorystów istnieje przekonanie, że w świecie muzułmańskim nie istnieje właściwy rząd, zdolny do reprezentacji oraz obrony interesów islamu, dlatego należy ustanowić taki organ. Zapewne to przekonanie znalazło się u podstaw proklamacji samozwańczego kalifatu określanego obecnie mianem Daesh.

ZNACZENIE ŚRODOWISKA RELIGIJNEGO – IMAM I MECZET

Istotną funkcję w podjęciu decyzji dotyczącej samobójczego ataku terrorystycznego pełnią imamowie meczetów, którzy interpretują zasady Koranu. Edukacja religijna prowadzona w meczetach, jest ściśle połączona z poglądami sponsorów tychże meczetów. Placówki finansowane przez członków oraz sympatyków organizacji terrorystycznych stają się inkubatorami dla potencjalnych zamachowców. Są też miejscami radykalizacji poglądów społeczności muzułmańskiej. Problem ten nie dotyczy już tylko Bliskiego Wschodu, lecz wszystkich regionów współczesnego świata, gdzie żyje diaspora muzułmańska. W ostatnim czasie problem radykalizacji poglądów w sposób szczególnie dostrzegalny jest w Wielkiej Brytanii, Francji, Hiszpanii i Niemczech. Na kształtowanie postaw wpływają piątkowe kazania głoszone w meczetach przez radykalnych imamów. Myślą przewodnią w nauczaniu jest wróg uosabiany z zachodnią cywilizacją, pragnącą zdominować, a być może także zniszczyć porządek świata islamu. Dlatego ważnym jest prowadzenie z nią wojny na drodze Boga, a więc dżihadu³³. Ponadto w meczetach obecna jest gloryfikacja samobójczych ataków dokonanych w imię Boga przez członków ummy. Często zdjęcia zamachowców umieszczane są w swoistych *hall of fame*, aby w ten sposób można było oddawać należną im cześć, przy jednoczesnym zachęcaniu do naśladowania.

Cele terrorystów są zawsze polityczne, wrogowie zaś bliżej nieokreśleni. Mogą nimi być przedstawiciele odmiennych kultur i porządków prawnych, ale często także wrogami są inni muzułmanie, członkowie tej samej społeczności, stojący na drodze do realizacji własnych, indywidualnych i egoistycznych celów. Terroryci odwołujący się do zasad islamu,

³¹ LGBT z ang. *Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender* – ruchy i stowarzyszenia zrzeszające mniejszości seksualne.

³² Nie oznacza to jednak, że krąg kultury muzułmańskiej nie zna zachowań homoseksualnych. *Vide*: A. Piwko, *Status mężczyzny w islamie*, „Collectanea Theologica” 80 (2010), z. 3, s. 184–195.

³³ *Cf.* S. Wudarski, *Terroryzm i jego konsekwencje społeczne i polityczne*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, red. K. Kowalczyk, W. Wróblewski, Toruń 2010, s. 99.

posługują się wyrwanymi z kontekstu ajatami koranicznymi, które u nieznającego kontekstu odbiorcy budzą strach, umacniając przekonanie o zagrożeniu płynącym ze strony islamu³⁴.

FINANSOWANIE RADYKALIZMU MUŻULMAŃSKIEGO

Arabia Saudyjska postrzegana jest jako główny sponsor mużulmańskiego radykalizmu w Europie. Dzieje się tak dlatego, że w arabskim królestwie obowiązuje surowy i konserwatywny nurt islamu. Wahhabizm powstał na Półwyspie Arabskim w XVIII w., będąc odpowiedzią na funkcjonujące wówczas w regionie działania laicyzacyjne, prowadzące do zaniechania praktyk religijnych. Obecnie wahhabizm saudyjski jest postrzegany w Europie jako główna przyczyna wszelkich problemów świata łaćńskiego z islamem³⁵. Prawdą jest natomiast, że Saudyjczycy dysponują znacznymi środkami finansowymi, które przeznaczane są na działalność religijną i upowszechniającą islam. Ze wsparcia korzystają ośrodki kultury, instytucje edukacyjne oraz meczety nie tylko w Europie, lecz także w Azji i Afryce. Szacuje się, że wsparcie to kosztowało Saudyjczyków 56 mld euro w ciągu ostatnich 50 lat. W 2015 r., w trakcie szczytu uchodźczego z Bliskiego Wschodu do Europy, Arabia Saudyjska zadeklarowała wybudowanie 200 meczetów w Niemczech dla uchodźców, aby minęli stosowne miejsce do modlitwy. Informacja ta była niezwykle kontrowersyjna ze względu na fakt, że w tym czasie Saudyjczycy, a wraz z nimi także inne kraje Zatoki Perskiej, nie przyjęły uchodźców³⁶.

TERRORYZM W PAŃSTWACH UNII EUROPEJSKIEJ – WYBRANE PRZYKŁADY

W latach 2015–2017 przeprowadzono w Europie 22 duże zamachy terrorystyczne, w których zginęło 337 osób³⁷, a prawie 2 000 osób zostało rannych. W przeważającej większości sprawcami aktów agresji były osoby utożsamiające się z bojownikami tzw. Państwa Islamskiego. Europejskie ataki terrorystyczne najbardziej dotknęły Francję. Spowodowały one wprowadzenie stanu wyjątkowego na prawie dwa lata³⁸ w celu zlikwidowania zagrożenia terrorystycznego. Obecnie we Francji żyje największa społeczność mużulmańska w Unii Europejskiej i jest to blisko 6 mln ludzi, a więc 9% wszystkich mieszkańców kraju³⁹. Należy jednak podkreślić, że wyznawcy islamu we Francji to nie tylko imigranci z krajów Bliskiego Wschodu, lecz także liczna społeczność pochodząca z dawnych

³⁴ Cf. B. Hołyst, *Terroryzm...*, op. cit., s. 327.

³⁵ Problem ten jest bardzo złożony i wymaga pogłębionej refleksji nad całym zjawiskiem, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu kulturowego Arabii Saudyjskiej i jej przywiązań do tradycji religijnej.

³⁶ Cf. H. von Rainer, *Die arabische Halbinsel schottet sich ab*, <http://www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/die-golfstaaten-schotten-sich-gegenueber-fluechtlingen-ab-13789932.html>, (4.01.2020).

³⁷ Cf. O. Górzyński, *Islamski terroryzm to nie tylko wojna przeciw Zachodowi. Najczęstszymi ofiarami są mużulmanie*, <https://wiadomosci.wp.pl/islamski-terroryzm-to-nie-tylko-wojna-przeciw-zachodowi-najczestszymi-ofiarami-sa-muzulmanie-6027395461087873a?ticaid=11893c>, (4.01.2020).

³⁸ Stan wyjątkowy we Francji wprowadził prezydent François Hollande 13 listopada 2015 r., został zniesiony 1 listopada 2017 r. przez prezydenta Emmanuela Macrona.

³⁹ Cf. C. Hackett, *5 facts about the Muslim population in Europe*, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/>, (4.01.2020).

kolonii zamorskich Francji, a więc głównie Algierii, Tunezji i Maroka, która przybyła do Europy po zakończeniu II wojny światowej. Osoby te są obywatelami Francji.

ATAK NA WOLNOŚĆ SŁOWA

Przełomowym atakiem terrorystycznym, który zapoczątkował serię tragicznych wydarzeń w Europie, był atak na redakcję satyrycznego francuskiego czasopisma „Charlie Hebdo” przeprowadzony 7 stycznia 2015 r. w Paryżu. W jego wyniku zginęło 12 osób, w tym ośmiu dziennikarzy. Zamachu dokonali obywatele francuscy, sympatycy ISIS, bracia Said i Cherif Kouachi⁴⁰.

Wydarzenie to stało się niejako zachętą dla innych dżihadystów do przeprowadzania ataków terrorystycznych w państwach Europy. Ponadto rozpoczęło serię ataków „z myślą przewodnią”, które można analizować nie tylko przez pryzmat zagrożenia bezpieczeństwa, lecz także jako głębokie, przemyślane zadania do wypełnienia, służące naprawie świata – oczywiście rozumiane bardzo indywidualnie i subiektywnie, zgodnie z ideą obowiązującą w tzw. Państwie Islamskim. Atak na redakcję „Charlie Hebdo” można określić mianem ataku na wolność słowa, która w świecie euroamerykańskim posiada niezwykle istotne znaczenie, stanowi bowiem jedną z podstawowych norm cywilizacyjnych, gwarantuje publiczne wyrażanie własnych poglądów, chociaż bywa używana do obrażania uczyć i wartości innych osób.

ATAK NA STYL ŻYCIA

Kolejną tragedią, która miała miejsce we Francji, była seria ataków terrorystycznych 13 listopada 2015 r. w Paryżu i jego okolicach. Zamachowcy w dobrze skoordynowanych akcjach zainicjowali ataki w kilku miejscach stolicy Francji: w pobliżu stadionu piłkarskiego Stade de France w Saint-Denis, w Teatrze Bataclan, w restauracji Petit Cambodge, w barze Le Carillon, a także w centrum rozrywkowym Les Halles. Wydarzenia paryskie można określić mianem ataku na styl życia, celem bojowników były bowiem popularne miejsca, w których Francuzi oraz turyści chętnie spędzali wolny czas. Do ataku terrorystycznego na styl życia doszło także w Manchesterze 22 maja 2017 r. przed salą, w której odbywał się koncert młodzieżowej idolki, Ariany Grande. Samotnym sprawcą był 23-letni Salman Abedie, z pochodzenia Libijczyk, urodzony w Manchesterze. Do zamachu przyznało się tzw. Państwo Islamskie.

ATAK NA RODZINĘ

Święto Narodowe we Francji obchodzone 14 lipca, upamiętniające wybuch Wielkiej Rewolucji Francuskiej, nazywane bywa Dniem Bastylli. Obecnie obchody tego święta mają

---

⁴⁰ Cf. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, *Reakcje świata muzułmańskiego na zamach w Paryżu*, <https://www.bbn.gov.pl/pl/prace-biura/publikacje/analizy-raporty-i-nota/6404,Notatka-BBN-Reakcje-swiate-muzulmanskiego-na-zamach-w-Paryzu.html>, (4.01.2020).

charakter rodzinny, ponieważ obok oficjalnych państwowych uroczystości organizowanych jest wiele imprez rozrywkowych, które przyciągają całe rodziny. Wydarzenia w Nicei mogą być określane jako atak na rodzinę, ponieważ wśród świętujących Dzień Bastylli było wiele rodzin z dziećmi, wracających z pokazu sztucznych ogni. Działania zamachowca utożsamiającego się z Daesh wyraźnie ukazują, że jest bojownikiem i terrorystą nieposiadającym wiedzy na temat islamu. Muzułmańska nauka o rodzinie podkreśla jej wartość, dzieci zaś są określane mianem daru Boga i wyrazem jego błogosławieństwa. Atak na rodzinę dokonany w Nicei miał zapewne w zamyśle Mohameda Bouhlela ukarać społeczność zachodnią za zbyt rozwiązły sposób życia, zwłaszcza w związkach nieformalnych, a także brak szacunku dla wartości małżeństwa i rodziny.

ATAK NA ADMINISTRACJĘ UNIJNĄ

Bruksela jest sercem Unii Europejskiej, stolicą krajów członkowskich, w której swoje siedziby mają główne instytucje wspólnoty międzynarodowej⁴¹. Postrzegana bywa jako kwatera główna zarządzania Europą, ale także stąd wydawane są decyzje oddziałujące znacznie poza granice unijne. Politycy europejscy ustalają prawo, które nierzadko dotyczy także świata muzułmańskiego, jak chociażby postanowienia dotyczące walki z tzw. Państwem Islamskim. Zaatakowanie administracji Unii Europejskiej było niezwykle wyzwaniami dla terrorystów sympatyzujących z organizacją Daesh. Udowodnili oni, że żadne miasto oraz państwo nie jest nie do zdobycia przez bojowników, w tym również centrum zarządzania wspólnotą. Oprócz głównego celu, jakim było uderzenie w serce Unii Europejskiej, zamach w Belgii był odwetem za udział państwa w interwencji przeciwko samozwańczemu kalifatowi podczas wojny w Iraku.

ATAK NA WARTOŚCI RELIGIJNE

Niemcy są drugim krajem Unii Europejskiej pod względem liczby muzułmanów (5 milionów). Struktura społeczna wyznawców islamu w Niemczech jest zróżnicowana. Mieszkają tu Turcy, którzy przybyli tu jako gasterbeiterzy w latach 60. XX w.⁴² Ponadto w kraju żyją uchodźcy oraz imigranci z państw Bliskiego Wschodu. Największym i najbardziej krwawym atakiem terrorystycznym w Niemczech w 2016 r. był atak na wartości religijne, do którego doszło 19 grudnia w Berlinie podczas Jarmarku Bożonarodzeniowego. Agresja wymierzana przez bojowników utożsamiających się z islamem, przeciwko wartościom chrześcijańskim miała miejsce także w innych częściach Europy. 26 lipca 2016 r. zaatakowani zostali uczestnicy mszy katolickiego kościoła w Normandii. Został wówczas zamordowany 85-letni ksiądz.

⁴¹ Cf. B. Ćwiertniak, *Bruksela jako stolica Europy – historia, rola, korzyści i zagrożenia. Dlaczego Bruksela została stolicą UE?* (online), <http://www.ic.europeistyka.uj.edu.pl/documents/31861989/a4f58278-fa81-46a5-83ed-2e5efbc39bb6> (4.01.2020).

⁴² Cf. A. Pięta, *Turcy jako gasterbeiterzy w Niemczech w latach 1961-2000*, „Dzieje Najnowsze” 2005, nr 1(37), s. 191-194.

ATAK NA BRAK NIEMORALNOŚĆ

W dniach 17–18 sierpnia 2017 r. w miastach Katalonii miała miejsce seria zamachów terrorystycznych, do których przyznało się tzw. Państwo Islamskie. Terrorysty zaatakowali spacerowiczów na ulicy La Rambla w Barcelonie. Deptak ten jest znanym w świecie miejscem spotkań, także osób homoseksualnych. Przy tej ulicy znajduje się wiele restauracji i klubów organizacji LGBT, a także organizowane są parady równości. Dla radykalnych bojowników muzułmańskich zachowania homoseksualne zaliczają się do najpoważniejszych grzechów, jakich może dopuścić się człowiek. Zapewne z tego powodu celem ataku była stolica Katalonii, którą radykałowie utożsamiają z rozwiązłością, sodomią i brakiem wszelkiej moralności. Należy podkreślić, że od 3 lipca 2005 r. w Hiszpanii istnieje możliwość zawierania małżeńskich związków homoseksualnych, które są traktowane na równi z małżeństwami heteroseksualnymi. Możliwe jest także adoptowanie i wychowywanie dzieci przez pary jednopłciowe⁴³.

Należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden istotny aspekt dokonywania zamachów na Półwyspie Iberyjskim. Przez blisko 800 lat na terenach dzisiejszej Hiszpanii byli obecni Arabowie, którzy zajęli Andaluzję w 711 r. i panowali w emiracie i kalifacie Kordoby⁴⁴. W ambitnych, aczkolwiek nierealnych planach tzw. Państwa Islamskiego jest odzyskanie wpływów muzułmańskich na Półwyspie Iberyjskim⁴⁵.

ATAK NA DEMOKRACJĘ

Celem ataku terrorystycznego stał się również francuski Strasburg – miasto, w którym swoje siedziby mają główne instytucje Unii Europejskiej, w tym oficjalna siedziba Parlamentu Europejskiego i Rady Europy. Ponadto w Strasburgu mieści się także Europejski Trybunał Praw Człowieka. Z tego względu można jednoznacznie stwierdzić, że przeprowadzenie zamachu terrorystycznego w tym mieście było atakiem na demokrację.

11 grudnia 2018 r. w trakcie jarmarku bożonarodzeniowego zamachu dokonał Cherif Chekatt, 29-letni obywatel Francji, pochodzenia algierskiego. Terrorysta, strzelając do zgromadzonych na jarmarku ludzi, krzyczał: *Allah Akbar!* W wyniku ataku zginęło 5 osób, a 10 zostało rannych. Wśród ofiar był Polak, mieszkający we Francji, Bartosz Niedzielski⁴⁶, oraz obywatele innych państw. Cherif Chekatt urodził się i mieszkał w Strasburgu. Znany był także francuskim organom ścigania, ponieważ był 27 krotnie skazany za różne przestępstwa

⁴³ Cf. M. Thornberry, *Spain's Highest Court Agrees To Hear Gay Marriage Challenge*, <http://365gay.com>, (4.01.2020).

⁴⁴ Cf. H. Stierlin, *Islam od Bagdadu do Kordoby. Wczesne budowle od VII do XIII stulecia*, Warszawa 1997, s. 87–113.

⁴⁵ Cf. *ISIS zaprezentowało mapę swojego imperium. W tych krajach chce przejąć władzę do 2020 roku*, <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/isis-zaprezentowalo-mape-swojego-imperium-w-tych-krajach-chce-przejac-wladze-do-2020/7q914m>, (4.01.2020).

⁴⁶ Cf. *Premier: Podjąłem decyzję o przyznaniu specjalnej renty rodzinie Bartosza Niedzielskiego*, <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1387865,specjalna-renta-dla-rodziny-zmarlego-w-strasburgu-bartosza-niedzielskiego.html>, dostęp: 4.01.2020.

dokonane we Francji, Niemczech i Szwajcarii. Znajdował się także na liście S, a więc spisie przestępców mogących stanowić zagrożenie terrorystyczne. Jego poglądy zradykały się podczas odbywania kary więzienia za przestępstwa kryminalne. Podczas pobytu w zakładzie penitencjarnym nakłaniał współwięźniów do przejścia na radykalny islam. Zjawisko radykalizacji poglądów wyznawców islamu odbywających karę pozbawienia wolności jest coraz bardziej powszechne. Belgijskie służby wywiadowcze informowały w 2017 r. o trwającej wśród pospolitych przestępców rekrutacji do oddziałów „gangsterów dżihadystów”⁴⁷.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza umożliwia podjęcie próby odpowiedzi na postawione we wstępie pytania. Niewłaściwie przekazywana i źle interpretowana religia, w niniejszym artykule jest to islam, może stać się fundamentem do podejmowania radykalnych działań wymierzonych przeciwko innym ludziom. Unaocznily to wydarzenia, których uczestnikami osobiście lub przez przekaz medialny byli niemal wszyscy ludzie na świecie. Radykalna myśl islamu stała się przyczyną agresji oraz nienawiści skierowanej przeciwko osobom posiadającym odmienny światopogląd. A zatem w radykalizmie muzułmańskim nie ma miejsca na tolerancję, o której islam uczy.

Jednym z głównych wyzwań XXI w. jest walka z terroryzmem oraz podejmowanie rozmaitych działań w jego zwalczaniu. Akty terrorystyczne są praktycznie niemożliwe do przewidzenia, zarówno miejsce, jak i czas ich ewentualnego przeprowadzenia. Jednocześnie ich nieprzewidywalność oraz nieuchronność potęguje poczucie zagrożenia wielu społeczności. Jak wykazano powyżej, terroryzm posiada różne rodzaje i wymiary, wśród których znajduje się również aspekt religijny postrzegany jako jedno ze współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa. Terroryzm uwarunkowany religijnie, a o takim mówimy w analizie terroryzmu muzułmańskiego, posiada szczególnie silną motywację duchową, często argumentowaną osiągnięciem natychmiastowego zbawienia i łącznością z Absolutem, a także koniecznością złożenia ofiary z życia. Jest on traktowany jako boski obowiązek, a często również jako akt uświęcony, niemal sakramentalny. Dlatego bywa znacznie bardziej drastyczny, aniżeli terroryzm świecki.

Terrorysta motywowany względami religijnymi, pojmując przemoc w aspekcie niemal sakramentalnym, będącym wypełnieniem obowiązku pochodzącego od samego Boga. Nierzadko także czyn taki postrzegany jest jako odpowiedź na teologiczne żądanie. Wówczas działanie terrorystyczne nabiera nadprzyrodzonego znaczenia, samych sprawców zaś nie obowiązują żadne normy: polityczne i moralne. Zazwyczaj terrorysta stara się wyeliminować znaczną grupę nieprzyjaciół.

⁴⁷ Cf. B. McPartland, *Gangster-jihadist: The profile of the Strasbourg terrorist is a familiar one*, <https://www.thelocal.fr/20181212/gangster-jihadist-the-profile-of-strasbourg-shooting-suspect-a-familiar-one>, (4.01.2020).

Przeprowadzone ataki terrorystyczne w państwach Unii Europejskiej w latach 2015–2019, omówione w artykule, ukazały bezwzględność osób w nie zaangażowanych. Były prezentacją niezwykle silnej motywacji w manifestacji własnych poglądów. Liczne ofiary śmiertelne oraz osoby ranne były także dowodem niewystarczających działań prewencyjnych i zabezpieczających prowadzonych przez służby bezpieczeństwa poszczególnych państw będących celami terrorystów.

BIBLIOGRAFIA

- Balicki Janusz. 2017. Radykalizacja muzułmanów w Europie – przypadek Wielkiej Brytanii. w Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne, 115-134. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Bielińska Kamila. 2014. „Od Al-Dżaziry do Twittera. Wpływ mediów na Arabską Wiosnę”. Przegląd Politologiczny nr 1: 381-394.
- Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. 2020. Reakcje świata muzułmańskiego na zamach w Paryżu, <https://www.bbn.gov.pl/pl/prace-biura/publikacje/analizy-raporty-i-nota/6404,Notatka-BBN-Reakcje-swiata-muzulmanskiego-na-zamach-w-Paryżu.html>.
- Być terrorystą. 2020. <http://www.newsweek.pl/inne/raport/byc-terrorysta,29650,1,1.html>.
- Ciechanowicz Artur. 2016. Państwo Islamskie w Niemczech, Niemcy w Państwie Islamskim. RFN wobec rodzimych dżihadystów. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich.
- Ćwiertniak Bartosz. 2020. Bruksela jako stolica Europy – historia, rola, korzyści i zagrożenia. Dlaczego Bruksela została stolicą UE? <http://www.ic.europeistyka.uj.edu.pl/documents/31861989/a4f58278-fa81-46a5-83ed-2e5efbc39bb6>.
- Danecki Janusz. 1997. Kultura islamu. Słownik. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Dziekan Marek. 2005. Islam. Warszawa: Verbinum.
- Francja walczy z radykalizacją muzułmanów. Na razie nieskutecznie. 2020. <https://wiadomosci.wp.pl/francja-walczy-z-radykalizacja-wsrod-muzulmanow-na-razie-nieskutecznie-6025260141921409a>.
- Fyderek Łukasz. 2016. „Radykalizm islamski: korzenie ideologii Państwa Islamskiego”. Znak nr 1 (728): 40-45.
- Górzyński Oskar. 2020. Islamski terroryzm to nie tylko wojna przeciw Zachodowi. Najczęstszymi ofiarami są muzułmanie. <https://wiadomosci.wp.pl/islamski-terroryzm-to-nie-tylko-wojna-przeciw-zachodowi-najczestszymi-ofiarami-sa-muzulmanie-6027395461087873a?ticaid=11893c>.
- Hackett Conrad. 2020. 5 facts about the Muslim population in Europe. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/11/29/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/>.
- Hołyst Brunon. 2009. Terroryzm. t. 1. Warszawa: LexisNexis.
- ISIS zaprezentowało mapę swojego imperium. W tych krajach chce przejąć władzę do 2020 roku. 2020. <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/isis-zaprezentowalo-mape-swojego-imperium-w-tych-krajach-chce-przejac-wladze-do-2020/7q9l4m>.
- Izak Krzysztof. 2016. Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych. Warszawa: Dialog.
- Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne. 2017. red. J. Balicki, W. Necel. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.

- Lasota Małgorzata. 2012. „Czynniki motywujące sprawców samobójczych ataków terrorystycznych”. *Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej* nr 1: 125-134.
- McPartland Ben. 2020. Gangster-jihadist: The profile of the Strasbourg terrorist is a familiar one. <https://www.thelocal.fr/20181212/gangster-jihadist-the-profile-of-strasbourg-shooting-suspect-a-familiar-one>.
- Parzymies Anna. 2003. Słowo wstępne. W *Islam a terroryzm*, 7-22. Warszawa: Dialog.
- Piegat-Kaczmarzyk Marta, Rejmer Zuzanna. 2010. Psychologiczne skutki uchodźstwa. W *Inny w polskiej szkole*, 15-33. Warszawa: Polskie Forum Migracyjne.
- Piętak Arkadiusz. 2005. „Turcy jako gastarbeiterzy w Niemczech w latach 1961-2000”. *Dzieje Najnowsze* nr 1(37): 191-194.
- Piwko Aldona. 2010. „Status mężczyzny w islamie”. *Collectanea Theologica* nr 80 (3): 184-195.
- Premier: Podjąłem decyzję o przyznaniu specjalnej renty rodzinie Bartosza Niedzielskiego. 2020. <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1387865,specjalna-renta-dla-rodziny-zmarlego-w-strasburgu-bartosza-niedzielskiego.html>.
- Raczyński Rafał. 2015. „Wpływ migracji międzynarodowych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa”. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka* nr 2: 13-30.
- von Rainer Herman. 2020. Die arabische Halbinsel schottet sich ab. <http://www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/die-golfstaaten-schotten-sich-gegenueber-fluechtlingen-ab-13789932.html>.
- Rekordowa liczba radykalnych muzułmanów w Niemczech. Salafici zagrażają krajowi. 2020. <http://forsal.pl/artykuly/1119877,rekordowa-liczba-radykalnych-muzulmanow-w-niemczech-salafici-zagrazaja-krajowi.html>.
- Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies. 2019. red. R. Jackson. New York: Routledge.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dn. 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 9.03.2016, poz. 302).
- Schmid Alex. 2011. The Definition of Terrorism. w *The Routledge Handbook of Terrorism Research* 39-98. New York: Routledge.
- Stierlin Henri. 1997. *Islam od Bagdadu do Kordoby. Wczesne budowle od VII do XIII stulecia*. Warszawa: Taschen.
- Tellidis Ioannis. 2016. Religion and Terrorism. w *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* 291-312. New York: Routledge.
- The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihdists and the New Crime-Terror Nexus. 2016. Londyn: King's College.
- The Routledge Handbook of Terrorism Research. 2011. red. A. Schmid. New York: Routledge.
- Thornberry Malcolm. 2020. Spain's Highest Court Agrees To Hear Gay Marriage Challenge. <http://365gay.com>.
- Wudarski Szymon. 2010. Terroryzm i jego konsekwencje społeczne i polityczne. w *Oblicza współczesnego terroryzmu* 95-101. Toruń: Adam Marszałek.
- Ziółek Magdalena. 2015. „Fundamentalizm islamski a zagrożenia terrorystyczne we Francji”. *Eryda* nr 1: 140-149.

Mariusz SOKOŁOWSKI

Uniwersytet Warszawski¹

Wydział Nauk Społecznych i Studiów Międzynarodowych

m.sokolowski4@uw.edu.pl

ORCID 0000-0002-8198-755

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.09>

MIEDZY WOLNOŚCIĄ A BEZPIECZEŃSTWEM – SPOŁECZNE I PRAWNE SKUTKI ZAMACHÓW TERRORYSTYCZNYCH W EUROPIE POCZĄTKU XXI WIEKU

ABSTRAKT: Światem początku XXI w. wstrząsnęły dramatyczne i jakże tragiczne w skutkach zamachy terrorystyczne. 11 września 2001 r. runęły wieże WTC w Nowym Jorku. Trzy lata później bomby wybuchły w Madrycie, a następnie w Londynie. Lata 2015–2016 to cała seria zamachów w Europie. Każdy kolejny incydent niósł za sobą zmianę w poczuciu zagrożenia terroryzmem we wszystkich państwach europejskich. Zauważalna stała się radykalizacja poglądów i postaw ludzkich co do sposobów walki z terroryzmem. Przełożyło się to także na postrzeganie innych, obcych nacji w poszczególnych państwach. Podejmując walkę z terroryzmem poszczególne państwa po kolei wprowadzały zmiany prawa, z jednej strony dające nowe, duże możliwości działania służbom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo, z drugiej zaś w dużym stopniu ograniczające prawa i wolności obywatelskie.

SŁOWA KLUCZOWE: terroryzm, walka z terroryzmem, prawa człowieka, wolności obywatelskie, swobody obywatelskie, prawo antyterrorystyczne

---

BETWEEN FREEDOM AND SECURITY – THE SOCIAL AND LEGAL CONSEQUENCES OF TERRORIST ATTACKS IN EUROPE IN THE EARLY 21ST CENTURY

ABSTRACT: The world of the beginning of the 21st century was shocked by dramatic and very tragic terrorist attacks. On September 11, 2001, the WTC towers in New York collapsed. Three years later, bombs exploded in Madrid and then in London. Years 2015-2016 were marked by a series of attacks in Europe. Each subsequent incident brought a change in the sense of threat to terrorism in the communities of all European countries. The radicalization of human views and attitudes regarding ways to combat terrorism has become noticeable. This also translated into the perception of others – foreign nations in each country. Taking the fight against terrorism, individual countries introduced law changes. On the one hand it's giving new and powerful opportunities for security services, on the other hand, significantly limiting civil rights and freedoms.

KEYWORDS: terrorism, fight against terrorism, human rights, civil liberties, civil liberties, anti-terrorism law

---

¹ University of Warsaw; Poland.

WPROWADZENIE

Prawo do wolności to niewątpliwie podstawa demokracji. Wolność człowieka, wolność słowa, wolność przemieszczania się, wyznania, gromadzenia, wolność gospodarcza, wolność prasy – wymieniać można byłoby jeszcze bardzo długo. Obywatele współczesnych, demokratycznych państw przyzwyczaili się żyć w duchu dobrodziejstwa, jaką jest właśnie ta wartość. Została ona wpisana w konstytucje poszczególnych państw, a to z kolei skutkowało ustawodawstwem będącym realizacją prawa do wolności. Ograniczenie tegoż prawa może nastąpić wyłącznie w ustawowo uregulowanych sytuacjach. Jak pokazuje historia, ograniczenia tejsze wolności były zazwyczaj podyktowane chęcią zapewnienia spokojnego życia, opartego o wartości i prawo przyjęte w danej społeczności. Chęć minimalizacji zagrożeń wynikających z bezprawnych działań ludzkich, prowadziła z czasem do zmian prawnych ograniczających wolność jednych na rzecz realizacji prawa do wolności i bezpieczeństwa drugich. W ten oto sposób wolność stawała się nierozzerwalnie związana z realizacją potrzeby bezpieczeństwa. Tą ostatnią w niespotykanej dotychczas skali i w niespotykany sposób zachwiały wydarzenia początku XXI w., a były nimi zamachy terrorystyczne w Stanach Zjednoczonych i w Europie. Zmieniły one postrzeganie zarówno wolności, jak i bezpieczeństwa i doprowadziły do potrzeby wprowadzenia zmian prawnych, które pozwalały na daleko idącą ingerencję w sferę swobód obywatelskich i prywatności. Chcąc przyjrzeć się źródłom przesuwania granic pomiędzy prawem do wolności a bezpieczeństwem – a niewątpliwie jednym z nich stało się w ostatnich latach zagrożenie terrorystyczne – przeanalizowano przebieg poszczególnych zamachów i skutki społeczne, polityczne, a także prawne, które temu towarzyszyły, i to stanowiło przedmiot podjętych badań. Ich celem zaś było przedstawienie rzeczywistego przebiegu procesu zmian postrzegania kwestii bezpieczeństwa ogólnego i wolności obywateli Europy. Było to nierozzerwalnie związane z rosnącym zagrożeniem, potęgowanym przez kolejne zamachy terrorystyczne i przełożyło się na chęć wprowadzenia zmian prawnych bardziej lub mniej radykalnych w swoim wymiarze. Pomocne i uzasadnione metodologicznie było w tym przypadku chronologiczne opisanie kolejnych aktów terroru i skutków, jakie one wywoływały. Głównym problemem badawczym postawionym przez autora było znalezienie odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób w tak krótkim czasie doszło do tak daleko idących zmian postaw społecznych, a w ich następstwie także zmian prawnych, skutkujących wyrażeniem zgody na rezygnację z części praw i swobód obywatelskich na rzecz realizacji brawa do bezpieczeństwa?

Chcąc przeprowadzić dogłębnie opisywane badanie naukowe zdecydowano się na wykorzystanie kilku metod badawczych, pozwalających na jak najszersze spojrzenie na podjęty problem badawczy i jego jak najgłębszą analizę. Zastosowano w tym celu metodę monograficzną pozwalającą głęboko wniknąć w istotę zjawiska poprzez wszechstronne ukazanie badanego procesu zmian społecznych i prawnych za pomocą przedstawionych faktów i danych. Metodę tę uzupełniono badaniem dokumentów i oceną indywidualnych przypadków, całość zaś poddano analizie i krytyce wykorzystanych źródeł. Źródłami tymi

były przede wszystkim relacje medialne (artykuły, materiały radiowe i telewizyjne, depesze agencyjne) opisujące kolejne zamachy, a także reakcje społeczeństw poszczególnych państw na nie, wyniki badań opinii społecznej, wypowiedzi ekspertów i polityków poszczególnych państw, projekty zmian prawa i wdrażane w życie akty prawne oraz opinie organizacji pozarządowych. To wszystko skonfrontowano z dotychczasowymi poglądami naukowymi wyrażonymi w dostępnej literaturze badań nad terroryzmem.

WPLYW ZAMACHÓW TERRORYSTYCZNYCH NA RADYKALIZACJĘ POSTAW SPOŁECZNYCH W EUROPIE

Po 11 września 2001 r. i zamachach na World Trade Center mówiło się głośno, że życie nigdy już nie będzie takie samo. Ten głos był jeszcze bardziej donośny po kolejnych, tym razem europejskich zamach w Madrycie (2004 r.) i Londynie (2005 r.). Służby poszczególnych państw rozpoczęły zakrojone na szeroką skalę działania, które z jednej strony nastawione były na ustalenie sprawców zamachów, z drugiej zaś na niedopuszczenie w przyszłości do takich wydarzeń. Były one na tyle skuteczne, że przez kolejne siedem lat można było odnieść wrażenie, że problem zmarginalizowano. Wierzano, bądź chciano wierzyć w to, że współdziałające ze sobą służby poszczególnych państw, opierając się o istniejące wówczas regulacje prawne i dysponując odpowiednio zaawansowaną technologią potrafią zapewnić poszczególnym krajom bezpieczeństwo. W odbiorze społecznym funkcjonowało przekonanie, że ryzyko zamachu może i istnieje, ale jest ono znacznie mniejsze, aniżeli było wcześniej. Jeżeli już gdzieś do zamachu dochodziło, bądź mogło dojść, to raczej nie w Europie i nie w Stanach Zjednoczonych, które uważano za bezpieczne. Przynajmniej tak sądzili zwykli obywatele, dla których informacje wywiadowcze nie były i nie są dostępne.

Tę wiarę w bezpieczeństwo – szanującej drugiego człowieka i otwartej na inne kultury Europy – 9 marca 2012 r. zachwiał Mohamed Merah. Ten 23-letni Francuz pochodzenia algierskiego, radykalny islamista zabił w Tuluzie i pobliskim Montauban najpierw trzech żołnierzy, a następnie przed żydowską szkołą zastrzelił trójkę dzieci i jedną osobę dorosłą. Wtedy jeszcze potraktowano ten zamach jedynie jako tragiczny incydent. Oto niezadowolony, rozgoryczony, narcystyczny psychopata – jak go określili psychologowie – natchniony ideologią nienawiści wobec chrześcijańskiego i judaistycznego świata, działając w pojedynkę postanowił uderzyć w to, czego nie akceptował. Taka narracja na temat podłoża zamachu mogła uspakajać racjonalnie myślącego człowieka. Jak się później okazało, takich pojedynczych żołnierzy, gotowych nawet na samobójczy atak, w niedalekiej przyszłości było znacznie więcej. Ze wzmożoną siłą objawili się oni na początku stycznia 2015 r. w Paryżu, zabijając 17 osób.

7 stycznia 2015 r. bracia Said i Cherif Kouachi w redakcji „Charlie Hebdo” zastrzelili 12 osób. Powiązany z tymi terrorystami Amedy Coulibaly dzień później zabił w stolicy Francji policjantkę, a w kolejnym dniu w sklepie z kosztowną żywnością zastrzelił cztery inne osoby. Dla wielu było już wówczas pewne, że Francję, kraj „wolności, równości i braterstwa”

z jednej strony, z drugiej zaś kraj mieszkających w gettach, niezasymilowanych francuskich potomków tych, którzy przyjechali z byłych kolonii, czeka ciężki czas².

Minęło 11 miesięcy i nastąpił kolejny atak. Tym razem w Paryżu. Zamach ten, jak się okazało, był preludeum kolejnych tego typu wydarzeń. Na rządzących Francją, a potem także innych państw europejskich wymusiły one podjęcie zdecydowanych działań prawnych, dających nadzieję na większą skuteczność służb bezpieczeństwa w zapobieganiu i zwalczaniu terroryzmu. Oczywiście odbyło się to przy jednoczesnym ograniczeniu wolności obywatelskich.

13 listopada 2015 r. na przedmieściach Paryża, przed stadionem narodowym Stade de France, na którym trwał mecz reprezentacji Francji i Niemiec, pojawili się trzej mężczyźni: Bial Hadfi, Ahmad Al-Mohammed i Ahmad Almohammad. Wydawało im się, że przygotowany przez nich plan był prosty. Należało najpierw dostać się na trybuny, a następnie, będąc już wśród kibiców, zdetonować ładunki wybuchowe, które mieli na sobie. Zabijając siebie, mieli zabić jak najwięcej niewiernych.

To, co na etapie planowania wydawało się łatwe, znacznie trudniejsze okazało się w rzeczywistości. Pierwszym problemem nie do pokonania dla trójki mężczyzn stała się ochrona obiektu. Ta zadziałała zgodnie z procedurami i zamachowców nie dysponujących biletami wstępu na mecz po prostu nie wpuszczono na teren stadionu. Ta porażka nie oznaczała jednak zaprzestania zaplanowanej akcji. Plan trzeba było szybko zmodyfikować i działać dalej. Zamach na stadionie miał zainicjować kolejne tego typu akcje. Dżihad, czyli święta wojna z niewiernymi nie mogła zakończyć się w tym momencie. Zdesperowani i prawdopodobnie mocno poddenerwowani sprawcy nie zastanawiając się zbyt długo zdecydowali się na atak w miejscach, w których akurat się znajdowali. Dwóch zamachowców znajdowało się w okolicach bramek bezpieczeństwa, trzeci zaś w oddalonej kilkaset metrów restauracji. Cudem tylko można określić fakt, że w wyniku tego ataku zginęła zaledwie jedna osoba i nikt nie został ranny³. Po pierwszych eksplozjach słyszalnych nie tylko na boisku piłkarskim (reakcje piłkarzy i kibiców ze stadionu Stade de France wielokrotnie pokazywały telewizje całego świata) informacje o nieznanym jeszcze incydencie bombowym szybko obiegły media.

Jednocześnie w Paryżu rozpoczęły się ataki kolejnych dwóch grup terrorystów. Kilka minut po zamachu przy stadionie inna grupa zamachowców otworzyła ogień do klientów siedzących przy stolikach przed paryskimi kawiarniami w centrum miasta. Do ludzi strzelano z jadącego samochodu. W jego kabinie siedziało trzech mężczyzn, jak się później okazało w wyniku policyjnego dochodzenia – trzech braci. Jadąc kolejno ulicami Paryża przed lokalami Le Petit Cambodge, Caffè Bonne Pierre, Le Carillon, La Belle Equipe i La Casa Nostra zastrzelili 39 osób. Z trójki braci odpowiedzialnych za ten atak przeżył jeden – Salah Abdeslam. To on kierował autem, z którego strzelano. Samochód porzucił w okolicach Boulevard Voltaire detonując je wraz

² Raport agencji AFP: *Attaque de Charlie Hebdo*, AFP, 07.01.2015, <https://www.afp.com/fr/attaque-de-charlie-hebdo>, (08.01.2019).

³ *Attaques à Paris: le point sur l'enquête et le déroulé des attaques*, Le Monde.fr, 15.11.2015, http://www.lemonde.fr/societe/article/2015/11/13/fusillade-meurtriere-a-paris_4809485_3224.html#ZYBoBIuh7diAApS7.99, (18.11.2018).

z siedzącym w środku swoim młodszym bratem Ibrahimem. Trzeci z braci poniósł śmierć detonując swój pas szahida⁴.

Kolejna, także trzyosobowa, uzbrojona w karabiny grupa wdarła się do sali koncertowej Le Bataclan, gdzie trwał koncert kalifornijskiej grupy Eagles of Death Metal. Trzej napastnicy – Omar Ismail Mostefai, Samy Amimour i Foued Mohamed-Aggad, na oślep strzelali do zgromadzonych w środku ludzi zabijając 89 osób. W trakcie szturm francuskich antyterrorystów zginęli także zamachowcy. Dwóch wysadziło się detonując ładunki wybuchowe, które mieli na sobie, trzeciego zaś policjanci zastrzelili w trakcie akcji. Prawdopodobnie nie udało mu się skutecznie uruchomić ładunku zawieszono na pasie⁵. Łącznie w zamachu 13 listopada 2015 r. zginęło 130 osób pochodzących z 26 krajów.

Tuż po tych tragicznych wydarzeniach prezydent Francji, Francois Hollande, tłumaczył (niejako usprawiedliwiając brak wiedzy służb o planowanych zamachach), że w jego kraju w ostatnim r. udaremniono skutecznie kilka ataków terrorystycznych. Słowo „udaremniono” świadczyć miało o dotychczasowym prawidłowym i skutecznym działaniu służb. Holland postawił jednak wyraźną granicę pomiędzy stanem pokoju, zakłócanym przez niebezpieczne w skutkach „incydenty”, w którym do tej pory była Francja, a „stanem wojny”, w który ten kraj przeszedł⁶. Wojny tej Francja z pewnością nie chciała. A skoro już do niej doszło, to z pewnością nie chciała prowadzić jej sama. Po pierwsze dlatego, że walka w pojedynkę z góry skazana byłaby na porażkę, a po drugie, zagrożenie ze strony ekstremistów islamskich dotyczyło całej Europy.

Po zamachu paryskim w całej Europie wzmocniono środki bezpieczeństwa. We Francji w stan najwyższej gotowości postawiono policję, żandarmerię i służby specjalne wspierane przez wojsko. Prezydent Francji, Francois Holland, wprowadził na trzy miesiące stan wyjątkowy i przywrócił kontrole na granicach, podkreślając jednocześnie, że za zwiększeniem środków bezpieczeństwa musi pójść także zwiększenie wydatków budżetowych na nie. „Bezpieczeństwo jest ważniejsze niż zasady budżetowe” – stwierdził Holland przedstawiając jednocześnie plany stworzenia w ciągu następnych dwóch lat we francuskiej policji 5 tysięcy miejsc pracy i wstrzymanie jakichkolwiek redukcji w armii do 2019 r. W miarę upływu kolejnych dni rząd francuski zadeklarował wzrost nakładów budżetowych na obronę kraju o kolejne 4 miliardy euro i zwiększenie stanu liczbowego armii. Armia francuska miała zwiększyć swoją liczbę z 66 do 77 tysięcy żołnierzy i z 28 do 40 tysięcy rezerwistów. W rzeczywistości jednak na ulice Paryża do służby skierowano dodatkowo 1500 żołnierzy, a zapowiedzianą walkę kontynuowano tymi

⁴ A.J. Rubin, *Paris: One year on*, „The New York Times”, 12.11.2016, <http://www.nytimes.com/2016/11/13/world/europe/paris-one-year-on.html>, patrz także: *'I saw a hole in her face, and realised she'd been shot': Gunman dressed in black picked off terrified diners firing 'professional bursts' of shots in cafe shooting rampage*, „Daily Mail”, 14.11.2015, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3318086/11-dead-terrorists-open-fire-Paris-restaurant.htm>, (20.11.2018).

⁵ *Joyous crowd wave and smile as they enjoy Eagles Of Death Metal concert... before 89 of them were murdered by ISIS gunmen*, „Daily Mail”, 17.11.2015, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3320420/Joyous-crowd-wave-smile-enjoy-Eagles-Death-Metal-concert-just-moments-89-murdered-ISIS-gunmen.html>, (15.11.2018).

⁶ Le Monde, 13.11.2015, http://www.lemonde.fr/attaques-a-paris/video/2015/11/16/hollande-maintient-sa-position-la-france-est-en-guerre_4811152_4809495.html, (15.11.2018).

siłami, które pozostawały do tej pory w dyspozycji państwa francuskiego. Zaczęła się zakrojona na szeroką skalę operacja antyterrorystyczna prowadzona w kraju i poza jego granicami⁷.

W ramach odwetu siły lotnicze Francji rozpoczęły bombardowanie terenów Państwa Islamskiego, które przyznało się do zamachów. W rejon Zatoki Perskiej skierowano lotniskowiec Charles de Gaulle, który miał wesprzeć działania przeciwko terrorystom. To Syria zdaniem prezydenta Francji stała się w ostatnim czasie największą na świecie „fabryką produkującą terrorystów”⁸.

Według danych przedstawionych przez francuski rząd w ciągu jednego zaledwie miesiąca (do połowy grudnia 2015 r.) służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo wewnętrzne Francji przeprowadziły ponad 2700 obław. W ich efekcie 51 osób zostało aresztowanych, wobec 360 zaś zarządzono areszt domowy⁹. W zdecydowanej większości zarzuty dotyczyły nielegalnego posiadania broni i obrotu narkotykami. Oczywiście istotne było również to, że zatrzymywane osoby podejrzewano o aktywne związki z organizacjami terrorystycznymi.

Oceniając stan zagrożenia terrorystycznego brytyjski premier, David Cameron, oświadczył: „Paryski atak zmienił spojrzenie Brytyjczyków na terror. Musimy być przygotowani na gorsze”¹⁰. Wypełnieniem jego słów była zapowiedź dodatkowej rekrutacji 2000 agentów skierowanych do rozpoznania środowisk ekstremistycznych, wewnątrz których mogą rekrutować się terroryści. Mieli być oni wsparciem dla obciążonych dużą liczbą zadań agentów wywiadu MI5, MI6 i GCHQ – organizacji wywiadowczej powołanej do ochrony bezpieczeństwa narodowego, której głównym zadaniem jest identyfikacja i analiza zagrożeń terrorystycznych w wymiarze międzynarodowym¹¹.

Dzień po zamachu niemiecka policja poinformowała o zatrzymaniu w okolicach Monachium mieszkańca Czarnogóry, w którego samochodzie znaleziono ładunki wybuchowe oraz broń. Jak donosił „Die Welt”, powołując się na śledczych, on także mógł być współnikiem zamachowców z Francji¹². O udaremnieniu zamachu, planowanego prawdopodobnie w tym samym czasie, co w Paryżu, mówiły też służby tureckie. W połowie listopada 2015 r. także włoscy karabinierzy przedstawili opinii publicznej efekty, jak podkreślano wielokrotnie, największej od 20 lat operacji policyjnej wymierzonej w siatkę terrorystyczną. We Włoszech,

⁷ C. Ducourtieux, P. Roger, Déficits, *Bruxelles comprend la „priorité” donnée par la France „à la sécurité”*, „Le Monde”, 17.11.2015, http://www.lemonde.fr/attaques-a-paris/article/2015/11/17/francois-hollande-se-delivre-du-pacte-de-stabilite_4811769_4809495.html, Vide: H. Orzechowski, *Francja krwawi, ale się nie poddaje*, „Newsweek”, 13.11.2016, <http://www.newsweek.pl/swiat/rok-po-zamachach-w-paryzu-jak-francja-walczy-z-isis,artykuly,400450,1.html>, (20.11.2018).

⁸ P. Henn, *Francois Hollande declares France is now at WAR with ISIS with second night of bombings*, „Express”, 17.11.2015, <http://www.express.co.uk/news/world/619784/Hollande-France-war-ISIS-Paris-attacks>, (21.11.2018).

⁹ *Paris attacks: French police arrest suspect*, BBC, 15.12.2015, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-35102595>, (12.11.2018).

¹⁰ *David Cameron warns there may be British casualties in the Paris terror attack and tells France: „We will do whatever we can to help”*, „Daily Mail”, 14.11.2015, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3318273/We-help-David-Cameron-chair-emergency-Cobra-meeting-Paris-attacks-British-nationals-France-warned-stay-indoors.html#ixzz4QMaWf8x8>, (18.11.2020).

¹¹ „Daily Mirror”, 16.11.2015, s. 4–5;

¹² *Das sind die offenen Fragen nach dem Terror von Paris*, „Die Welt”, 16.11.2015, <https://www.welt.de/politik/ausland/article148867136/Das-sind-die-offenen-Fragen-nach-dem-Terror-von-Paris.html>, (14.01.2019).

Szwecji, Norwegii, Wielkiej Brytanii i Szwajcarii zatrzymano łącznie 17 osób, które miały planować zamachy na parlamentarzystów i dyplomatów¹³. Ponadto zaraz po zamachu w Paryżu włoskie władze zapowiedziały wzmocnienie działań na rzecz bezpieczeństwa przez policję i wojsko. Na ulice Wiecznego Miasta trafiło w pierwszym rzucie 1500 żołnierzy. W kolejnych dniach, w trybie pilnym uzupełniono tę liczbę o dodatkowych 700 przedstawicieli armii włoskiej¹⁴.

Jeżeli do tych wszystkich zdarzeń, z zaledwie kilku listopadowych dni 2015 r., dodamy jeszcze zamach w Bejrucie, w którym zginęło co najmniej 41 osób, a kilkaset zostało rannych¹⁵ czy katastrofę rosyjskiego samolotu pasażerskiego z 224 osobami na pokładzie, do której spowodowania również przyznali się dżihadyści¹⁶, to obraz światowego bezpieczeństwa nie malował się w jasnych barwach.

Francja zdawała sobie zapewne sprawę z tego, że atrakcyjnym celem organizacji terrorystycznych będą mistrzostwa świata w piłce nożnej Euro 2016. W stan najwyższej gotowości postawiono wówczas służby, wzmożono wymianę informacji na temat zagrożeń z innymi państwami tak, by nie dopuścić do ewentualnego spektakularnego ataku. Wreszcie postanowiono kontrolować i uniemożliwiać – na ile tylko to możliwe – komunikację prowadzoną za pośrednictwem Internetu pomiędzy członkami ugrupowań terrorystycznych. Miał w tym pomóc dekret nr 2015–125 z 5 lutego 2015 r.¹⁷ podpisany przez prezydenta i premiera Francji ułatwiający blokowanie stron związanych z terroryzmem i pedofilią.

Wyzwaniem w walce z terroryzmem stały się także inspirowane i organizowane za pośrednictwem Internetu wyjazdy obywateli starego kontynentu do Syrii i Iraku, w celu zasilenia szeregów dżihadystów. Międzynarodowe Centrum Studiów nad Radykalizacją w raporcie ze stycznia 2015 r. szacowało liczbę takich osób na 4 tysiące – najwięcej z Francji, choć spora reprezentacja pochodziła także z Belgii, Danii i Holandii. Dla porównania w maju 2015 r. francuskie ministerstwo spraw wewnętrznych szacowało, że w walkę po stronie dżihadystów zaangażowanych było 1683 obywateli Francji, co oznaczało 203 procentowy wzrost w stosunku do początku 2014 r.¹⁸ W Belgii, która wśród wszystkich europejskich

¹³ *European swoop seizes 15 Islamists police say planning attacks*, „Reuters”, 12.11.2015, <http://uk.reuters.com/article/uk-italy-arrests-idUKKCN0T10NZ20151112>, (12.11.2018).

¹⁴ *Rinaldo, Frignani, Giubileo, arrivano i rinforzi Entro breve altri 1.500 militari*, roma.corriere.it, http://roma.corriere.it/notizie/cronaca/15_dicembre_21/giubileo-arrivano-rinforzi-entro-breve-altri-1500-militari-09994f46-a7fc-11e5-927a-42330030613b.shtml?refresh_ce-cp, (18.01.2019).

¹⁵ *Liban: Podwójny atak bombowy. Co najmniej 41 zabitych i 200 rannych*. Depesza Polskiej Agencji Prasowej, PAP, 12.11.2015.

¹⁶ *Katastrofa rosyjskiego samolotu*, TVN24, <http://www.tvn24.pl/raporty/katastrofa-rosyjskiego-samolotu,1021>, (23.01.2019).

¹⁷ Dekret nr 2015–125 z dnia 05 lutego 2015 odnoszący się do blokowania witryn skutkujących aktami terroryzmu lub które propagują pornografię nieletnich, legifrance.gouv.fr, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000030195477>, (20.01.2019).

¹⁸ M. Wróblewska-Łysik, *Zaangażowanie Francji w walkę z terroryzmem po zamachu na „Charlie”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” nr 3, 2015 r., s.69, za: P. Neumann, *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*, 26 stycznia 2015 r., <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>, (18.11.2018); *Vide: Le Parisien*, 15 maja 2015 r., <http://www.leparisien.fr/faits-divers/jihadisme-cazeneuve-detaille-l-origine-des-francais-impliques-19-05-2015-4783609.php>, (18.11.2018).

nacji, w przeliczeniu na liczbę mieszkańców miała najwyższy wskaźnik zaangażowania obywateli po stronie dżihadystów w Syrii, liczba ta była w 2015 r. szacowana na poziomie od 350 do 550 osób¹⁹. W samej tylko Austrii jeszcze w 2014 r. władze podejrzewały około 130 swoich obywateli o ścisłe powiązania z zagranicznymi ugrupowaniami walczących islamistów. Już wtedy austriackie MSW alarmowało, że liczba takich osób w ostatnich latach znacznie wzrosła. Konrad Kogler – dyrektor ds. bezpieczeństwa publicznego Austrii, w jednej ze swoich wypowiedzi stwierdził, że grupa ta dzieliła się na „ludzi czynnie uczestniczących w walce lub takich, które powróciły już do Austrii”. Zazaczył przy tym, że obie te grupy są przedmiotem zainteresowania służb²⁰.

Euro 2016 przebiegło spokojnie. Emocje opadły. Upływ czasu spowodował, że opadła również czujność w zakresie działań antyterrorystycznych. O ich skuteczności zapewniał wówczas premier Manuel Valls mówiąc przed Zgromadzeniem Narodowym, że w ciągu 4 lat udaremniono 16 ataków²¹. Wszystko to zbiegło się w czasie z sezonem urlopowym, który dotyczył także sporej grupy funkcjonariuszy. Po mistrzostwach Europy w piłce nożnej w 2016 r. pracownikom służb odpowiedzialnym za bezpieczeństwo trzeba było oddać dni wolne. Wtedy nastąpił kolejny atak.

14 lipca 2016 r. świat stał się świadkiem szaleńczego ataku w Nicei, dokonanego przez Mohameda Lahouaiej Bouhlela – 31-letniego Tunezyjczyka mieszkającego we Francji. W trakcie obchodów święta upamiętniającego zburzenie Bastylji rozpędzoną ciężarówką wjechał w tłum ludzi zgromadzonych na promenadzie. Zabił 84 osoby, a 202 ranił. Zamachowca w trakcie zatrzymywania zastrzelili policjanci. Machina działania służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo znów ruszyła, choć wydawać by się mogło, że powinna była ona działać nieprzerwanie na najwyższym poziomie. Przecież cały czas we Francji – do 25 lipca 2016 r. – trwał stan wyjątkowy.

Rozpoczęto poszukiwania ewentualnych współorganizatorów zamachu. Publicznie zadawano pytania: dlaczego do niego doszło i czy służby stanęły na wysokości zadania? Pod adresem władz państwa padły oskarżenia. Na łamach dziennika „Liberation” ministrowi spraw wewnętrznych Francji – Bernardowi Cazeneuve, zarzucono niewłaściwe przygotowanie zabezpieczenia imprezy, niedostateczną (znacznie niższą od oficjalnie deklarowanej) liczbę policjantów ochraniających obchody i w końcu naciski na lokalną policję, by ta zmieniła raport dotyczący liczby funkcjonariuszy pełniących służbę tego krytycznego dnia²².

Po zamachu w Nicei francuskie władze ogłosiły trzydniową żałobę narodową. O kolejne trzy miesiące przedłużono stan wyjątkowy. Prezydent Francois Holland oznajmił, że walka z terroryzmem „potrwa długo”. Zapowiedział wzmocnienie działań militarnych

¹⁹ W liczącej 11 mln mieszkańców Belgii liczba Muzułmanów szacowana jest na ok. 0,5 mln, za: Jason Burke, *How Belgium became a breeding ground for international terrorists*, „The Guardian”, 16.11.2015.

²⁰ Austria: Rosnie liczba osób powiązanych z walczącymi islamistami, 22.08.2014, <http://wpolityce.pl/swiat/210482-austria-rosnie-liczba-osob-powiazanych-z-walczacymi-islamistami>, (23.01.2019).

²¹ W. Adamska, *Zwalczanie terroryzmu we Francji: między faktami a mitami* <https://panoptykon.org/wiadomosc/zwalczanie-terroryzmu-we-francji-miedzy-faktami-mitami>, (18.11.2018).

²² S. Mouillard, W. Le Devin, I. Halissat, *Attentat de Nice: la réponse de «Libération» à Bernard Cazeneuve*, 21.07.2016, http://www.liberation.fr/france/2016/07/21/attentat-de-nice-la-reponse-de-liberation-a-bernard-cazeneuve_1467612, (20.11.2018).

w walce z terroryzmem w Syrii i Iraku tak, by uderzyć „w tych, którzy atakują nas na naszym terytorium”²³. Nie była to z pewnością prosta walka, a same bombardowania terenu Syrii – określanej mianem największej na świecie „fabryki produkcji terrorystów” – z pewnością nie wystarczały. Wydawało się jednak, że jak nigdy dotąd skrzystalizowała się silna potrzeba wzmocnienia zarówno działań wywiadowczych służb odpowiedzialnych za walkę z terroryzmem w poszczególnych krajach, jak i działań prewencyjnych realizowanych przez policję i być może także wojsko. Ważne jednak, by wszystko to odbywało się przy realnym nie zaś deklaracyjnym wzmocnieniu zabezpieczenia granic zewnętrznych Unii Europejskiej. W przeciwnym razie wrastało ryzyko upadku dziedzictwa układu z Schengen.

Atak w Nicei potępił światowi przywódcy. Papież Franciszek – głowa kościoła katolickiego, określił to, co się stało, mianem „zbrodniczego szaleństwa”²⁴. Niektóre państwa, jak chociażby Hiszpania, Włochy i Niemcy, wzmocniły środki bezpieczeństwa w rejonie przygranicznym.

Wzrost poczucia zagrożenia, jak to zawsze bywało w takich sytuacjach, szybko przełożył się na dosyć powszechną aprobatę dla zwiększenia uprawnień służb kosztem swobód obywatelskich. Ten fakt potwierdził sondaż przeprowadzony przez IFOP po zamachach w Nicei, z którego wynikało, że aż 81% Francuzów było skłonnych wyrazić zgodę na więcej kontroli i ograniczenia wolności. 68% opowiedziało się za izolowaniem „na wszelki wypadek” osób zarejestrowanych jako zagrażające bezpieczeństwu państwa. Zaledwie 3% badanych uznało, że uprawnienia służb są zbyt duże²⁵.

Bezpośrednio po zamachach paryskich w listopadzie 2015 r. bardzo uaktywniły się także służby bezpieczeństwa Belgii, zapowiadając rozpoczęcie działań antyterrorystycznych na dużą skalę. Można by rzec: dobrze, że to nastąpiło. Jednakże rodzi się pytanie: dlaczego tak późno i dlaczego dopiero po tak tragicznym zamachu? Z pewnością jednak swoją rolę w walce z terroryzmem ten kraj musiał odegrać. Tym bardziej, że krytyka dotychczasowej postawy władz belgijskich co do przymykania oczu na sprawy związane z rozrastającym się ekstremizmem islamskim popłynęła bardzo szeroką falą. Media brytyjskie, a za nimi także te w pozostałej części Europy określiły Belgię mianem „wylęgarni ekstremizmu”²⁶.

Warto w tym miejscu cofnąć się do 2001 r. i przypomnieć, że dwa dni po zamachu na World Trade Center (13 września 2001 r.) w Uccle na przedmieściach Brukseli zatrzymano 31-letniego Nizara Trabelsi – piłkarza tunezyjskiego pochodzenia, którego podejrzewano o zaplanowanie i przygotowanie ataku na ambasadę USA w Paryżu, a następnie skazano za

²³ Wystąpienie telewizyjne prezydenta Francois Holland’a z 15.07.2016 rok, <http://www.rfi.fr/france/20160715-attaque-nice-francois-hollande-parle-acte-terroriste>, (25.01.2019).

²⁴ *Servizio Informazione Religiosa*, <http://agensir.it/quotidiano/2016/7/15/papa-francesco-condanna-per-follia-omicida-a-nizza/>, (25.01.2019).

²⁵ W. Adamska, *Zwalczanie terroryzmu we Francji: między faktami a mitami*, <https://panoptykon.org/wiadomosc/zwalczanie-terroryzmu-we-francji-miedzy-faktami-mitami>, (25.01.2019).

²⁶ „Daily Mirror”, 16.11.2015.

ten czyn na karę 10 lat więzienia²⁷. W 2003 r. także w Belgii zatrzymano pochodzącego z Tunezji Belga, zarzucając mu udział w siatce terrorystycznej, która pomogła dostarczyć fałszywe dokumenty zabójcom Ahmada Szaha Masuda – afgańskiego dowódcy Sojuszu Północnego, broniącego wolne terytoria Afganistanu przed talibami. Udany zamach na niego miał miejsce 7 listopada 2001 r.²⁸

Początek ubiegłej dekady to zauważalne już wtedy zaangażowanie obywateli Belgii w działania po stronie Al-Kaidy w Iraku. W kolejnych latach dziesiątki młodych ludzi wyjeżdżały na Bliski Wschód by wspomagać terrorystów. Wśród nich była także belgijka – konwertytka islamska. Zginęła 9 listopada 2005 r. na południu od Bagdadu w samobójczym ataku, detonując ładunek wybuchowy, kiedy obok niej przejeżdżał amerykański konwój wojskowy²⁹.

Analizując te i inne wydarzenia związane z aktywnością terrorystyczną na terenie Belgii w pierwszej dekadzie XXI w., patrząc na nie w kontekście kolejnych jakże tragicznych zamachów w USA i Europie, wydaje się, że problem ten w Belgii był ignorowany, bądź też – delikatniej mówiąc – minimalizowany. Było to niebezpieczne, gdyż duża, napływowa część obywateli tego kraju (podobnie jak obywateli Francji) miała olbrzymie problemy z asymilacją. Tworzone były getta, w których poszanowanie drugiego człowieka, poszanowanie jego wyznania, światopoglądu, koncepcja państwa demokratycznego, dążenie do pokoju to wartości odległe i nieistotne. Wielu z tych ludzi prowadziło walkę z niewiernymi dążąc do stworzenia nowego, lepszego świata. Edwin Bakker – holenderski analityk – stwierdził, że „w Brukseli istnieją obszary, na których Policja miała małą możliwość oddziaływania. Obszary wydzielone, których mieszkańcy nie czują się częścią państwa belgijskiego”³⁰.

Nad powyższym problemem w badaniach nad terroryzmem w Unii Europejskiej początku XXI w. pochyliła się także Aleksandra Zięba z Uniwersytetu Warszawskiego. W swoich rozważaniach jako istotną przyczynę radykalizacji islamskiej wyraźnie wskazała błędną politykę imigracyjną, która przejawiała się w segregacji kulturowej, wyznaniowej, a także – co jeszcze raz warto podkreślić – geograficznej danych mniejszości (najjaskrawszym tego przykładem jest dzielnica Molenbeek w Brukseli czy getta muzułmańskie w Paryżu). W takiej sytuacji „poczucie przynależności członka ugrupowania islamskiego nawiązuje do szerszej idei: ojczyzny, globalnej społeczności muzułmańskiej (ummy), kwestii palestyńskiej, w konflikcie do kultury europejskiej/zachodniej. Ten konflikt

²⁷ *Trabelsi v. Belgium*, ECHR 140/10, 139 (European Court of Human Rights 2014-09-04) (“The Court accordingly concludes that the applicant’s extradition to the United States of America amounted to a violation of Article 3 of the Convention”).

²⁸ J. Burke, *How Belgium became a breeding ground for international terrorists*, „The Guardian”, 16.11.2015.

²⁹ C.S. Smith, *Raised as Catholic in Belgium, She Died as Muslim Bomber*, „New York Times”, 6.12.2005, <http://www.nytimes.com/2005/12/06/world/europe/raised-as-catholic-in-belgium-she-died-as-a-muslim-bomber.html>, (12.01.2019).

³⁰ J. Burke, *How Belgium became a breeding ground for international terrorists*, „The Guardian”, 16.11.2015.

jest podstawą narracji, indoktrynacji i umacniania motywacji, powiązanej z czynnikami indywidualnymi, czyli podatnością osoby na fascynację przemocą”³¹.

Już po zamachu w Paryżu, w miarę dokonywania kolejnych ustaleń okazało się, że to właśnie z Belgii przyjechali terroryści i to tam prowadziły kolejne tropy, niezbędne w ustaleniach dotyczących samych sprawców, jak i osób z nimi współpracujących. Co ciekawe, jedyny z dziewięciu zamachowców, który przeżył ataki terrorystyczne, Salah Abdeslam, zajmujący się wcześniej kontaktami i transportem zamachowców³² ukrył się właśnie na terenie Belgii, a w ucieczce pomagało mu dwóch obywateli tego kraju. Także dwa samochody wykorzystane do przeprowadzenia ataku miały belgijskie tablice rejestracyjne. Wypożyczył je w dniu zamachu Belg mieszkający we Francji. Jak podała tamtejsza prokuratura, bezpośrednio po zamachach zatrzymano siedem osób. Pięć wypuszczono już następnego dnia, dwie zostały jednak oskarżone o przynależność do grupy terrorystycznej i powiązania z zamachami. Zestawiając kolejne informacje pochodzące od policji i służb specjalnych Francji i Belgii, okazało się, że głównym organizatorem zamachów w Paryżu był Abdelhamida Abaaouda – Belg marokańskiego pochodzenia. Zginął on w jednej obław przeprowadzonych przez Francuzów w ramach działań na rzecz walki z terroryzmem. Za działalność terrorystyczną został zaocznie skazany w Belgii na 20 lat więzienia.

ZAOSTRZENIE PRAWA NA RZECZ WALKI Z TERRORYZMEM

Z każdą kolejną informacją na tematy dotyczące działań terrorystów rosły też, wyrażane przez polityków, media i zwykłych obywateli poszczególnych państw, obawy co do możliwości następnych ataków. Szybko przekładały się one na poziom radykalizacji społeczności europejskiej, co pokazywały jasno sondaże i badania opinii publicznej. Coraz głośniejsze i coraz powszechniej wyrażane były negatywne poglądy na temat imigrantów i uchodźców. Dotyczyło to przede wszystkim ludzi pochodzących z bliskiego Wschodu i Afryki, choć dla przedstawicieli nacjonalistycznych, europejskich ugrupowań politycznych obawy o losy ich kraju związane z napływem „obcych” wyrażano także wobec przemieszczających się wewnątrz Unii Europejskiej mieszkańców samej Unii. Przełożyło się to chociażby na decyzje Brytyjczyków wyrażane w referendum na temat Brexitu.

Inaczej spoglądano także na demokratyczne prawa wolnościowe człowieka. Wraz z każdym kolejnym zamachem rosła liczba tych, którzy byli w stanie zrezygnować z części przyznanych im przez demokratyczne państwa wolności na rzecz bezpieczeństwa. Francja natychmiast skorzystała z zapisów ustawy antyterrorystycznej, wdrażając narzędzia przyznane służbom. Jednocześnie pojawiły się głosy mówiące o potrzebie kolejnych zmian

³¹ A. Zięba, *Terroryzm w Unii Europejskiej na początku XXI wieku: wnioski dla Polski* [w:] K. Czornik, M. Lakomy (red.), *Dylematy bezpieczeństwa polityki Polski, na początku XXI wieku*, Katowice 2014, s. 246.

³² *Le procureur fédéral belge sur Salah Abdeslam: „Personnellement, je ne l'aurais pas reconnu”*, RTL.be, 21.03.2016, <http://www.rtl.be/info/belgique/faits-divers/le-procureur-federal-belge-sur-salah-abdeslam-personnellement-je-ne-l-aurais-pas-reconnu--803910.aspx>, (14.01.2019).

w kierunku zaostrzenia i tak dosyć radykalnych uregulowań. Starający się o nominację prezydencką Nicolas Sarkozy w trakcie jednej z debat zaproponował, by podejrzanych o związki z organizacjami terrorystycznymi aresztować bez procesu. Gdyby takie rozwiązanie weszło w życie można było spodziewać się z tego tytułu kilku tysięcy aresztowań. Warto tu wspomnieć, że ówczesny premier Francji, Manuell Valls, ocenił liczbę sympatyków dżihadu w całym kraju na ponad 5 tysięcy. Proponowane rozwiązania prawne, nawet w tak zdeterminowanym do walki kraju jak Francja nie weszły w życie. Realizując zadania militarne, wprowadzając a następnie przedłużając stan wyjątkowy Francja³³ postanowiła bronić republiki i jej wartości. Nie wycofano się z obietnicy przyjęcia prawie 30 tysięcy syryjskich uchodźców. Ogłaszający to, zaraz po paryskich zamachach, Holland od słuchającej jego słów publiczności otrzymał gromkie brawa³⁴.

Analizując prawodawstwo francuskie należy wyraźnie podkreślić, że jest to kraj, w którym już od lat 90. XX w., po fali zamachów dokonanych przez algierskich fundamentalistów obowiązuje jedno z najbardziej restrykcyjnych uregulowań antyterrorystycznych. Zaostrzano je kilkakrotnie wraz z kolejnymi dokonanymi bądź udaremnionymi zamachami. I tak w 2005 r. parlament zaaprobował rozwiązania wzorowane na prawodawstwie brytyjskim (nowe prawo wprowadzono po zamachach w Londynie w lipcu 2005 r.), zwiększając kompetencje policji w zakresie ścigania i zapobiegania aktom terroryzmu. Jak twierdził pełniący wówczas funkcję ministra spraw wewnętrznych Nicolas Sarkozy, ustawa ta „wyposażyła policję w bardziej efektywny arsenał środków, dając aparatowi bezpieczeństwa większą władzę w celu uniknięcia katastrofy”³⁵. Nowe uregulowania, wprowadzone przy sprzeciwie partii opozycyjnych i organizacji broniących wolności obywatelskich, pozwoliły m.in. na rozwinięcie systemów monitorowania miejsc publicznych, takich jak lotniska, dworce kolejowe czy stacje metra, zwiększenie dopuszczalnego czasu przesłuchania podejrzanych o terroryzm, a także umożliwiły kontrolę zawartości skrzynek mailowych i historii połączeń telefonicznych. Zwolennicy takich rozwiązań w swojej narracji wykorzystali argument, iż to właśnie użycie kamer monitoringu pozwoliło zidentyfikować osoby odpowiedzialne za zamach bombowy w Londynie 7 lipca 2005 r., a zaostrzenie środków kontroli pomogło brytyjskim służbom policyjnym udaremnąć próby kolejnych zamachów.

W 2015 r. niższa izba francuskiego parlamentu uchwaliła kolejną ustawę, która znacznie ułatwiała służbom wywiadowczym stosowanie podsłuchu i innych form inwigilacji w celu zapobiegania atakom terrorystycznym. Znosiła ona wymóg uzyskania zgody sądu na kontrolowanie rozmów telefonicznych, instalowanie kamuflowanych środków techniki operacyjnej, takich jak kamery, mikrofony czy też instalowanie szpiegującego oprogramowania w komputerach.

³³ Zgromadzenie Narodowe Francji z 13/14. 12.2016 r. na wniosek rządu zaaprobowало przedłużenie stanu wyjątkowego do 15.07.2017 r. Szef francuskiego MSW, Bruno Le Roux, uzasadnił wniosek ciągle istniejącym zagrożeniem terrorystycznym, *Vide*: depesza PAP, 14.12.2016.

³⁴ H. Orzechowski, *Francja krwawi, ale się nie poddaje*, *op.cit.*

³⁵ P. Mechliński, *Francja/ Przyjęcie ustawy antyterrorystycznej*, 23.12.2005, Portal Spraw Zagranicznych, <http://www.psz.pl/91-europa/francja-przyjecie-ustawy-antyterrorystycznej>, (12.10.2018).

Przewidywała także możliwość monitorowania metadanych telekomunikacyjnych. Wszystkie te środki miałyby być wdrażane wobec podejrzanych o bezpośrednie związki z terroryzmem w sytuacjach, kiedy służby muszą ścigać się z czasem. Wówczas decyzję o ich zastosowaniu podejmuje prokurator, musi być ona jednak w ciągu doby zatwierdzona przez sąd. Jeżeli do tego nie dojdzie, zebrane materiały nie mogą być wykorzystane. Sprzeciw opozycji i organizacji wolnościowych, obawiających się inwigilacji na niespotykaną dotąd skalę, na niewiele się zdał. Za przyjęciem ustawy głosowało 438 deputowanych, przeciw było 86, a 42 wstrzymało się od głosu. Jak podkreślał premier Manuel Valls, ustawa ta miała mieć kluczowe znaczenie dla walki z terroryzmem, przestępczością zorganizowaną i szpiegostwem gospodarczym³⁶.

Na mocy ustawy o wywiadzie z lipca 2015 r. Francja powołała do życia Narodową Komisję Kontroli Technik Wywiadowczych, będącą niezależnym organem opiniującym stosowanie technik wywiadowczych przez służby. W ramach prowadzonego przez nią nadzoru nad zarządzanymi inwigilacjami może wydawać zalecenia, a nawet wystąpić z odwołaniem od zastosowania techniki operacyjnej do Rady Stanu³⁷.

Francuskie Zgromadzenie Narodowe przyjęło także ustawę o stanie wyjątkowym, w której kolejny już raz doszło do zaostrzenia uprawnień służb państwowych ograniczając jednocześnie część swobód obywatelskich. Ustawa ta dała ministrowi spraw wewnętrznych prawo do blokowania dowolnej strony internetowej promującej terroryzm lub nawołującej do niego. Przez grupy obywatelskie nowe prawo określono mianem „cenzury Internetu”³⁸.

Oczekiwania prawicowej i skrajnie prawicowej opozycji francuskiej co do zmian prawa w walce z terroryzmem poszły znacznie dalej pod koniec lipca 2015 r., tuż po zamachu w Nicei i po ataku dżihadystów na kościół w Normandii, kiedy to zabito 86-letniego księdza odprawiającego mszę. Nicolas Sarkozy – tym razem jako lider opozycyjnych Republikanów – optował za prewencyjnym zatrzymywaniem bądź to w specjalnych ośrodkach, bądź w aresztach domowych wszystkich osób, które służby uznawały za „zradkalizowane”, nawet jeśli nie popełniły jakiegokolwiek przestępstwa. Tylko według wstępnych szacunków mogło to dotyczyć aż 12 tysięcy osób. Oprócz tego zaproponował prewencyjne zamykanie tych wszystkich, którzy odbyli wyroki za działalność terrorystyczną. Opowiedział się także za bardziej stanowczym zamykaniem meczetów działających na terenie Francji, w których dominuje radykalny islam, oraz wydalaniem imamów go głoszących. Kara więzienia byłaby automatyczną sankcją dla tych Muzułmanów, którzy wrócili do Francji z krajów, gdzie walczyli w szeregach dżihadystów. Karane miało być także korzystanie ze stron internetowych dżihadystów³⁹. Propozycje te zostały jednak zdecydowanie odrzucone przez prezydenta Hollande’a, który uznał obowiązujące dotychczas uregulowania za skuteczne

³⁶ *Francuzi będą mogli łatwiej inwigilować*, tvn24.pl, 05.05.2015, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/francja-nowa-ustawa-o-inwigilacji,539658.html>, (20.11.2018).

³⁷ W. Adamska, *Zwalczanie terroryzmu...*, *op. cit.*

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Francja: Hollande odrzuca apele o zaostrzenie prawa antyterrorystycznego*, rp.pl, 26.07.2016, <http://www.rp.pl/Terroryzm/160729377-Francja-Hollande-odrzuca-apele-o-zaostrzenie-prawa-antyterrorystycznego.html#ap-1>, (28.10.2018).

i wystarczające. Siłą Francji w walce miały być idee konstytucyjne, a nie ich podważanie. „Ograniczenie naszych swobód, uchylenie naszych zasad konstytucyjnych nie zwiększyłyby skuteczności naszej walki z terroryzmem i osłabiłyby spójność tak potrzebną naszemu narodowi” – stwierdził Hollande w orędziu telewizyjnym, dodając: „Ta wojna będzie długa. Nasza demokracja znalazła się na celowniku. Jest celem, a będzie naszą tarczą. Francuzki i Francuzi, stwórzmy blok. W ten sposób wygramy wojnę z nienawiścią i fanatyzmem. Zapewniam, że ją wygramy”⁴⁰.

POLSKIE ROZWIĄZANIA PRAWNE NA RZECZ ZWIĘKSZENIA EFEKTYWNOŚCI DZIAŁAŃ ANTYTERRORYSTYCZNYCH

Wydarzenia o charakterze terrorystycznym w Europie zachodniej dały pretekst do uchwalenia w bardzo krótkim czasie ustawy o działaniach antyterrorystycznych⁴¹ w Polsce. Jak deklarowano chociażby w komunikacie Kancelarii Prezydenta RP, miała ona „podnieść efektywność działania polskiego systemu antyterrorystycznego, zwiększyć bezpieczeństwo obywateli i doprowadzić do lepszej koordynacji działań służb”⁴². Ustawa wyraźnie wskazuje podmiot odpowiedzialny za zapobieganie zdarzeniom o charakterze terrorystycznym, którym jest szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Jednakże do działań związanych z przygotowaniem do przejmowania kontroli nad zdarzeniami o charakterze terrorystycznym w drodze zaplanowanych przedsięwzięć, reagowaniem w przypadku wystąpienia takich zdarzeń oraz odtwarzaniem zasobów przeznaczonych do reagowania na te zdarzenia wyznaczono ministra spraw wewnętrznych.

Zapisany w ustawie podział kompetencyjny w obszarze szeroko ujętej problematyki antyterrorystycznej został uznany przez niektórych – jak chociażby przez Piotra Chorbotę – za najważniejszy⁴³. Tym samym można wnioskować, że wcześniejsze rozwiązania nie były skuteczne i wprowadzały chaos decyzyjny w zakresie uprawnień do działań i podejmowania decyzji w sytuacji kryzysowej.

Szef ABW, oprócz zadań związanych z koordynacją czynności analityczno-informacyjnych podejmowanych przez służby specjalne oraz wymianą informacji przekazywanych przez Policję, Staż Graniczną, Biuro Ochrony Rządu, Państwową Straż Pożarną, Służbę Celną, Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej, Żandarmerię Wojskową i Rządowe Centrum Bezpieczeństwa zyskał uprawnienie do prowadzenia rejestru osób, które mogą być związane z aktywnością terrorystyczną. Osoby te w ustawie podzielono na cztery grupy:

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Ustawa z 10.06.2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Dz.U. 2016 poz.904.

⁴² *Prezydent RP podpisał m.in. ustawę terrorystyczną*, 22.06.2016, prezydent.pl, <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,264,dziewiec-ustaw-z-podpisem-prezydenta-rp.html>, (21.11.2018).

⁴³ Piotr Chorbot, *Ustawa o działaniach antyterrorystycznych. Komentarz do niektórych regulacji* [w:] Piotr Borczaniuk (red.), *Uprawnienia służb specjalnych z perspektywy współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2017, s. 68.

1. osoby podejmujące działalność na rzecz organizacji terrorystycznych lub organizacji związanych z działalnością terrorystyczną lub członkowie tych organizacji;
2. osoby poszukiwane prowadzące działalność terrorystyczną bądź osoby podejrzewane o popełnienie przestępstw o charakterze terrorystycznym, wobec których w Rzeczypospolitej Polskiej zostało wydane zarządzenie o zatrzymaniu, poszukiwaniu lub postanowienie o poszukiwaniu listem gończym czy europejskim nakazem aresztowania;
3. osoby, wobec których istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogą prowadzić działania zmierzające do popełnienia przestępstw o charakterze terrorystycznym;
4. osoby uczestniczące w szkoleniach terrorystycznych lub podróżujące w celach popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym⁴⁴.

Dodatkowo tzw. ustawa antyterrorystyczna wymienia cały wachlarz środków, jakimi dysponować mogą służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo. Co ciekawe, w ustawie wyraźnie wskazano środki, które mogą być stosowane wobec osób nie będących obywatelami polskimi – wskazując poniekąd przewidywane przez twórców ustawy źródło zagrożenia terrorystycznego. I tak w celu rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania przestępstw o charakterze terrorystycznym szef ABW może, wobec osób nie będących obywatelami RP, na okres do trzech miesięcy, zarządzić niejawnie prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych. Może chociażby uzyskiwać i utrzymywać treści rozmów, obrazów, dźwięków czy korespondencji internetowej, a także kontrolować zawartość przesyłek.

Dążąc do usprawnienia przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu w ustawie uregulowano problem dostępu do informacji stanowiących tajemnicę bankową. Szef ABW zyskał dostęp do przetwarzanych przez banki informacji stanowiących tajemnicę bankową. Sporo kontrowersji wzbudziła także możliwość blokowania przez państwo dostępności do określonych usług, bądź danych teleinformatycznych w sieci internetowej w ramach walki z terroryzmem. Dokonać tego może Sąd Okręgowy na wniosek szefa ABW i po uzyskaniu zgody prokuratora generalnego.

Zmianą, która bezpośrednio dotknęła miliony Polaków, był obowiązek rejestracji kart pre-paid do 1 lutego 2017 r. Do tej pory sprzedawane i użytkowane anonimowo, na mocy zmienionego prawa telekomunikacyjnego⁴⁵ objęte zostały obowiązkiem przypisania i zarejestrowania danych nabywców. Co ciekawe, ta zmiana prawna w istotny sposób przyczyniła się do znaczącego spadku liczby użytkowanych kart przedpłaconych w Polsce. Według danych GUS z ponad 25 do 18,4 mln sztuk⁴⁶.

Ustawa antyterrorystyczna wprowadziła także – postulowaną od lat przez przedstawicieli służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo – możliwość oddania tzw. strzału ratunkowego, czyli oddania strzału przez snajpera do osoby dokonującej zamachu terrorystycznego.

⁴⁴ Art. 6.1., Ustawa z 10.06.2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, Dz.U. 2016 poz.904.

⁴⁵ Art. 43, Dz.U. z 2014 r. poz. 243, ze zm.

⁴⁶ S. Czubkowska, *Telekomom pomogła ustawa antyterrorystyczna. Z rynku zniknęło 8 mln przedpłaconych kart*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/telekomunikacja/artykuly/1061558,karty-prepaid-8-mln-ustawa-antyterrorystyczna.html>, (09.01.2019).

Opisywane powyżej zmiany prawa wywołały spore zaniepokojenie podmiotów zaangażowanych w dbałość o przestrzeganie praw człowieka w Polsce. Już na etapie projektowania swoje wątpliwości zgłaszał Rzecznik Praw Obywatelskich – Adam Bodnar. Kiedy ustawa została uchwalona złożył do Trybunału Konstytucyjnego wnioski o zbadanie konstytucyjności części przyjętych rozwiązań. Rzecznik wyraźnie zaznaczył, że cel przyświecający twórcom ustawy jest słuszny, zadając jednocześnie pytanie: jak chronić bezpieczeństwo nie grożąc wolności? „Chodzi bowiem nie tylko o to, by państwo zapewniło bezpieczeństwo, lecz by hasłem walki z terroryzmem nie ingerowało w prawa i wolności człowieka w sposób nieproporcjonalny i nadmierny. Wtedy bowiem środki ochrony bezpieczeństwa publicznego w postaci legalnie dopuszczalnej działalności organów ścigania oraz służb specjalnych same w sobie stwarzają zagrożenie dla tych wolności” – pisał A. Bodnar⁴⁷. Rzecznik kwestionował m.in. samą definicję pojęcia „zdarzenia o charakterze terrorystycznym” jako mało precyzyjną, dającą pole do zbyt szerokiej interpretacji, zbyt szeroki dostęp szefa ABW do danych zgromadzonych w rejestrach publicznych i ewidencjach, czy prowadzenie przez ABW kolejnego wykazu osób podejrzanych. Ponadto krytyce RPO poddane zostały: możliwość blokowania danych informatycznych, obowiązek rejestracji kart przedpłaconych, dopuszczalność pobierania i przetwarzania danych biometrycznych cudzoziemców, możliwość natychmiastowego wydalenia cudzoziemca podejrzewanego o działalność terrorystyczną, oddanie strzału ratunkowego czy w końcu możliwość zastosowania tymczasowego aresztowania na podstawie uprawdopodobnienia popełnienia, usiłowania lub przygotowania do popełnienia przestępstwa o charakterze terrorystycznym⁴⁸.

Swoje uwagi do nowego prawa antyterrorystycznego zgłaszała także Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych (GIODO) – Edyta Bielak-Jomaa. W piśmie z 30 maja 2016 r. wskazała na brak unormowań określających zasady weryfikacji przez ABW przydatności gromadzonych i przetwarzanych danych. Za wysoce kontrowersyjne i naruszające hierarchiczność źródeł prawa uznała rozwiązanie, w myśl którego niemal wszystkie regulacje dotyczące prowadzenia wykazu osób mogących mieć związek z przestępstwami o charakterze terrorystycznym znalazłyby się w niejawnym zarządzeniu szefa ABW. GIODO zwraca też uwagę na: rozszerzenie katalogu podmiotów uprawnionych do stosowania obserwacji obywateli, „co wpływa na prawo do prywatności osób obserwowanych”, brak regulacji zasad informowania osób o objęciu monitoringiem oraz dostęp do nagrań, zbyt szerokie kryterium pozwalające na blokowanie treści w Internecie.

Odnosząc się do obowiązku identyfikacji użytkowników kart przedpłaconych Edyta Bielak-Jomaa zaznaczyła, że osiągnięcie tego celu niekoniecznie musi wiązać się z obowiązkiem prawnym rejestracji numeru. Po pierwsze, ustalenie danych użytkownika jest pośrednio możliwe przez weryfikację numeru IMEI, a po drugie, brak takiego obowiązku

⁴⁷ *The Commissioner for Human Rights challenges the Anti-Terrorism Act before the Constitutional Tribunal*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/RPO-skarzy-ustawe-antyterrorystyczna-do-TK>, (28.11.2018).

⁴⁸ Projekt ustawy o działaniach antyterrorystycznych. Opinia RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/projekt-ustawy-o-dzialaniach-antyterrorystycznych-opinia-rpo>, (07.12.2018).

w innych krajach może skutkować wykorzystaniem przez osoby pragnące uniknąć identyfikacji karty SIM zakupionych u zagranicznych operatorów⁴⁹.

Warto dodać, że swoje uwagi zgłaszały także organizacje pozarządowe zajmujące się tematyką ochrony praw i wolności człowieka. Fundacja ePaństwo uznała proponowane przepisy za pozorną troskę o bezpieczeństwo, widząc w nich „pozorne rozstrzygnięcia naruszające prawa człowieka”⁵⁰. Ustawę bardzo ostro skrytykowała fundacja Panoptykon, twierdząc, że jest to „kolejne zwiększenie – i tak już szerokich – uprawnień służb specjalnych i organów ścigania kosztem praw każdego z nas”⁵¹.

KRYZYS IMIGRACYJNY JAKO DETERMINANTA ZMIAN PRAWA ANTYTERRORYSTYCZNEGO

Skuteczną walkę z terroryzmem z pewnością bardzo skomplikował mający miejsce w latach 2014–2016 kryzys imigracyjny i masowy napływ do Europy milionów uchodźców, wśród których mogły ukrywać się osoby negatywnie ustosunkowane do cywilizacji zachodniej. Z danych na temat imigrantów i uchodźców opublikowanych w „Biuletynie Migracyjnym” Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego wynika, że na przestrzeni dwóch lat 2014 i 2015 r. nastąpił bardzo znaczny wzrost liczby przybyszy do Europy. Jak podaje Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców, od stycznia do końca listopada 2015 r. 894 511 osób przedostało się do Europy przez Morze Śródziemne. Jest to aż czterokrotnie więcej niż w całym 2014 r. Podobna tendencja zarysowała się w danych zbieranych przez Frontex (Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej). O ile w całym 2014 r. odnotowano 282 tysiące przypadków nielegalnego przekroczenia granicy zewnętrznej UE, o tyle w ciągu pierwszych 10 miesięcy 2015 r. było ich aż 1 236 887⁵².

Problem bezpieczeństwa granic UE, zwalczanie terroryzmu, radykalizacja poglądów wyrażanych w Internecie, wykorzystanie globalnej sieci do działań propagandowych Państwa Islamskiego, wymiana informacji na temat bojowników islamskich docierających do UE to tematy, nad którymi w styczniu 2016 r. na nieformalnym posiedzeniu Rady ds. Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych w Amsterdamie dyskutowali ministrowie spraw wewnętrznych UE. W trakcie tego spotkania omówiono opublikowany przez Komisję Europejską pakiet graniczny. Dokument ten zakładał powołanie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej odpowiedzialnej za zintegrowane zarządzanie bezpieczeństwem

⁴⁹ Pismo GIODO z dnia 30.05.2016 do Adama Podgórskiego – Zastępcy Szefa Kancelarii Sejmu RP, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/A086D7A2F73000EBC1257FC50039BC7C/%24File/516-002.pdf>, (08.12.2018).

⁵⁰ Pismo fundacji ePaństwo z 02.06.2016 do Marszałka Sejmu, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/2EDD11CF760F8FF4C1257FCC0044D6DD/%24File/516-003.pdf>, (25.11.2018).

⁵¹ W. Klicki, *Ustawa antyterrorystyczna wchodzi w życie- co się zmienia*, <https://panoptykon.org/wiadomosc/ustawa-antyterrorystyczna-wchodzi-w-zycie-co-sie-zmienia>, (08.01.2019).

⁵² *Biuletyn Migracyjny*, nr 53, grudzień 2015, s.4.

granic zewnętrznych UE. Kontrowersje wzbudził jednak zapis umożliwiający podjęcie interwencji przez nowo powoływaną straż w przypadku braku zgody państwa, na którego terenie byłaby potrzeba podjęcia interwencji. Polski minister spraw wewnętrznych i administracji, Mariusz Błaszczak, domagał się zmiany polityki azylowej państw zachodniej Europy, tak by „zlikwidować czynniki przyciągające fale imigrantów do Europy”⁵³.

Europa ukształtowana w duchu humanizmu i poszanowania praw człowieka w oficjalnych wystąpieniach unijnych urzędników i większości przywódców państw europejskich deklarowała niesienie pomocy uciekającym przed terrorem ze strony dżihadystów. Podkreślano to wielokrotnie. Unikano jednocześnie identyfikacji terrorystów i otoczenia im sprzyjającego z jakąkolwiek nacją czy wyznaniem. Zapewniano wręcz, że nie jest to wojna przeciwko jakiegokolwiek cywilizacji, bo zamachowcy po prostu cywilizacji nie reprezentują. Nie zawsze szło to w parze z nastrojami społecznymi, które z każdym kolejnym zamachem radykalizowały się coraz bardziej, wskazując jako odpowiedzialne za nie konkretne grupy narodowościowo-wyznaniowe. I wbrew niektórym przekazom wcale nie dotyczyło to tylko Polski, choć i tu nastroje wobec imigrantów uległy pogorszeniu. Przykładowo, w Szwajcarii z inicjatywy prawicowej Szwajcarskiej Partii Ludowej 28 lutego 2016 r. przeprowadzono referendum dotyczące automatycznego wydalania cudzoziemców popełniających przestępstwo na terenie tego kraju, przy czym osoba poddana takiej procedurze nie miałaby prawa odwołania się do sądu. Taka deportacja obejmowałaby wszystkich, którzy dopuścili się nie tylko czynów będących przestępstwami ciężkimi, lecz także tych o mniejszym ciężarze gatunkowym w okresie ostatnich 10 lat, czyli np. przekroczeń prędkości. Według wstępnych szacunków restrykcje te mogłyby obejmować nawet 10 tysięcy osób. Zwolennicy tych rozwiązań w referendum ponieśli klęskę. 59% uprawnionych do głosowania opowiedziało się przeciwko takim rozwiązaniom i tym samym Szwajcara – mimo nasilających się postaw antyimigranckich – nie stała się najbardziej restrykcyjnym w Europie państwem w zakresie przepisów dotyczących cudzoziemców. Wcześniej od 2010 r. w Szwajcarii obowiązywała deportacja z kraju cudzoziemców skazanych za najcięższe przestępstwa (zabójstwa, gwałty, rozboje) oraz wyłudzających zasiłki z pomocy społecznej. Odbywało się to jednak dopiero po odbyciu kary, z możliwością wydania sądowego orzeczenia o niewydalaniu i nie miało automatycznego charakteru⁵⁴.

W odczuciu społecznym zagrożenie terrorystyczne w Europie i Stanach Zjednoczonych nadal kształtuje się na bardzo wysokim poziomie. Z danych opublikowanych w listopadzie 2016 r. z przeprowadzonego dla „Le Figaro” wyników badania realizowanego w ramach „Barometru Zagrożenia Terrorystycznego” wynika, że najbardziej zagrożeni czują się mieszkańcy Francji – kraju dotkniętego ostatnimi zamachami. Aż 96% badanych oceniło je jako wysokie, z czego 45% stwierdziło, że jest ono „bardzo wysokie”. Dla porównania

⁵³ Komunikat MSWiA, <https://www.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/14110,Minister-Mariusz-Blaszczak-na-nieformalnym-posiedzeniu-Rady-JHA-w-Amsterdamie.html>, (15.01.2019).

⁵⁴ *Biuletyn Imigracyjny*, nr 54, czerwiec 2016, s.8.

w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych 84% mieszkańców uznało stan zagrożenia za „wysoki”, choć trendy w ocenach społecznych w tych krajach były różne. W USA odsetek osób, dla których zagrożenie jest wysokie, w przeciągu zaledwie 3 miesięcy wzrósł o 9% (co mogło być efektem podjęcia tematów zagrożenia terroryzmem i nielegalnej imigracji w trakcie trwającej dosyć ostrej kampanii prezydenckiej), na Wyspach Brytyjskich zaś spadł o dwa punkty procentowe. W Niemczech 80% obywateli uznało zagrożenie za wysokie i był to wynik o 6 punktów procentowych niższy aniżeli w badaniach z kwietnia tego samego roku. Mniej zaniepokojeni groźbą terroryzmu wydają się Włosi. Tu 69% badanych oceniło zagrożenie dla ich kraju jako wysokie. Stanowiło to dosyć gwałtowny spadek wobec badań z lipca 2015 r., kiedy to podobnego zdania było aż 84% respondentów⁵⁵.

PODSUMOWANIE

Zagrożenie terrorystyczne występujące z różnym natężeniem i w różnej postaci jest cały czas realne. To, co wydawało się niewyobrażalne, po kolejnych zamachach – najpierw na WTC w Nowym Jorku, a później w Londynie czy Madrycie – zmieniło percepcję wszystkich: począwszy od rządzących poprzez służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo, organizacje międzynarodowych zaangażowane w walkę z terroryzmem, po zwykłych ludzi w zakresie potrzebny wyposażenia państwa i jego służb w skuteczne narzędzia i uprawnienia.

Jak pokazują przykłady poszczególnych państw, zastosowane rozwiązania były różne, przy czym praktycznie każde wiązało się z ograniczeniem ludzkich wolności w imię dbałości o bezpieczeństwo. Granice obu tych wartości, jak widać, nie są stałe i ulegają ciągłym zmianom. Nikogo już dziś nie dziwi zdejmowanie paska czy butów w trakcie kontroli bezpieczeństwa na lotnisku ani przechodzenie przez odpowiedni skaner wykrywający metal czy substancje niebezpieczne. O wiele większe jest też przyzwolenie na stosowanie w szerszym zakresie metod i form pracy operacyjnej, na zbieranie danych osobowych po to, by uchronić społeczeństwo przed terroryzmem. Obawy i protesty pojawiają się jednak wszędzie tam, gdzie niedookreślone są zasady nadzoru nad wykorzystaniem tych narzędzi przez służby bądź też zbyt szerokim ich zastosowaniem.

BIBLIOGRAFIA

- Adamska Weronika. 15.11.2015. „Zwalczanie terroryzmu we Francji: między faktami a mitami” W <https://panoptykon.org/wiadomosc/zwalczanie-terroryzmu-we-francji-miedzy-faktami-mitami>.
- AFP. 07.01.2015. Raport agencji AFP: “Attaque de Charlie Hebdo”. In <https://www.afp.com/fr/attaque-de-charlie-hebdo>.

⁵⁵ Raport z badań *IFOP Baromètre De L'évaluation De La Menace Terroriste* - Vague 32 (Focus International), 14.11.2016, http://www.ifop.com/?option=com_publication&type=poll&id=3553, (24.11.2018).

- Austria: Rośnie liczba osób powiązanych z walczącymi islamistami. 22.08.2014. W <http://wpolityce.pl/swiat/210482-austria-rosnie-liczba-osob-powiazanych-z-walczacymi-islamistami>;
- BBC. 15.12.2015. Paris attacks: French police arrest suspect In <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-35102595>;
- Biuletyn Imigracyjny nr 54. czerwiec 2016.
- Biuletyn Migracyjny nr 53. grudzień 2015.
- Borczeniuk Piotr (red.). 2017. Uprawnienia służb specjalnych z perspektywy współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Warszawa; Emów: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Centralny Ośrodek Szkolenia im. gen. dyw. Stefana Roweckiego "Grota".
- Burke Jason. 16.11.2015. "How Belgium became a breeding ground for international terrorists". The Guardian.
- Cécile Ducourtieux, Patrick Roger. 17.11.2015. Déficit : Bruxelles comprend la „priorité” donnée par la France „à la sécurité”. Le Monde In http://www.lemonde.fr/attaques-a-paris/article/2015/11/17/francois-hollande-se-delivre-du-pacte-de-stabilite_4811769_4809495.html.
- Chorbot Piotr. 2017. Ustawa o działaniach antyterrorystycznych. Komentarz do niektórych regulacji W Piotr Borczeniuk (red.) Uprawnienia służb specjalnych z perspektywy współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Warszawa.
- Czubkowska Sylwia 18.11.2019. Telekomom pomogła ustawa antyterrorystyczna. Z rynku zniknęło 8 mln przedpłaconych kart. W <https://serwisy.gazetaprawna.pl/telekomunikacja/artykuly/1061558,karty-prepaid-8-mln-ustawa-antyterrorystyczna.html>.
- Daily Mail. 14.11.2015. David Cameron warns there may be British casualties in the Paris terror attack and tells France: „We will do whatever we can to help” In <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3318273/We-help-David-Cameron-chair-emergency-Cobra-meeting-Paris-attacks-British-nationals-France-warned-stay-indoors.html#ixzz4QMaWf8x8>.
- Daily Mail. 14.11.2015. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3318086/11-dead-terrorists-open-fire-Paris-restaurant.html>.
- Daily Mail. 17.11.2015. Joyous crowd wave and smile as they enjoy Eagles Of Death Metal concert... before 89 of them were murdered by ISIS gunmen In <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3320420/Joyous-crowd-wave-smile-enjoy-Eagles-Death-Metal-concert-just-moments-89-murdered-ISIS-gunmen.html>.
- Daily Mirror. 16.11.2015.
- Dekret nr 2015-125 z dnia 05 lutego 2015 odnoszący się do blokowania witryn skutkujących aktami terroryzmu lub które propagują pornografię nieletnich. legifrance.gouv.fr. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000030195477>.
- Die Welt. 16.11.2015. Das sind die offenen Fragen nach dem Terror von Paris In <https://www.welt.de/politik/ausland/article148867136/Das-sind-die-offenen-Fragen-nach-dem-Terror-von-Paris.html>.
- Frignani Rinaldo. 16.11.2019. Giubileo, arrivano i rinforzi Entro breve altri 1.500 militari. roma.corriere.it. In http://roma.corriere.it/notizie/cronaca/15_dicembre_21/giubileo-arrivano-rinforzi-entro-breve-altri-1500-militari-09994f46-a7fc-11e5-927a-42330030613b.shtml?refresh_cp.

- Henn Peter. 17.11.2015. Francois Hollande declares France is now at WAR with ISIS with second night of bombings. Express In <http://www.express.co.uk/news/world/619784/Hollande-France-war-ISIS-Paris-attacks>.
- Jason Burke. 16.11.2015. "How Belgium became a breeding ground for international terrorists". The Guardian.
- Komunikat MSWiA. 25.11.2020. W <https://www.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/14110,Minister-Mariusz-Blaszczak-na-nieformalnym-posiedzeniu-Rady-JHA-w-Amsterdamie.html>.
- Le Monde. 13.11.2015. http://www.lemonde.fr/attaques-a-paris/video/2015/11/16/hollande-maintient-sa-position-la-france-est-en-guerre_4811152_4809495.html.
- Le Monde.fr. 2015. Attaques à Paris : le point sur l'enquête et le déroulé des attaques. In http://www.lemonde.fr/societe/article/2015/11/13/fusillade-meurtriere-paris_4809485_3224.html#ZYBoBIuh7diAApS7.99.
- Le Parisien. 15.05. 2015. <http://www.leparisien.fr/faits-divers/jihadisme-cazeneuve-detaille-l-origine-des-francais-impliques-19-05-2015 -4783609.php>.
- Mechliński Przemysław. 23.12.2005. Francja/ Przyjęcie ustawy antyterrorystycznej. Portal Spraw Zagranicznych W <http://www.psz.pl/91-europa/francja-przyjecie-ustawy-antyterrorystycznej>.
- Mouillard Sylvain, Willy Le Devin, Ismael Halissat. 21.07.2016. Attentat de Nice: la réponse de «Libération» à Bernard Cazeneuve In http://www.liberation.fr/france/2016/07/21/attentat-de-nice-la-reponse-de-liberation-a-bernard-cazeneuve_1467612.
- Neumann P. 26.01.2015. Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s In <http://icsr.info/2015/01/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>.
- Orzechowski Hubert. 13.11.2016. Francja krwawi, ale się nie poddaje. Newsweek W <http://www.newsweek.pl/swiat/rok-po-zamachach-w-paryzu-jak-francja-walczy-z-isis,artykuly,400450,1.html>.
- PAP. 12.11.2015. Liban: Podwójny atak bombowy. Co najmniej 41 zabitych i 200 rannych. Depesza Polskiej Agencji Prasowej.
- Pismo fundacji ePaństwo z 02.06.2016 do Marszałka Sejmu W <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/2EDD11CF760F8FF4C1257FCC0044D6DD/%24File/516-003.pdf>.
- Pismo GİODO z dnia 30.05.2016 do Adama Podgórskiego – Zastępcy Szefa Kancelarii Sejmu RP W <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/A086D7A2F73000EBC1257FC50039BC7C/%24File/516-002.pdf>.
- prezydent.pl. 22.06.2016. Prezydent RP podpisał.in. ustawę terrorystyczną W <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,264,dziewiec-ustaw-z-podpisem-prezydenta-rp.html>.
- Projekt ustawy o działaniach antyterrorystycznych. Opinia RPO W <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/projekt-ustawy-o-dzialaniach-antyterrorystycznych-opinia-rpo>.
- Raport z badań IFOP baromètre de l'évaluation de la menace terroriste - vague 32 (focus international). 14.11.2016. http://www.ifop.com/?option=com_publication&type=poll&id=3553.
- Reuters. 12.11.2015. European swoop seizes 15 Islamists police say planning attacks" In <http://uk.reuters.com/article/uk-italy-arrests-idUKKCN0T10NZ20151112>.

- rp.pl. 26.07.2016. Francja: Hollande odrzuca apele o zaostrenie prawa antyterrorystycznego W <http://www.rp.pl/Terroryzm/160729377-Francja-Hollande-odrzuca-apele-o-zaostrenie-prawa-antyterrorystycznego.html#ap-1>.
- RTL.be. 21.03.2016. Le procureur fédéral belge sur Salah Abdeslam: "Personnellement, je ne l'aurais pas reconnu In <http://www.rtl.be/info/belgique/faits-divers/le-procureur-federal-belge-sur-salah-abdeslam-personnellement-je-ne-l-aurais-pas-reconnu--803910.aspx>.
- Rubin Alissa J. 12.11.2016. Paris: One year on. The New York Times In <http://www.nytimes.com/2016/11/13/world/europe/paris-one-year-on.html>.
- Servizio Informazione Religiosa. 15.07.2016. In <http://agensir.it/quotidiano/2016/7/15/papa-francesco-condanna-per-follia-omicida-a-nizza/>.
- Smith Craig S. 6.12.2005. Raised as Catholic in Belgium, She Died as Muslim Bomber. New York Times In <http://www.nytimes.com/2005/12/06/world/europe/raised-as-catholic-in-belgium-she-died-as-a-muslim-bomber.html>.
- The Commissioner for Human Rights challenges the Anti-Terrorism Act before the Constitutional Tribunal. 11.11.2019. In <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/RPO-skarzy-ustawe-antyterrorystyczna-do-TK>.
- tvn24.pl. 05.05.2015. Francuzi będą mogli łatwiej inwigilować W <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/francja-nowa-ustawa-o-inwigilacji,539658.html>.
- Tvn24.pl. 24.04.10.2019. Katastrofa rosyjskiego samolotu W <http://www.tvn24.pl/raporty/katastrofa-rosyjskiego-samolotu,1021>.
- Ustawa z 10.06.2016 roku o działaniach antyterrorystycznych, Dz.U. 2016 poz.904.
- Ustawa z 16.07.2004 Prawo telekomunikacyjne, Dz. U. z 2014 r. poz. 243, 827, 1198, z 2015 r. poz. 1069, 1893, 2281, z 2016 r. poz. 147, 542, 903, 904.
- Wojciech Klicki. 07.01.2020. Ustawa antyterrorystyczna wchodzi w życie - co się zmienia W <https://panoptykon.org/wiadomosc/ustawa-antyterrorystyczna-wchodzi-w-zycie-co-sie-zmienia>.
- Wróblewska-Łysik Małgorzata. 2015. „Zaangażowanie Francji w walkę z terroryzmem po zamachu na „Charlie”. *Bezpieczeństwo Narodowe* nr 3 : 67-90.
- Wystąpienie telewizyjne prezydenta Francois Holland'a. 15.07.2016. W <http://www.rfi.fr/france/20160715-attaque-nice-francois-hollande-parle-acte-terroriste>.
- Zięba Aleksandra. 2014. *Terroryzm w Unii Europejskiej na początku XXI wieku: wnioski dla Polski* W K. Czornik, M. Lakomy (red.), *Dylematy bezpieczeństwa polityki Polski, na początku XXI wieku*, 241-261. Katowice.

Krzysztof DANIELEWICZ

*Security in practice*¹

k.danielewicz@securityinpractice.eu

ORCID 0000-0002-6424-8756

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.10>

SYTUACJA BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTW SAHELU ORAZ PERSPEKTYWY JEJ ROZWOJU

ABSTRAKT: Od wybuchu kolejnego powstania Tuaregów w 2012 r. w Mali, pomimo ogromnego wysiłku tego kraju i zaangażowania środowiska międzynarodowego, sytuacja bezpieczeństwa w rejonie Sahelu ulega dramatycznemu pogorszeniu. Stopniowo konflikt obejmuje inne państwa, jak Burkina Faso czy Niger. Dochodzi także do pojedynczych incydentów w krajach sąsiednich (Ghana, Benin). Grupy zbrojne związane z Al-Kaidą czy Państwem Islamskim pomimo pozornej rywalizacji potrafią ze sobą współpracować. Doskonale wykorzystują minione problemy społeczne do realizacji swoich celów i werbunku nowych rekrutów. Środowisko międzynarodowe nie ma spójnego planu rozwiązania konfliktu na Sahelu, skupiając się głównie na zabezpieczeniu swoich własnych granic przed napływem terrorystów czy uchodźców.

SŁOWA KLUCZOWE: Sahel, JNIM, ISGS, terroryzm, Afryka

SECURITY SITUATION IN THE SAHEL COUNTRIES AND THE FUTURE DEVELOPMENT PERSPECTIVE

ABSTRACT: Since the beginning of the next Tuaregs uprising in 2012, and enormous security afford of international communities, the security situation in Sahel region, dramatically deteriorating. Gradually conflict is developing to the other countries like Burkina Faso and Niger. Additionally. We faced also separately security event in neighbouring countries like Ghana and Benin. Terrorist group despite the theoretical competition, can easily cooperate if necessary. Different hostile terrorist groups perfectly utilise the difficult social situation of different minorities in the Sahel, easily recruiting young people. International environment does not have one proper plan to solve all the factors empowering the conflict. Instead of that western countries focused rather to defend their own territories against terrorists and refugees.

KEYWORDS: Sahel, JNIM, ISGS, terrorism, Africa

---

¹ <https://securityinpractice.eu/>

WPROWADZENIE

W 2012 r. w Mali wybuchło powstanie Tuaregów skupionych w ramach Narodowego Ruchu Wyzwolenia Azawadu (MNLA – *The National Movement for the Liberation of Azawad*²), wspartych przez grupy powiązane z radykalnym islamem i Al-Kaidą. Po dwóch pierwszych miesiącach powstania Ruchu Jedności Dżihadu w Zachodniej Afryce (MUJAO – *The Movement for Oneness and Jihad in West Africa*³), Ansar Dine⁴ i Al-Kaidy Islamskiego Magrebu (AQIM – *Al-Qaeda in the Islamic Maghreb*⁵) wyrzucili swoich byłych sojuszników – nacjonalistów tuareckich z Narodowego Ruchu Wyzwolenia Azawadu (MNLA – *The National Movement for the Liberation of Azawad*) – z wielu miast i wsi, wcześniej wspólnie kontrolowanych. Ugrupowania te zostały szybko rozbite przez siły francuskie, przerzucone w ramach sił Serval, aby udaremnić im próbę przejęcia kontroli nad całym terytorium Mali w styczniu 2013 r.⁶ Pozbycie się islamistów z Gao, Timbuktu czy Kidal nie poprawiło sytuacji. Wojna domowa przyjęła formę wielowymiarowego kryzysu, który postawił wiele trudnych wyzwań przed rządem Mali, Burkina Faso i Nigru oraz środowiskiem międzynarodowym. Ludność cywilna znalazła się w pułapce pomiędzy islamistami i różnymi grupami etnicznymi walczącymi zarówno między sobą, jak i z represyjnymi siłami rządowymi⁷. Sytuacja bezpieczeństwa w rejonie Sahelu pomimo wysiłków wielu państw dramatycznie się pogarsza. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie

² MNLA – Narodowy Ruch Wyzwolenia Azawadu (*The National Movement for the Liberation of Azawad*) – nacjonalistyczny ruch skupiający Tuaregów dążących do ustanowienia autonomii na północy Mali w ramach tzw. Azawadu. Liderem ruchu był Ibrahim Ag Bahanga, który wygrał wybory na przywódcę MNLA z późniejszym liderem Ansar Dine Iyadem Ag Ghalym. Więcej na temat MNLA w Mali patrz: K. Danielewicz, *Terroryzm w Afryce. Geneza oraz przebieg konfliktu w Mali w latach 2012–2014*, Oświęcim 2016, s. 71–76.

³ MUJAO to organizacja terrorystyczna, nazwana tak od skrótu francuskiej nazwy organizacji *Mouvement pour le Tawhid et du Jihad en Afrique de l'Ouest* (wersja angielska brzmi: *The Movement for Oneness and Jihad in West Africa* – MOJWA). Organizacja powstała w 2011 r. w nie do końca jasnych okolicznościach. Mogło być to wynikiem swego rodzaju sprzeciwu członków AQIM – nie-Algierczyków, których z powodu ich narodowości nie dopuszczano do władzy w organizacji. Liderem MUJAO był Mauretańczyk Hamada Ould Mohamed Kheirou (alias Abou Qumqum). D. Cristiani, *West Africa's MOJWA Militants – Competition for al-Qaeda in the Islamic Maghreb?*, *Terrorism Monitor* Volume: 10 Issue: 7, 6 April 2012, s. 6–7, http://www.jamestown.org/uploads/media/TM_010_Issue07_02.pdf, (31.07.2013).

⁴ Organizacja o zabarwieniu radykalnego islamu, utworzona w 2011 r. przez jednego z ważnych liderów Tuaregów Iyada Ag Ghaly'ego. Najważniejszym czynnikiem, który popchnął go do utworzenia własnej organizacji Ansar Dine, było odrzucenie jego propozycji większej integracji Tuaregów wokół radykalnego islamu salafi, tożsamego do wyznawanego przez Al-Kaidę Północnego Maghrebu (AQIM). B. Lecocq i in., *One Hippopotamus and Eight Blind Analysts: A multivocal analysis of the 2012 political crisis in the divided Republic of Mali Extended Editors Cut**, <http://bamakobruce.files.wordpress.com/2013/04/lecocq-mann-et-al-hippo-directors-cut.pdf>, (29.12.2013).

⁵ Al-Kaida Islamskiego Magrebu (*Al-Qaeda in the Islamic Maghreb* – AQIM) jest organizacją terrorystyczną obejmującą swoim działaniem północne rejony Afryki, szczególnie regiony Sahary i Sahel. AQIM czerpie swoje korzenie z działalności algierskiej islamskiej grupy zbrojnej GIA – *Armed Islamic Group*, która później przekształciła się w algierskie ugrupowanie zbrojne *Group for Preaching and Combat* (GSPC), a następnie w 2007 r. w AQIM. Więcej patrz: K. Danielewicz, *Geneza powstania oraz ewolucja działalności terrorystycznej Al-Kaidy Islamskiego Magrebu (AQIM)* [w:] *Bezpieczeństwo a wyzwania współczesności*, red. G. Ciechanowski, M. Romańczuk, J. Pilżys, Szczecin 2018, s. 59–76.

⁶ Więcej na temat wojny w Mali patrz: K. Danielewicz, *Terroryzm w Afryce...*, op. cit.

⁷ F. Berger, *Jihadist violence and communal divisions fuel worsening conflict in Mali and wider Sahel*, <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2019/06/conflicts-in-mali>, (12.01.2020).

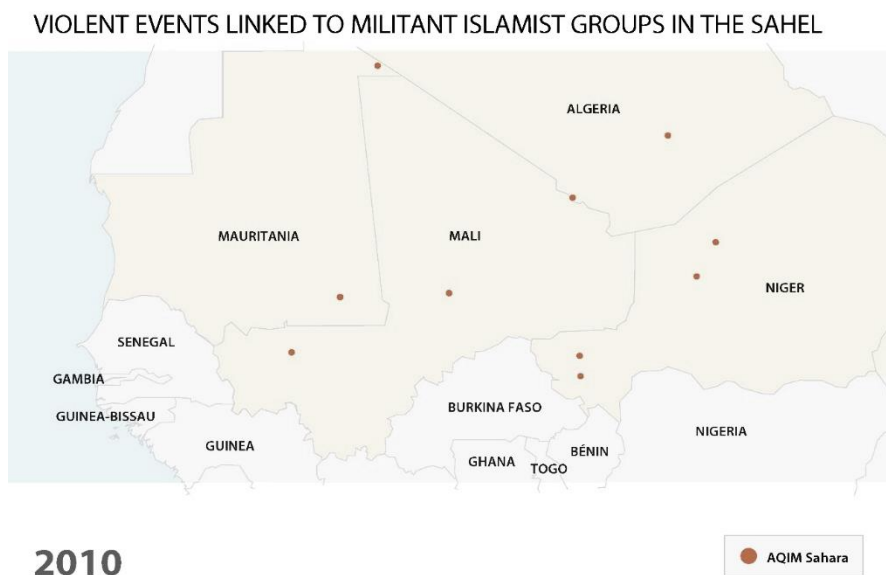
jej rozwoju na przestrzeni ostatnich lat, stanu aktualnego oraz perspektywy na przyszłość. Autor poszukuje odpowiedzi na problem badawczy, który został zredukowany do pytań:

- Jakie czynniki mają wpływ na kształtowanie sytuacji bezpieczeństwa w państwach Sahelu?
- Jakie są perspektywy jej rozwoju na przyszłość?

Aby odpowiedzieć na powyższe pytania, przede wszystkim przeprowadzono analizę dyskursu medialnego i internetowego. Wykorzystano także drukowane i elektroniczne źródła dotyczące badanego problemu, przy ocenie których wykorzystano wiedzę i doświadczenie zdobyte w trakcie udziału w Misji Szkoleniowej Unii Europejskiej w Mali w latach 2013-2014.

ESKALACJA KONFLIKTU

Działania zbrojne na terenie Sahelu dotyczą głównie takich państw jak Mali, Burkina Faso i Niger, dodatkowo cały czas rozszerzają się na kolejne rejony. Grupy związane z wojującym dżihadem z sukcesem wykorzystują wewnętrzne konflikty pomiędzy mniejszościami w tych krajach. Kreują sytuacje konfliktowe, często same atakują wsie, a następnie stają w ich obronie, wykorzystując przy tym okazję do werbowania kolejnych rekrutów. To z kolei powoduje konieczność formowania innych grup zbrojnych, które będą chronić lokalną społeczność. Epicentrum konfliktu jest tutaj Mali, gdzie w 2015 r. podpisano porozumienie pokojowe, nieprzestrzegane przez samych sygnatariuszy. Grupy zbrojne z powodzeniem rozgrywiają te konflikty z pożytkiem dla siebie. W 2018 r. władzę w Mali ponownie przejął Ibrahim Boubacar Keïta, którego popularność cały czas maleje, co jest związane z pogarszającą się sytuacją bezpieczeństwa⁸.

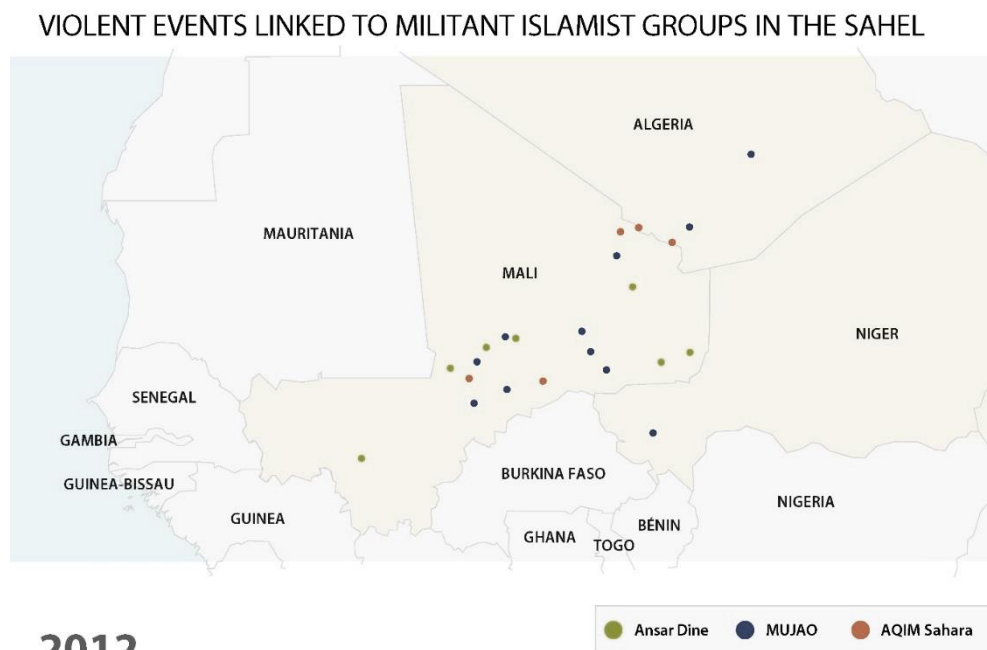
Mapa 1. Sytuacja bezpieczeństwa na Sahelu w 2010 r.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://africacenter.org/wp-content/uploads/2019/02/Sahel-MIG-animation-printable.pdf>.

⁸ *The Sahel: Promoting Political alongside Military Action*, 2018, <https://www.crisisgroup.org/africa/sahel/mali/sahel-promoting-political-alongside-military-action>, (02.07.2019).

Od 2015 r. dochodzi do szeregu zmian w strukturze grup zbrojnych działających w rejonie Sahelu. Pierwszą z nich było połączenie się 4 grudnia 2015 r. Al-Murabitoon⁹ i AQIM¹⁰. Powyższe stanowiło konsekwencję pojawienia się zwolenników tzw. Państwa Islamskiego (IS)¹¹ na terenach dotychczas kontrolowanych przez Al-Kaidę. Samo połączenie wymienionych grup miało zwiększyć ich możliwości bojowe i szansę na sukces w konfrontacji z IS¹².

Mapa 2. Sytuacja bezpieczeństwa na Sahelu w 2012 r.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://africacenter.org/wp-content/uploads/2019/02/Sahel-MIG-animation-printable.pdf>.

⁹ Organizacja, której liderem był Mokhtar Belmokhtar, wywodziła się z AQIM. W 2012 r. Belmokhtar, kierując batalionem AQIM, utworzył własną grupę o nazwie Al-Mouthalimin, która następnie po połączeniu z innymi, mniejszymi grupami zmieniła nazwę na Al-Murabitoon. Niektóre źródła podawały, że nastąpiło to poprzez połączenie MUJAO z Al-Mouthalimin, jednak często później występowały obie nazwy. K. Danielewicz, *Terroryzm w Afryce...*, op. cit., s. 65–68.

¹⁰ Zostało ono ogłoszone przez Abdelmaleka Droukdela, emira AQIM poprzez media AQIM – Al Andalus Media.

¹¹ Nazwą, którą w mediach niekiedy określa się IS, by zdeprecjonować jego wizerunek, jest słowo „Daesh”, będące skrótem od arabskiej nazwy organizacji: ad-Dawlah al-Islamiyah fi I-Iraq wa-sh-Sham. W zależności, jak się odmienia, słowo „Daesh” w języku arabskim oznacza: „Fanatyk, który narzuca poglądy innym”. Określenie to jest odbierane przez liderów IS negatywnie jako obraźliwe i podważające wysiłki organizacji kreującej w mediach wizerunek niepodległego państwa. Innym zabiegiem, mającym na celu zdyskredytowanie organizacji, jest dodawanie przez media do angielskiej nazwy IS/ISIS/ISIL określenia „tak zwane” – tzw. Państwo Islamskie, ponieważ używanie określenia „Islamic State” jest wspieraniem organizacji w jej przekazie propagandowym. BBC odmówiło zgody na używanie nazwy „Daesh”, ale w zamian stosuje określenie: „The so-called Islamic State Group”. Nazewnictwo to wyszło poza media i francuski minister spraw zagranicznych Laurent Fabius jako jeden z pierwszych zaczął unikać nazwy grupy „Islamic State”, twierdząc, że: „To jest grupa terrorystyczna, a nie państwo... Termin «Islamic State» zamazuje granice pomiędzy islamem, muzułmanami i islamistami”. Premier Australii Tony Abbott w styczniu 2015 r. przyłączył się do Francuzów i przestał używać określenia wskazującego na państwowość organizacji; kolejni byli Amerykanie. Obecnie zauważono, że przeciwnicy organizacji używają określenia „Daesh”, natomiast jej zwolennicy nazywają ją „The State of the Caliphate”. *Daesh information campaign and its influence*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga 2016, s. 11–12.

¹² C. Weiss, *Al Qaeda attacks hotel in Burkina Faso*, 2016, <https://www.longwarjournal.org/archives/2016/01/al-qaeda-attacks-hotel-in-burkina-faso.php>, (24.08.2018).

Powołane w czerwcu 2014 r. tzw. Państwo Islamskie rozpoczęło swoją ekspansję także w Afryce. W grudniu 2014 r. doszło do rozłamu w szeregach Al-Murabitoon¹³. Jeden z byłych liderów MUJAO, organizacji wchodzącej w skład Al-Murabitoon, Abu Walid al-Sahrawi, odłączył się i w maju 2015 r. wraz ze swoimi kluczowymi ludźmi założył odłam IS w Mali, składając oświadczenie lojalności (*bayat*)¹⁴ jego liderom. Abu Bakr al-Baghdadi oficjalnie przyjął je dopiero w październiku 2016 r.¹⁵ Nowa organizacja – Państwo Islamskie Wielkiej Sahary (ISGS – *The Islamic State in the Greater Sahara*) – 15 czerwca 2019 r. opublikowała krótkie wideo, na którym jej członkowie w Mali i Burkina Faso odnowili przysięgę wierności wobec Al-Baghdadiego. IS w dalszym ciągu konkuruje o wpływy z Al-Kaidą w rejonie Sahelu. Ma to pokazać ciągłość tej organizacji pomimo utraty kontroli nad terenami w Iraku i Syrii¹⁶.

Istotnym wydarzeniem, mającym wpływ na bezpieczeństwo w państwach Sahelu, było powstanie Frontu Wyzwolenia Maciny (MLF – *Macina Liberation Front*, inna nazwa to *Katiba Macina*). Grupa pojawiła się na scenie w styczniu 2015 r., twierdząc, że chce utworzyć – nawiązując do istniejącego w latach 1818–1863 na terenach Segou, Mopti i Timbaktu Imperium Macina (*Macina Empire*) – *The Islamic Macina Republic*. Imperium Macina było zdominowane przez grupę etniczną Fulani, na której terenach największe znaczenie miało prawo islamskie. *Macina Liberation Front* rozpoczął swoją działalność jako wspólnota etniczna, zaniedbana ekonomicznie, religijnie i politycznie, stając się z czasem najbardziej aktywną grupą islamską w Mali. Zgodnie z radami liderów AQIM i Ansar Dine MLF starał się uchodzić za ugrupowanie lokalne, co miało przyczynić się do zdobycia większego poparcia. Łączenie go z elementami zewnętrznymi, takimi jak AQIM i Ansar Dine, mogło narazić organizację na ataki ze strony koalicji antyterrorystycznej czy utrudnić związki ze środowiskiem lokalnym. Powyższe wynikało z doświadczeń z wielu frontów,

¹³ Więcej na temat okoliczności formowania ISGS patrz: K. Danielewicz, *Sytuacja bezpieczeństwa w Mali w latach 2015–2018*, „Przegląd Geopolityczny” nr 28 z 2019 r., s. 64–85.

¹⁴ Tzw. Państwo Islamskie swoje terytoria poszerza na dwa sposoby. Pierwszy polega na bezpośrednim włączaniu nowo podbitych terytoriów, drugi – na składaniu oświadczenia posłuszeństwa przez ugrupowania działające w innych krajach. Proces przyrzekania posłuszeństwa nazywa się *bayat*. Składanie takiego oświadczenia po jego zaakceptowaniu powoduje, że grupa czy osoba je składająca formalnie wchodzi pod rozkazy i kontrolę organizacji przyjmującej oświadczenie. W przypadku IS początek składania *bayat* przez osoby i organizacje trwa od czerwca 2014 r. Każdy przypadek składania deklaracji był wykorzystywany medialnie przez IS w celu pokazania globalnego zasięgu organizacji. Należy wspomnieć, że *bayat* nie jest procesem automatycznym i musi zostać przyjęte przez IS. Dzieje się to po zaakceptowaniu *bayat* przez lidera IS oraz nawiązaniu łączności pomiędzy daną grupą a IS, co pozwala na przesyłanie między nimi rozkazów i informacji od IS. Pierwszą organizacją, której oświadczenie zostało przyjęte, był Khurasan (Afganistan – Pakistan). Oświadczenie złożone 13 października 2014 r. zostało przyjęte 26 stycznia 2015 r. po 105 dniach oczekiwania. D. Milton, M. al-`Ubaydi, *Pledging Bay'a: A Benefit or Burden to the Islamic State?*, „CTC SENTINEL”, Combating Terrorism Center at West Point, March 2015, Vol 8, Issue 3, s. 2–4.

¹⁵ IS w zachodniej Afryce odnotowało znaczące sukcesy, z których największym było złożenie oświadczenia *bayat* przez lidera Boko Haram – Abu Bakra Shekau, i zmiana nazwy Boko Haram na The Islamic State in West Africa (ISWA). T. Joscelyn, C. Weiss, *Islamic State recognizes oath of allegiance from jihadists in Mali*, 2016, <http://www.longwarjournal.org/archives/2016/10/islamic-state-recognizes-oath-of-allegiance-from-jihadists-in-west-africa.php>, (2.11.2016).

¹⁶ T. Joscelyn, *Jihadists in West Africa renew allegiance to Abu Bakr al-Baghdadi*, 2019, <https://www.longwarjournal.org/archives/2019/06/jihadists-in-west-africa-renew-allegiance-to-abu-bakr-al-baghdadi.php>, (02.07.2019).

w tym z Mali, z okresu walk w latach 2012–2013. Działaniom werbunkowym MLF pomagały także represyjne akcje sił bezpieczeństwa Mali, które ponownie przybyły w ten rejon w 2013 r. oraz łapówki żądane przez cywilnych urzędników. W dniu powstania grupa była bardzo blisko powiązana z Ansar Dine Iyada Ag Ghaly'ego. *Katiba Macina* została założona przez Amadou Koufa, radykalnego kleryka z rejonu Mopti, który dorastał w małym mieście Niafunke w centralnej Mali. W 2012 r. Koufa dołączył do Ansar Dine, gdzie pomiędzy lipcem a grudniem 2012 r. odbył szkolenie wojskowe w Timbuktu. Uczestniczył w negocjacjach z władzami malijskimi dotyczącymi uwolnienia islamistów z Kidal i Tessalit. 10 stycznia 2013 r. brał udział w ofensywie Ansar Dine, AQIM i MUJAO na Konna i centralnej Mali, ogłosił się także sułtanem Konna. Po upadku ofensywy Koufa zdołał zbiec i przejść do podziemia, gdzie wspierał działania zbrojne w centralnej i północnej Mali, a także był mentorem duchownym dla islamistów. W tym czasie budował swoje związki z innymi grupami. To wszystko pozwoliło mu na utworzenie MLF, w którego skład weszli ludzie z MUJAO i Al-Murabitoon. Pierwsze wideo MLF, opublikowane 18 maja 2016 r., zawierało oświadczenie lidera organizacji, który ogłosił, że jest związany z Ansar Dine i jego liderem Iyadem Ag Ghalyem. Sam Ghaly twierdził, że MLF jest oddziałem Fulani Ansar Dine¹⁷.

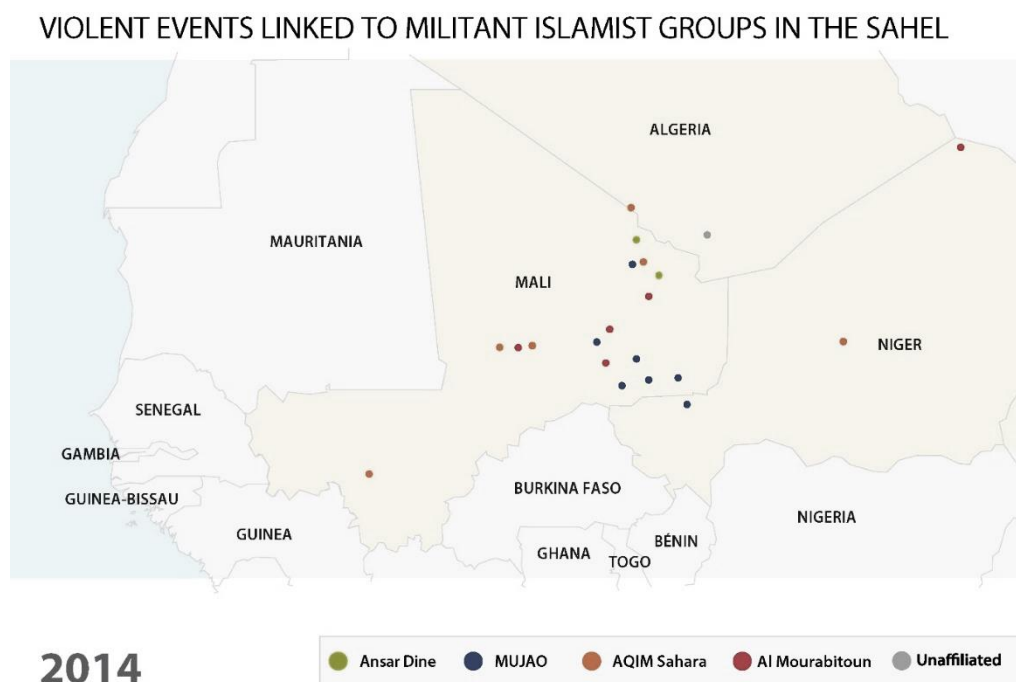
Do ostatecznej konsolidacji głównych bloków zbrojnych doszło 2 marca 2017 r., kiedy to Ansar Dine, Al-Murabitoon, oddział AQIM działający na Saharze i MLF połączyły się, tworząc nowy organizm o nazwie Grupa Wspierania Islamu i Muzułmanów (JNIM – *The Groups for Support of Islam and Muslims*, arabska nazwa: *Jama'at Nusrat al-Islam wal-Muslimin in Mar*). Liderem JNIM został lider Ansar Dine Iyad ag Ghaly. W trakcie zakładania JNIM jej lider ponownie złożył *bayat*, ślubując wierność emirom i szejkom, liderowi AQIM – Abu Musabowi Abdelowi Wadoudowi (Abdulmalekowi Droukdelowi), Aymanowi al-Zawahiriemu, oraz emirowi talibów w Afganistanie – Mullahowi Haibatullahowi Akhundzadowi¹⁸.

¹⁷ Koufa początkowo zajmował się poezją, był *griot* – tradycyjnym poetą, głoszącym hasła sprawiedliwości społecznej i praktykującym umiarkowany islam. Później studiował w szkole koranicznej pakistańskiej sekty Dawa (oryginalnie *Dawa Tabligh Jama*), wywodzącej się z Pakistanu, a następnie rozszerzającej swoje działania na Indie, Afganistan i Katar, co miało wpływ na radykalizację poglądów. Do Afryki grupa trafiła po koniec lat 90., zakładając meczety, madrasy, zaczynając od Algierii, Mauretanii i Libii. W Mali zyskała wpływy na początku pierwszej dekady XXI w. Wykorzystując kontakty nawiązane w ramach Dawa, Koufa podróżował na Bliski Wschód i Afganistan. Po powrocie do Mali w latach 2008–2009 zaczął się radykalizować. Stał się przeciwnikiem nowych trendów malijskich, takich jak większa równość pomiędzy mężczyznami i kobietami czy zawieranie małżeństw po 18. roku życia. W tym okresie spotkał także swojego mentora Iyada Ag Ghaly'ego, który miał wpływ na jego poglądy. Następnie głosił swoje radykalne poglądy za pośrednictwem mediów społecznościowych, takich jak Facebook czy WhatsApp. P. Le Roux, *Confronting Central Mali's Extremist Threat*, 2019, <https://africacenter.org/spotlight/confronting-central-malis-extremist-threat/>, (18.08.2019).

¹⁸ T. Joscelyn, *Analysis: Al Qaeda groups reorganize in West Africa*, 2017, <https://www.longwarjournal.org/archives/2017/03/analysis-al-qaeda-groups-reorganize-in-west-africa.php>, (04.02.2019).

BURKINA FASO

Najważniejszym ugrupowaniem, stanowiącym zagrożenie i stojącym za większością działań zbrojnych na terenie Burkina Faso, jest założona przez kleryka z Sou Malama Ibrahima Dicko¹⁹ organizacja Ansarul Islam. Głównym terenem jej działania jest znajdująca się na północy kraju prowincja Soum. Na początku swojej działalności grupa manifestowała swój sprzeciw przeciwko istniejącemu tam porządkowi społecznemu. Malam promował równość pomiędzy klasami społecznymi, kwestionował dominację tradycyjnej starszyny oraz monopolizację przywódców religijnych, wywodzących się z rodzin *marabu*. Oskarżał ich o dorabianie się kosztem społeczeństwa. Głoszone hasła pozwoliły mu zdobyć popularność wśród szerokich rzesz, głównie młodzieży i społecznie wykluczonych warstw społecznych. Kiedy jednak sięgnął po metody siłowe, utracił wiele z wcześniejszego poparcia. Mimo to wpływy, które mu pozostały, wystarczyły do prowadzenia umiarkowanych działań partyzanckich, skierowanych przeciwko władzom lokalnym i krajowym. Ansarul Islam jest ruchem w równym stopniu społecznym i religijnym. Grupa sprzeciwia się bardziej tradycyjnym wierzeniom i tradycji niż nowoczesności. Wykorzystuje islam, aby wzmocnić swój opór przeciwko systemowi społecznemu, który rodzi sprzeciw i frustrację²⁰. Próbuje także wzbudzić przekonanie, że ma związki z grupami zbrojnymi na Sahelu.

Mapa 3. Sytuacja bezpieczeństwa na Sahelu w 2014 r.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://africacenter.org/wp-content/uploads/2019/02/Sahel-MIG-animation-printable.pdf>.

¹⁹ Jego prawdziwe imię to Boureima Dicko.

²⁰ *The Social Roots of Jihadist Violence in Burkina Faso's North*, Report 254, Africa, 2017, <https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/burkina-faso/254-social-roots-jihadist-violence-burkina-fasos-north>, (04.07.2019).

Konflikt w Mali spotęgował problemy w Burkina Faso poprzez obecność zewnętrznych grup islamskich i ich współpracę z Ansarul Islam. Pogorszenie się sytuacji bezpieczeństwa w Burkina Faso ma też bezpośredni związek z odejściem ze stanowiska byłego prezydenta Blaise'a Compaoré. Już w 2013 r. w swoim Raporcie nr 205 „Africa. International Crisis Group” zauważył on, że zmiana na stanowisku prezydenta w Burkina Faso może pogorszyć sytuację bezpieczeństwa tego kraju. Po wybuchu wojny w Mali 2012 r. sytuacja bezpieczeństwa w Mali i sąsiadującym Nigrze uległa pogorszeniu. W Burkina Faso działo się lepiej ze względu na sprawny aparat bezpieczeństwa tego państwa. Przez lata władzy prezydent był też swego rodzaju mediatorem pomiędzy Zachodem a regionalnymi graczami w kwestii rozwiązywania konfliktów²¹.

Odejście Blaise'a Compaoré ze stanowiska w październiku 2014 r. zdestabilizowało cały system służb specjalnych i bezpieczeństwa w kraju. Służby wywiadowcze były oparte bardziej na wzajemnych kontaktach niż na instytucjach. Utworzone w 2015 r. nowe służby – *The National Intelligence Agency* (ANR) – nie osiągnęły jeszcze odpowiedniego poziomu operacyjnego i stanowiły pierwszy krok w procesie centralizacji wywiadu. Sytuację państwa pogorszyło także rozwiązanie prezydenckiego pułku bezpieczeństwa – *The Presidential Security Regiment* (RSP)²².

Na przełomie lat 2016 i 2017 liczba ataków terrorystycznych w Soum znacznie wzrosła, co sprawiało wrażenie utraty panowania nad bezpieczeństwem w tym regionie. Wiosną 2017 r. siły bezpieczeństwa zaczęły odzyskiwać kontrolę, ale nie były w stanie wyeliminować zagrożenia. W dalszym ciągu liczba ataków na wybrane cele wzrastała²³.

Do problemów z Ansarul Islam na północy, które angażują duży kontyngent sił zbrojnych, dochodzą problemy na wschodzie, przy czym nie do końca znani są główni aktorzy nowego miejsca zapalnego. Dodatkowo JNIM, aktywny głównie na Sahelu, dokonuje penetracji i ataków także w stolicy Burkina Faso – Wagadugu. Niektóre tereny na północy i wschodzie są całkowicie poza kontrolą rządu Burkina Faso. Co więcej, postępowanie armii – czyli typowe, nieformalne aresztowania, pobicia itp. – tylko podgrzewają konflikt. 31 grudnia 2018 r. prezydent Burkina Faso, Roch Marc Christian Kaboré, z powodu braku bezpieczeństwa ogłosił stan alarmowy w 14 z 45 prowincji kraju. W związku z cięciami socjalnych wydatków na rzecz armii, która musi walczyć z rebeliantami w stolicy wybuchły demonstracje. 21 stycznia prezydent Kaboré wyznaczył nowego premiera, który ma mu pomóc w wygraniu kolejnej tury w czasie wyborów w 2020 r.²⁴

²¹ *Burkina Faso: With or Without Compaoré, Times of Uncertainty*, Report 205, Africa, 2013, <https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/burkina-faso/burkina-faso-or-without-compaore-times-uncertainty>, (04.07.2019).

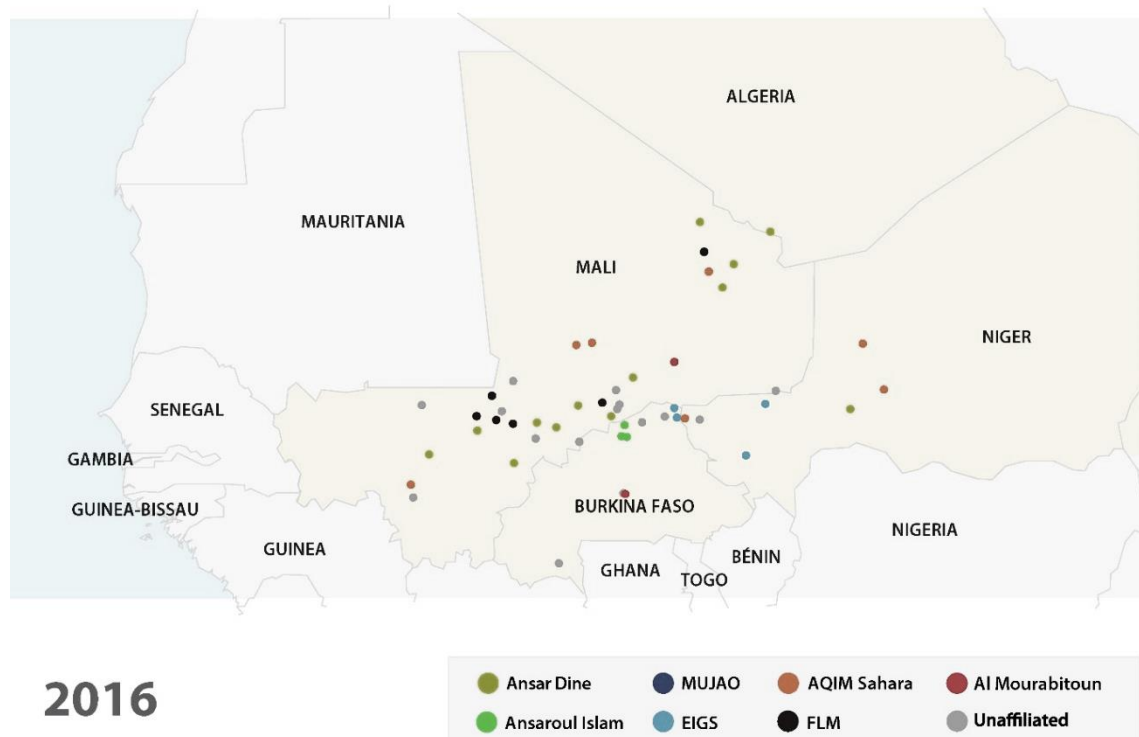
²² *The Regiment de Securite Presidentielle* (RSP) stanowił najlepszą jednostkę wojskową Burkina Faso, której zadaniem było zbudowanie i utrzymanie kordonu wokół prezydenta. Regiment liczył od 600 do 800 żołnierzy. *The Social Roots...*, op. cit.

²³ Ibidem.

²⁴ *Tackling Burkina Faso's Insurgencies and Unrest*, 2019, <https://www.crisisgroup.org/africa/sahel/burkina-faso/tackling-burkina-fasos-insurgencies-and-unrest>, (02.07.2019).

VIOLENT EVENTS LINKED TO MILITANT ISLAMIST GROUPS IN THE SAHEL

Mapa 4. Sytuacja bezpieczeństwa na Sahelu w 2016 r.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://africacenter.org/wp-content/uploads/2019/02/Sahel-MIG-animation-printable.pdf>.

Liczba ataków w Burkina Faso rosła z każdym miesiącem 2018 r. Po raz pierwszy od odzyskania niepodległości rząd utracił kontrolę nad częścią terytorium kraju. W niektórych północnych rejonach ze względu na zagrożenie nie działają sądy, a policjanci nie opuszczają swoich posterunków i nie patrolują przydzielonych obszarów, ponieważ jest to zbyt niebezpieczne²⁵.

DZIAŁANIA MILITARNE PAŃSTW SAHELU I ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWYCH

W związku z pogarszającą się sytuacją bezpieczeństwa na Sahelu rośnie zaangażowanie organizacji międzynarodowych w regionie. W dalszym ciągu największa z nich to misja ONZ – MINUSMA (*The United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali*), która została ustanowiona przez Radę Bezpieczeństwa ONZ rezolucją numer 2100 z 25 kwietnia 2013 r. Jej celem jest zapewnienie bezpieczeństwa zmianom politycznym mającym ustabilizować sytuację w Mali. W misję MINUSM-y zaangażowanych jest 57 państw, w tym Burkina Faso, Czad, Bangladesz, Senegal, Egipt, Togo, Niger, Gwinea, Niemcy i Chiny. Do 2019 r. żołnierze rozmieszczeni byli w trzynastu bazach w ramach trzech sektorów,

²⁵ *Ibidem*.

z dowództwem głównym położonym w Bamako. Sektor północny obejmował Kidal, Tessalit, Aguelhoc; sektor wschodni – Gao, Ménakę, Ansongo; sektor zachodni – Timbuktu, Diabaly, Douentze, Goundam, Gossi, Mopti, Sevare. Od 2013 r. do kwietnia 2019 r. w ramach MINUSMA-y zginęło 191 żołnierzy, co czyni ją najbardziej śmiertelnością misją ONZ na świecie²⁶. 28 czerwca 2019 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ kolejny raz przedłużyła o rok misję MINUSMA i utrzymała jej wielkość na poziomie 13 289 żołnierzy i 1920 policjantów. Zanim mandat został przedłużony, MINUSMA ustanowiła sektor centralny z dowództwem w Mopti²⁷.

Najbardziej skutecznymi wojskami w regionie są siły francuskie, działające w ramach operacji Barkhane. Siły te, noszące początkowo nazwę Operation Serval, zostały przerzucone w związku z ofensywą islamistów na południe Mali w styczniu 2013 r. Transformacji uległy w sierpniu 2014 r., zmieniając nazwę na Operation Barkhane, licząc obecnie 4500 żołnierzy działających w rejonie Sahelu. Budżet misji to 797 mln USD rocznie. Trzy główne bazy to N'Djamena w Czadzie, gdzie jest zlokalizowane dowództwo misji, Gao w Mali i Niamey w Nigrze. W październiku 2018 r., na prośbę Burkina Faso, teren operacji został rozszerzony o ten kraj²⁸. Do 2019 r. dwa główne rejony operowania tych sił to granica pomiędzy Mali i Nigrem – The Liptako, oraz granica Mali i Burkina Faso – The Gourma. Miejsca te są strategicznie istotne ze względu na wykorzystywanie ich przez grupy zbrojne do przechodzenia pomiędzy tymi państwami²⁹. W kwietniu 2019 r. siły Barkhane rozpoczęły budowę nowej bazy w Gossi, uczestniczą także w wielu operacjach współpracując z siłami malijskimi i Burkinabe. Pomimo obecności sił francuskich sukcesy tych wspólnych operacji są bardzo ograniczone. Grupy JNIM, ISGS czy Ansarul Islam unikają bezpośrednich starć. Stosują typową taktykę partyzancką, która polega na tym, że po dokonaniu ataku na wybrane punkty czy bazy wycofują się, często mieszając się z ludnością cywilną.

Kolejnym ważnym graczem, mającym poprawić sytuację bezpieczeństwa w regionie, są siły G5 Sahel. Zostały ustanowione w 2014 r. na podstawie porozumienia zawartego pomiędzy Burkina Faso, Czadem, Mali, Mauretanią i Nigrem. Celem ich utworzenia było umacnianie współpracy ekonomicznej i bezpieczeństwa w Sahelu, a także radzenie sobie z wyzwaniami bezpieczeństwa ze strony grup islamskich. W 2017 r. utworzono wspólne połączone dowództwo FC-G5S – G5 Sahel Joint Force, z kwaterą początkowo zlokalizowaną w centralnej Mali w Sevare. Zasadniczymi celami sił G5 są:

- zwalczanie terroryzmu, przemytu narkotyków i ludzi;
- udział w odbudowie struktur państwa nad niektórymi regionami;

²⁶ *A Review of Major Regional Security Efforts in the Sahel*, 2019, <https://africacenter.org/spotlight/review-regional-security-efforts-sahel/>, (01.04.2019).

²⁷ *West Africa: shifting strategies in the Sahel*, 2019, <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2019/10/csdp-west-africa-sahel>, (15.01.2020).

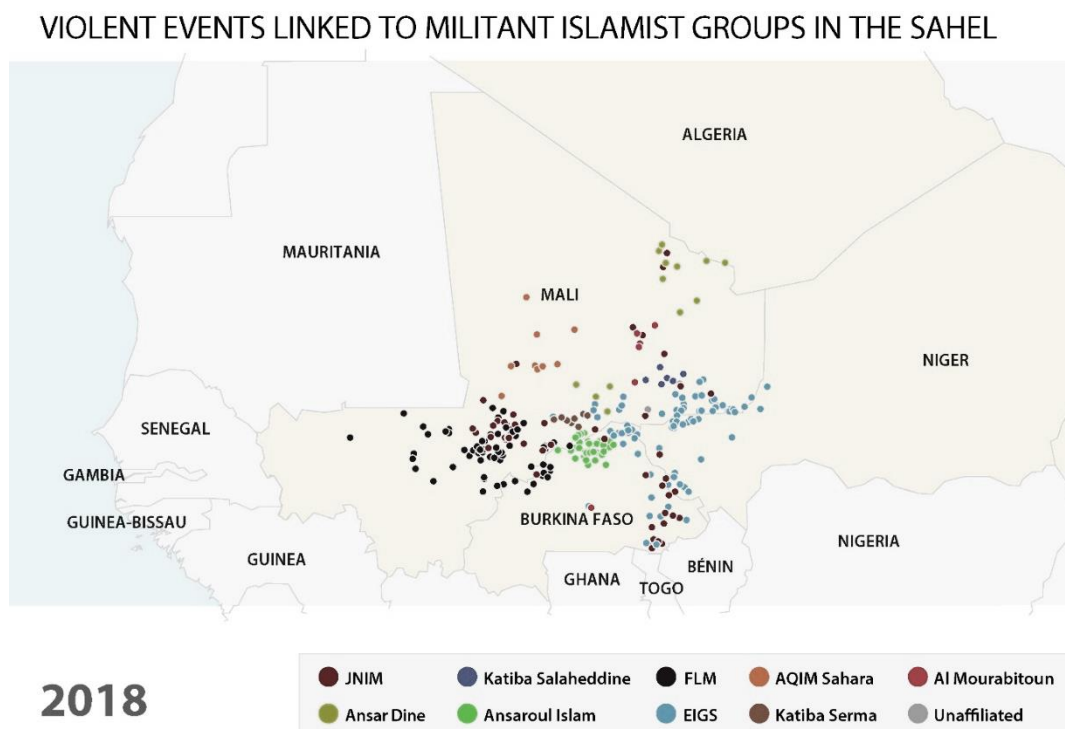
²⁸ *A Review of Major Regional Security...*, *op. cit.*

²⁹ Grupy ISGS, JNIM i Ansarul Islam używają ich do przemieszczania się na północ Burkina Faso i zachód Nigru. Od 2016 r. wykorzystują w tym celu rejony, które nie są kontrolowane przez siły rządowe czy międzynarodowe. Dokonują ataków, a następnie wycofują się do swoich baz w Mali, przy okazji zaopatrując się w broń i amunicję. *West Africa...*, *op. cit.*

- stworzenie warunków dla powrotu uchodźców i uciekinierów;
- prowadzenie pomocy humanitarnej i dostarczenie pomocy osobom dotkniętym kryzysem;
- udział we wprowadzaniu strategii rozwoju w całym regionie G5 Sahel.

G5 Sahel kontroluje rejon o powierzchni 5 mln km². Cały rejon jest podzielony na trzy sektory: zachodni, centralny i wschodni. W każdym z nich mają docelowo operować po dwa – trzy bataliony, każdy po 650 żołnierzy, w sumie 5000 żołnierzy³⁰.

Niestety od początku formowanie sił G5 Sahel było bardzo problematyczne, co wynikało głównie z braku chętnych do poniesienia kosztów ich działania. Siły G5 Sahel miały pomóc nie tylko w walce z terroryzmem, lecz także w zatrzymaniu napływu imigrantów do Europy, głównie przez Libię. Od 2014 r. tylko na Saharze, w trakcie próby jej przekroczenia, zmarło 30 000 ludzi, a kolejne 10 000 utonęło w Morzu Śródziemnym. Pomysł utworzenia ponadnarodowych sił bardzo mocno wspierają Francja i Włochy. Sprzeciwiały się temu początkowo USA, które nie chciały zgodzić się na finansowanie tych sił przez ONZ. Jednym z powodów, dla których USA zmieniły podejście do bezpieczeństwa w tym regionie, był prawdopodobnie atak na siły amerykańskie w Nigrze w październiku 2017 r., w wyniku którego śmierć poniosło czterech amerykańskich żołnierzy³¹.

Mapa 5. Sytuacja bezpieczeństwa na Sahelu w 2018 r.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://africacenter.org/wp-content/uploads/2019/02/Sahel-MIG-animation-printable.pdf>.

³⁰ *A Review of Major Regional Security...*, op. cit.

³¹ P. Wintour, *New \$400m army to fight human traffickers and terrorists faces UN moment of truth*, 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/30/new-400m-army-to-fight-human-traffickers-and-terrorists-faces-un-moment-of-truth>, (12.05.2019).

Pomimo powołania sił G5 Sahel Joint Force w lipcu 2017 r. ich skuteczność i aktywność są niewielkie, co wynika z niskiej zdolności operacyjnej. Początkowo siły prowadziły bardzo ograniczone działania – zmieniło się to dopiero od 2019 r., tj. od ataku JNIM na ich dowództwo w Sevare 29 czerwca 2018 r. Większość operacji to połączone działania dwóch stron, na zasadach osobnych porozumień pomiędzy Mali, Burkina Faso, Nigrem i Francją. Francja i Niemcy ogłosiły chęć wzmocnienia i rozszerzenia wsparcia dla G5 Sahel poprzez utworzenie nowej platformy – *The Partnership for Stability and Security in the Sahel* (P3S) – oraz większe zaangażowanie państw Wspólnoty Gospodarczej Państw Afryki Zachodniej (ECOWAS – *The Economic Community of West Africa States*). Państwa ECOWAS dyskutowały potencjalną aktywację dyżurów ich sił i wsparcie miliardem dolarów w latach 2020–2024³².

Dodatkowo wsparcie szkoleniowe dla Sahelu zapewnia Unia Europejska, która w ramach Europejskiej Misji Szkoleniowej Mali (EUTM – *European Training Mission Mali*), *EU Capacity Building Mission in Mali* (EUCAP Sahel Mali) oraz *EU Capacity Building Mission in Niger* (EUCAP Sahel Niger) zapewnia szkolenie dla sił zbrojnych armii malijskiej. Oferuje także szkolenie i doradztwo dla policji, żandarmerii i National Guard Mali i Nigru w celu wsparcia procesu reform w systemie bezpieczeństwa państwa. Ich efektem ma być poprawa zdolności operacyjnych i systemu dowodzenia, wzmocnienie systemu sprawiedliwości i administracji przed wysłaniem ich w rejony zapalne oraz wzmocnienie regionalnej i międzynarodowej kooperacji na Sahelu przeciwko terroryzmowi i przestępczości zorganizowanej³³. W listopadzie 2019 r. Unia Europejska przekazała siłom Burkinabe cztery transportery opancerzone typu Bastion i obiecała dwa kolejne. Brak odpowiedniego wyposażenia jest jednym z najbardziej dokuczliwych mankamentów w walce z grupami zbrojnymi. Dodatkowym wsparciem ma być również pomoc finansowa w celu utworzenia sił zbrojnych, zakupu pojazdów czy wyposażenia komunikacyjnego³⁴.

AKTUALNA SYTUACJA BEZPIECZEŃSTWA W REJONIE SAHELU

Pomimo wysiłków państw Sahelu oraz środowiska międzynarodowego sytuacja bezpieczeństwa w tym rejonie ulega dramatycznemu pogorszeniu. W przypadku Mali konflikt początkowo toczył się głównie na północy kraju, ale z czasem przeniósł się na inne regiony, zwiększając tym samym poziom zagrożenia w centrum kraju. W 2018 r. 500 cywilów straciło życie, a 60 000 osób musiało opuścić swoje domostwa. Tylko w regionie Mopti 972 000 ludzi wymaga pomocy humanitarnej. MLF w 2018 r. odpowiadał za jedną trzecią wszystkich aktów przemocy w Mali i za 63% w jej centralnych obszarach. Przez cały czas świetnie

³² *West Africa...*, *op. cit.*

³³ *A Review of Major Regional Security...*, *op. cit.*

³⁴ *G5 Sahel: des blindés pour le bataillon burkinabè*, 2019, <https://sahelien.com/g5-sahel-des-blindés-pour-le-bataillon-burkinabè/>, (17.01.2020).

współpracował z innymi grupami. W jego szeregach walczy od kilkuset do kilku tysięcy ludzi, korzystających także z informatorów czy osób odpowiedzialnych za logistykę. MLF obecnie kontroluje dziesiątki wsi w centralnej Mali. Dla znawców tematu pogarszająca się sytuacja bezpieczeństwa w Mali nie jest przypadkowa. Jej centralne rejony są od lat bardzo zaniedbane ekonomicznie. Wystarczy spojrzeć na dane: w 2014 r. tylko 7% ludzi miało dostęp do prądu (przy średniej 23%), tylko 42% dzieci chodziło do szkoły podstawowej (przy 72% średniej krajowej). Powyższe tłumaczy, dlaczego tak łatwo znaleźć kandydatów na zamachowców-samobójców. Koszt młodego zamachowca to 1300 USD, co w tamtych warunkach stanowi fortunę³⁵.

Lider MLF przez cały czas grał na resentymentach pomiędzy Fulani (15% w strukturze narodowościowej Mali) a Bambara (35%) i Dogon (9%). Grupy te walczą ze sobą o dostęp do pastwisk. Dotyczy to szczególnie Fulani, którzy jako nomadowie wędrują w ich poszukiwaniu, wchodząc w konflikt z Bambara i Dogon, prowadzącymi osiadły tryb życia. Bambara i Dogonowie, mając poczucie opuszczenia przez rząd w Bamako, zaczynają się łączyć w grupy zbrojne, chcąc się zabezpieczyć przed islamistami, przy okazji oskarżając Fulani o współpracę z nimi. Nie jest to bezpodstawne, ponieważ islamiści werbuja Fulani, którzy, będąc ofiarami ataków ze strony wojska czy milicji Bambara i Dogon, coraz chętniej współpracują z grupami zbrojnymi. Islamiści doskonale rozgrywają te konflikty lokalne na swoją korzyść, oferując pasterzom Fulani lepsze życie³⁶.

MLF, budując swoją pozycję na fali oskarżeń o brak zapewnienia odpowiedniego poziomu usług ze strony rządu w Bamako, sam prowadził działania mające na celu usunięcie wszelkich struktur rządowych. Do roku 2018, poza usługami medycznymi, większość urzędników została wyrzucona. W Mopti i Segou zamknięto 478 szkół, co stanowiło 68% szkół Mopti. Dotyczyło to także policji, wojska, systemu sprawiedliwości. MLF w to miejsce wprowadził prawo islamskie, podatki zakat i represyjny kodeks dla kobiet. Pomimo tych radykalnych rozwiązań ludność przyjęła to często jako lepszą alternatywę dla skorumpowanych i opresyjnych państwowych rozwiązań. W centralnych rejonach, początkowo zaniedbanych na korzyść północy Mali, swoje działania prowadziły MINUSMA i G5 Sahel, aż do czasu ataku na siedzibę tych ostatnich 29 czerwca 2018 r. Zniszczenie infrastruktury spowodowało konieczność przeniesienia kwatery głównej G5 Sahel z Sevare do Bamako³⁷. Rok 2019 przyniósł bardzo duży wzrost przemocy. 17 marca 2019 r. JNIM zaatakował bazę sił malijskich, zabijając 26 żołnierzy. W odwecie główna milicja Dogonów (Dan Na Ambassagou) zabiła 160 Fulani w centralnej Mali. W czerwcu prawdopodobnie Fulani zabili 70 ludzi w dwóch atakach na wioski Dogonów³⁸.

The Macina Liberation Front jest aktywny nie tylko w Mali, lecz także zachodnim Nigrze oraz północnych rejonach Burkina Faso. W Burkina Faso pełnowymiarowy konflikt

³⁵ P. Le Roux, *Confronting Central Mali's...*, *op. cit.*

³⁶ F. Berger, *Jihadist violence and communal divisions...*, *op. cit.*

³⁷ P. Le Roux, *Confronting Central Mali's...*, *op. cit.*

³⁸ F. Berger, *Jihadist violence and communal divisions...*, *op. cit.*

ewoluował z pojedynczych aktów przemocy. Po raz pierwszy od odzyskania niepodległości w 1960 r. Burkina Faso utraciła kontrolę nad częścią swojego terytorium. Organizacje ISGS i JNIM wspólnie z Ansarul Islam dominują nad północnymi rejonami i wschodnimi krańcami Burkina Faso³⁹. 31 grudnia 2018 r. prezydent ogłosił stan zagrożenia na terenie 14 prowincji kraju: Kossi, Sourou, Koulpélogo, Gnagna, Gourma, Komandjari, Kompienga, Tapoa, KénéDougou, Loroum, Oudalan, Séno, Soum i Yagha⁴⁰.

9 stycznia 2020 r. w trakcie ataku islamistów na bazę wojskową w Nigrze śmierć poniosło 89 żołnierzy nigeryjskich. Jeszcze tego samego dnia przedstawiciel rządu Nigru twierdził, że zginęło tylko 25 żołnierzy. Do ataku doszło na zachodzie Nigru w mieście Chinagodrar⁴¹. Ostateczna liczba ofiar może być większa, ponieważ część z nich była grzebana natychmiast po śmierci, jeszcze na miejscu ataku. Napastnicy zostali wypłoszeni przez francuskie lotnictwo, w przeciwnym razie mogłoby zginąć jeszcze więcej osób⁴². Według tłumaczenia SITE Intelligence Group do ataku na żołnierzy Nigru przyznała się grupa związana z państwem islamskim, tj. ISGS, która oświadczyła, że w trakcie rajdu na bazę sił zbrojnych Nigru zginęło ponad 100 żołnierzy, a wielu zostało rannych. Po ataku stanowisko stracił szef sztabu generalnego Nigru, gen. Ahmed Mohamed. Zapłacił za to, że w trakcie tylko dwóch ataków na bazy wojskowe życie straciło 160 żołnierzy, a dziesiątki innych zostało rannych. Odchodzący generał pełnił swoje obowiązki przez ponad dwa lata. Nowym szefem sztabu generalnego został gen. bryg. Salifou Modi, były attaché wojskowy Nigru w Niemczech. W związku z ostatnimi stratami armia Nigru rozpoczęła nową ofensywę przeciwko ISGS⁴³.

Atak w Chinagodrar to kolejny tak śmiertelny zamach na siły zbrojne Nigru, do którego doszło niespełna miesiąc od zdarzenia w Inates w grudniu 2019 r. Wtedy to grupa powiązana z IS, tj. Państwem Islamskim Wielkiej Sahary (ISGS – *Islamic State in the Greater Sahara*)⁴⁴, zabiła 71 żołnierzy Nigru. Była to najbardziej śmiertelna ofensywa od wielu lat⁴⁵.

Do ataku na posterunek wojskowy 10 grudnia 2019 r. w Inates doszło kilka dni przed spotkaniem we Francji, gdzie prezydent Francji E. Macron miał rozmawiać z liderami Mali, Nigru i Burkina Faso na temat przyszłości wojsk francuskich na Sahelu. Napastnicy

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Burkina Faso: le mauvais signal du Quai d'Orsay*, 2019, https://www.lepoint.fr/afrique/burkina-faso-le-mauvais-signal-du-quai-d-orsay-20-11-2019-2348660_3826.php, (17.01.2020).

⁴¹ *Islamic State claims responsibility for Niger army base attack*, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-niger-security/islamic-state-claims-responsibility-for-niger-army-base-attack-idUSKBN1ZD1ZZ>, (14.01.2020).

⁴² M. Aksar, *Niger army base attack death toll rises to at least 89: security sources*, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-niger-security/niger-army-base-attack-death-toll-rises-to-at-least-89-security-sources-idUSKBN1ZA0TH>, (12.01.2020).

⁴³ *Niger fires army chief following deadly attacks on military bases*, 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/niger-fires-army-chief-deadly-attacks-military-bases-200114054036439.html>, (14.01.2020).

⁴⁴ Grupa założona w maju 2015 r. przez Abu Walida al-Sahrawiego, byłego członka MUJAO, która weszła w skład al-Murabitoon. Grupa działała zarówno w Mali, Nigrze, jak i Burkina Faso. F. Berger, *Jihadist violence and communal divisions...*, *op. cit.*

⁴⁵ *Death toll in Niger army base attack 'rises to 89'*, 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/death-toll-niger-army-base-attack-rises-89-200112050947816.html>, (12.01.2020); także: M. Aksar, *Niger Army Base Attack...*, *op. cit.*

przede wszystkim zniszczyli środki łączności, co miało uniemożliwić wezwanie wsparcia⁴⁶. Do samobójczych ataków wykorzystali motocykle, moździerze oraz kilka samochodów wypełnionych materiałem wybuchowym. Baza została na pewien czas opanowana przez napastników, a następnie odbita przez wysłane siły nigeryjskie. Zanim jednak atakujący opuścili bazę, przejęli wiele egzemplarzy broni, amunicji oraz 16 samochodów⁴⁷. Według oświadczenia przedstawiciela Państwa Islamskiego w trakcie ataku śmierć miało ponieść ponad 100 żołnierzy, a wielu innych odnieść rany. Po tym zdarzeniu siły zbrojne Nigru rozpoczęły kontratak przy wykorzystaniu batalionu wyszkolonego przez siły amerykańskie. Doszło do niego 48 km od Ouallam, gdzie dwa lata wcześniej śmierć poniosło czterech Amerykanów⁴⁸ oraz pięciu żołnierzy Nigru⁴⁹. W trakcie walk zginęło także wielu napastników. Według przedstawiciela rządu Nigru miało ich być 57. W związku z tym zdarzeniem prezydent Nigru Issoufa Mahamadou musiał skrócić swoją wizytę w Egipcie⁵⁰.

Liczba ofiar w Nigrze w zeszłym roku wrosła czterokrotnie, osiągając – według ACLED (*The Armed Conflict Location & Event Data Project*) – liczbę 400 osób⁵¹.

Podsumowując, począwszy od 2016 r. co roku liczba zamachów w rejonie Sahelu podwaja się, tj. od 90 w 2016 r. do 194 w 2017 r. i 465 w 2018 r. Ofiar w tym czasie było odpowiednio 218, 529 i 1110. Przemoc w stosunku do cywilów także rosła – z 18 incydentów w 2016 r., poprzez 39 w 2017 r., do 160 w 2018 r. 34% ataków islamistów w Sahelu skierowanych jest przeciwko ludności cywilnej. Z wszystkich zamachów, które przeprowadzono w Sahelu, 64% zdarzyło się w Mali. Ponad połowa wszystkich zamachów miała związek z JNIM (*Jama'at Nusrat al Islam wal Muslimin*), z czego MLF odpowiadał za 40% ataków, ISGS – za 26%, Ansarul Islam natomiast – za 15% (dotyczy to roku 2018).

Burkina Faso z sukcesem przez długi czas unikało islamskiego terroryzmu. Niestety w ciągu ostatnich lat nastąpiło tam dramatyczne pogorszenie sytuacji: z 3 zamachów w 2015 r., 12 – w 2016 r., 29 – w 2017 r. do 137 w 2018 r. Każda z grup operuje w swoim rejonie odpowiedzialności i tak: JNIM – w centralnej i północnej Mali, Ansarul Islam – w rejonie wokół Djibo w Burkina Faso, ISGS – na granicy Mali z Nigrem, natomiast JNIM i ISGS – na wschodzie Burkina Faso. Do 2012 r. tylko AQIM operowała w rejonie w Mali, po tym czasie do 2018 r. ponad 10 grup było aktywnych w Mali, Nigrze i Burkina Faso⁵².

⁴⁶ J. Burke, *More than 70 soldiers feared killed in ambush in Niger*, 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/11/more-than-70-soldiers-feared-killed-in-ambush-in-niger>, (12.01.2020).

⁴⁷ C. Weiss, *Islamic State kills dozens of soldiers in Niger*, 2019, <https://www.longwarjournal.org/archives/2019/12/islamic-state-kills-dozens-of-soldiers-in-niger.php>, (12.01.2020).

⁴⁸ Mieszany amerykańsko-nigeryjski patrol wpadł w zasadzkę przygotowaną przez grupę powiązaną z Państwem Islamskim ISGS. Więcej patrz: K. Danielewicz, *Sytuacja bezpieczeństwa w Mali...*, op. cit., s. 64–85.

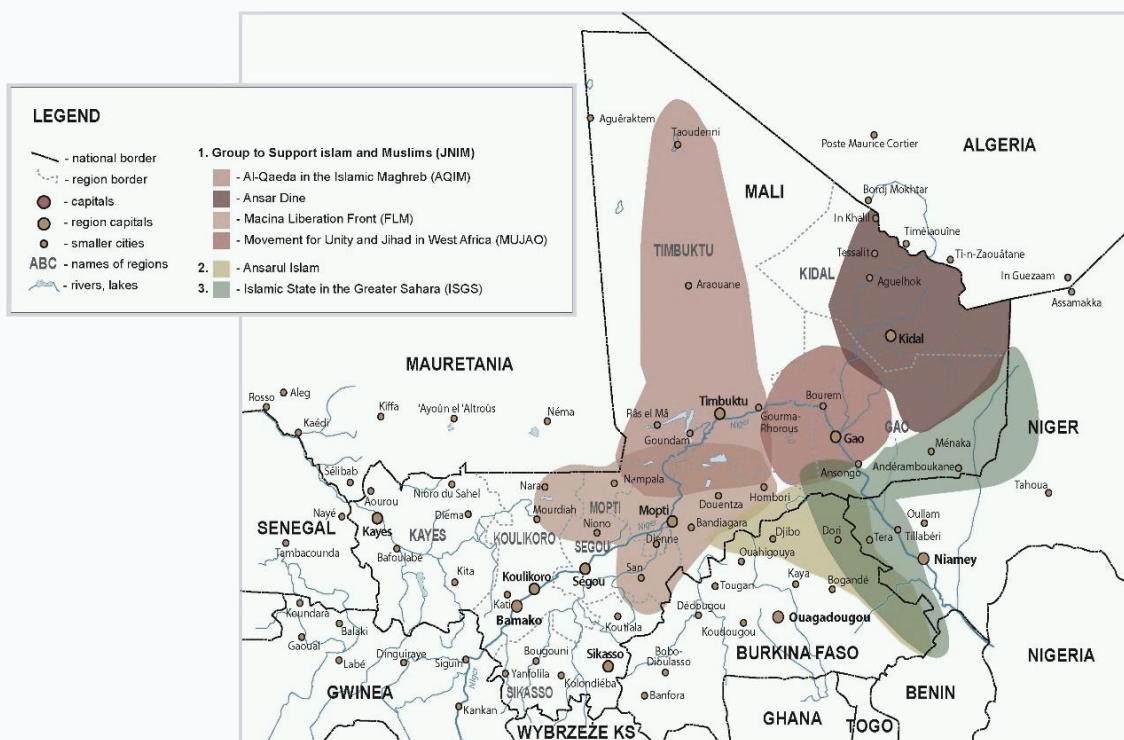
⁴⁹ M. Aksar, *Niger – Attaque d'Inatès: Au moins 70 militaires tués et des dizaines portés disparus*, <https://levenementniger.com/niger-attaque-dinates-au-moins-70-militaires-tues-et-des-dizaines-portes-disparus/>, (12.01.2020).

⁵⁰ M. Larson, *Niger – Attack On Military Camp Kills Dozens of Soldiers*, 2019, <https://allafrica.com/stories/201912120007.html>, (12.01.2020).

⁵¹ *Death toll in Niger army...*, op. cit.; także: M. Aksar, *Niger Army Base Attack...*, op. cit.

⁵² *The Complex and Growing Threat of Militant Islamist Groups in the Sahel*, 2019, <https://africacenter.org/spotlight/the-complex-and-growing-threat-of-militant-islamist-groups-in-the-sahel/>, (01.04.2018).

Rejony operowania ugrupowań zbrojnych na Sahelu

Mapa 6. Rejony operowania różnych grup zbrojnych w Mali, Burkina Faso i Nigerze.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2019/06/conflicts-in-mali>, 12.01.2020.

W przypadku JNIM i powiązanych z nim grup działających na Sahelu widać wyraźną eskalację działalności w 2018 r. W 2017 r. doszło do 144 zamachów (events), w 2018 – już do 322. Rośnie też liczba ofiar: z 366 w 2017 r. do 611 w 2018 r. Rok 2018 był także okresem wyraźnej ekspansji JNIM z północnej i centralnej Mali na Burkina Faso i Niger. W przypadku Burkina Faso JNIM i ISGS zwiększają swoją aktywność – z 24 zamachów w 2017 r. do 136 w 2018 r. W Nigerze ci sami aktorzy spowodowali 5 zdarzeń w 2017 r., ale w 2018 już 29⁵³.

Pomiędzy listopadem 2018 r. a marcem 2019 r., tj. w ciągu pięciu miesięcy, według ACLED (*The Armed Conflict Location & Event Data Project*) nastąpił gwałtowny wzrost poziomu przemocy w rejonie Sahelu oraz liczby ofiar śmiertelnych. Zginęło tam prawie 5000 osób, zanotowano także 1200 incydentów związanych z przemocą. Stanowi to wzrost o 46% i 31% w porównaniu do tego samego okresu rok wcześniej. Ponad 2100 ofiar to cywile. Porównując z tym samym okresem rok wcześniej (od listopada 2018 r. do marca 2019 r.), liczba ataków skierowana przeciwko cywilom wzrosła o 7028% w Burkina Faso, 500% w Nigerze i 300% w Mali. Według ACLED pomiędzy 1 listopada 2018 r. a 23 marca 2019 r. w rejonie Sahelu śmierć poniosło 4776 osób. Tylko w lutym 2019 r. w trakcie 390 zdarzeń

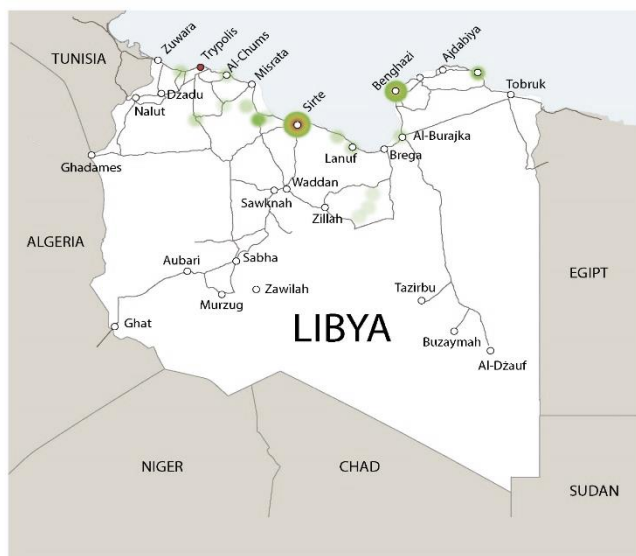
⁵³ *Progress and Setbacks in the Fight against African Militant Islamist Groups in 2018, 2019*, <https://africacenter.org/spotlight/progress-and-setbacks-in-the-fight-against-african-militant-islamist-groups-in-2018/>, (01.04.2019).

zabito 1068 osób. Doszło też do 724 zamachów na cywilów, co spowodowało 2151 ofiar. W Burkina Faso liczba incydentów pomiędzy grupami zbrojnymi wzrosła o 200% w porównaniu z 2017/2018 r. W Nigrze w ciągu pięciu miesięcy w wyniku walk pomiędzy ugrupowaniami zbrojnymi zabito 452 osoby (wzrost o 1574%). Liczba ofiar wzrosła również w wyniku operacji skierowanej przeciwko Boko Haram. Odnotowano też o 600% więcej zdarzeń przeciwko cywilom w porównaniu z 2017/2018 r. – 63 ataki i 78 ofiar (wzrost o 500%). W Mali było 145 incydentów zbrojnych skierowanych przeciwko cywilom, co skutkowało liczbą 547 ofiar. Był to wzrost liczby incydentów o 150% i o 311% liczby ofiar⁵⁴.

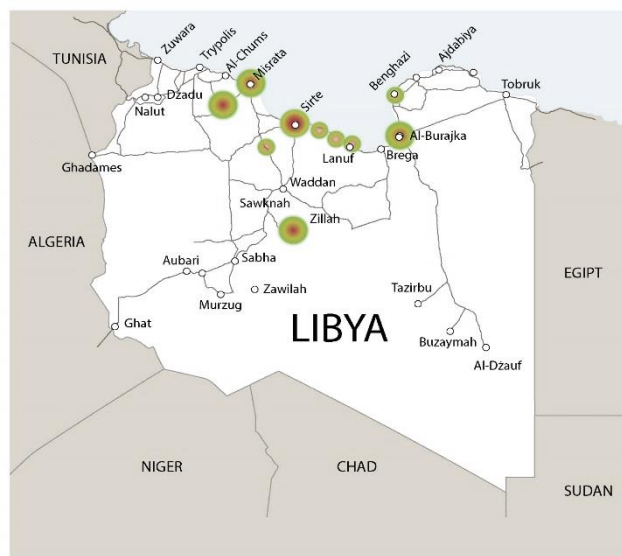
PERSPEKTYWY NA PRZYSZŁOŚĆ

Perspektywy rozwoju bezpieczeństwa na Sahelu wyglądają bardzo źle. Jednym z elementów mających na to wpływ są działania IS w Libii. Od 2016 r. sukcesywnie traciło ono kontrolę nad jej terytorium, przechodząc coraz bardziej do działań partyzanckich. Grupa staje się coraz bardziej aktywna w rejonie subsaharyjskim, a także między północą Libii a Sahelem, gdzie utrzymuje swoje kanały przemytowe. Obecnie IS kontroluje teren pomiędzy Sirte a Sahelem, co pozwala spokojnie szmuglować ludzi i towary w obie strony. IS dąży do atakowania głównie instytucji rządowych, uniemożliwiając odbudowę sprawnej administracji. Działa też na rzecz maksymalnego rozciągnięcia działań sił bezpieczeństwa⁵⁵.

2016

2017

Mapa 7 i 8. Rejony operowania Państwa Islamskiego w 2016 r. i 2017 r.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://ctc.usma.edu/islamic-states-revitalization-libya-post-2016-war-attrition/>.

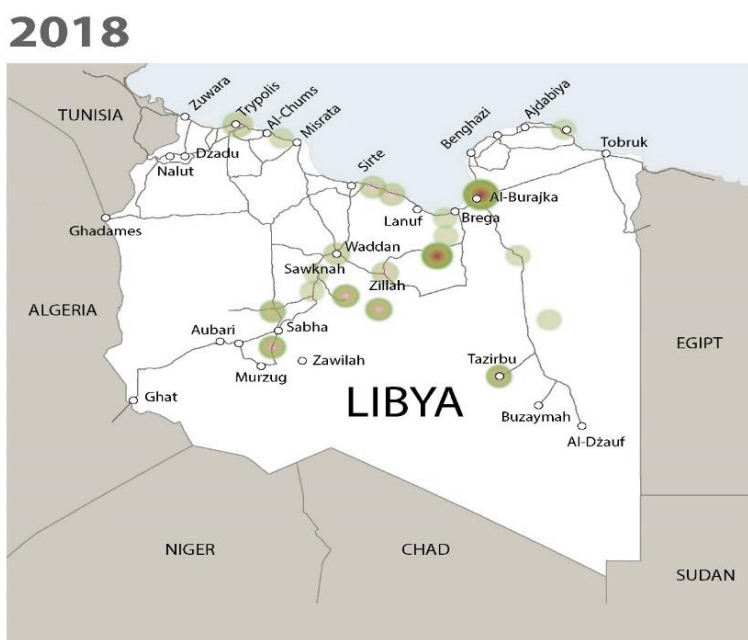
⁵⁴ S. Jones, *Press release: political violence skyrockets in the Sahel according to latest ACLED data*, <https://www.acleddata.com/2019/03/28/press-release-political-violence-skyrockets-in-the-sahel-according-to-latest-acled-data/>, (17.01.2020).

⁵⁵ L. Wilson, J. Pack, *The Islamic State's Revitalization in Libya and its Post-2016 War of Attrition*, 2019, Volume 12, Issue 3, <https://ctc.usma.edu/islamic-states-revitalization-libya-post-2016-war-attrition/>, (04.07.2019).

W połowie 2015 r. IS przejęło wpływy w Sirte, co zagroziło libijskim złożom ropy naftowej. W szczycie możliwości kontrolowało je samodzielnie, mając pod swoimi rozkazami 5000 ludzi z bronią. Sytuacja spowodowała podjęcie działań przez państwa zachodnie, mające na celu utworzenie uznanego rządu w Libii, który mógłby legalnie wydać zgodę na atakowanie z powietrza przez Stany Zjednoczone celów znajdujących się na terenie jej państwa. To skutkowało podpisaniem Skhirat Agreement w grudniu 2015 r. Po bardzo krótkim czasie premier GNA Fayez al-Serraj autoryzował uderzenia z powietrza przez koalicję. Kampania powietrzna rozpoczęła się 1 sierpnia 2016 r. Operacja połączona z powstaniem przeciwko IS, wywołanym brutalnością grupy, doprowadziła do wyeliminowania jej obecności w Sabratha i Derna. Do końca sierpnia 2016 r. grupa kontrolowała tylko tereny otaczające Sirte.

Samo Sirte zostało oczyszczone z IS 6 grudnia 2016 r. W trakcie walk o każdą ulicę i dzięki wsparciu z powietrza USA zabito ponad 500 ludzi należących do tej organizacji. Do stycznia 2017 r. w wyniku ataków z powietrza na terenie Libii śmierć poniosło kolejnych 80 islamistów. Według dostępnych danych w tamtym czasie liczebność IS spadła do 200 osób. Jeszcze przed ofensywą na Sirte IS przygotowało się na ewentualność utraty kontroli nad miastem. Ich plan zakładał rozśrodkowanie części sił na pustynię w celu prowadzenia działań partyzanckich. Miały się tym zająć służby specjalne IS – EMNI. Emir IS z Benghazi, Abu Mus'ab al-Farouq, opublikował oświadczenie, że lider Wilayat Tarabulus opuścił miasto i przygotował już warunki do odbudowy zdolności IS. IS po porażce 2016 r. prowadzi równoległe dwie kampanie, tj. atakowanie ważnych celów symbolizujących instytucję państwa oraz prowadzenie partyzantki na pustyni⁵⁶.

Mapa 9. Rejony operowania Państwa Islamskiego w 2017 r.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://ctc.usma.edu/islamic-states-revitalization-libya-post-2016-war-attribution/>.

⁵⁶ *Ibidem.*

Ataki na pustyni, polegające na taktyce „uderz i odskocz”, są realizowane z reguły przez grupy od 6 do 24 ludzi. Przygotowując ataki, ISIS wykorzystuje bezpieczne i sprzyjające społeczności lokalne w myśl taktyki Mao Tse-tunga, opisującej sposób prowadzenia skutecznej partyzantki. Polega to na równoległym atakowaniu przeciwnika, werbowaniu nowych ludzi, budowaniu lokalnych relacji i sojuszy oraz wewnętrznej struktury operacyjnej. Rozwój działań na południu wynika też z tego, że w rejonie Sirte ludność lokalna jest wrogo nastawiona do IS, pamiętając ich rządy pełne zbrodni i brutalności. IS w Libii zaczęło także zwracać uwagę na rozbudowę swojej sieci wywiadowczej w terenie, kluczowej do przygotowania i skutecznego przeprowadzenia operacji. W tym zakresie wyciągnięto wnioski po porażkach z lat 2014–2016, związanych z brakiem świadomości nastrojów lokalnej ludności, która zaczęła być wrogo nastawiona do organizacji w związku z brutalnością jej działań. W tym celu używana jest cała sieć informatorów w terenie. Zarówno kampania na północy, jak i na południu jest realizowana przy wykorzystaniu bardzo małych sił, ale za to dających duży efekt bojowy⁵⁷. Według niektórych źródeł plan rozwoju działalności w rejonie Libii i Sahelu miał omawiać w trakcie swojej wizyty szef służb specjalnych IS EMNI – Abu Muhammad al-Adnani, co oznacza, że IS się do tego świetnie przygotowało. EMNI przez lata zbierało doświadczenia i jest bardzo skuteczne w swoich działaniach, co nie wróży dobrze na przyszłość⁵⁸.

Oprócz wydarzeń w Libii negatywnie na bezpieczeństwo będzie także wpływała sytuacja socjalna na Sahelu. Sekretarz generalny ONZ António Guterres ostrzega, że region ten znajdzie się wkrótce w pułapce, na co złożą się bieda, brak bezpieczeństwa, zmiany klimatyczne i ogromny przyrost naturalny ludności. To wszystko zostanie wykorzystane przez islamistów do akcji werbunkowej i podpalania kolejnych regionów. Tony Blair powiedział w wywiadzie dla „The Guardian”: „Środki bezpieczeństwa same w sobie nie będą wystarczające. Globalnie należy zwrócić większą uwagę na wykorzenienie ideologii, oczywiście przy jednoczesnym wprowadzaniu spójnego planu dla Sahelu, który zbuduje instytucje i spowoduje, że rządy w regionie poradzą sobie z biedą, brakiem pracy i edukacji. Jeżeli państwa Sahelu będą kontynuowały obecny stan, powstanie duże ryzyko nowej fali konfliktu i ekstremizmu, który nie tylko zagrozi tym nacjom, lecz także wywoła falę emigracji i uchodźców w kierunku Europy”⁵⁹. Wystarczy spojrzeć na perspektywy przyrostu demograficznego w państwach tworzących G5 Sahel. Obecnie liczą one 78,4 mln ludzi, do 2030 r. przewiduje się wzrost do 118,2 mln, a do 2050 – do 204,6 mln, co daje wzrost o 250%. Zmiany klimatu i bieda będą stanowiły doskonałą pożywkę dla werbunku nowych ludzi w szeregi islamistów⁶⁰.

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ T. Joscelyn, *Jihadists in West Africa renew allegiance...*, *op. cit.*

⁵⁹ L. Wilson, J. Pack, *The Islamic State's Revitalization in Libya and its Post-2016 War of Attrition*, 2019, Volume 12, Issue 3, <https://ctc.usma.edu/islamic-states-revitalization-libya-post-2016-war-attrition/>, (04.07.2019).

⁶⁰ P. Wintour, *New \$400m army to fight human...*, *op. cit.*

13 stycznia 2020 r.⁶¹ we francuskim mieście Pau odbył się szczyt Francja – państwa G5 Sahel. Gośćmi prezydenta Francji Emmanuela Macrona było pięciu przywódców państw Sahelu: Ibrahim Boubacar Keita (Mali), Roch Marc Christian Kaboré (Burkina Faso), Mahamadou Issoufou (Nigru), Mohamed Ould Ghazouani (Mauretanii) oraz Idriss Deby (Czadu). Celem spotkania było przedyskutowanie strategii walki z grupami zbrojnymi oraz francuskiej obecności w regionie⁶². Prezydent Macron naciskał także, aby spotkanie w Pau zostało wykorzystane przez liderów państw Sahelu do publicznej deklaracji wsparcia dla obecności sił francuskich w regionie, której siły zbrojne są głównym kontrybutorem w walce z Al-Kaidą i Państwem Islamskim⁶³.

Podczas szczytu w Pau podjęto szereg istotnych decyzji, m.in. o utworzeniu jednego dowództwa sił francuskich i G5 Sahel oraz wysłaniu dodatkowych 220 żołnierzy francuskich w rejon Sahelu. Prezydent Francji miał zagrozić wycofaniem sił francuskich w przypadku braku jasnej politycznej deklaracji o poparciu ze strony przywódców państw Sahelu. Nowe dowództwo ma nosić nazwę *Coalition for the Sahel* i składać się z sił G5 Sahel, francuskich i ewentualnie innych w przyszłości. Zadaniem nowego dowództwa jest prowadzenie operacji połączonych, wspólne zbieranie i dzielenie się informacjami rozpoznawczymi oraz szybsza reakcja ze strony sił francuskich w rejonach granic Nigru, Mali i Burkina Faso, gdzie poziom ataków jest najwyższy. Prezydent Macron był sfrustrowany sytuacją, w której siły francuskie, pomimo swojego dużego wysiłku, odczuwają wzrost niechęci ze strony społeczeństw Sahelu w związku z brakiem sukcesów. 220 dodatkowych żołnierzy francuskich wspólnie z innymi żołnierzami, głównie europejskich sił specjalnych, rozpoczęło działania w lutym 2020 r. Unia Europejska i Francja obiecały także pomoc finansową dla państw Sahelu w wysokości 1,5 mld USD. Prezydenta Francji niepokoją także sprzeczne informacje z Waszyngtonu o możliwości wycofania się sił amerykańskich z tego regionu. Do tej pory Francuzi aktywnie korzystali z amerykańskiego wsparcia w zakresie dronów, informacji rozpoznawczych i logistyki⁶⁴.

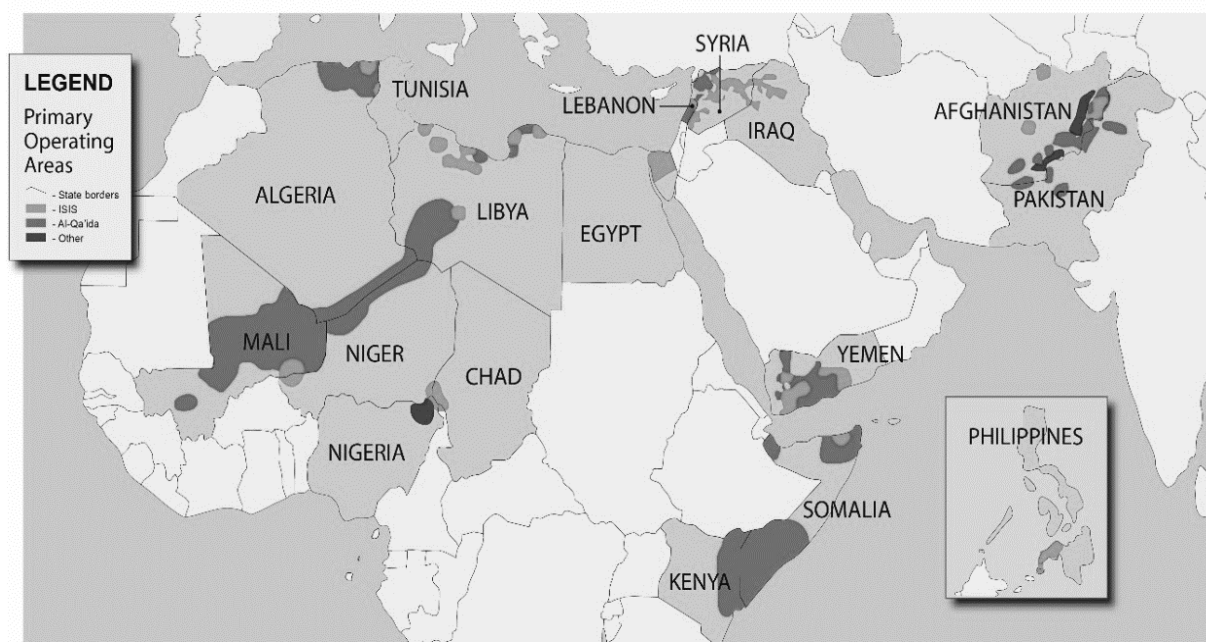
⁶¹ Spotkanie było pierwotnie planowane na grudzień 2019 r., ale ze względu na śmierć 71 żołnierzy Nigru w wyniku ataków islamistów zostało przeniesione.

⁶² *France's Macron to host G5 Sahel presidents in Pau*, 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/france-macron-g5-sahel-presidents-set-meet-pau-200113055206729.html>, (13.01.2020).

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *France, Sahel nations to bolster military cooperation*, 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/france-sahel-nations-bolster-military-cooperation-200113201039376.html>, (14.01.2020).

Rejony operowania sunnickich organizacji terrorystycznych od 2017 roku

Mapa 10. Rejony operowania sunnickich organizacji terrorystycznych od 2017 r.

Źródło: Opracowano na podstawie: <https://www.longwarjournal.org/archives/2018/02/analysis-isis-hasnt-been-defeated.php>.

Niestety wszystko wskazuje na to, że konflikt na Sahelu rozszerza się na kolejne państwa. W czerwcu 2019 r. w kościele w Ghanie na obszarze przygranicznym zatrzymano mężczyznę z bronią, który pochodził z Burkina Faso. Kilka dni później, według mediów Ghany, aresztowano innego uzbrojonego mężczyznę w miejscowości przy granicy z Burkina Faso. W maju 2019 r. poinformowano o zabiciu dwóch kierowców ciężarówek Ghany w rejonie granicy z Mali i Burkina Faso. Przed tymi zdarzeniami odbyło się spotkanie ze społecznościami chrześcijańskimi na temat sposobu ochrony kościołów. Swoboda przemieszczania się jest jednym z filarów i podstawowych zasad panujących w ECOWAS. Rzecznik policji Ghany David Eklu w wywiadzie dla „Al Jazeera” poinformował, że służby bezpieczeństwa podejmują niezbędne działania, aby uniemożliwić działania terrorystów na jej terenie, uświadomić społeczeństwu zagrożenia i wspólnie spowodować, aby Ghana nie była atrakcyjna dla terrorystów. W chwili obecnej uchodźcy szukający schronienia w Ghanie są tu mile widziani⁶⁵. Dodatkowo porwanie dwóch francuskich turystów na północy Beninu pokazuje, że grupy zbrojne mogą zagrażać innym państwom sąsiednim, tj. Wybrzeżu Kości Słoniowej, Togo i Beninowi⁶⁶.

⁶⁵ K. Gyamfi Asiedu, *As violence flares in Burkina Faso, refugees trickle into Ghana*, 2019, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/violence-flares-burkina-faso-refugees-trickle-ghana-190625083433423.html>, (30.06.2019).

⁶⁶ *West Africa: shifting strategies in the Sahel...*, op. cit.

PODSUMOWANIE

Podsumowując, można przyjąć, że sytuacja w państwach Sahelu będzie ulegała dalszemu pogorszeniu. Składają się na to następujące czynniki:

- organizacje terrorystyczne, pomimo pozornych różnic, potrafią ze sobą bardzo sprawnie współpracować. Doskonale znają środowisko i wykorzystują dla swoich celów wszelkie animozje wewnętrzne i międzynarodowościowe;
- siły MINUSM-y cały czas borykają się z problemami sprzętowymi i słabym rozpoznaniem sytuacji przeciwnika. Dodatkowo różnorodność zaangażowanych stron nie sprzyja sprawnej i skutecznej współpracy w celu realizacji przyjętych założeń;
- duży przyrost naturalny w połączeniu ze słabymi szansami realizacji aspiracji młodych ludzi stanowi doskonały potencjał werbunkowy dla organizacji terrorystycznych;
- szybka adaptacja form i metod walki terrorystów, sprawdzonych w innych rejonach świata, utrudnia sprawne przystosowanie się do nowych warunków głównych sił w Sahelu;
- ciągła rotacja żołnierzy sił międzynarodowych uniemożliwia poznanie środowiska konfliktu, co jest niezbędne do realizacji założonych celów;
- wysyłanie żołnierzy w obce rejony, których nie znają, powoduje tylko pogłębienie się konfliktu i obniża morale, co skutkuje bezprawnymi akcjami odwetowymi;
- bardzo niskie morale sił zbrojnych państw Sahelu, wynikające z przedłużającego się konfliktu i słabego systemu motywacji;
- grupy związane z dżihadem manipulują ludnością cywilną w celu wzniesienia wzajemnych walk i napięć. Powoduje to większą liczbę ofiar niż działania samych grup zbrojnych;
- rządy centralne pomagają lokalnym społecznościom w radzeniu sobie z zagrożeniem ze strony islamistów, uzbrajając je, co jeszcze bardziej pogarsza sytuację bezpieczeństwa i powoduje wzrost napięcia między mniejszościami;
- ludność cywilna często sama zwraca się do dżihadystów o pomoc w związku z brakiem wsparcia ze strony struktur rządowych. Islamiści często lepiej rozumieją lokalne zależności i problemy;
- ludność cywilna bardzo często staje się ofiarami sił zbrojnych swoich własnych państw, prowadzących operacje antyterrorystyczne. W Burkina Faso siły rządowe spowodowały trzy razy więcej ofiar śmiertelnych niż islamiści;
- największym wyzwaniem jest zapewnienie pomocy uchodźcom z rejonów objętych walkami, brak żywności oraz kryzys humanitarny. Ponad 5 mln ludzi wymaga pomocy humanitarnej, co ma wpływ na wzrost poziomu przemocy. Zagrożone jest także ich życie i własność;
- państwa zachodnie w większości skupiają się bardziej na doraźnym zabezpieczeniu swoich krajów przed napływem uchodźców i terrorystów niż na likwidacji warunków mających wpływ na eskalację konfliktu czy werbowaniu kolejnych ochotników w szeregi grup zbrojnych.

BIBLIOGRAFIA

- Aksar Moussa. 2019. Niger – Attaque d’Inatès: Au moins 70 militaires tués et des dizaines portés disparus. In <https://levenementniger.com/niger-attaque-dinates-au-moins-70-militaires-tues-et-des-dizaines-portes-disparus/>
- Aksar Moussa. 2020. Niger army base attack death toll rises to at least 89: security sources, „Reuters”. In <https://www.reuters.com/article/us-niger-security/niger-army-base-attack-death-toll-rises-to-at-least-89-security-sources-idUSKBN1ZA0TH>
- Berger Flore. 2019. Jihadist violence and communal divisions fuel worsening conflict in Mali and wider Sahel. W <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2019/06/conflicts-in-mali>
- Burke Jason. 2019. More than 70 soldiers feared killed in ambush in Niger. In <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/11/more-than-70-soldiers-feared-killed-in-ambush-in-niger>
- Burkina Faso: le mauvais signal du Quai d’Orsay. 2019. In https://www.lepoint.fr/afrique/burkina-faso-le-mauvais-signal-du-quai-d-orsay-20-11-2019-2348660_3826.php
- Burkina Faso: With or Without Compaoré, Times of Uncertainty. W International Crisis Group, Report 205, <https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/burkina-faso/burkina-faso-or-without-compaore-times-uncertainty>
- The Complex and Growing Threat of Militant Islamist Groups in the Sahel. 2019. In <https://africacenter.org/spotlight/the-complex-and-growing-threat-of-militant-islamist-groups-in-the-sahel/>
- Cristiani Dario. 2012. West Africa’s MOJWA Militants – Competition for al-Qaeda in the Islamic Maghreb? *Terrorism Monitor* 10 (7): 6-7, http://www.jamestown.org/uploads/media/TM_010_Issue07_02.pdf
- Daesh information campaign and its influence. 2016. NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga.
- Danielewicz Krzysztof. 2016. *Terroryzm w Afryce, Geneza oraz przebieg konfliktu w Mali w latach 2012-2014*. Oświęcim: Wyd. Napoleon.
- Danielewicz Krzysztof. 2018. Geneza powstania oraz ewolucja działalności terrorystycznej Al-Kaidy Islamskiego Magrebu (AQIM). W *Bezpieczeństwo a wyzwania współczesności*, red. G. Ciechanowski, M. Romańczuk, J. Pilżys, Szczecin, s. 59–76
- Danielewicz Krzysztof. 2019. „Sytuacja bezpieczeństwa w Mali w latach 2015–2018”. *Przegląd Geopolityczny* 28: 64–85
- Death toll in Niger army base attack ‘rises to 89’. 2020. In <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/death-toll-niger-army-base-attack-rises-89-200112050947816.html>
- France, Sahel nations to bolster military cooperation. 2020. In <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/france-sahel-nations-bolster-military-cooperation-200113201039376.html>
- France’s Macron to host G5 Sahel presidents in Pau. 2020. In <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/france-macron-g5-sahel-presidents-set-meet-pau-200113055206729.html>
- G5 Sahel: des blindés pour le bataillon burkinabè. 2019. In <https://sahelien.com/g5-sahel-des-blindes-pour-le-bataillon-burkinabe/>

- Gyamfi Asiedu Kwasi. 2019. As violence flares in Burkina Faso, refugees trickle into Ghana. In <https://www.aljazeera.com/indepth/features/violence-flares-burkina-faso-refugees-trickle-ghana-190625083433423.html>
- Islamic State claims responsibility for Niger army base attack. 2020. In <https://www.reuters.com/article/us-niger-security/islamic-state-claims-responsibility-for-niger-army-base-attack-idUSKBN1ZD1ZZ>
- Jones Sam. 2019. Press release: political violence skyrockets in the Sahel according to latest ACLED data. In <https://www.acleddata.com/2019/03/28/press-release-political-violence-skyrockets-in-the-sahel-according-to-latest-aced-data/>
- Joscelyn Thomas, Weiss Caleb. 2016. Islamic State recognizes oath of allegiance from jihadists in Mali, In <http://www.longwarjournal.org/archives/2016/10/islamic-state-recognizes-oath-of-allegiance-from-jihadists-in-west-africa.php>
- Joscelyn Thomas. 2017. Analysis: Al Qaeda groups reorganize in West Africa. In <https://www.longwarjournal.org/archives/2017/03/analysis-al-qaeda-groups-reorganize-in-west-africa.php>
- Joscelyn Thomas. 2019. Jihadists in West Africa renew allegiance to Abu Bakr al-Baghdadi. In <https://www.longwarjournal.org/archives/2019/06/jihadists-in-west-africa-renew-allegiance-to-abu-bakr-al-baghdadi.php>
- Larson Michael. 2019. Niger – Attack On Military Camp Kills Dozens of Soldiers. In <https://allafrica.com/stories/201912120007.html>
- Le Roux Pauline. 2019. Confronting Central Mali’s Extremist Threat. In <https://africacenter.org/spotlight/confronting-central-malis-extremist-threat/>
- Lecocq Baz i in. 2013. One Hippopotamus and Eight Blind Analysts: A multivocal analysis of the 2012 political crisis in the divided Republic of Mali Extended Editors Cut*. In <http://bamakobruce.files.wordpress.com/2013/04/lecocq-mann-et-al-hippo-directors-cut.pdf>
- Milton Daniel, al-`Ubaydi Muhammad. 2015. “Pledging Bay’a: A Benefit or Burden to the Islamic State?” CTC SENTINEL. Combating Terrorism Center at West Point, Vol 8, Issue 3: 1–11
- Niger fires army chief following deadly attacks on military bases. 2020. In <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/niger-fires-army-chief-deadly-attacks-military-bases-200114054036439.html>
- Progress and Setbacks in the Fight against African Militant Islamist Groups in 2018. 2019. In <https://africacenter.org/spotlight/progress-and-setbacks-in-the-fight-against-african-militant-islamist-groups-in-2018/>
- A Review of Major Regional Security Efforts in the Sahel, „The Africa Center for Strategic Studies”. 2019. In <https://africacenter.org/spotlight/review-regional-security-efforts-sahel/Tackling-Burkina-Faso’s-Insurgencies-and-Unrest>. 2019. In „International Crisis Group”, <https://www.crisisgroup.org/africa/sahel/burkina-faso/tackling-burkina-fasos-insurgencies-and-unrest>
- The Sahel: Promoting Political alongside Military Action. 2018. In <https://www.crisisgroup.org/africa/sahel/mali/sahel-promoting-political-alongside-military-action>

-
- The Social Roots of Jihadist Violence in Burkina Faso's North. 2017. In International Crisis Group Report 254, Africa, <https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/burkina-faso/254-social-roots-jihadist-violence-burkina-fasos-north>
- Weiss Caleb. 2016. Al Qaeda attacks hotel in Burkina Faso In <https://www.longwarjournal.org/archives/2016/01/al-qaeda-attacks-hotel-in-burkina-faso.php>
- Weiss Caleb. 2019. Islamic State kills dozens of soldiers in Niger. In <https://www.longwarjournal.org/archives/2019/12/islamic-state-kills-dozens-of-soldiers-in-niger.php>
- West Africa: shifting strategies in the Sahel. 2019. In <https://www.iiss.org/blogs/analysis/2019/10/csdp-west-africa-sahel>
- Wilson Lachlan, Pack Jason. 2019. The Islamic State's Revitalization in Libya and its Post-2016 War of Attrition". CTC Sentinel Volume 12, Issue 3, <https://ctc.usma.edu/islamic-states-revitalization-libya-post-2016-war-attrition/>
- Wintour Patrick. 2017. New \$400m army to fight human traffickers and terrorists faces UN moment of truth. In <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/30/new-400m-army-to-fight-human-traffickers-and-terrorists-faces-un-moment-of-truth>

Leszek PAWLIKOWICZ
Uniwersytet Rzeszowski¹
Institutu Nauk o Polityce
lpawlik@ur.edu.pl
ORCID 0000-0002-4389-1937
<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.11>

STRUKTURY KGB NA BLISKIM WSCHODZIE W LATACH 1954-1991. RETROSPEKCJA I JEJ WSPÓŁCZESNE IMPLIKACJE

ABSTRAKT: W artykule zaprezentowano w zarysie podstawowe struktury Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR prowadzące działania operacyjne na terenie trzynastu państw Bliskiego Wschodu ze szczególnym uwzględnieniem: Libanu, Egiptu, Syrii, Iraku oraz Jemenu Północnego i Południowego. Ponadto przedstawiono specyfikę regionu, a także jej oddziaływanie na profil podejmowanych tam przedsięwzięć, zwłaszcza w zakresie operacji realizowanych w ramach jednostek organizacyjnych 1. Zarządu Głównego KGB odpowiedzialnego za prowadzenie wywiadu zagranicznego, jak również ich możliwy wpływ na późniejsze działania Służby Wywiadu Zagranicznego FR na tym obszarze.

SŁOWA KLUCZOWE: wywiad, KGB, SWR, Bliski Wschód, terroryzm

STRUCTURES OF THE KGB IN THE MIDDLE EAST BETWEEN 1954 AND 1991. RETROSPECTION AND ITS CONTEMPORARY IMPLICATIONS

ABSTRACT: The article outlines the basic structures of the State Security Committee (attached to the Council of Ministers) of the USSR carrying out operational activities in thirteen countries of the Middle East with particular emphasis: Lebanon, Egypt, Syria, Iraq and North and South Yemen. Moreover, the specificity of the region was presented, as well as its impact on the profile of events undertaken there, especially in the scope of operations carried out within the organizational units of the 1st Chief Directorate of the KGB responsible for conducting foreign intelligence, as well as their possible impact on the subsequent activities of the Foreign Intelligence Service of the Russian Federation in this area.

KEYWORDS: intelligence, KGB, SVR, Middle East, terrorism

---

¹ University of Rzeszów; Poland.

WSTĘP

Funkcjonowanie struktur Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR [ros. *Комитет государственной безопасности (при Совете Министров СССР) – КГБ при СМ СССР*] w regionie bliskowschodnim stało się, jak na razie, przedmiotem stosunkowo niewielkiej liczby opracowań naukowych (mimo przywołanych w dołączonym na końcu niniejszego artykułu spisie pozycji bibliograficznych należy wszelako w tym miejscu podkreślić wyjątkowe znaczenie jednej z dwóch monografii opracowanej przez Wasilija Mitrochina na podstawie jego zapisków z archiwum wywiadu zagranicznego KGB, a przy współpracy z brytyjskim historykiem Christopherem Andrew²). Ze względu jednak na rozległość przedmiotowo-chronologiczną i wielowątkowość zagadnienia niniejszy artykuł siłą rzeczy musi ograniczyć się jedynie do bardzo wstępnego zarysu tematyki.

Zasadniczym problemem badawczym było uzyskanie odpowiedzi na pytania, jakie struktury KGB prowadziły działania operacyjne w przywołanym regionie, jaka była skala i zasadnicze kierunki ich działań, a także w jakim zakresie ich ówczesne operacje mogą mieć wpływ na późniejsze działania Służby Wywiadu Zagranicznego FR (ros. *Служба Внешней Разведки РФ – СВР РФ*) na tym obszarze.

Na potrzeby przyjąłem założenia temporalne oparte wprost na okresie funkcjonowania Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR, czyli od 13 marca 1954 roku do 22 października 1991 roku, a w przypadku SWR aż do chwili obecnej³.

Z kolei w ramach założeń terytorialno-geograficznych, na podstawie definicji wprowadzonej w 1964 r. przez amerykański Departament Stanu, a w rezultacie także i przez zdecydowaną większość zachodnich ekspertów zajmujących się tym regionem (w tym m. in. Profesor Galię Golan, niekwestionowanego eksperta w sprawach relacji radziecko-bliskowschodnich), przyjąłem, iż pojęcie „Bliskiego Wschodu” obejmuje ogółem 17 państw położonych na styku trzech kontynentów, to jest: Turcję, Syrię, Liban, Izrael, Egipt, Jordanię, Irak, Arabię Saudyjską, Północny i Południowy Jemen, Oman, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Katar, Bahrajn, Kuwejt, Iran i Afganistan⁴.

Jednakowoż z dwóch istotnych powodów wyłączyłem z niniejszej, krótkiej analizy cztery (spośród wspomnianych 17) kraje – Turcję, Izrael, Iran i Afganistan, gdyż: po pierwsze, ze względów etnicznych przeważała tam (i nadal przeważa) ludność niearabska,

² C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II: KGB i świat*, Poznań 2006.

³ Pomiędzy 13 marca 1954 r. a 5 lipca 1978 r. wspomniana struktura funkcjonowała pod nazwą „Komitet Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR” (*Комитет государственной безопасности при Совете Министров СССР – КГБ при СМ СССР*), natomiast od 5 lipca 1978 r. do 22 października 1991 r. działała pod nazwą „Komitet Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR” (*Комитет государственной безопасности СССР – КГБ СССР*). Zob. m. in.: *Любянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917–1991. Справочник* (opr. A. Кокурин, Н. Петров), Международный Фонд «Демократия», Москва 2003, s. 149, 172; A. Knight, *The KGB. Police and Politics in the Soviet Union*, Boston–London–Sydney 1988, s. 116.

⁴ G.E. Percy, *The Middle East. An Indefinable Region*, Washington D.C. June 1964, s. 2–3 (wizualizacja regionu na mapie) oraz s. 12 (wniosek); G. Golan, *Soviet Policies in the Middle East. From World War II to Gorbachev*, Cambridge–New York–Melbourne–Sydney 1991, s. IX i okładka (mapy identyczne z definicją przyjętą przez Departament Stanu w czerwcu 1964 r.).

a po drugie, ich ówczesne sojusze rzutujące na zimnowojenną równowagę sił przez większą część wspomnianego okresu nie tylko nie wpływały na tworzenie coraz mocniejszych powiązań z pozostałymi państwami tegoż regionu, lecz także ustawiały je w roli antagonistów wspomnianej „trzynastki”⁵.

RÓŻNORODNOŚĆ STRUKTUR KGB NA BLISKIM WSCHODZIE

W ramach struktur Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR istniało kilka odrębnych pionów (w randze co najmniej samodzielnych zarządów), które niezależnie od siebie utrzymywały na Bliskim Wschodzie swoich własnych funkcjonariuszy realizujących rozmaite działania operacyjne. Poza 1. Zarządem Głównym KGB odpowiedzialnym za prowadzenie szeroko rozumianego wywiadu zagranicznego, zwłaszcza agenturalnego, odnosiło się to w szczególności do 8. Zarządu Głównego (ds. kryptografii i dekryptażu) KGB, a następnie, wyodrębnionego z jego struktury w czerwcu 1973 r., 16. Zarządu (ds. wywiadu sygnałowego) KGB. Oba zajmowały się m. in. nasłuchem łączności prowadzonym z terenu legalnych rezydentur zagranicznych komitetu⁶. W ten sposób – według opinii Mitrochina – zdołano pozyskać więcej informacji dotyczących Bliskiego Wschodu niż łącznie ze wszystkich źródeł agenturalnych wywiadu zagranicznego⁷.

Wyjątkowo ważną rolę w tamtym regionie odgrywał też 3. Zarząd Główny (ds. kontrwywiadu wojskowego) KGB⁸, którego funkcjonariusze pełnili służbę w radzieckich jednostkach wojskowych oraz zespołach doradców wojskowych (obecnych w różnych okresach czasu) na terytorium Egiptu, Syrii, Iraku oraz Północnego i Południowego Jemenu realizując zadania wynikające z tzw. ochrony kontrwywiadowczej⁹.

⁵ Vide: D. Corn, *Bliski Wschód w ogniu. Oblicza konfliktu 1956–2003*, Warszawa 2003, s. 141 i n.

⁶ Vide: *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ...*, s. 150, 171, 171; Д. Прохоров, *Разведка от Сталина до Путина*, Нева, Санкт-Петербург 2005, s. 267, 271–272; D. Ball, *Soviet Signals Intelligence (SIGINT)*, Canberra 1989, s. 38–39. Wiadomo, że najwcześniej uruchomiono punkty nasłuchu w Kairze i Damaszku, które nosiły kryptonimy (odpowiednio) „Orion” i „Sigma”. Według danych z 1989 r. urządzenia nasłuchu elektronicznego były zamontowane na terenie radzieckich ambasad znajdujących się w stolicach zaledwie sześciu z trzynastu poddanych analizie krajów. Poza Egiptem i Syrią zlokalizowano je w Libanie (Bejrut), Iraku (Bagdad), Kuwejcie (al-Kuwait) oraz Jemenie Południowym (Aden). Vide: D. Ball, *Soviet Signals Intelligence...*, s. 40–42; Д. Прохоров, *Разведка от Сталина...*, s. 272–273; C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 189.

⁷ C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 173. Zgodnie z danymi zebranymi przez Mitrochina dzięki skutecznie działającemu dekryptażowi udawało się odczytywać (przekazywane drogą radiową) depesze dyplomatyczne Egiptu, Syrii, Południowego Jemenu (czyli Ludowo-Demokratycznej Republiki Jemenu). Vide: *ibidem*, s. 174, 250.

⁸ Pomiędzy lutym 1960 r. a czerwcem 1982 r. jego status obniżono do rangi 3. Zarządu KGB.

⁹ Vide: *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ...*, s. 150, 159, 173. Radzieccy doradcy wojskowi pojawili się we wspomnianych krajach już w połowie lat pięćdziesiątych, choć w niewielkiej liczbie, a ich obecność w części przypadków (np. Jemenie Północnym) nie miała jeszcze charakteru permanentnego (zajmowali się bowiem szkoleniem tamtejszych sił zbrojnych w obsłudze systemów uzbrojenia dostarczanego z ZSRR). Najwcześniej przybyli do Egiptu (w 1955 r., a druga fala trafiła tam we wrześniu 1956 r.; wiadomo także o ich pobycie w tym kraju pomiędzy październikiem 1962 r. a majem 1963 r. oraz w 1966 r.), Syrii (ogólnie wskazuje się na lata 1955–1956), Jemenu Północnego (przebywali tam od listopada 1956 r. do sierpnia 1957 r., po czym powrócili na stałe najpóźniej w październiku 1962 r.) i Iraku (w 1958 r.). Najpóźniej natomiast trafili do Jemenu Południowego (w styczniu 1968 r.). W rezultacie tzw. wojny sześciodniowej do Egiptu i Syrii skierowano ponadto regularne jednostki lotnicze i obrony powietrznej sił zbrojnych ZSRR, a liczba radzieckich doradców

Podobne funkcje, choć w odniesieniu do sfery cywilnej, wykonywali oficerowie 2. Zarządu Głównego (ds. kontrwywiadu krajowego) KGB, którzy poza monitoringiem wszelkiego rodzaju wyjazdów obywateli ZSRR do krajów tego regionu zajmowali się także fizyczną i agenturalną penetracją (zlokalizowanych w Moskwie) bliskowschodnich placówek dyplomatycznych oraz, choć w mniejszym zakresie, pozyskiwaniem informacji od zwerbowanych podczas pobytu w ZSRR obywateli tych państw¹⁰.

STRUKTURY WYWIADU ZAGRANICZNEGO KGB W REGIONIE

W ramach 1. Zarządu Głównego KGB koordynacją działalności wywiadowczej wobec wspomnianych państw zajmowały się w moskiewskiej centrali następujące jednostki organizacyjne: 4. Wydział (tzw. wschodni), który wkrótce przemianowano na 8. Wydział (tzw. bliskowschodni), a od lat siedemdziesiątych dodatkowo wydziały: 18. (tzw. arabski) i 20. (tzw. pion współpracy z zaprzyjaźnionymi krajami Trzeciego Świata)¹¹. Podlegały im legalne rezydentury wywiadowcze lub przedstawicielstwa prowadzące operacje z terenu gmachów radzieckich ambasad, konsulatów, misji handlowych, a w mniejszym zakresie biur linii lotniczych i przedsiębiorstw przemysłowych czy handlowych. Ogółem w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku liczba oficerów 1. Zarządu Głównego KGB operujących jedynie pod tzw. przykryciem dyplomatycznym z terenu oficjalnych placówek dyplomatycznych w wymienionych krajach regionu (bez uwzględnienia Turcji, Iranu

---

wojskowych znacznie wzrosła we wszystkich krajach regionu (najwięcej przebywało ich w 1972 r. w Egipcie – ok. 15–20 tys.). Z wyjątkiem Egiptu, który w lipcu 1972 r. zdecydował się na wydalenie radzieckich jednostek i doradców (ze względu na liczne werbunki oraz próby werbunków przedstawicieli egipskich władz przez KGB i GRU), ich obecność w Syrii, obu państwach jemeńskich (zjednoczonych w maju 1990 r.), jak również w Iraku (również po tzw. I wojnie w Zatoce Perskiej, kiedy to w ramach sił ONZ przebywali obserwatorzy wojskowi ZSRR) trwała aż do rozpadu Związku Radzieckiego. Zob. szerzej: Central Intelligence Agency, *Annex to Watch Committee Report No. 319*, SC 00358/56, 12 September 1956 <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v16/d214> (14.01.2020); idem, *Soviet Military Presence in Egypt*, OPR-107, Directorate of intelligence, Office of Political Research, February 1975, k. 5, 10 <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T00608R000600150002-9.pdf> (14.01.2020); idem, *Soviet Aid to and Presence in Iraq*, No. 1613/66, 25 October 1966 [PDF], k. 4 <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79t00826a001400010005-5> (20.01.2020); Department of the Army, *Syria: A country study*, (red. T. Collelo), Library of Congress, Federal Research Division, Washington April 1987, s. 266; B.D. Porter, *The USSR in Third World Conflicts: Soviet Arms and Diplomacy in Local Wars 1945–1980*, Cambridge–New York–Melbourne–Sydney 1988, s. 18; M.N. Kaatz, *Sanaa and the Soviets*, „Problems of Communism”, January–February 1984, s. 26–28; В.И. Феськов, К.А. Калашников, В.И. Голиков, *Советская Армия в годы «холодной войны» (1945–1991)*, Изд. Том. ун-та, Томск 2004, s. 180; S. M. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca–London 1987, s. 106; A. Okороков, *Сверхсекретные войны СССР. Первая полная энциклопедия*, Москва 2010, s. 72–75, 79; *The Military Balance 1990–1992*, London 1990, s. 43; *The Military Balance 1991–1992*, London 1991, s. 45.

¹⁰ Vide: C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 174, 236; L. Pawlikowicz, *Tarcza i miecz – od rozkwitu do upadku. Podstawowe funkcje, struktury, potencjał kadrowy oraz obsada personalna Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1975–1991*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, nr 1 (10) / 2012, s. 29; История отечественных спецслужб и правоохранительных органов: 2-е Главное управление ([http:// shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/structure/2GU.htm](http://shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/structure/2GU.htm) (18.01.2020)). Wiadomo, że tzw. tajne wejścia miały miejsce w przypadku ambasad syryjskiej i egipskiej. C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 174

¹¹ Vide: L. Pawlikowicz, *Aparat centralny 1. Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954–1991*, Warszawa 2013, s. 167–168, 171–173, 176–177, 280–281; История отечественных...: 1-е Главное управление <http://shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/structure/1GU.htm> (18.01.2020).

i Afganistanu) przekroczyła 100 (oprócz tego operowało tam niemal 50 oficerów Głównego Zarządu Wywiadowczego (ros. *Главное разведывательное управление – ГРУ*). Stany liczbowe poszczególnych rezydentur zależały od potencjału danego kraju oraz jego zarówno bieżącego, jak i długofalowego znaczenia dla Związku Radzieckiego (np. w latach siedemdziesiątych w ówczesnej ambasadzie radzieckiej w Jemenie Północnym służyło zaledwie kilku oficerów KGB, natomiast w analogicznej placówce w Egipcie po wojnie sześciodniowej ich liczba wzrosła nawet do 50)¹².

Relatywnie niski potencjał naukowo-techniczny państw bliskowschodnich wpływał na niemal zupełny brak obecności operujących z terenu wspomnianych ekspozytur oficerów linii „X” (ds. wywiadu naukowo-technicznego). Z kolei funkcjonariusze linii „PR” (ds. wywiadu politycznego), poza pozyskiwaniem szerokiego spektrum informacji, głównie politycznych, ale także – choć w mniejszym zakresie – ekonomicznych i wojskowych, utrzymywali też kanały łączności i finansowania dla działających tam proradzieckich partii komunistycznych (przez większość analizowanego okresu działających nielegalnie). Natomiast ochrona kontrwywiadowcza placówek dyplomatycznych, w tym samych rezydentur, jak również zdobywanie danych o miejscowych służbach specjalnych, a w przypadku przedstawicielstw KGB podległych 20. Wydziałowi i zlokalizowanych w Syrii, Iraku oraz Południowym Jemenie również ograniczona wymiana informacji (z wyżej wymienionymi służbami) na temat zachodnich struktur wywiadowczych należały do pionu „KR” (ds. kontrwywiadu zagranicznego)¹³.

Spośród zidentyfikowanych osobowych źródeł informacji KGB na Bliskim Wschodzie niewątpliwie najważniejszym był Sami Szaraf, który w 1959 r. z pozycji asystenta ówczesnego szefa rządu, Gamala Nasera, awansował na stanowisko dyrektora Biura Informacji Premiera, a w czerwcu 1961 r. objął stanowisko ministra stanu ds. kontroli nad służbami specjalnymi w Kancelarii Prezydenta i sprawował je do maja 1971 r.¹⁴ W książce Mitrochina – obejmującej jedynie część danych z jego archiwum (pozostałe informacje nadal pozostają tajne), które również nie zawierało wszystkich osobowych źródeł informacji KGB

¹² Vide: L. Pawlikowicz, *Organizacja, zadania oraz wybrane problemy funkcjonowania legalnych rezydentur zagranicznych wywiadu KGB w latach 1954–1991*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, s. 141–142, 146–149; AIPN [Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej], sygn. IPN 01538/9, *Raport CIA „Wywiad Radziecki – KGB i GRU”*, październik 1984 r., k. 97. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych udział oficerów KGB w stosunku do całego personelu danej placówki dyplomatycznej wahał się od 30 do 45% (kolejne 15–20% stanowili funkcjonariusze GRU). W pozostałych instytucjach wykorzystywanych jako „przykrycie” do prowadzenia działalności operacyjnej przez 1. Zarząd Główny był zwykle niższy. Vide: O. Gordijewski, *Ostatni przystanek – egzekucja*, Warszawa 2001, s. 112; W. Suworow [W. Riezun], *GRU: Radziecki wywiad wojskowy*, Warszawa 1999, s. 131; W. Corson, R. Crowley, *The New KGB: Engine of Soviet Power*, New York 1985, s. 483.

¹³ Vide: L. Pawlikowicz, *Organizacja, zadania...*, s. 136–139; История отечественных...: *Типовая структура резидентуры КГБ* <http://shieldandword.mozohin.ru/kgb5491/resident/resident.htm> (18.01.2020); AIPN, sygn. IPN 01538/9, *Raport CIA...*, k. 97–99; C. Andrew, O. Gordijewski, *KGB*, Warszawa 1997, s. 652; C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 188 i n.; A. Колпакиди, Д. Прохоров, *Внешняя разведка России*, Санкт-Петербург–Москва 2001, s. 82–83.

¹⁴ Vide: J. Barron, *KGB. Tajna działalność sowieckich agentów*, Warszawa 1991, s. 69–71; C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 181–182, 188–191, 561; A. Goldschmidt, *Biographical Dictionary of Modern Egypt*, Boulder–London 2000, s. 189; G. Nkrumah, *Sami Sharaf: Shadows of the revolution*, „Al-Ahram Weekly Online”, nr 546 z 15.08.2000 <http://weekly.ahram.org.eg/2001/546/profile.htm> (21.01.2017).

operujących na terytorium owych 13 państw regionu – wymieniono nazwiska lub pseudonimy m.in. pięciu źródeł w kręgach miejscowych ministerstw spraw zagranicznych, siedmiu w szeroko rozumianych pozostałych resortach rządowych (bez MSZ), siedmiu w cywilnych i wojskowych służbach specjalnych oraz pięciu w siłach zbrojnych. Uzupełniali je agenci i kontakty poufne działający w „establishmentowych” partiach politycznych, kręgach środków masowego przekazu oraz miejscowych, przychylnych Kremlowi, partiach komunistycznych. Charakterystyczne, że w wyżej wymienionej monografii wspomniano jedynie o obywatelach Egiptu, Libanu, Syrii, Iraku oraz Północnego i Południowego Jemenu, nie przytoczono natomiast jakichkolwiek danych o źródłach wśród obywateli Jordanii, Omanu i państw Zatoki Perskiej. Z kolei najwięcej informacji na temat osobowych źródeł informacji KGB, operujących na terytorium pierwszych sześciu krajów, odnosi się do Syrii. Jednakże trudno na tej podstawie formułować zbyt daleko idące wnioski co do ewentualnego „rankingu” najbardziej spenetrowanych krajów regionu¹⁵.

Ponadto na Bliskim Wschodzie nader aktywnie i – ze względu na odbiegającą od poziomu rozwiniętych państw kapitalistycznych niższą efektywność pracy ówczesnych służb specjalnych państw tego regionu – relatywnie nieco bardziej skutecznie działał pion dezinformacji, który w strukturach komitetu znalazł się dopiero pod koniec lat pięćdziesiątych jako tzw. Wydział „D”, a kilka lat później rozwinięto go w tzw. Służbę „A”¹⁶.

Nadal natomiast brakuje większej liczby danych o operacjach pionu wywiadu nielegalnego KGB mających miejsce w krajach opisywanego regionu, choć wiadomo, że dość często podróżowali tam „nielegalowie” Zarządu „S” operujący pod przykrywką obywateli państw należących do NATO (Stanów Zjednoczonych, Kanady, Austrii czy Turcji) oraz krajów neutralnych (np. Finlandii)¹⁷. W literaturze przedmiotu opisano jedynie dwa przypadki (w tym jednego małżeństwa), których pobyt w krajach Bliskiego Wschodu trwał co najmniej

¹⁵ Vide: C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 180 i n.

¹⁶ L. Pawlikowicz, *Aparat centralny...*, s. 223–232; История отечественных...: Отдел «Д» – Служба «А» <http://shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/structure/1GU/A.htm> (18.01.2020). Wszelako spośród wielu operacji dezinformacyjnych I. Zarządu Głównego KGB w regionie do tych, które przyniosły „mierzalne” efekty, zaliczano w monografii Mitrochina jedynie trzy: doprowadzenie do oskarżenia w 1964 r. pewnej grupy syryjskich oficerów o szpiegostwo na rzecz Stanów Zjednoczonych, w 1972 r. niektórych odłamów prozachodniej opozycji w Iraku doprowadzenie do oskarżenia o szpiegostwo na rzecz Wielkiej Brytanii i Iranu, a w 1976 r. spowodowanie dymisji proamerykańskiego sekretarza prezydenta Sadata ds. zagranicznych Aszrafa Marwana. Vide: C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 194–195, 209, 230–231.

¹⁷ Można tu wymienić choćby np. pobyty Jurija Nikołajewicza Łoginowa – w Libanie i Egipcie (w 1964 r.), Wiktora Iwanowicza Gołowki (ps. „Graczow”) – w Libanie, Egipcie i Jordanii (w latach 1973–1974 oraz w 1977 r.) czy Anatolija Andriejewicza Tonkonoga (ps. „Tanow”) i Jeleny Timofiejewnej Fjodorowej (ps. „Tanowa”) – w Libanie, Kuwejcie i Syrii (kilkukrotnie pomiędzy ok. 1970 r. a 1982 r.). Vide: D. Wise, *Molehunt: The Secret Search for Traitors That Shattered the CIA*, New York 1992, s. 171172, 214–219, 230–232; T. Mangold, *Cold Warrior James Jesus Angleton: The CIA's Master Spy Hunter*, London–Sydney–New York 1991, s. 1–8, 186–204, 252, 332; *Raggruppamento Operativo Speciale Carabinieri Reparto Anti Eversione n. 556/6*, Alla Procuradella Repubblica Presso il Tribunale di Roma, Si trasmette il materiale documentale prodotto dal SISMI in data 08.10.1999, Fonte delicata, Rapporto Impediano numero 185, Data di emissione: 22 aprile 1997, Oggetto: „Grachev” (Wiktor Ivanovich Golovko – Olavi Toivonen) illegale del KGB <http://www.cooperweb.it/societaeconflitto/Mitrochin4.html> (05.01.2020); Wilson Center – Digital Archive International History Declassified: The Tanov Case [Folder 43] <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110344> (21.01.2017).

rok. Wykorzystywano je jednak przede wszystkim do prowadzenia działalności przeciwko państwom południowej części Europy oraz Japonii¹⁸.

KONTAKTY MIĘDZY OFICERAMI KGB A CZŁONKAMI BLISKOWSCHODNICH ORGANIZACJI TERRORYSTYCZNYCH

Zapewne najwięcej kontrowersji – nie tylko względu na reminiscencje do obecnej sytuacji międzynarodowej – odnosi się do charakteru kontaktów pomiędzy oficerami pionu dywersji a różnymi radykalnymi palestyńskimi strukturami, które – według ówczesnych i dzisiejszych standardów świata zachodniego – można zaliczyć do organizacji terrorystycznych, natomiast zgodnie z ideologiczną terminologią Kremla określano je mianem ruchów „narodowo-wyzwoleńczych” („национально-освободительных”).

Mimo że zgodę na wykorzystanie przez KGB tego typu struktur (nie tylko zresztą o proveniencji arabskiej, lecz także latynoamerykańskiej czy rozmaitych odłamów lewacko-europejskich) Komitet Centralny KPZR wydał jeszcze w sierpniu 1961 r., to kontakty wyraźnie zdynamizowano trzy lata później wraz ze znaczącym zwiększeniem przez Biuro Polityczne KC KPZR wydatków przeznaczonych na pomoc w ich wyszkoleniu i uzbrojeniu¹⁹. Ze względu na skalę przedsięwzięcia i związane z tym problemy logistyczne do operacji zaangażowano także GRU, przy czym w ramach uzgodnionego podziału zadań 1. Zarząd Główny KGB miał zapewnić kanały łączności, środki finansowe oraz zagraniczne modele broni, wywiad wojskowy natomiast był odpowiedzialny za szkolenie i dostawy dużych transportów broni (realizowanie drogą morską)²⁰. Utrzymanie w tajemnicy operacji o tak szerokim zasięgu nie było jednak możliwe. Według danych Centralnej Agencji Wywiadowczej w szczytowym pod tym względem 1977 roku GRU i (w mniejszym stopniu) KGB zorganizowały w samym Związku Radzieckim na rzecz różnego rodzaju grup „narodowo-wyzwoleńczych” oraz skrajnie lewicowych organizacji terrorystycznych aż 35 kursów instruktażowych.

Najczęściej szkolenia przeprowadzano w obozach wojskowych zlokalizowanych w miejscowości Bałaszycha oraz nad jeziorem Istra nieopodal Moskwy, w Sanprobal koło

¹⁸ W pierwszym przypadku dotyczy to Aszota Abgarowicza Akopiana (ps. „Jefrat”) i Kiry Wiktorownej Czertienko (ps. „Tania”), którzy od początku 1953 do 1954 r. przebywali w Kairze, a uprzednio (pomiędzy październikiem 1948 r. a końcem 1952 r.) i następnie (w latach 1954–1959) rezydowali w Rzymie. W drugim odnosi się natomiast do Szamila Abdullazjanowicza Chamzina (ps. „Chalef”), którego pobyt w Arabii Saudyjskiej trwał od początku 1973 r. do połowy 1974 r., ale wcześniej przez 12 lat przebywał w Japonii. Vide: *Raggruppamento Operativo Speciale Carabinieri...*, Rapporto Impedian numero 165, Data di emissione: 16 maggio 1996, Oggetto: Residentura illegale del KGB in Italia diretta da „Yefrat” e „Tanya”: Ashot Abgarovich Akopyan alias Oganess Saradzhian e Kira Vitkorovna Akopyan <http://www.cooperweb.it/societaeconflitto/Mitrokhin4.html> (05.01.2012); C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina: KGB w Europie i na Zachodzie*, Warszawa 2001, s. 512, 832–833; Wilson Center – Digital Archive International History Declassified: An Illegal Trainer. KGB History of agent "Halef" [Folder 60] <http://digital.archive.wilsoncenter.org/document/110708> (21.01.2020).

¹⁹ C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina...*, s. 646–647; C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 73; C. Sterling, *Sieć terroru. Prawda o międzynarodowym terroryzmie*, Warszawa 1990, s. 20, 40.

²⁰ S. Lunev, I. Winkler, *Through the Eyes of the Enemy: Russia's highest ranking military defector reveals why Russia is more dangerous than ever*, Regnery Publ., Washington 1998, s. 80; Central Intelligence Agency, *Soviet Support for International Terrorism and Revolutionary Violence*, SNIE 11/2-81, 27 May 1981, k. 27, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000272980.pdf (21.01.2017).

Symferopola, w Żółtych Wodach niedaleko Kriwego Rogu, w okolicach Odessy oraz w Marach tuż przy granicy z Iranem. Podobne kursy odbywano – korzystając z pośrednictwa „bratnich” służb (głównie wojskowych) – także na terytorium większości pozostałych państw Układu Warszawskiego, przy czym najwięcej zidentyfikowano ich w NRD (8), Czechosłowacji i Bułgarii (po 4) oraz Polsce (3). Zdecydowana większość szkolonych w nich terrorystów wywodziła się spośród trzech formacji palestyńskich: Organizacji Wyzwolenia Palestyny, Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny oraz Demokratycznego Frontu Wyzwolenia Palestyny²¹. Mimo że według danych CIA jeszcze w 1981 r. stale w jednym czasie przebywało we wspomnianych ośrodkach na terytorium ZSRR ok. 2000 Palestyńczyków²², to skala radzieckiego zaangażowania w tym zakresie uległa po 1982 r. zauważalnej redukcji. Wydaje się, że przesądziły o tym dwa czynniki: potencjalne wysokie koszty wizerunkowe będące następstwem częściowo ujawnianych, począwszy od chwili dokonanego w maju 1981 r. zamachu na papieża Jana Pawła II, wzmianek związanych z istnieniem na terytorium Związku Radzieckiego i innych państw Bloku Radzieckiego wspomnianych obozów szkoleniowych²³, a także przeniesienie (po zajęciu w czerwcu 1982 r. południowego Libanu przez siły zbrojne Izraela) kwatery głównej OWP z Bejrutu do Tunisu, co doprowadziło do większego odizolowania jej struktur kierowniczych od Strefy Gazy i zachodniego Brzegu Jordanu, gdzie zamieszkiwała większość Palestyńczyków.

Stopień kontroli I. Zarządu Głównego nad działalnością tych organizacji był jednak nader zróżnicowany. W przypadku najbardziej „zaufanych” – w szczególności Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny – poprzez stojącego na jego czele agenta KGB, dr. Wadi Haddada, „przedstawiciele” KGB nie tylko wpływali na wybór potencjalnych celów, lecz także udzielali wskazówek co do najskuteczniejszych metod i sposobów ich realizacji²⁴. Choć tak bliskie relacje należały do wyjątków, to wykorzystując dostępne kontakty oficerowie komitetu byli w stanie pozyskać sygnały o planowanych zamachach drogą półoficjalną lub tajną poprzez własne osobowe źródła informacji, przy czym do ich łącznikowania wykorzystywano nie tyle funkcjonariuszy pionu dywersji – funkcjonującego od października 1965 r. w ramach Wydziału „W”, a następnie od kwietnia 1976 r. w strukturach 8. Wydziału Zarządu „S”, ile specjalizujących się w bieżącym monitorowaniu organizacji terrorystycznych oficerów kontrwywiadu zagranicznego działającego wówczas w strukturach tzw. Służby nr 2, a następnie od 1972 r.

²¹ C. Sterling, *Sieć terroru...*, s. 304–305; Л. Млечин, *Особая папка: Служба внешней разведки. Самые знаменитые операции советской и российской разведки*, Яуза-Эксмо, Москва 2000, s. 150–151; C. Andrew, O. Gordijewski, *KGB...*, s. 478; S. Lunev, I. Winkler, *Through the Eyes...*, s. 80; Central Intelligence Agency, *Soviet Support for International Terrorism...* 27 May 1981..., k. 27 https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000272980.pdf (21.12.2019); AIPN, sygn. IPN 01538/9, *Raport CIA „Wywiad Radziecki – KGB i GRU”...*, k. 122; *USSR Facts & Figures Annual, Vol. 10, 1986* (red. J.L. Scherer), Academic International Press, Gulf Breeze 1986, s. 340.

²² J. Maury, *The KGB's Terrorist Footprints*, „Washington Post” z 3.09.1981 r., s. A 27.

²³ *Ibidem*.

²⁴ C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II...*, s. 283–284.

(po jej podniesieniu do rangi zarządu) w Zarządzie „K”²⁵. Z drugiej strony różnorodność rozmaitych frakcji palestyńskich oraz ich nierzadko wzajemnie sprzeczne ambicje doprowadzały niekiedy do sytuacji, gdy 1. Zarząd Główny z pozycji gracza staczał się do roli rozgrywanego. Przykładem było m. in. uprowadzenie w końcu września 1985 r. czterech osób personelu dyplomatycznego (w tym dwóch oficerów komitetu) z radzieckiej ambasady w Bejrucie, jednak w rezultacie „interwencji” przybyłej ze Związku Radzieckiego grupy wojskowego oddziału operacji specjalnych „Wypieł” uwolniono trzech pozostałych przy życiu zakładników, a podobne przypadki porwań już się nie powtórzyły²⁶.

POTENCJALNE IMPLIKACJE DZIAŁALNOŚCI KGB NA BLISKIM WSCHODZIE W OKRESIE PORADZIECKIM

Po rozpadzie Związku Radzieckiego nowe rosyjskie służby specjalne, zwłaszcza odpowiedzialna za wywiad zagraniczny SWR przejęła bliskowschodnie aktywa byłego KGB. Mimo upływu czasu ich wartość ma nadal istotne znaczenie, o czym przekonano się, gdy 8 września 2016 r. dwoje izraelskich badaczy zatrudnionych na Uniwersytecie Jerozolimskim, dr Isabella Ginor oraz Gideon Remez, ujawniło dwuwiersowy zapisek udostępniony im kilka dni wcześniej w Churchill College w Cambridge, gdzie przechowywane są zapiski Mitrochina (włącznie z danymi objętymi klauzulą tajności). Jego treść brzmiała następująco: „«Krotow» – Abbas Mahmud, ur. w 1935 r. w Palestynie, członek komitetu Wykonawczego OWP Fatah w Damaszku, agent KGB”²⁷. Wspomniane dane odnosiły się do działacza Organizacji Wyzwolenia Palestyny, którego szczyt kariery przypadł już na erę postzimnowojenną. W marcu 2003 r. Mahmud Abbas został pierwszym premierem Autonomii Palestyńskiej, od października 2004 r. zastąpił Jasira Arafata na stanowisku przewodniczącego OWP, by ostatecznie w styczniu 2013 r. sięgnąć po tytuł prezydenta Palestyny²⁸. Choć nie dysponujemy wiedzą, w jakim dokładnie okresie Abbas współpracował z KGB oraz czy i kiedy Rosjanie byli w stanie uzyskać informację, że „Krotow” znajdował się w zapiskach Mitrochina, to przykład ten potwierdza, że wartość poszczególnych osobowych źródeł informacji byłego KGB wcale nie musiała – wraz z upływem czasu – maleć.

Otwartą pozostaje także kwestia, na ile metody stosowane przez KGB w celu pozyskiwania informacji od członków ugrupowań terrorystycznych czy ich inspirowania

²⁵ О. Калугин, *Прошай, Лубянка!* Олимп, Москва 1995, s. 161; А. Колпакиди, Д. Прохоров, *Внешняя разведка России...*, s. 70; Д. Прохоров, *Разведка от Сталина...*, s. 104–105; J. Barron, *KGB dzisiaj: Niewidzialna ręka*, Volumen, Warszawa 1991, s. 351. Wiadomo, że naczelnikiem owego pionu – 4. Wydziału Zarządu „K” – był w okresie największego nasilenia pomocy udzielanej przez 1. Zarząd Główny strukturom OWP (na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych) płk. Oleg Nieczyporienko, którego m. in. dekadę wcześniej wydalono z Meksyku za udział w spisku próbie zbrojnego obalenia tamtejszego rządu. Zob. szerzej: J. Barron, *KGB. Tajna działalność...*, s. 245–268.

²⁶ Vide: L. Pawlikowicz, *Aparat centralny...*, s. 320–321.

²⁷ Reuters: J. Heller, *Palestinian leader Abbas was KGB spy in 1980s: Israeli researchers*, 8 September 2016, <https://www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-abbas/palestinian-leader-abbas-was-kgb-spy-in-1980s-israeli-researchers-idUSKCN11E1U0> (21.12.2019). Zamieszczono tam również fotokopię wspomnianego zapisu.

²⁸ *Who's Who in the Arab World 2007–2008*, München 2007, s. 1142–1143.

w ostatnich dwóch dekadach zimnej wojny mogą być przydatne do analogicznych celów w dobie współczesnej wojny z terroryzmem, np. w walce z ISIS, tym bardziej, że według danych zachodnich służb specjalnych w 2017 roku spośród cudzoziemców wyznania muzułmańskiego walczących w szeregach tej formacji najwięcej – obok Tunezyjczyków (ok. 6000) – było byłych obywateli rosyjskich (ok. 5000–7000)²⁹.

WNIOSKI

Analogicznie do operacji podejmowanych w każdym zakątku globu struktury Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR, w ramach których prowadzono działalność na terytorium państw Bliskiego Wschodu, zdecydowaną większość informacji pozyskiwały poprzez działania 1. Zarządu Głównego (ds. wywiadu zagranicznego) KGB, jak również 8. Zarządu Głównego (ds. kryptografii i dekryptażu) KGB, a następnie 16. Zarządu (ds. wywiadu sygnałowego) KGB. Jednakże w przeciwieństwie do innych regionów świata do specyfiki charakterystycznej dla Bliskiego Wschodu należy zaliczyć znacznie większą rolę odgrywaną przez 3. Zarząd Główny (ds. kontrwywiadu wojskowego) KGB, a w zakresie działań podejmowanych w ramach 1. Zarządu Głównego KGB faktyczny brak struktur wywiadu naukowo-technicznego, korzystniejsze otoczenie w odniesieniu do przedsięwzięć podejmowanych w zakresie działań dezinformacyjnych, relatywnie mniejsze (według wszelkiego prawdopodobieństwa) nasycenie regionu „nielegalami” oraz mniej lub bardziej udane próby wykorzystania (poprzez pionierów dywersji i kontrwywiadu zagranicznego) organizacji terrorystycznych (w zamian za dostarczanie środków finansowych i broni) do ataków na cele mieszczące się w kategorii uznawanej przez obie strony za „wspólnego wroga”, a odnoszonego do szeroko rozumianego Zachodu.

W dobie postzimnowojennej aktywa, a być może także metody pozyskiwania informacji od organizacji terrorystycznych lub ich inspirowania mogły odnaleźć swój „renesans”.

BIBLIOGRAFIA

- AIPN [Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej], październik 1984 r., Raport CIA „Wywiad Radziecki - KGB i GRU”, sygn. IPN 01538/9.
- Andrew Christopher, Gordijewski Oleg. 1997. KGB. Warszawa: Bellona.
- Andrew Christopher, Mitrochin Wasilij. 2001. Archiwum Mitrochina: KGB w Europie i na Zachodzie. Warszawa: Wyd. Literackie „Muza” S.A.
- Andrew Christopher, Mitrochin Wasilij. 2006. Archiwum Mitrochina II: KGB i świat. Poznań: Dom Wydawniczy „Rebis”.

²⁹ Mniej cudzoziemskich ochotników wywodziło się nawet z takich krajów jak Arabia Saudyjska (ok. 2500), Turcja (ok. 2100) czy Jordania (ok. 2000). Zob.: I. Bremmer, *The Top 5 Countries Where ISIS Gets Its Foreign Recruits*, „Time”, 14.04.2017 r., <https://time.com/4739488/isis-iraq-syria-tunisia-saudi-arabia-russia/> (29.01.2020).

- Ball Desmond. 1989. *Soviet Signals Intelligence (SIGINT)*. Canberra: Australian National University, Strategic and Defence Studies-Centre Research School of Pacific Studies.
- Barron John. 1991. *KGB dzisiaj: Niewidzialna ręka*. Warszawa: Volumen.
- Barron John. 1991. *KGB: Tajna działalność sowieckich agentów*. Warszawa: Volumen.
- Bremmer Ian. 2017. „The Top 5 Countries Where ISIS Gets Its Foreign Recruits”, *Time*, <https://time.com/4739488/isis-iraq-syria-tunisia-saudi-arabia-russia/>.
- Central Intelligence Agency. 1956. Annex to Watch Committee Report No. 319, SC 00358/56, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v16/d214>.
- Central Intelligence Agency. 1975. *Soviet Military Presence in Egypt*, OPR-107, Directorate of intelligence, Office of Political Research, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T00608R000600170001-8.pdf>.
- Central Intelligence Agency. 1966. *Soviet Aid to and Presence in Iraq*, No. 1613/66, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79T00826A001400010005-5.pdf>.
- Central Intelligence Agency. 1981. *Soviet Support for International Terrorism and Revolutionary Violence*, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000272980.pdf.
- Collelo Thomas (Ed.). 1987 *Syria: A country study*. Washington: Department of the Army, Library of Congress-Federal Research Division.
- Corm Georges. 2003. *Bliski Wschód w ogniu: Oblicza konfliktu 1956-2003*. Warszawa: Dialog.
- Corson William R., Crowley Robert T. 1985. *The New KGB: Engine of Soviet Power*, New York: William Morrow & Co.
- Feskov Vitaliy I., Kalashnikov Konstantin A., Golikov Valeriy I. 2004. *Sovetskaya Armiya v gody «kholodnoy voyny» (1945-1991)*. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo Universiteta [PDF].
- Golan Galia. 1991. *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*. Cambridge-New York-Melbourne-Sydney: Cambridge University Press.
- Goldschmidt Arthur. 2000. *Biographical Dictionary of Modern Egypt*. Boulder-London: Lynne Rienner.
- Gordijewski Oleg. 2001. *Ostatni przystanek-egzekucja*, Warszawa: Bellona.
- Heller Jeffrey. 2016. *Palestinian leader Abbas was KGB spy in 1980s: Israeli researchers*. Reuters. 8 September 2016, <https://www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-abbas/palestinian-leader-abbas-was-kgb-spy-in-1980s-israeli-researchers-idUSKCN11E1U0>.
- Istoriya otechestvennykh spetssluzhb i pravookhranitel'nykh organov. 2020. 1-ye Glavnoye upravleniye, <http://shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/structure/1GU.htm>
- Istoriya otechestvennykh spetssluzhb i pravookhranitel'nykh organom. 2020. 2-ye Glavnoye upravleniye [http:// shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/structure/2GU.htm](http://shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/structure/2GU.htm).
- Istoriya otechestvennykh spetssluzhb i pravookhranitel'nykh organom.2020. Otdel «D» – Sluzhba «A», <http://shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/structure/1GU/A.htm>.
- Istoriya otechestvennykh spetssluzhb i pravookhranitel'nykh organom. 2020. Tipovaya struktura rezidentury KGB. <http://shieldandsword.mozohin.ru/kgb5491/resident/resident.htm>.
- Kaatz Mark N. 1984. „Sanaa and the Soviets”. *Problems of Communism* 33(1): 21-34.
- Kalugin Oleg. 1995. *Proshay, Lubyanka!* Moskva: Olimp.
- Knight Amy. 1988. *The KGB : Police and Politics in the Soviet Union*, Boston-London-Sydney: Unwin Hyman.

- Kokurin Aleksandr I., Petrov Nikita V. (Ed.). 2003. Lubyanka. Organy VChK-OGPU-NKVD-NKGB-MGB-MVD-KGB 1917-1991. Spravochnik. Moskva: Mezhdunarodnyy Fond «Demokratiya».
- Kolpakidi Aleksandr I., Prokhorov Dmitriy P. 2001. Vneshnyaya razvedka Rossii. Sankt-Peterburg-Moskva: Neva-Olma-Press.
- Lunev Stanislav, Winkler Ira, 1998. Through the Eyes of the Enemy: Russia's highest ranking military defector reveals why Russia is more dangerous than ever. Washington: Regnery Publ.
- Maury Jack, 1981. „The KGB's Terrorist Footprints”. Washington Post. 27.09.1981: A 27 [PDF].
- Nkrumah Gamal. 2000. „Sami Sharaf: Shadows of the revolution”. Al-Ahram Weekly Online, no 546 In <http://weekly.ahram.org.eg/2001/546/profile.htm>
- Mangold Tom. 1991. Cold Warrior James Jesus Angleton: The CIA's Master Spy Hunter. London-Sydney-New York: Simon & Schuster.
- The Military Balance 1990-1991. 1990. London: International Institute for Strategic Studies.
- The Military Balance 1991-1992. 1991. London: International Institute for Strategic Studies.
- Mlechin Leonid M. 2004. Osobaya papka: Sluzhba vneshney pazvedki. Samyye znamenityye operatsii sovetskoy i rossiyskoy razvedki. Moskva: Yauza-Eksmo.
- Okorokov Aleksandr. 2010. Sverkhsekretnyye voyny SSSR: Pervaya polnaya entsiklopediya. Moskva: Yauza-Eksmo.
- Pawlikowicz Leszek. 2013. Aparat centralny 1. Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954-1991. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Rytm”-Bellona.
- Pawlikowicz Leszek. 2013. „Organizacja, zadania oraz wybrane problemy funkcjonowania legalnych rezydentur zagranicznych wywiadu KGB w latach 1954-1991”. Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego – Wydział Specjalne. Emów: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego-Ośrodek Studiów Wschodnich: 134-149.
- Pawlikowicz Leszek. 2012. „Tarcza i miecz - od *rozkwitu* do upadku. Podstawowe funkcje, struktury, potencjał kadrowy oraz obsada personalna Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1975–1991”. Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989. Nr 1 (10)/2012: 11-83.
- Pearcy George Etzel. 1964. The Middle East: An Indefinable Region, Washington: Department of State, Bureau of Public Affairs.
- Porter Bruce D. 1988. The USSR in Third World Conflicts: Soviet Arms and Diplomacy in Local Wars 1945-1980. Cambridge-New York-Melbourne-Sydney: Cambridge University Press.
- Prokhorov Dmitriy P. 2005. Razvedka ot Stalina do Putina. Sankt-Peterburg: Neva.
- Raggruppamento Operativo Speciale Carabinieri Reparto Anti Eversione n. 556/6. 1999. Alla Procuradella Repubblica Presso il Tribunale di Roma, Si trasmette il materiale documentale prodotto dal SISMI in data 08.10.1999. Fonte delicata,
- Rapporto Impedian numero 165, Data di emissione: 16 maggio 1996, Oggetto: Residentura illegale del KGB in Italia diretta da „Yefrat” e „Tanya”: Ashot Abgarovich Akopyan alias Oganess Saradzhan e Kira Vitkorovna Akopyan, <http://www.cooperweb.it/societaeconflitto/Mitrokhin4.html>.

- Raggruppamento Operativo Speciale Carabinieri Reparto Anti Eversione n. 556/6. 1999. Alla Procuradella Repubblica Presso il Tribunale di Roma, Si trasmette il materiale documentale prodotto dal SISMI in data 08.10.1999. Fonte delicata,
- Rapporto Impedian numero 185, Data di emissione: 22 aprile 1997, Oggetto: „Grachev” (Viktor Ivanovich Golovko - Olavi Toivonen) illegale del KGB, <http://www.cooperweb.it/societaeconflitto/Mitrokhin4.html>.
- Scherer John L. (Ed.). 1986. USSR Facts & Figures Annual. Vol. 10, Gulf Breeze: Academic International Press.
- Sterling Claire. 1990. Sieć terroru: Prawda o międzynarodowym terroryzmie. Warszawa: Wyd. Głos.
- Suworow Wiktor [Riezun Władimir]. 1999. GRU: Radziecki wywiad wojskowy. Warszawa: Adamski & Bieliński.
- Walt Stephen M. 1987. The Origins of Alliances. Ithaca-London: Cornell University Press.
- Who's Who in the Arab World 2007-2008. 2007. München: K.G. Saur.
- Wilson Center - Digital Archive International History Declassified. 2007. The Tanov Case [Folder 43], <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110344>.
- Wilson Center - Digital Archive International History Declassified. 2007. An Illegal Trainer: KGB History of agent "Halef" [Folder 60], <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110708>.
- Wise David. 1992. Molehunt: The Secret Search for Traitors That Shattered the CIA. New York: Random House.

Dorota DOMALEWSKA
Akademia Sztuki Wojennej¹
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
d.domalewska@akademia.mil.pl
ORCID 0000-0002-1788-1591

Ilona URYCH
Akademia Sztuki Wojennej²
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
i.urych@akademia.mil.pl
ORCID 0000-0003-4868-9460
<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.12>

AKSJOLOGICZNE I ANTROPOLOGICZNE UWARUNKOWANIA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ MŁODYCH POLAKÓW W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH. IMPLIKACJE DLA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO³

ABSTRAKT: Kształtowanie patriotyzmu i tożsamości narodowej ma kluczowe znaczenie dla przetrwania narodu. Ważnym obszarem budowania i wzmacniania patriotyzmu jest sport, który stanowi spoiwo tożsamości narodowej oraz wzmacnia takie wartości jak solidarność i tolerancja, co buduje aktywne postawy obywatelskie w społeczeństwie. Niniejszy artykuł ma w swym zasadniczym celu omówienie istoty patriotyzmu, tożsamości narodowej i tolerancji, które stanowią wymiar postawy jednostki wobec innych narodów oraz sportowego patriotyzmu, który stanowi istotne spoiwo tożsamości narodowej. Badanie przeprowadzono przy użyciu metody sondażu diagnostycznego. Analiza uzyskanych danych wskazuje na bardzo silne poczucie patriotyzmu, tożsamości narodowej i patriotyzmu sportowego wśród respondentów (N=508). Skala patriotyczna znacząco wpływała na wyniki skali tożsamości narodowej i sportowego patriotyzmu, nie różnicowała natomiast postawy tolerancji. Z kolei skala tolerancji istotnie korelowała ze skalą patriotyzmu, sportowego patriotyzmu, tożsamości narodowej. Jak wskazuje Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, ochrona i umacnianie tożsamości narodowej stanowi ważne zadanie państwa. Cele te można osiągnąć poprzez pielęgnowanie kultury narodowej, ochronę dziedzictwa kulturowego, aktywizację kapitału społecznego oraz wzmacnianie postaw patriotycznych.

SŁOWA KLUCZOWE: tożsamość narodowa, patriotyzm, tolerancja, integracja, sport, wartości, klasy wojskowe, bezpieczeństwo narodowe

---

¹ The War Studies University, Poland.

² The War Studies University, Poland.

³ Badanie sfinansowano ze środków Ministerstwa Obrony Narodowej (umowa nr GB/4/2018/208/2018/DA).

AXIOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECT OF NATIONAL IDENTITY: A QUANTITATIVE STUDY WITH IMPLICATIONS FOR NATIONAL SECURITY

ABSTRACT: Shaping patriotism and national identity is crucial precondition for the survival of the nation. Sport helps to build and reinforce patriotism, binds national identity and strengthens values such as solidarity and tolerance. The main purpose of this article is to analyze the values of patriotism, national identity, tolerance, and sports patriotism, which is an important binder of national identity. The study was carried out using a diagnostic survey method. The analysis of the findings indicates a very strong sense of patriotism, national identity and sports patriotism among the respondents (N = 508). The patriotic scale significantly influenced the results of the scale of national identity and sport patriotism, but did not differentiate the attitude of tolerance. The scale of tolerance significantly correlated with the scale of patriotism, sports patriotism and national identity. As indicated by the National Security Strategy of the Republic of Poland, preservation and reinforcement of national identity is an important task of the state. These goals can be achieved by cultivating national culture, protecting cultural heritage, activating social capital and strengthening patriotic attitudes.

KEYWORDS: national identity, patriotism, tolerance, integration, sport, values, military classes, national security

WPROWADZENIE

Kształowanie patriotyzmu i tożsamości narodowej ma kluczowe znaczenie dla przetrwania narodu, tak jak suwerenność jest warunkiem przetrwania państwa. Społeczeństwa, które odczuwają zagrożenie bezpieczeństwa społecznego, wykształcają szereg mechanizmów obronnych mających na celu wzmocnienie tożsamości społecznej, np. wzmocnienie społecznej kohezji i odrębności za pomocą środków kulturowych oraz zapewnienie sobie przetrwania⁴. Społeczeństwo zatem broni swoją tożsamość przed zagrożeniami poprzez odwołanie się do swojej kultury, religii i historii. W ten sposób tworzy formę narodowego nacjonalizmu, którego celem jest wzmocnienie tożsamości danej grupy⁵.

Warto przy tym wskazać, że ważnym obszarem budowania i wzmocnienia tożsamości narodowej jest sport⁶. Pomaga on zacierać różnice rasowe i narodowościowe, a zarazem kultywować przynależność narodową⁷. Wzmacnia również takie wartości jak solidarność i tolerancja, co buduje aktywne postawy obywatelskie w społeczeństwie. Sport staje się spoiwem tożsamości narodowej, wzmocniającym poczucie odrębności i niezależności, budującym dumę i prestiż kraju⁸ oraz promującym nacjonalizm⁹. Dla Buttlerwortha¹⁰

⁴ Vide: O. Wæver, *The Changing Agenda of Societal Security*, [w:] *Globalization and Environmental Challenges, Reconceptualizing Security in the 21st Century*, red. H.G. et al. Brauch, Berlin 2008.

⁵ A. Saleh, *Broadening the Concept of Security: Identity and Societal Security*, „Geopolitics Quarterly 6”, no. 4 (2010): 228–41; R. Ivancik, V. Jurcak, P. Necas, *On Some Contemporary Global Security Risks and Challenges*, „Security and Defence Quarterly 4”, no. 3/2014, s. 34–49.

⁶ Vide: A. Bairner, *Sport, Nationalism, and Globalization: European and North American Perspectives*, New York 2001.

⁷ Ł. Panfil, T. Seweryniak, *Wybrane czynniki umiędzynarodawiania kadr organizacji sportowych*, Wrocław 2009, s. 25.

⁸ P. Cedro, *Społeczna Rola Sportu*, „Rozprawy Społeczne 7”, no. 2/2013, s. 79–80.

rozgrywki sportowe są forum, na którym rozgrywa się zarówno gorliwy nacjonalizm, jak i pokojowa rywalizacja. Bairner¹¹ natomiast tłumaczy współwystępowanie tych wartości ich afektywnym nacechowaniem twierdząc, że sport i nacjonalizm to dwie najbardziej emocjonujące postawy we współczesnym świecie.

Niniejszy artykuł ma w swym zasadniczym celu omówienie istoty patriotyzmu, tożsamości narodowej i tolerancji, które stanowią wymiar postawy jednostki wobec innych narodów¹², oraz sportowego patriotyzmu, który stanowi istotne spoiwo tożsamości narodowej. Analiza zależności między powyższymi wartościami oraz wpisanie ich w szerszy kontekst społeczny skutkowało postawieniem pytania: w jakim zakresie sport koreluje z postawami patriotycznymi i tolerancją? W ujęciu metodologicznym uniknięto podziału na „dobry” i „zły” nacjonalizm, ale przyjęto za Billingssem *et al.*¹³ podział na patriotyzm i tożsamość narodową. Przyjęto hipotezę, że tożsamość narodowa badanych charakteryzuje się poczuciem konieczności czczenia naszej narodowej historii i dziedzictwa, patriotyzm związany jest z miłością do ojczyzny, sportowy patriotyzm łączy się z kibicowaniem Polsce na międzynarodowych zawodach sportowych, tolerancja zaś jest związana z akceptacją na osiedlanie się w Polsce osób bliskich nam kulturowo, np. z Ukrainy (H₁). Istnieje znaczna (powyżej 0,5) współzależność między tożsamością narodową, patriotyzmem, tolerancją i sportowym patriotyzmem badanej młodzieży (H₂). Założono, że wiek, płeć i miejsce zamieszkania wpływają znacząco na poczucie tożsamości narodowej, tolerancji i sportowego patriotyzmu (H₃).

W celu rozwiązania przedstawionej problematyki badawczej i weryfikacji założonych hipotez przeprowadzono badanie ilościowe przy użyciu metody sondażu diagnostycznego i techniki ankiety oraz narzędzia w postaci kwestionariusza ankiety, który składała się ze skali patriotyzmu, tożsamości narodowej, sportowego patriotyzmu (przygotowanej w oparciu o ankietę opracowaną przez Billingsa *et al.*¹⁴) oraz tolerancji. Badaniem objęto 508 respondentów. Artykuł prezentuje również teoretyczny wymiar badań i analizuje cztery kluczowe pojęcia: tożsamość narodowa, patriotyzm, tolerancja i sportowy patriotyzm.

⁹ A.C. Billings, K.A. Brown, N.A. Brown, *5,535 Hours of Impact: Effects of Olympic Media on Nationalism Attitudes*, „Journal of Broadcasting & Electronic Media 57”, no. 4/2013, s. 579–95; M. L. Butterworth, *The Politics of the Pitch: Claiming and Contesting Democracy Through the Iraqi National Soccer Team*, „Communication and Critical/Cultural Studies 4”, no. 2 (June 2007): 184–203.

¹⁰ M.L. Butterworth, *The Politics of the Pitch: Claiming and Contesting Democracy Through the Iraqi National Soccer Team*, „Communication and Critical/Cultural Studies 4”, no. 2/2007, s. 187.

¹¹ A. Bairner, *Sport, Nationalism, and Globalization...*

¹² Vide: A. Sułek, *Psychospołeczne Uwarunkowania Patriotyzmu i Nacjonalizmu*, Kraków 2012.

¹³ A.C. Billings, K.A. Brown, N.A. Brown, *5,535 Hours of Impact: Effects of Olympic Media on Nationalism Attitudes*, „Journal of Broadcasting and Electronic Media 57”, no. 4/2013, s. 579–95.

¹⁴ *Ibidem*.

TOŻSAMOŚĆ NARODOWA

Znaczenie tożsamości narodowej w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa jest podkreślane przez wielu badaczy nauk o bezpieczeństwie. Kaldor¹⁵ twierdzi, że tożsamość stała się zarzewiem nowego rodzaju konfliktu, wojny o tożsamość, której często towarzyszą czystki etniczne, nadmierne utrwalenie tożsamości, wzrost przestępczości w trakcie trwania konfliktu oraz wojna domowa. Z kolei Waever¹⁶ twierdzi, że społeczeństwa, które odczuwają zagrożenie podejmują szereg mechanizmów obronnych mających na celu wzmocnienie ich tożsamości, np. wzmocnienie społecznej kohezji i odrębności za pomocą środków kulturowych oraz zapewnienie sobie przetrwania. Buzan *et al.*¹⁷ wskazuje na religię oraz na nacjonalizm jako na główne przyczyny mobilizacji grupy społecznej, wzmocnienia dyktomii my – oni, intensyfikacji strachu i nienawiści przeciwko grupie obcej.

Geneza badań nad tożsamością sięga początków XX wieku. Pojęciem „tożsamości” posłużył się w roku 1905 Boris Sidis¹⁸, chociaż w literaturze przedmiotu spotyka się także twierdzenie, że pojęcie tożsamości wprowadził do refleksji psychologicznej na początku XX wieku Viktor Tausk¹⁹. Upowszechnienie badań dotyczących tożsamości jest natomiast zasługą Erika H. Eriksona²⁰. Istotny wkład miały także prace takich uczonych jak Anselm L. Strauss²¹, Peter L. Berger²² czy Erving Goffman²³.

W naukach społecznych kategorię tożsamości zaczęto analizować w odniesieniu do społecznego funkcjonowania jednostki oraz stabilnych autocharakterystyk jednostki, które są nabywane przez odniesienie do społecznego funkcjonowania, a widziane integralnie z przynależnością do określonej grupy i pełnionej roli. Dlatego też znaczną popularność zyskała teoria tożsamości społecznej (ang. *Social Identity Theory*), która wyjaśnia napięcie między przynależnością grupową a postrzeganiem samego siebie przez jednostkę, ocenę swojej grupy oraz tych, którzy widziani są jako obcy. Istotną kwestią jest tu także analiza faworyzmu dla własnej grupy i dyskryminacji dla obcych (uprzedzenia i stereotypy), ludzka skłonność do łączenia się w grupy dla uzyskania większego poczucia siebie samego (kim się jest). Koncepcję i rozwój teorii tożsamości społecznej należy łączyć z dwoma psychologami społecznymi: Henri Tajfelem i Johnem Charlesa'em Turnerem²⁴.

¹⁵ M. Kaldor, *In Defence of New Wars*, „Stability: International Journal of Security and Development 2”, no.1/2013, s. 4.

¹⁶ *Vide*: O. Wæver, *The Changing Agenda of Societal Security*.

¹⁷ *Vide*: B. Buzan, O. Wæver, J. de. Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Colorado 1998.

¹⁸ *Vide*: B. Sidis, *Multiple Personality: An Experimental Investigation into the Nature of Human Individuality*, New York 1905.

¹⁹ *Vide*: V. Tausk, P. Roazen, *Sexuality, War, and Schizophrenia: Collected Psychoanalytic Papers*, New Jersey 2017.

²⁰ *Vide*: E.H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, New York 1994.

²¹ *Vide*: A.L. Strauss, *Mirrors and Masks: The Search for Identity*, Glenoce 1959.

²² *Vide*: P.L. Berger, T. Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, New York 1966.

²³ *Vide*: E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa 2008.

²⁴ *Vide*: H. Tajfel, J.C. Turner, *An Integrative Theory of Intergroup Conflict*, „The Social Psychology of Intergroup Relations 33”, no. 47 (1979).

Okazało się również, że pojęcie tożsamości jest istotne dla określenia i opisu jednostek i wspólnot. Analizie poddawano uznanie samej grupy i jej poglądów, które nie tylko określają i konsolidują daną wspólnotę, lecz także wskazują jej wyróżniki i miejsce w społeczeństwie, są czytelnym wyróżnikiem, przyciągającym lub odpychającym. Do popularyzacji takiego ujęcia tożsamości przyczyniły się badania na temat tożsamości rasowej, etnicznej, narodowej, klasowej, seksualnej, religijnej i innych. Analiza wyników badań dotyczących tożsamości ukierunkowała postrzeganie jej w kategoriach procesu i wyboru, a nie narzucenia²⁵.

Tożsamość może być zatem rozpatrywana dwuaspektowo: jako tożsamość osobista (indywidualna) i tożsamość zbiorowa (społeczna). Tożsamość indywidualna rozumiana jest jako subiektywna świadomość siebie, poczucie odrębności i unikalności. Kształtuje się ona na podstawie osobistego doświadczenia, interakcji ze środowiskiem zewnętrznym (kiedy jednostka organizuje i konstruuje bądź rekonstruuje wiedzę o sobie) oraz w oparciu o cechy osobowości, a stanowi o poczuciu spójności i stabilności.

Tożsamość społeczna jednostki jest związana z poczuciem pełnienia określonych ról, zajmowaniem przez nią określonego miejsca w społeczeństwie²⁶. Oznacza identyfikację jednostki z różnymi grupami społecznymi, które stanowią o jej autodefinicji, jest świadomościowym odbiciem społecznych relacji zobowiązań, zależności, współpracy oraz wspólnych interesów²⁷. Tożsamość zbiorowa wskazuje więc na ukształtowanie jednostki podkreślając jej przynależność do grupy i uwydatniając jej cechy wspólne z grupą, które uwidaczniają się we wspólnych dążeniach, wartościach i celach. Zgodnie z teorią tożsamości społecznej Henri Tajfela i Johna Turnera jednostka posiada kilka tożsamości społecznych, które rodzą się w wyniku przynależności do jednej lub kilku grup społecznych, kiedy przynależność do tych grup stanowi pewną wartość i jest naładowana emocjonalnie²⁸. Ludzie postrzegają siebie i innych przez pryzmat przynależności do różnych grup społecznych, co pozwala im zrozumieć złożoną rzeczywistość. Podział na grupy społeczne dokonywany jest nie tylko na podstawie porównania z innymi grupami, lecz także w wyniku symplifikacji i stereotypizacji. Ponadto przynależność do różnych grup pozytywnie oddziałuje na poczucie własnej wartości jej członków. Porównywanie grup natomiast prowadzi z jednej strony do faworyzowania grupy własnej, a z drugiej strony jest związane ze współzawodnictwem, stereotypizacją, a nawet dyskryminacją członków grupy obcej²⁹, ponieważ rzekome różnice

²⁵ D.-C. Martin, *The Choices of Identity*, „Social Identities 1”, no. 1/1995, s. 5–20.

²⁶ W. Knapik, *Tradycje jako element tożsamości kulturowej wiejskich społeczności lokalnych* [w:] *Tradycja dla współczesności. Ciągłość i zmiana*, t. 3, red. J. Styka, M. Dziekanowska, Lublin 2011, s. 251.

²⁷ M. Golka, *Imiona wielokulturowości*, Warszawa 2010, s. 355–356; A. Mitrega, M. Kozub, *The Influence of Strategic Culture on Shaping Security Policy*, „Security and Defence Quarterly 27”, no. 5/2019, s. 44–56.

²⁸ Vide: H. Tajfel, *The Structure of Our Views about Society*, [w:] *Introducing Social Psychology*, red. H. Tajfel, C. Fraser, Harmondsworth 1978.

²⁹ K. Błęzyńska, *Tożsamość Polaków w dobie globalnej*, [w:] *Edukacja wobec ładu globalnego*, red. T. Lewowicki, Warszawa 2002, s. 256.

między grupami są często wyolbrzymiane, a pozytywny wizerunek własnej grupy przekłada się na wyższe poczucie własnej wartości³⁰.

Tożsamość zbiorowa silnie nawiązuje do tożsamości narodowej, ponieważ naród to jedna z kategorii społecznych. Max Weber postrzegał naród jako wspólnotę, którą łączy pochodzenie, religię, kulturę, język, historię. Antonina Kłoskowska i Florian Znaniecki również definiują naród jako wspólnotę uczestniczącą w pewnych wartościach kulturowych. Jak podkreśla Kłoskowska³¹, rola kultury narodowej miała niebagatelne znaczenie w kształtowaniu się i funkcjonowaniu narodu, szczególnie w przypadku Polski, która utraciła swoją państwowość na 123 lata. Z kolei Talcott Parsons³², twórca funkcjonalno-strukturalistycznej teorii systemów społecznych, definiuje naród jako wspólnotę ludzi, którzy są obywatelami jednego państwa i którzy mieszkają w granicach wspólnego terytorium. Przytoczone powyżej definicje dowodzą, że termin „naród” może być definiowany na wiele sposobów, a zatem pojęcie tożsamości narodowej również może być rozumiane wielorako.

Przyjmując perspektywę antropologiczną, tożsamość narodowa oznacza przynależność do grupy etnicznej, z perspektywy politologii natomiast tożsamość narodowa łączy się z byciem obywatelem kraju oraz przyzwoleniem na to, by działania jednostki były kierowane poczuciem lojalności, odpowiedzialności i solidarności względem kraju i innych obywateli³³. Stanisław Gajda³⁴ określa tożsamość jako „względnie trwałą/zmienną w czasie i sytuacyjnie identyfikację podmiotu z określonym systemem znaczeń (idei, przekonań, wartości, norm itp.), opierającym się na przeżywaniu i zinterioryzowaniu elementów przeszłości i wyobrażeń przyszłości”. Z kolei Samuel Huntington³⁵ wyróżnia następujące komponenty tożsamości narodowej:

- religia i wiara będące wartościami ułatwiającymi kulturową partycypację, solidarność społeczną oraz rozwiązywanie konfliktów,
- dziedzictwo narodowe, tj. historia, która tworzy odrębność narodu,
- kulturowa jednolitość w odróżnieniu od kulturowego zróżnicowania,
- etnocentryzm.

Wskazać również należy, że tożsamość narodowa nie jest pojęciem stałym i jednolitym, a badacze wręcz podkreślają, że tożsamość narodowa kształtuje się dopiero w momencie poczucia zagrożenia, a zatem można wysunąć konkluzję, że to identyfikacja zagrożenia

³⁰ D. Domalewska, *Immigration, Stereotypes, and Social Security: The Portrayal of Migrant Groups in Public Discourse*, „Security and Defence Quarterly 4”, no. 13/2016, s. 15–31.

³¹ Vide: A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996.

³² Vide: T. Parsons, *Sociological Theory and Modern Society*, New York 1967.

³³ K. Błęszyńska, *Tożsamość Polaków w dobie globalnej...*, s. 257.

³⁴ Vide: S. Gajda, *Tożsamość a język*, [w:] *Człowiek wobec wyzwań współczesności. wpadek wartości czy walka o wartość?*, red. J. Mazur, A. Małyńska, K. Sobstyl, Lublin 2007

³⁵ Vide: S.P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York 2011.

tworzy rdzeń tożsamości społecznej³⁶, która jest warunkowana m.in. przez zależności społeczno-kulturowe³⁷.

PATRIOTYZM

Tożsamość narodowa przejawia się w patriotyzmie, który można zdefiniować jako „wszelkie umiłowanie ojczyzny jako miejsca swojego pochodzenia i/lub zamieszkania”³⁸. Podobnie ujmując można zdefiniować patriotyzm jako „cnotę moralną miłości do ojczyzny – ziemi ojczystej, zamieszkujących ją ludzi, jej ładu politycznego, zinstytucjonalizowanego w państwie i personifikowanego przez suwerena oraz do jej dziedzictwa kulturalnego i ładu moralnego” oraz wskazać, że „na poziomie elementarnym i powszechnie zrozumiałym patriotyzm to pewna dyspozycja psychiczna, prymarnie emocjonalna (obejmująca uczucia, takie jak przywiązanie, nostalgia i tęsknota), będąca miłością do kraju ojców (*patres*)”³⁹. Można zatem stwierdzić, że patriotyzm to również „relacja człowieka do społeczności i systemu wspólnotowych wartości o charakterze afirmatywnym”⁴⁰. Dlatego też to właśnie patriotyzm – jak dowodzi Jerzy Szacki – jest warunkiem koniecznym zarówno powstania, jak i ponadpokoleniowego trwania grupy społecznej. „Nie ma grupy społecznej, której członkowie nie czuliby się do siebie wzajemnie podobni, nie mieliby poczucia związku z określonym miejscem na Ziemi, którym brakowałoby co najmniej odświętnej solidarności i zdolności mobilizowania się do wspólnego działania w sytuacjach zewnętrznego zagrożenia. Dotyczy to w szczególności, acz nie tylko, grup etnicznych i narodów, a więc takich grup, do których większość jednostek wchodzi przez sam fakt swego urodzenia z takich, a nie innych rodziców”⁴¹.

Patriotyzm charakteryzuje się silną emocjonalną więzią, poczuciem przynależności, lojalności i identyfikacji, a także poczuciem solidarności z innymi członkami grupy. „Współuczestnictwo w wartościach moralnych tworzy zażyłość, powiększa poczucie sensowności istnienia, wyzwala wyższe motywacje, sprawia, że jednostki stają się zdolne do służby i ofiarności”⁴².

³⁶ A. Saleh, *Broadening the Concept of Security...*

³⁷ M. Górniewicz, T. Szczurek, *Determinanty kształtowania bezpieczeństwa wewnętrznego*, [w:] *Prognozowanie międzynarodowych stosunków wojskowych na podstawie uwarunkowań społeczno-kulturowych*, red. E. Ślachcińska, Poznań 2017, s. 103–113; K. Świerszcz, *Integralne wychowanie na rzecz integralnego bezpieczeństwa – jako naglące wyzwanie współczesnych czasów*, [w:] *Obronność państwa. Uwarunkowania oraz organizacja bezpieczeństwa i obronności*, red. Z. Trejnis, M. Marciniak Toruń 2016, s. 158–93; M. Gawlik-Kobylińska, *Ethics and Innovations in Military Environments*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej 128” 2018, s. 89–97.

³⁸ R. Kaczorowski, *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 2004, s. 380.

³⁹ J. Bartyzel, B. Szlachta, A. Wielomski, *Encyklopedia polityczna*, t. 1, Radom 2007, s. 294.

⁴⁰ P. Burgoński, *Polski patriotyzm w dobie komunizmu. Koncepcja patriotyzmu w nauczaniu księdza Jerzego Popiełuszki*, „Warszawskie Studia Teologiczne 23”, no. 1/2010, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/7080>, s. 242.

⁴¹ J. Szacki, *Patriotyzm jako błąd i jako cnota*, „Gazeta Wyborcza”, 2013.

⁴² P. Burgoński, *Polski patriotyzm w dobie komunizmu. Koncepcja patriotyzmu w nauczaniu księdza Jerzego Popiełuszki*.

Zauważyć przy tym warto, że owa lojalność, służba i ofiarność, jakie są wpisane w umiłowanie ojczyzny, nie mogą być bezmyślne. Jeżeli jednak miłość ta jest stronnicza, bywa niebezpieczna. „Na przykład Max Weber, znany socjolog niemiecki, był przekonany, że patriotyzm wyrażający się w akceptacji działania Cesarstwa Niemieckiego w czasie I wojny światowej jest ze wszech miar właściwy, bowiem stanowi on podstawę dla trwania Kultury Zachodu. Gdy z kolei inny znany socjolog francuski Emil Durkheim nawoływał w tym czasie do popierania stanowiska Francji, ponieważ jego zdaniem to ona broniła wartości cywilizacji europejskiej. Ten przykład wskazuje na dwa aspekty pojęcia patriotyzmu, które należy uwzględnić w naszej analizie. Otóż jest to eksponowanie pewnych idei, na przykład idei kultury lub idei cywilizacji, które mogą stać się nadrzędne w stosunku do pojęcia narodu. Ale gdy chęć bycia wiernym danej idei dodatkowo współgra z lojalnością wobec własnego kraju, to tym bardziej dostarcza argumentów na rzecz postawy patriotycznej”⁴³.

Z kolei do postawy patriotycznej Jerzy Kunikowski zalicza sześć elementów:

- przywiązanie do ojczyzny,
- znajomość historii i tradycji swojego narodu,
- gotowość do obrony granic kraju, wolności ojczyzny, poszanowania ofiar w chwili jej zagrożenia,
- stosunek jednostki do prawa i obowiązków obywatelskich, do państwa oraz motywacja do pracy, nauki i łączenia celów społecznych z osobistymi,
- poczucie narodowej godności,
- poszanowanie, ochrona oraz pomnażanie dorobku narodu (chodzi nie tylko o dobra materialne)⁴⁴.

„Patriotyzm – będący więzią i dziedzictwem – jest unikatową wartością, a zarazem postawą do ludzi i zamieszkiwanej przez nich przestrzeni, do dotychczasowego losu dziejowego i poszczególnych wydarzeń, wizji przyszłości, tradycji, obyczajów i zwyczajów, do wytworów kultury, instytucji i państwa. Jest to stosunek poczucia wspólnoty, przywiązania, umiłowania, wierności i tęsknoty, szacunku, obrony i poświęcenia, poczucia odpowiedzialności za wszystko, co w tej zbiorowości istnieje i się dzieje, a także poczucie obowiązku działania na rzecz jej rozwoju”⁴⁵. Akcentując wymiar działania właściwy patriotyzmowi, Władysław Stróżewski dodaje, że jest to „gotowość do wzbogacania ojczyzny o wszelkie możliwe wartości, ale także do ich obrony. Gotowość ta winna być tym gorliwsza, im wyższych wartości dotyczy. Zacząć trzeba od najbardziej podstawowych: wolności, terytorium, państwa”⁴⁶.

⁴³ A. Drabarek, *Kontrowersje wokół pojęcia patriotyzmu*, [w:] *Klasy mundurowe. Od teorii do dobrych praktyk*, red. A. Skrabacz, L. Kanarski, L. Urych, Warszawa 2016, s. 29.

⁴⁴ J. Kunikowski, *Istota patriotyzmu*, [w:] *Patriotyzm współczesnych Polaków*, red. A. Skrabacz, Warszawa 2012, s. 24–42.

⁴⁵ I. Urych, *Od kultury fizycznej do patriotyzmu i od patriotyzmu do kultury fizycznej. O kształtowaniu postaw w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Powrót do Ojczyzny? Patriotyzm wobec nowych czasów. Kontynuacje i poszukiwania*, red. C. Smuniewski, P. Sporek, Warszawa 2017, s. 368.

⁴⁶ W. Stróżewski, *Logos, Wartość, Miłość*, Znak, Kraków 2013, s. 181.

PATRIOTYZM SPORTOWY

Sport jest skutecznym narzędziem promowania prawości, wolności i patriotyzmu⁴⁷, jednoczy wokół pozytywnych idei, przewycięża uprzedzenia, wzmacnia równość i ideę współpracy⁴⁸. Ideą Igrzysk Olimpijskich jest jednoczenie społeczeństw w duchu sportu oraz krzewienie kultury pokoju. Uczestnictwo w wydarzeniach sportowych wychodzi zatem poza ramy aktywności fizycznej i staje się przyczynkiem do kształtowania pozytywnych wartości. Dodatkowo, postrzegając patriotyzm jako postawę w stosunku do ludzi i zamieszkiwanej przez nich przestrzeni, do dotychczasowego losu dziejowego i poszczególnych wydarzeń, obyczajów i zwyczajów, w kontekście Igrzysk propagowana jest edukacja olimpijska. Jej istotą jest przekazanie uczniom takich treści ducha jak bezinteresowność, braterstwo, równość, które to mają szansę egzemplifikacji w zmaganiach sportowych, Olimpizm i edukacja olimpijska proponują połączenie walorów fizycznych człowieka i jego walorów estetycznych z wartościami moralnymi, tak cennymi w budowie tożsamości społecznej⁴⁹.

„Poza wyżej zaprezentowanymi ideałami warto wskazać na uniwersalny i egalitarny charakter wartości zawartych w zasadzie olimpijskiej *allnations – allgames* (wszystkie narody – wszystkie sporty), a także na wyeksponowane w oficjalnej dewizie Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego wartości: *citius – altius – fortius* (szybciej – wyżej – silniej). W związku z powyższym do planowanych efektów edukacji olimpijskiej, która – realizując różne programy i projekty edukacyjne – kultywuje wartości olimpijskie, można zaliczyć:

- wychowanie w tolerancji dla rasy, religii, narodowości, wartości materialnych,
- egalitarność w ocenie, wynikającą z faktu, że wszyscy sportowcy są oceniani według tych samych kryteriów,
- kształtowanie przekonań o sensie pracy nad sobą, o potrzebie doskonalenia siebie i swoich wyników nie tylko w sporcie,
- dobrowolne podporządkowanie się określonym normom i przepisom gry przy jednoczesnym zachowaniu swojej indywidualności i poczucia wolności, wiary w człowieka, jego szlachetności oraz naturalne dążenie do bycia dobrym,
- kształtowanie odpowiednich relacji między ludźmi, interakcji człowiek – człowiek, człowiek – zbiorowość, zbiorowość – zbiorowość⁵⁰.

W Polsce sport od zawsze był związany z krzewieniem patriotyzmu. Pierwsze kluby sportowe, które powstały na początku XX wieku (Pogoń Lwów – 1904; Wisła Kraków – 1906; Legia Warszawa – 1916), miały za zadanie, obok rywalizacji sportowej, krzewić

⁴⁷ J. Żaryn, *Prof. Żaryn w miesięczniku „WSieci Historii”*: „Sport ma w sobie siłę, w której mieszczą się trzy wielkie wartości: Prawość, Wolność i Patriotyzm, www.wpolityce.pl, <https://wpolityce.pl/polityka/184107-prof-zaryn-w-miesieczniku-wsieci-historii-sport-ma-w-sobie-sile-w-ktorej-mieszczą-sie-trzy-wielkie-wartosci-prawosc-wolnosc-i-patriotyzm>.

⁴⁸ I. Bokova, *Sport na rzecz rozwoju i pokoju*, (2016), <http://www.un.org.pl/sport-na-rzecz-rozwoju-i-pokoju>.

⁴⁹ I. Urych, *Od kultury fizycznej do patriotyzmu i od patriotyzmu do kultury fizycznej. O kształtowaniu postaw w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Powrót do Ojczyzny? Patriotyzm wobec nowych czasów. Kontynuacje i poszukiwania*, red. C. Smuniewski, P. Sporek, Warszawa 2017.

⁵⁰ I. Urych, *Od kultury fizycznej...*, s. 367–68.

narodowe tradycje i promować język ojczysty⁵¹. Niewątpliwie sukcesy sportowców na arenie międzynarodowej integrują społeczeństwa i wzmacniają poczucie tożsamości narodowej, co jest dodatkowo wzmacniane przez symbole narodowe towarzyszące międzynarodowym wydarzeniom sportowym, takie jak barwy narodowe lub hymn narodowy wygrywany na cześć zwycięskiej drużyny. Dodatkowo, poczucie patriotyzmu jest wzmacniane dzięki inicjatywom sportowo-patriotycznym, np. Bieg Niepodległości lub bieg ku pamięci Żołnierzy Wyklętych⁵².

Nie można oczywiście idealizować sportowego patriotyzmu i ducha sportowej rywalizacji. Sportowy patriotyzm nie może być pomniejszony do kibiców ubranych w narodowe stroje i dzieci wymieniające się kartami swoich ulubionych sportowców. Jako wydarzenie generujące wysokie dochody sport przyciąga niepożądane praktyki, takie jak zmiana obywatelstwa dla korzyści materialnych, doping oraz faworyzowanie jednego kraju na niekorzyść drugiego. Nie mniej jednak warto pamiętać, że bardzo prostym wyrazem sportowej postawy patriotycznej jest po prostu świadoma i aktywna troska o rozwój swojej sprawności, zdrowia i osobowości w różnych formach kultury fizycznej, „wspólne uczestnictwo w otrzymanej w toku dziejów kulturze fizycznej, a także podtrzymanie i doskonalenie tego dziedzictwa” czy „kultywowanie ideałów edukacji olimpijskiej nie tylko w walce sportowej, lecz także w działalności obywatelskiej”⁵³.

TOLERANCJA

Powyższa dyskusja na temat tożsamości społecznej i narodowej oraz patriotyzmu wskazuje na nierozzerwalnie z nią związane poczucie przynależności, faworyzacji swojej grupy, współzawodnictwo, wyolbrzymianie różnic między grupami, a nawet dyskryminację członków grupy obcej. Koniecznym jest więc refleksja nad tolerancją, rozumianą jako postawę poszanowania innych, która obecnie stanowi szczególną wartość, ponieważ w globalnym świecie rozwój ekonomiczny, społeczny i osobisty coraz bardziej zależny jest od nieustannej interakcji z innymi⁵⁴.

Władysław Kopaliński⁵⁵ wskazuje, że tolerancja jest wyrozumiałością, liberalizmem w stosunku do cudzych wierzeń, praktyk, poglądów, działań, postaw nawet wówczas, gdy różnią się od własnych, bądź są z nimi sprzeczne. Inaczej ujmując, tolerancja to uszanowanie czyichś poglądów, zachowań, szczególnie innych niż nasze własne. Jeżeli natomiast ktoś jest tolerancyjny, to „szanuje poglądy, zachowania i gusty inne niż jego własne”⁵⁶. Postawa taka

⁵¹ M. Pisarek, *Wydarzenia sportowe i sukcesy polskich sportowców zachętą do budowania tożsamości narodowej oraz postaw patriotycznych*, „Studia Leopoliensia 8” 2015, s. 457–67, <http://www.szyran.republika.pl/artykuly/patriotyzm.htm>.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ I. Urych, *Od kultury fizycznej...*, s. 369.

⁵⁴ N. Berggren, T. Nilsson, *Globalization and the Transmission of Social Values: The Case of Tolerance*, „Journal of Comparative Economics 43”, no. 2/2015, s. 371–89.

⁵⁵ *Vide*: W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z Alamanachem*, Warszawa 2000.

⁵⁶ M. Bańko, *Inny słownik języka polskiego PWN*, t. 2, Warszawa 2000, s. 833.

oznacza akceptację i zgodę na odmienność myśli, opinii, wiary oraz dążenie do dialogu z osobami o poglądach przeciwstawnych do tych, które prezentujemy. „Postawa taka sprawia, że człowiek stopniowo pozbywa się przekonania o tym, że jest lepszy od innych i uwalnia się od uprzedzeń, które stanowią przeszkodę na drodze dialogu i budowania wspólnoty”⁵⁷.

W literaturze odnaleźć można podział tolerancji na negatywną (bierną) i pozytywną (czynną). Etymologia tego terminu (z łac. *tolerare* – cierpliwie znosić) powiązana jest z tolerancją negatywną, która polega na braku interwencji wobec zjawisk postrzeganych jako odmienne oraz na cierpliwym znoszeniu tego, co uznane jest za przykre lub niesłuszne⁵⁸. „Tak rozumiana tolerancja jest postawą nacechowaną minimalizmem i domaga się dopełnienia przez tolerancję pozytywną lub czynną, która przekracza postawę cierpliwego znoszenia i polega na poparciu, udzielaniu preferencji, zaangażowaniu na rzecz osób i grup, obyczajów i wartości, które odbiegają od powszechnie przyjmowanych i akceptowanych w określonym środowisku. Tolerancja rozumiana w sensie pozytywnym jest postawą, która zmierza do ujednolicenia szans grup ludzi o odmiennych poglądach”⁵⁹.

Wraz z rosnącą liczbą imigrantów w Polsce lub w innych krajach, a także związanym z tym procesem stopniowych przemian w strukturze społecznej, problem tolerancji nabiera szerszego znaczenia. W tym kontekście tolerancja powinna być wyrazem pozbywania się protekcyjności i poczucia wyższości oraz dążeniem przy tym do konstruktywnego angażowania aktywności kognitywnej, afektywnej i behawioralnej w stosunku do drugiej osoby. Jednakże temat integracji imigrantów w Polsce i Europie prowadzi do polaryzacji opinii publicznej⁶⁰. Jest to temat niejednokrotnie podejmowany w przestrzeni medialnej, obecny zaś w mediach obraz imigrantów może wzmocnić poziom istniejących lęków i niepokoju społecznych, m.in. poprzez oddziaływanie na uprzedzenia i stereotypy. Postawy niechęci do obcokrajowców są wtedy motywowane poczuciem realistycznego lub symbolicznego zagrożenia. Z drugiej strony działania medialne i wypowiedzi osób publicznych cieszących się autorytetem mogą osłabić lęki i niepokoje społeczne oraz osłabić negatywne przekonania i zachowania w stosunku do migrantów⁶¹.

⁵⁷ K. Glombik, *Tolerancja jako postawa moralna*, „Studia Oecumenica”, 2013, s. 114.

⁵⁸ I. Lazari-Pawłowska, *Trzy pojęcia tolerancji*, „Studia Filozoficzne 8” 1984, s. 105.

⁵⁹ K. Glombik, *Tolerancja...*, s. 114–115.

⁶⁰ S. Marino, S. Dawes, *Introduction to Fortress Europe: Media, Migration and Borders*, „Networking Knowledge 9”, no. 4 2016, s. 1–6, http://eprints.bournemouth.ac.uk/29782/1/Editorial_Fortress_Europe.pdf; L. Chouliaraki, M. Georgiou, R. Zaborowski, *The European „Migration Crisis” and the Media A Cross-European Press Content Analysis*, 2017, https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/53658010/Migration_and_media_report_FINAL.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1555684741&Signature=rel574SoaoreHAcNHUn8Ihz6fZY%3D&response-content-disposition=inline%3Bfilename%3DThe_European_; Vide: J. Jura, K. Kałużyńska, *Obraz obcokrajowców i imigrantów w polskich mediach tradycyjnych i internetowych*, [w:] *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy*, red. J. Konieczna-Salamatin, Warszawa 2015.

⁶¹ Vide: D. Domalewska, M. Żakowska, *Migracje z państw objętych konfliktami zbrojnymi – analiza wypowiedzi parlamentarzystów na Twitterze*, „Przegląd Europejski 2” (2019); M. Żakowska, D. Domalewska, *Factors Determining Polish Parliamentarians’ Tweets on Migration: A Case Study of Poland*, „Politologicky Casopis 2019”, no. 3/2019.

Istotę problemu dostrzegło również Zgromadzenie Ogólne ONZ, które z inicjatywy UNESCO w 1995 r. ustanowiło Międzynarodowy Dzień Tolerancji, przypadający na 16 listopada. Po tym wydarzeniu kraje członkowskie UNESCO przyjęły Deklarację na Temat Zasad Tolerancji, której Artykuł I brzmi: „Tolerancja to szacunek, akceptacja i uznanie bogactwa różnorodności kultur na świecie, naszych form wyrazu i sposobów na bycie człowiekiem. Sprzyja jej wiedza, otwartość, komunikowanie się oraz wolność słowa, sumienia i wiary. Tolerancja jest harmonią w różnorodności. To nie tylko moralny obowiązek, ale także prawny i polityczny warunek. Tolerancja – wartość, która czyni możliwym pokój – przyczynia się do zastąpienia kultury wojny kulturą pokoju”⁶².

Należy podkreślić, że badania nad tolerancją mają długą tradycję, a zmieniająca się struktura demograficzna i społeczna społeczeństw przyczyniła się do rozwoju badań nad tolerancją w społeczeństwach wielokulturowych. Szeroko zakrojone badania dotyczące wpływu wskaźników politycznych, gospodarczych i społecznych na tolerancję oraz uprzedzenia prowadzone były w wielu ośrodkach naukowych za granicą i w Polsce⁶³. Prekursorem badań społecznych w tej dziedzinie był Emory Bogardus⁶⁴, który analizował dystans społeczny rozumiany jako stopień zrozumienia między dwiema jednostkami lub między jednostką a grupą. Na skutek kontaktu osobistego lub międzygrupowego z odmiennym systemem kulturowym zachodzi proces akulturacji, czyli społeczna i psychologiczna integracja jednostki ze społeczeństwem przyjmującym. Proces akulturacji tworzy continuum na osi bliskość – społeczny i psychologiczny dystans. Jak zauważa John W. Berry⁶⁵, kontakt międzygrupowy prowadzi do dylematu, czy zachować własną tożsamość kulturową, czy zacieśnić kontakt międzykulturowy i aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym grupy dominującej. W zależności od rozwiązania tego dylematu Berry opracował cztery orientacje akulturacyjne: integrację, asymilację, separację i marginalizację. Zdaniem Haliny Grzymały-Moszczyńskiej⁶⁶ integracja jest najbardziej pożądaną orientacją akulturacyjną, ponieważ wchodząc w kontakt z kulturą dominującą jednostka jednocześnie utrzymuje własną tożsamość kulturową.

⁶² UNIC Warsaw, <http://www.unic.un.org.pl/dyskryminacja/tolerancja-poszanowanie.php>, (16.08.2019).

⁶³ N. Berggren, T. Nilsson, *Tolerance in the United States: Does Economic Freedom Transform Racial, Religious, Political and Sexual Attitudes?*, „European Journal of Political Economy” 45” 2016, s. 53–70; T.J. Hatton, *Public Opinion on Immigration: Has the Recession Changed Minds?*, „Economic Policy” 86/2016, s. 205–46; S. Wong et al., *Immigrant Influx and Generational Politics: A Comparative Case Study of Hong Kong and Taiwan*, „Electoral Studies” 58/2019, s. 84–93; M. Zielińska, D. Szaban, *Od tolerancji nowoczesnej do ponowoczesnej. Dynamika i uwarunkowania postaw wobec imigrantów i mniejszości narodowych wśród mieszkańców województwa lubuskiego w latach 2005–2014*, „Studia Humanistyczne AGH” 16 no. 1/2017, s. 7–21; Vide: K. Andrejuk, *Postawy wobec imigrantów w świetle wyników europejskiego sondażu społecznego 2014–2015. Polska na tle Europy*, Warszawa 2015, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/12510>.

⁶⁴ E.S. Bogardus, *Social Distance and Its Origins*, „Sociology & Social Research” 9/1925, s. 216–25; E.S. Bogardus, *Racial Distance Changes in the United States during the Past 30 Years*. – *PsycNET*, „Sociology & Social Research” 43/1958, s. 127–34, <https://psycnet.apa.org/record/1960-01208-001>.

⁶⁵ J.W. Berry, *A Psychology of Immigration*, „Journal of Social Issues” 57 no. 3/2001, s. 615–31.

⁶⁶ H. Grzymała-Moszczyńska, *Uchodźcy. Podręcznik dla osób pracujących z uchodźcami*, Kraków 2000, s. 18–19.

METODOLOGIA BADAŃ

Przedmiotem prowadzonych badań empirycznych były zależności zachodzące między tożsamością narodową, patriotyzmem, sportowym patriotyzmem i tolerancją uczniów klas wojskowych w Polsce i studentów wojskowej uczelni wyższej. Celem poznawczym było opisanie, zdiagnozowanie i wyjaśnienie zależności między wartościami związanymi z tożsamością narodową, patriotyzmem, sportowym patriotyzmem i tolerancją badanych. Celem teoretycznym było wzbogacenie systemu teoretycznej wiedzy społecznej związanej z procesami konstruowania tożsamości, celem praktycznym natomiast było stworzenie na podstawie uzyskanych wyników badań rekomendacji dla praktyki społecznej (edukacyjnej, kulturalnej) w zakresie konstruowania tożsamości narodowej młodych ludzi, zwłaszcza uczniów klas wojskowych i studentów uczelni wojskowych, będącej istotnym elementem bezpieczeństwa narodowego. Dla realizacji powyższych celów określono główny problem badawczy w postaci pytania: W jakim zakresie zachodzi zależność między tożsamością narodową, patriotyzmem, sportowym patriotyzmem i tolerancją młodych Polaków? Postawiono także problemy szczegółowe:

- (1) Czym charakteryzuje się tożsamość narodowa, patriotyzm, sportowy patriotyzm i tolerancja badanych?
- (2) Jaka jest zależność pomiędzy skalami tożsamości narodowej, patriotyzmu, sportowego patriotyzmu i tolerancji badanych?
- (3) Czy i w jakim zakresie wiek, płeć i miejsce zamieszkania determinują poczucie tożsamości narodowej, patriotyzmu, sportowego patriotyzmu i tolerancji badanych?

Przyjęto następujące hipotezy: Poczucie tożsamości narodowej badanych charakteryzuje się poczuciem konieczności czczenia naszej narodowej historii i dziedzictwa, patriotyzm związany jest z miłością do ojczyzny, sportowy patriotyzm łączy się z kibicowaniem Polsce na międzynarodowych zawodach sportowych, tolerancja zaś jest związana z akceptacją na osiedlanie się w Polsce osób bliskich nam kulturowo, np. z Ukrainy (H_1). Istnieje znaczna (powyżej 0,5) współzależność między tożsamością narodową, patriotyzmem, tolerancją i sportowym patriotyzmem badanej młodzieży (H_2). Założono, że wiek, płeć i miejsce zamieszkania wpływają znacząco na poczucie tożsamości narodowej, tolerancji i sportowego patriotyzmu (H_3).

Badaniom empirycznym poddano następujące zmienne: tożsamość narodowa, patriotyzm, tolerancja i sportowy patriotyzm (zmienne dychotomiczne) oraz wiek, płeć i miejsce zamieszkania (zmienne niezależne).

W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego przy pomocy techniki ankiety i kwestionariusza ankiety jako narzędzia badawczego. Kwestionariusz ankiety składał się ze skali patriotyzmu, tożsamości narodowej, sportowego patriotyzmu (opracowanych w oparciu o ankietę Billings *et al.*⁶⁷), tolerancji oraz metryczki. Poszczególne pytania znajdujące się w kwestionariuszu zostały przedstawione w dalszej części artykułu. Badaniem

⁶⁷ A.C. Billings, K.A. Brown, N.A. Brown, *5,535 Hours of Impact: Effects of Olympic Media on Nationalism Attitudes*.

objęto 508 respondentów – uczniów drugich i trzecich klas szkoły średniej, którzy należą do tzw. klas wojskowych⁶⁸, oraz studentów pierwszego roku jednej z warszawskich uczelni – Akademii Sztuki Wojennej. Dobór badanych był incydentalny (badanie przeprowadzono wśród ochotników), celowy – obie grupy badanych realizują program szeroko rozumianej edukacji dla bezpieczeństwa, wzbogacony o tematykę związaną z obronnością kraju czy historią oręża polskiego, z tą różnicą, że klasy wojskowe realizują ten program na etapie szkoły średniej, studenci zaś na etapie szkoły wyższej. Dobór szkół natomiast był losowy. Badania przeprowadzono w okresie 15 stycznia do 15 kwietnia 2019 r. Zależności między zmiennymi zbadano przy pomocy następujących testów statystycznych: odchylenie standardowe, test korelacji między zmiennymi, test χ^2 .

SKALA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ, PATRIOTYZMU, SPORTOWEGO PATRIOTYZMU I TOLERANCJI – ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

W grupie 508 ankietowanych było 174 kobiet (34,25%) i 334 mężczyzn (65,75%). Wśród ankietowanych dominowały osoby w wieku 16–18 lat (68,50%), gdy pozostali badani byli w wieku 19–29 lat (31,50%). Badani pochodzili ze wsi i małych miast (47,24%), miast 50–100 tys. (30,71%) oraz większych (22,05%). Wyniki skali tożsamości narodowej, patriotyzmu i sportowego patriotyzmu nie były zróżnicowane, a ich średnia wartość wynosiła powyżej średniej 4 przy standardowym odchyleniu nie przekraczającym 0,62. Z kolei skala tolerancji miała najniższą średnią (3,48) z najwyższym odchyleniem standardowym, co wskazuje na duże zróżnicowanie odpowiedzi udzielanych przez respondentów.

SKALA	STWIERDZENIA	Średnia	SD
SKALA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ Średnia=4,07 SD=0,62	Trzeba zawsze czczyć naszą narodową historię i dziedzictwo.	4,73	0,57
	Mój kraj ma specjalną misję do spełnienia w Europie dzięki wartościom przez nas wyznawanym.	4,10	0,95
	Mój kraj powinien bardziej stanowczo narzucać wartości i zasady innym krajom, jeżeli te wartości i zasady są dobre.	3,81	1,06
	Mój kraj mógłby więcej osiągnąć, gdyby pozwolił na większy wpływ z zagranicy.	3,68	1,27
	Nie chciałbym mieszkać na stałe w innym kraju niż Polska.	3,88	1,20
	W czasie międzynarodowych zawodów sportowych przedstawiciele mojego kraju na pewno przestrzegają zasad fair play.	4,20	0,84
SKALA PATRIOTYZMU Średnia=4,51 SD=0,54	Kocham swój kraj.	4,70	0,59
	Jestem dumny, że pochodzę ze swojego kraju.	4,71	0,56
	Jestem przywiązany do swojego kraju i głęboko dotyka mnie wszystko, co tyczy się mojego kraju.	4,28	0,86
	Chociaż nie zawsze zgadzam się z działaniami rządu, czuję się silnie przywiązany do swojego kraju.	4,19	0,91
	Trzeba zawsze służyć swojemu krajowi.	4,39	0,88
	Czuję się dumny, gdy sportowcy z mojego kraju odnoszą sukcesy na międzynarodowych zawodach sportowych.	4,79	0,50

⁶⁸ I. Urych, *Military Classes as an Area of Interest for the Armed Forces of the Republic of Poland. Experience and Perspectives*, „Defense Resources Management 17”, no. 2 (2018).

SKALA SPORTOWEGO PATRIOTYZMU Średnia=4,01 SD=0,55	Zawsze kibicuję Polsce na międzynarodowych zawodach sportowych (np. Igrzyska Olimpijskie, Mundial itp.).	4,62	0,63
	Zawsze kibicuję lepszej drużynie, nawet jeżeli jej przeciwnikiem jest Polska.	2,63	1,53
	Czuję się dumny, kiedy mój kraj wygrywa w międzynarodowych zawodach sportowych.	4,78	0,56
SKALA TOLERANCJI Średnia=3,48 SD=0,92	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób bliskich nam kulturowo, np. z Ukrainy.	3,30	1,17
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób o odmiennej kulturze, religii, np. muzułmanów.	2,94	1,41
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób z wysoko rozwiniętych krajów z Europy, np. Francji.	3,67	1,08
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób z biednych krajów z Europy, np. z Mołdawii.	3,37	1,18
	Zawsze staram się traktować drugiego człowieka szacunkiem, nawet jeżeli jego poglądy i zwyczaje są odmienne od moich.	4,12	0,98

Tabela 1. Wartości średnie i odchylenie standardowe dla poszczególnych skali i ich składowych
Źródło: badania własne

SKALA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzić można, że ankietowani byli przekonani o konieczności czczenia historii narodowej i dziedzictwa (78,35%). W mniejszym stopniu badani byli przekonani, że nie chcą mieszkać na stałe poza Polską (43,71%), jak również co do gry fair play polskich sportowców (43,31%), a także poczucia misji naszego narodu w Europie (42,91%). Najrzadziej badani potwierdzali, że Polska powinna bardziej stanowczo narzucać własne wartości i zasady innym krajom (32,29%), co pozwoliłoby na większe osiągnięcia (36,61%).

SKALA PATRIOTYZMU

Analiza wyników badań dowodzi, że ankietowani mają poczucie dumy sportowej (83,07%), dumy z bycia Polakiem (75,59%), są świadomi swojej miłości do Ojczyzny (74,41%) oraz deklarują wierną służbę Polsce (60,63%). W mniejszym stopniu badani charakteryzowali siebie jako osoby przywiązane do kraju (50,76%), szczególnie w sytuacji braku akceptacji działań podejmowanych przez rząd (47,64%).

SKALA SPORTOWEGO PATRIOTYZMU

Analiza skali sportowego patriotyzmu wskazuje, że w sytuacji rozgrywek sportowych badani kibicowali zdecydowanie „swoim” (68,50%), czując dumę z wygranej (83,07%). Ankietowani zdecydowanie nie kibicowali lepszej drużynie od Polski (35,43%).

SKALA TOLERANCJI

W zakresie tolerancji badani wskazali, że przede wszystkim zawsze starają się traktować drugiego człowieka szacunkiem, nawet jeżeli jego poglądy i zwyczaje są odmienne od ich własnych (zdecydowanie tak 39,76%, raczej tak 44,88%). W pozostałych aspektach ankietowani najczęściej wskazali odpowiedź: trudno powiedzieć. Najczęściej badani sprzeciwiali się osiedlaniu osób o odmiennej kulturze i religii (37,79%), jak również bliskich kulturowo (22,84%) czy z krajów biedniejszych (20,87%). Ankietowani najmniej byli przeciwni osiedlaniu się osób z krajów wysokorozwiniętych Europy (11,42%), gdy ponad połowa badanych należała do zwolenników.

TOŻSAMOŚĆ NARODOWA, PATRIOTYZM, SPORTOWY PATRIOTYZM I TOLERANCJA W ŚWIETLE ANALIZY WYNIKÓW PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

Na podstawie wyników przeprowadzonych badań wykazano, że ankietowani przede wszystkim posiadali silne poczucie dumy z odnoszących sukcesy polskich sportowców ($4,79 \pm 0,50$) oraz samych sukcesów sportowych kraju ($4,78 \pm 0,56$). Potwierdzono postawę szacunku dla narodowej historii i dziedzictwa ($4,73 \pm 0,57$) oraz drugiego człowieka i jego odmiennych poglądów i zwyczajów ($4,12 \pm 0,98$). Stwierdzono, że ankietowani charakteryzowali się przede wszystkim patriotyzmem ($4,51 \pm 0,54$), w mniejszym stopniu tożsamością narodową ($4,07 \pm 0,62$) i patriotyzmem sportowym ($4,01 \pm 0,55$), a prezentowany przez nich poziom tolerancji ($3,48 \pm 0,92$) był najniższy i postawy w tym aspekcie były najsilniej zróżnicowane.

Analiza wyników badań zawartych w tabeli drugiej pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

- Skala tożsamości narodowej istotnie korelowała ze skalą patriotyzm, sportowego patriotyzmu i tolerancji;
- Skala patriotyzmu znacząco wpływała na wyniki skali tożsamości narodowej i sportowego patriotyzmu, nie różnicowała natomiast postawy tolerancji;
- Skala sportowego patriotyzmu istotnie korelowała ze skalą patriotyzmu, tożsamości narodowej i tolerancji;
- Skala tolerancji istotnie korelowała ze skalą patriotyzmu, sportowego patriotyzmu i tożsamości narodowej.

		Skala patriotyzmu	Skala tożsamości narodowej	Skala sportowego patriotyzmu	Skala tolerancji
Skala tożsamości narodowej	[r]	0,5672		0,3704	0,2341
	[p]	0,000		0,000	0,000
Skala patriotyzmu	[r]		0,5672	0,2854	NS
	[p]		0,000	0,000	0,291
Skala sportowego patriotyzmu	[r]	0,2854	0,3704		0,2784
	[p]	0,000	0,000		0,000

Skala tolerancji	[r]	NS	0,2341	0,2784	
	[p]	0,291	0,000	0,000	

Tabela 2. Zależności pomiędzy skalami

Źródło: badania własne

Ponadto stwierdzić należy, że w niektórych skalach płeć istotnie różnicowała opinie badanych (zob. tabela 3).

Mężczyźni charakteryzowali się znacząco wyższym poziomem poczucia patriotyzmu w zakresie miłości i dumy z Ojczyzny, chociaż nie zawsze zgadzają się z działaniami rządu. W zakresie tożsamości narodowej potwierdzili szacunek do historii i dziedzictwa narodowego oraz przypisywali Polsce specjalną misję w Europie. W sportowej rywalizacji częściej stoją po stronie „naszych” nawet z perspektywą przegranej.

Kobiety wykazały się znacząco wyższym poziomem tolerancji i akceptacji wobec innych narodów i kultur, częściej przyjmując postawę otwartości na osiedlanie się w Polsce osób innych narodowości bez względu na pochodzenie i przyczynę.

SKALA	STWIERDZENIA	KOBIECY		MĘŻCZYŹNI		Test chi ²	
		Średnia	SD	Średnia	SD	[r]	[p]
SKALA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ	Trzeba zawsze czcić naszą narodową historię i dziedzictwo.	4,60	0,66	4,80	0,51	0,1712	0,006
	Mój kraj ma specjalną misję do spełnienia w Europie dzięki wartościom przez nas wyznawanym.	3,89	0,89	4,22	0,96	0,1651	0,008
	Mój kraj powinien bardziej stanowczo narzucać wartości i zasady innym krajom, jeżeli te wartości i zasady są dobre.	3,66	1,08	3,89	1,05	NS	0,100
	Mój kraj mógłby więcej osiągnąć, gdyby pozwolił na większy wpływ z zagranicy.	3,77	1,06	3,63	1,37	NS	0,422
	Nie chciałbym mieszkać na stałe w innym kraju niż Polska.	3,70	1,16	3,97	1,22	NS	0,091
	W czasie międzynarodowych zawodów sportowych przedstawiciele mojego kraju na pewno przestrzegają zasad fair play.	4,25	0,81	4,18	0,85	NS	0,509
SKALA PATRIOTYZMU	Kocham swój kraj.	4,57	0,62	4,76	0,53	0,1555	0,013
	Jestem dumny, że pochodzę ze swojego kraju.	4,57	0,62	4,78	0,52	0,1718	0,006
	Jestem przywiązany do swojego kraju i głęboko dotyka mnie wszystko, co dotyczy się mojego kraju.	4,18	0,86	4,32	0,87	NS	0,223
	Chociaż nie zawsze zgadzam się z działaniami rządu, czuję się silnie przywiązany do swojego kraju.	4,02	0,85	4,28	0,92	0,1357	0,031
	Trzeba zawsze służyć swojemu krajowi.	4,38	0,98	4,40	0,83	NS	0,851
	Czuję się dumny, gdy sportowcy z mojego kraju odnoszą sukcesy na międzynarodowych zawodach sportowych.	4,82	0,47	4,77	0,52	NS	0,514

SKALA SPORTOWEGO PATRIOTYZMU	Zawsze kibicuję Polsce na międzynarodowych zawodach sportowych (np. Igrzyska Olimpijskie, Mundial itp.).	4,63	0,61	4,61	0,64	NS	0,797
	Zawsze kibicuję lepszej drużynie, nawet jeżeli jej przeciwnikiem jest Polska.	2,90	1,52	2,11	1,43	0,2447	0,000
	Czuję się dumny, kiedy mój kraj wygrywa w międzynarodowych zawodach sportowych.	4,76	0,53	4,78	0,57	NS	0,726
SKALA TOLERANCJI	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób bliskich nam kulturowo, np. z Ukrainy.	3,44	1,18	3,01	1,12	0,1748	0,005
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób o odmiennej kulturze, religii, np. muzułmanów.	3,16	1,44	2,53	1,25	0,2116	0,001
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób z wysoko rozwiniętych krajów z Europy, np. Francji.	3,77	1,07	3,48	1,08	0,1278	0,042
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób z biednych krajów z Europy, np. z Mołdawii	3,52	1,14	3,08	1,20	0,1778	0,004
	Zawsze staram się traktować drugiego człowieka szacunkiem, nawet jeżeli jego poglądy i zwyczaje są odmienne od moich.	4,07	0,99	4,23	0,96	NS	0,224

Tabela 3. Wartości średnie i odchylenie standardowe dla poszczególnych skali i ich składowych wśród kobiet i mężczyzn

Źródło: badania własne

Analiza badań wskazuje także, że w niektórych skalach wiek istotnie różnicował postawę badanych (zob. tabela 4).

Osoby w wieku 16–18 lat częściej potwierdzały swoją miłość do Ojczyzny, przypisując jej misję w Europie, optując za narzuceniem naszych wartości i zasad narodowych innym krajom, co pozwoli na osiągnięcie sukcesu na scenie międzynarodowej. W sportowej rywalizacji częściej stoją po stronie „naszych” nawet z perspektywą przegranej. Jednocześnie badani pomiędzy 16 a 18 rokiem życia wykazali się znacząco wyższym poziomem tolerancji i akceptacji wobec innych narodów i kultur, częściej przyjmując postawę otwartości na osiedlanie się w Polsce osób innych narodowości bez względu na pochodzenie i przyczynę.

SKALA	STWIERDZENIA	16–18 lat		19–29 lat		Test chi ²	
		Średnia	SD	Średnia	SD	[r]	[p]
SKALA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ	Trzeba zawsze czcić naszą narodową historię i dziedzictwo.	4,76	0,53	4,66	0,64	NS	0,185
	Mój kraj ma specjalną misję do spełnienia w Europie dzięki wartościom przez nas wyznawanym.	4,58	0,86	3,34	0,92	0,3763	0,000
	Mój kraj powinien bardziej stanowczo narzucać wartości i zasady innym krajom, jeżeli te wartości i zasady są dobre.	3,95	0,98	3,49	1,16	0,2044	0,001
	Mój kraj mógłby więcej osiągnąć, gdyby pozwolił na większy wpływ z zagranicy.	3,87	1,27	3,27	1,19	0,2170	0,000
	Nie chciałbym mieszkać na stałe w innym kraju niż Polska.	3,93	1,23	3,76	1,15	NS	0,301
	W czasie międzynarodowych zawodów sportowych przedstawiciele mojego kraju na pewno przestrzegają zasad fair play.	4,32	0,78	3,95	0,90	0,2067	0,001

SKALA PATRIOTYZMU	Kocham swój kraj.	4,80	0,47	4,47	0,69	0,2653	0,000
	Jestem dumny, że pochodzę ze swojego kraju.	4,75	0,51	4,63	0,66	NS	0,109
	Jestem przywiązany do swojego kraju i głęboko dotyka mnie wszystko, co tyczy się mojego kraju.	4,30	0,91	4,22	0,75	NS	0,528
	Chociaż nie zawsze zgadzam się z działaniami rządu, czuję się silnie przywiązany do swojego kraju.	4,26	0,94	4,04	0,82	NS	0,064
	Trzeba zawsze służyć swojemu krajowi.	4,45	0,80	4,26	1,03	NS	0,108
	Czuję się dumny, gdy sportowcy z mojego kraju odnoszą sukcesy na międzynarodowych zawodach sportowych.	4,79	0,54	4,79	0,41	NS	0,998
SKALA SPORTOWEGO PATRIOTYZMU	Zawsze kibicuję Polsce na międzynarodowych zawodach sportowych (np. Igrzyska Olimpijskie, Mundial itp.)	4,63	0,61	4,60	0,67	NS	0,756
	Zawsze kibicuję lepszej drużynie, nawet jeżeli jej przeciwnikiem jest Polska.	1,85	1,54	2,99	1,19	0,3473	0,000
	Czuję się dumny, kiedy mój kraj wygrywa w międzynarodowych zawodach sportowych.	4,76	0,61	4,81	0,42	NS	0,474
SKALA TOLERANCJI	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób bliskich nam kulturowo, np. z Ukrainy.	3,46	1,17	2,94	1,11	0,2070	0,001
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób o odmiennej kulturze, religii, np. muzułmanów.	3,19	1,47	2,40	1,10	0,2609	0,000
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób z wysoko rozwiniętych krajów z Europy, np. Francji.	3,80	1,11	3,39	0,95	0,1801	0,004
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób z biednych krajów z Europy, np. z Mołdawii.	3,54	1,21	3,00	1,01	0,2134	0,001
	Zawsze staram się traktować drugiego człowieka szacunkiem, nawet jeżeli jego poglądy i zwyczaje są odmienne od moich.	4,13	1,05	4,11	0,81	NS	0,882

Tabela 4. Wartości średnie i odchylenie standardowe dla poszczególnych skali i ich składowych wśród osób w różnym wieku

Źródło: badania własne

Badania dowiodły przy tym, że miejsce pochodzenia badanych nie różnicowało znacząco postawy patriotyzmu i tolerancji (zob. tabela 5).

SKALA	STWIERDZENIA	Wieś, miasto do 50 tys.		Miasto 50–100 tys.		Miasto pow. 50 tys.		Test chi ²	
		Średnia	SD	Średnia	SD	Średnia	SD	[r]	[p]
SKALA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ	Trzeba zawsze czcić naszą narodową historię i dziedzictwo.	4,78	0,46	4,62	0,76	4,80	0,44	NS	0,875
	Mój kraj ma specjalną misję do spełnienia w Europie dzięki wartościom przez nas wyznawanym.	4,07	0,96	4,28	0,87	3,91	1,01	NS	0,537
	Mój kraj powinien bardziej stanowczo narzucać wartości i zasady innym krajom, jeżeli te wartości i zasady są dobre.	3,71	1,19	3,82	0,95	4,00	0,89	NS	0,092
	Mój kraj mógłby więcej osiągnąć, gdyby pozwolił na większy wpływ z zagranicy.	3,63	1,30	3,73	1,34	3,71	1,14	NS	0,638
	Nie chciałbym mieszkać na stałe w innym kraju niż Polska.	4,09	1,13	3,45	1,20	4,02	1,23	NS	0,243

	W czasie międzynarodowych zawodów sportowych przedstawiciele mojego kraju na pewno przestrzegają zasad fair play.	4,32	0,77	4,19	0,74	3,98	1,05	NS	0,014
SKALA PATRIOTYZMU	Kocham swój kraj.	4,67	0,61	4,67	0,57	4,79	0,46	NS	0,291
	Jestem dumny, że pochodzę ze swojego kraju.	4,73	0,55	4,56	0,64	4,86	0,44	NS	0,454
	Jestem przywiązany do swojego kraju i głęboko dotyka mnie wszystko, co tyczy się mojego kraju.	4,38	0,88	3,94	0,87	4,52	0,66	NS	0,954
	Chociaż nie zawsze zgadzam się z działaniami rządu, czuję się silnie przywiązany do swojego kraju.	4,33	0,82	3,77	1,01	4,48	0,71	NS	0,955
	Trzeba zawsze służyć swojemu krajowi.	4,55	0,75	4,05	1,02	4,54	0,81	NS	0,333
	Czuję się dumny, gdy sportowcy z mojego kraju odnoszą sukcesy na międzynarodowych zawodach sportowych.	4,79	0,48	4,76	0,59	4,82	0,43	NS	0,828
SKALA SPORTOWEGO PATRIOTYZMU	Zawsze kibicuję Polsce na międzynarodowych zawodach sportowych (np. Igrzyska Olimpijskie, Mundial itp.)	4,70	0,54	4,51	0,64	4,59	0,76	NS	0,150
	Zawsze kibicuję lepszej drużynie, nawet jeżeli jej przeciwnikiem jest Polska.	2,57	1,59	2,71	1,54	2,68	1,43	NS	0,587
	Czuję się dumny, kiedy mój kraj wygrywa w międzynarodowych zawodach sportowych.	4,79	0,56	4,74	0,59	4,79	0,49	NS	0,847
SKALA TOLERANCJI	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób bliskich nam kulturowo, np. z Ukrainy.	3,28	1,17	3,44	1,11	3,14	1,26	NS	0,682
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób o odmiennej kulturze, religii, np. muzułmanów.	2,86	1,27	3,40	1,50	2,48	1,41	NS	0,377
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób z wysoko rozwiniętych krajów z Europy, np. Francji.	3,56	1,07	4,00	1,08	3,46	1,01	NS	0,879
	Powinniśmy zezwalać na osiedlanie się w Polsce osób z biednych krajów z Europy, np. z Mołdawii.	3,24	1,12	3,79	1,19	3,05	1,15	NS	0,877
	Zawsze staram się traktować drugiego człowieka szacunkiem, nawet jeżeli jego poglądy i zwyczaje są odmienne od moich.	4,18	0,92	3,96	1,05	4,23	1,01	NS	0,940

Tabela 5. Wartości średnie i odchylenie standardowe dla poszczególnych skali i ich składowych wśród osób pochodzących z miejscowości o różnej wielkości

Źródło: badania własne

Zależności między skalami a zmiennymi niezależnymi (zob. tabela 6) pozwalają wnioskować, że:

- płeć istotnie różnicuje poziom sportowego patriotyzmu oraz tolerancji,
- wiek wpływa na postawę patriotyzmu i tożsamości narodowej we wszystkich skalach,
- miejsce pochodzenia nie różnicuje postawy patriotyzmu i tożsamości narodowej.

Skale	Test χ^2	Płeć	Wiek	Miejsce pochodzenia
Skala tożsamości narodowej	[r]	NS	0,3087	NS
	[p]	0,093	0,000	0,641
Skala patriotyzmu	[r]	NS	0,1336	NS
	[p]	0,076	0,033	0,932
Skala sportowego patriotyzmu	[r]	0,2267	0,3123	NS
	[p]	0,000	0,000	0,916
Skala tolerancji	[r]	0,1683	0,2312	NS
	[p]	0,007	0,000	0,693

Tabela 6. Zależności pomiędzy skalami

Źródło: badania własne

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Celem przeprowadzonych badań empirycznych było wskazanie zależności między następującymi wartościami: tożsamością narodową, patriotyzmem, tolerancją i sportowym patriotyzmem. Badania miały więc charakter nomotetyczny. Analiza uzyskanych danych wskazuje na bardzo silne poczucie patriotyzmu, tożsamości narodowej i patriotyzmu sportowego. Badani wysoko cenią sobie tolerancję, zgodnie twierdząc, że kierują się szacunkiem dla drugiego człowieka. Badani najbardziej przychylnie opowiadali się za przyjmowaniem imigrantów z wysoko rozwiniętych krajów Europy (średnia 3,75; SD=1,08), przejawiali natomiast nieprzychylny stosunek do osób o odmiennej kulturze i religii, np. muzułmanów (średnia 2,94; SD=1,41).

Badaniu poddano również związki tożsamości narodowej z przyjętymi zmiennymi, co wskazało na wysoką korelację skali tożsamości narodowej, sportowego patriotyzmu oraz tolerancji. Skala patriotyczna znacząco wpływała na wyniki skali tożsamości narodowej i sportowego patriotyzmu, nie różnicowała natomiast postawy tolerancji. Skala tolerancji istotnie korelowała ze skalą patriotyzmu, sportowego patriotyzmu, tożsamości narodowej.

Wiek i płeć wyraźnie korelowały z wartościami tożsamości narodowej, miejsce zamieszkania natomiast nie wpływało na wyniki badań. Mężczyźni charakteryzowali się znacząco wyższym poziomem poczucia patriotyzmu w zakresie miłości i dumy z Ojczyzny, chociaż nie zawsze zgadzają się z działaniami rządu. W zakresie tożsamości narodowej potwierdzili szacunek do historii i dziedzictwa narodowego oraz przypisywali Polsce specjalną misję w Europie. W sportowej rywalizacji częściej stoją po stronie „naszych” nawet z perspektywą przegranej. Kobiety wykazały się znacząco wyższym poziomem tolerancji

i akceptacji wobec innych narodów i kultur, częściej przyjmując postawę otwartości na osiedlanie się w Polsce osób innych narodowości bez względu na pochodzenie i przyczynę.

Młodzież licealna częściej niż młodzi dorośli potwierdzała swoją miłość do Ojczyzny, przypisując jej misję w Europie, optując za narzuceniem naszych wartości i zasad narodowych innym krajom, co pozwoli na osiągnięcie sukcesu na scenie międzynarodowej. W sportowej rywalizacji częściej stoją po stronie „naszych” nawet z perspektywą przegranej. Jednoczenie badani pomiędzy 16 a 18 rokiem życia wykazali się znacząco wyższym poziomem tolerancji i akceptacji wobec innych narodów i kultur, częściej przyjmując postawę otwartości na osiedlanie się w Polsce osób innych narodowości bez względu na pochodzenie i przyczynę.

Wyniki badań wskazują na istnienie korelacji między skalami tożsamości narodowej, patriotyzmu, sportowego patriotyzmu i tolerancji, co postulowała przyjęta hipoteza (H_1), jednakże skala patriotyzmu nie różnicowała postawy tolerancji. Stwierdzono też, że wiek i płeć powiązane są z silnymi postawami patriotycznymi, tolerancji i tożsamości narodowej, miejsce zamieszkania natomiast nie różnicuje tych postaw. Można więc wskazać, że ta hipoteza, choć nie w całości, została zweryfikowana negatywnie.

Tożsamość narodowa zarówno jako element tożsamości społecznej, jak i indywidualnej wpływa na system wartości, a tym samym dokonywane wybory, pobudzające człowieka do podejmowania przedsięwzięć życiowych i budowania na ich podstawie sensu życia. Dlatego też w procesach wychowania i kształcenia na każdym etapie edukacyjnym tym bardziej warto byłoby zwrócić uwagę na internalizację u wychowanków wartości utrwalonych w kulturze danego narodu. Przy czym współcześnie, w wielonarodowościowej Europie i coraz bardziej kulturowo zróżnicowanej Polsce kwestia ta nabiera szczególnego znaczenia.

To tożsamość narodowa warunkuje egzystowanie jednostki w społeczeństwie, sprzyja działaniu na rzecz dobra wspólnego, tworzeniu społeczeństwa obywatelskiego czy po prostu świadomości siebie i kategorii pozwalających identyfikować innych jako „swoich”. Wpływy kształcenia i wychowania są tutaj niezastąpione – winny tym bardziej sprzyjać rozwojowi uczniów, aby stawali się oni twórczymi uczestnikami wspólnoty społecznej, kulturowej, narodowej i globalnej, a jednocześnie, aby byli zdolni do samorealizacji, zachowania odrębności i tworzenia tożsamości indywidualnej, która nie będzie w sprzeczności z tożsamością narodową. Oprócz treści przedmiotowych „nasyconych” wartościami i narodowymi, i ogólnoludzkimi, warto ideały te egzemplifikować we wszystkich interakcjach społecznych, a przekazywać je również podczas zabawy i rywalizacji sportowej, które – jak dowodzą analizy wyników badań – sprzyjają tolerancji.

Problematyka podjętych badań dotyczących tożsamości narodowej, patriotyzmu i tolerancji koreluje z wagą tego tematu w kontekście nauk o bezpieczeństwie. Jak wskazuje Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, ochrona i umacnianie tożsamości narodowej stanowi ważne zadanie państwa. Cele te można osiągnąć poprzez pielęgnowanie

kultury narodowej, ochronę dziedzictwa kulturowego, aktywizację kapitału społecznego oraz wzmacnianie postaw patriotycznych⁶⁹.

Istnieje zatem potrzeba przygotowania i prowadzenia systematycznych badań dotyczących budowy bezpieczeństwa narodowego w takich wymiarach jak tożsamość narodowa, patriotyzm, tolerancja i sport. Słuszne wydaje się zatem prowadzenie dalszych badań, których wyniki mogą posłużyć wskazaniu implikacji do praktycznego zastosowania w edukacji przedszkolnej, podstawowej, średniej i akademickiej.

BIBLIOGRAFIA

- Andrejuk Katarzyna. 2015. "Postawy Wobec Imigrantów w Świetle Wyników Europejskiego Sondażu Społecznego 2014-2015. Polska Na Tle Europy." Warszawa. <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/12510>.
- Bairner Alan. 2001. *Sport, Nationalism, and Globalization: European and North American Perspectives*. New York: State University of New York Press.
- Bańko Mirosław. 2000. *Inny Słownik Języka Polskiego PWN, t. 2*. Warszawa: PWN, 2000.
- Bartyzel Jacek, Bogdan Szlachta, Adam Wielomski. 2007. *Encyklopedia Polityczna, Tom 1*. Radom: Wydawnictwo Polwen.
- Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. 1966. *The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday.
- Berggren, Niclas, and Therese Nilsson. 2015. "Globalization and the Transmission of Social Values: The Case of Tolerance." *Journal of Comparative Economics* 43, no. 2 : 371–89. <https://doi.org/10.1016/J.JCE.2015.02.005>.
- Berggren Niclas, and Therese Nilsson. 2016. "Tolerance in the United States: Does Economic Freedom Transform Racial, Religious, Political and Sexual Attitudes?" *European Journal of Political Economy* 45 (December): 53–70. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2016.06.001>.
- Berry John W. 2001. "A Psychology of Immigration." *Journal of Social Issues* 57, no. 3: 615–31.
- Billings Andrew C., Kenon A. Brown, and Natalie A. Brown. 2013. "5,535 Hours of Impact: Effects of Olympic Media on Nationalism Attitudes.: E-Zasoby Dostępne w Bibliotece Głównej ASW." *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 57, no. 4: 579–95. <https://doi.org/DOI: 10.1080/08838151.2013.850591>.
- Błężyńska K. 2002. "Tożsamość Polaków w Dobie Globalnej." In *Edukacja Wobec Ładu Globalnego*, edited by T. Lewowicki. Warszawa: Wyd. Akademickie „Żak”.
- Bogardus Emory S. 1958. "Racial Distance Changes in the United States during the Past 30 Years. - PsycNET." *Sociology & Social Research* 43: 127–34. <https://psycnet.apa.org/record/1960-01208-001>.
- Bogardus Emory S. 1925. "Social Distance and Its Origins." *Sociology & Social Research* 9 : 216–25.
- Bokova I. 2016. "Sport Na Rzecz Rozwoju i Pokoju," W <http://www.un.org.pl/sport-na-rzecz-rozwoju-i-pokoju>.
- Burgoński Piotr. 2010. "Polski Patriotyzm w Dobie Komunizmu. Koncepcja Patriotyzmu w Nauczaniu Księdza Jerzego Popiełuszki." *Warszawskie Studia Teologiczne* 23, no. 1.

⁶⁹ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, 2014, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN RP.pdf>.

- <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/7080>.
- Butterworth Michael L. 2007. "The Politics of the Pitch: Claiming and Contesting Democracy Through the Iraqi National Soccer Team." *Communication and Critical/Cultural Studies* 4, no. 2 (June): 184–203. <https://doi.org/10.1080/14791420701296554>.
- Buzan Barry, Ole Wæver, and Jaap de. Wilde. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Pub.
- Cedro Patrycja. 2013. "Społeczna Rola Sportu." *Rozprawy Społeczne* 7, no. 2: 77–86. <http://www.fiba.com/pages/eng/fc/FIBA/>.
- Chouliaraki Lilie, Myria Georgiou, and Rafal Zaborowski. 2017. "The European 'Migration Crisis' and the Media A Cross-European Press Content Analysis," In https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/53658010/Migration_and_media_report_FINAL.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1555684741&Signature=rel574SoaoreHAcNHUn8Ihz6fZY%3D&response-content-disposition=inline%3Bfilename%3DThe_European_.
- Domalewska Dorota. 2016. "Immigration, Stereotypes, and Social Security: The Portrayal of Migrant Groups in Public Discourse." *Security and Defence Quarterly* 4, no. 13: 15–31. <https://doi.org/https://doi.org/10.35467/sdq/103231>.
- Domalewska Dorota, Żakowska Marzena. 2019. "Migracje z Państw Objętych Konfliktami Zbrojnymi – Analiza Wypowiedzi Parlamentarzystów Na Twitterze." *Przegląd Europejski* 2.
- Drabarek Anna. 2016. "Kontrowersje Wokół Pojęcia Patriotyzmu." In *Klasy Mundurowe. Od Teorii Do Dobrych Praktyk*, edited by A. Skrabacz, L. Kanarski, and L. Urych. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Erikson Erik H. (Erik Homburger). 1994. *Identity: Youth and Crisis*. W. W. Norton.
- Gajda Stanisław. 2007. "Tożsamość a Język." w: *Człowiek Wobec Wyzwań Współczesności. Upadek Wartości Czy Walka o Wartość?*, re. J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Gawlik-Kobylińska Małgorzata. 2018. "Ethics and Innovations in Military Environments." *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej* 128: 89–97.
- Głombik Konrad. 2013. "Tolerancja Jako Postawa Moralna." *Studia Oecumenica*: 113–26.
- Goffman Erving. 2008. *Człowiek w Teatrze Życia Codziennego*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Golka Marian. 2010. *Imiona Wielokulturowości*. Warszawa: Warszawskie Wydawn. Literackie Muza SA.
- Górnikiewicz Marcin, Szczurek Tadeusz. 2017. "Determinanty Kształtowania Bezpieczeństwa Wewnętrznego." w: *Prognozowanie Międzynarodowych Stosunków Wojskowych Na Podstawie Uwarunkowań Społeczno-Kulturowych*, red. Edyta. Ślachcińska, 103–13. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej.
- Grzymała-Moszczyńska Halina. 2000. *Uchodźcy. Podręcznik Dla Osób Pracujących z Uchodźcami*. Kraków: Nomos.
- Hatton Timothy J. 2016. "Public Opinion on Immigration: Has the Recession Changed Minds?" *Economic Policy* 86 : 205–46.
- Huntington Samuel P. 2011. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Ivancik Radoslav, Jurcak Vojtech, and Necas Pavel. 2014. "On Some Contemporary Global

- Security Risks and Challenges.” *Security and Defence Quarterly* 4, no. 3 (September 30): 34–49. <https://doi.org/10.5604/23008741.1152548>.
- Jura J., and Kałużyńska K. 2015. “Obraz Obcokrajowców i Imigrantów w Polskich Mediach Tradycyjnych i Internetowych.” In *Imigranci o Wysokich Kwalifikacjach Na Polskim Rynku Pracy*, edited by J. Konieczna-Sałamatin. Warszawa.
- Kaczorowski Ryszard. 2004. *Wielka Encyklopedia PWN*. Warszawa: PWN.
- Kaldor Mary. 2013. “In Defence of New Wars.” *Stability: International Journal of Security and Development* 2, no. 1 (March 7): 4. <https://doi.org/http://doi.org/10.5334/sta.at>.
- Kłóskowska Antonina. 1996. *Kultury Narodowe u Korzeni*. Warszawa: Wyd. Oficyna Naukowa.
- Knapik W. 2011. “Tradycje Jako Element Tożsamości Kulturowej Wiejskich Społeczności Lokalnych.” In *Tradycja Dla Współczesności. Ciągłość i Zmiana*, t. 3, red. J. Styka and M. Dziekanowska. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kopaliński Władysław. 2000. *Słownik Wyrazów Obcych i Zwrotów Obcojęzycznych z Almamanachem*. Warszawa: Świat Książki.
- Kunikowski Jerzy. 2012. “Istota Patriotyzmu.” In *Patriotyzm Współczesnych Polaków*, red. A. Skrabacz. Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego.
- Lazari-Pawłowska Ija. 1984. “Trzy Pojęcia Tolerancji.” *Studia Filozoficzne* 8: 105.
- Marino Sara, Dawes Simon. 2016. “Introduction to Fortress Europe: Media, Migration and Borders.” *Networking Knowledge* 9, no. 4: 1–6. [http://eprints.bournemouth.ac.uk/29782/1/Editorial Fortress Europe.pdf](http://eprints.bournemouth.ac.uk/29782/1/Editorial%20Fortress%20Europe.pdf).
- Martin Denis-Constant. 1995. “The Choices of Identity.” *Social Identities* 1, no. 1 (February 23): 5–20. <https://doi.org/10.1080/13504630.1995.9959423>.
- Mitrega Adrian, Kozub Marian. 2019. “The Influence of Strategic Culture on Shaping Security Policy.” *Security and Defence Quarterly* 27, no. 5 (December 24): 44–56. <https://doi.org/10.35467/sdq/111661>.
- Panfil Łukasz, Seweryniak Tomasz. 2009. *Wybrane Czynniki Umiędzynaradawiania Kadr Organizacji Sportowych*. Wrocław: AWF.
- Parsons Talcott. 1967. *Sociological Theory and Modern Society*. New York: Free Press.
- Pisarek Mateusz. 2015. “Wydarzenia Sportowe i Sukcesy Polskich Sportowców Zachętą Do Budowania Tożsamości Narodowej Oraz Postaw Patriotycznych.” *Studia Leopoliensia* 8 : 457–67. <http://www.szyran.republika.pl/artykuly/patriotyzm.htm>.
- Saleh Alam. 2010. “Broadening the Concept of Security: Identity and Societal Security.” *Geopolitics Quarterly* 6, no. 4: 228–41.
- Sidis Boris. 1905. *Multiple Personality: An Experimental Investigation into the Nature of Human Individuality*. New York.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, 2014. [https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN RP.pdf](https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf).
- Strauss Anselm L. 1959. *Mirrors & Masks : The Search for Identity*. Glenoce: Free Press.
- Stróżewski Władysław. 2013. *Logos, Wartość, Miłość*. Kraków: Znak.
- Sulek Andrzej. 2012. *Psychospołeczne Uwarunkowania Patriotyzmu i Nacjonalizmu*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II.
- Świerszcz K. 2016. “Integralne Wychowanie Na Rzecz Integralnego Bezpieczeństwa - Jako Nagłże Wyzwanie Współczesnych Czasów.” In *Obronność Państwa. Uwarunkowania Oraz*

- Organizacja Bezpieczeństwa i Obronności, edited by Z. Trejnis and M. Marciniak, 158–93. Toruń: Adam Marszałek.
- Szacki Jerzy. 2013. "Patriotyzm Jako Błąd i Jako Cnota." *Gazeta Wyborcza*.
- Tajfel H. 1978. "The Structure of Our Views about Society." In *Introducing Social Psychology*, edited by H. Tajfel and C. Fraser. Harmondsworth: Penguin Books.
- Tajfel H. 1982. "Social Psychology of Intergroup Relations." *Annual Review of Psychology* 33, no. 1 (January 28): 1–39. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>.
- Tajfel H, Turner JC, 1979. ... WG Austin - Organizational identity: A, and undefined 1979. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict." *The Social Psychology of Intergroup Relations* 33, no. 47.
- Tausk Victor, Roazen Paul. 2017. *Sexuality, War, and Schizophrenia: Collected Psychoanalytic Papers*. New Jersey: Routledge.
- Urych Ilona. 2018. "Military Classes as an Area of Interest for the Armed Forces of the Republic of Poland. Experience and Perspectives." *Defense Resources Management* 17, no. 2.
- Urych Ilona. 2017. "Od Kultury Fizycznej Do Patriotyzmu i Od Patriotyzmu Do Kultury Fizycznej. O Kształtowaniu Postaw w Tworzeniu Bezpieczeństwa Narodowego." w: *Powrót Do Ojczyzny? Patriotyzm Wobec Nowych Czasów. Kontynuacje i Poszukiwania*, edited by C. Smuniewski and P. Sporek. Warszawa: Instytut Nauk o Polityce.
- Waever Ole. 2008. "The Changing Agenda of Societal Security." In *Globalization and Environmental Challenges, Reconceptualizing Security in the 21st Century*, ed. by H. G. et al. Brauch. Berlin: Springer.
- Wong Stan Hok Wui, Chen Lee Kuan, Ho Karl, and Clarke Harold D. 2019. "Immigrant Influx and Generational Politics: A Comparative Case Study of Hong Kong and Taiwan." *Electoral Studies* 58 (April 1): 84–93. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2018.12.008>.
- Żakowska, M., Domalewska D. 2019. "Factors Determining Polish Parliamentarians' Tweets on Migration: A Case Study of Poland." *Politologicky Casopis* 2019, no. 3. <https://doi.org/10.5817/PC2019-3-200>.
- Żaryn Jan. 2019. "Prof. Żaryn w Miesięczniku 'WSieci Historii': 'Sport Ma w Sobie Siłę, w Której Mieszczą Się Trzy Wielkie Wartości: Prawość, Wolność i Patriotyzm'" *WPolityce.Pl*. Accessed June 30. <https://wpolityce.pl/polityka/184107-prof-zaryn-w-miesieczniku-wsieci-historii-sport-ma-w-sobie-sile-w-ktorej-mieszczą-się-trzy-wielkie-wartosci-prawosc-wolnosc-i-patriotyzm>.
- Zielińska Maria, Szaban Dorota. 2017. "Od Tolerancji Nowoczesnej Do Ponowoczesnej. Dynamika i Uwarunkowania Postaw Wobec Imigrantów i Mniejszości Narodowych Wśród Mieszkańców Województwa Lubuskiego w Latach 2005-2014." *Studia Humanistyczne AGH* 16, no. 1 (June 16): 7–21. <https://doi.org/10.7494/human.2017.16.1.7-21>.

Izabella GRABOWSKA-LEPCZAK
Szkoła Główna Służby Pożarniczej¹
Wydział Inżynierii Bezpieczeństwa i Ochrony Ludności
igrabowska@sgsp.edu.pl
ORCID 0000-0003-4695-3993
<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.13>

EDUCATION FOR ECOLOGICAL SECURITY AND THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS AN ELEMENT OF RAISING PUBLIC AWARENESS

ABSTRACT: The article refers to the area of education for security, especially education for ecological security, ecological education. The aim of the article is to try to answer the question whether the legal and educational system in Poland in the field of ecological education is consistent and whether it works in practice. Both law and formal and informal education are determinants of human awareness in the field of ecology and environmental protection.

The article attempts to demonstrate that ecological education in the core curriculum is implemented in accordance with the principles of eco-development. The article discusses a wide spectrum of methods and tools that can be used in education for security, education for ecological security. In addition, the results of the research carried out at the request of the Ministry of the Environment and the level of awareness and ecological behavior of Polish residents were presented. The study was divided into several areas in terms of the specificity of the problem addressed: the greatest challenges for Poland and environmental problems, natural environment and its protection, air quality, waste management, climate change.

The comparative and descriptive method was used in the work, because it is the most adequate to present the topic taken. It allows an exhaustive explanation of individual issues. It also involves the possibility of drawing specific conclusions and standardizing the text.

KEYWORDS: education, safety, sustainable development, ecology, ecological education

---

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA EKOLOGICZNEGO I ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU JAKO ELEMENT PODNOSZENIA ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZEŃSTWA

ABSTRAKT: Artykuł nawiązuje do obszaru edukacji w zakresie bezpieczeństwa, w szczególności edukacji w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego, edukacji ekologicznej. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, czy system prawny i edukacyjny w Polsce w zakresie edukacji ekologicznej jest spójny i czy wytyczne w podstawie programowej zawierają elementy zgodne

---

¹ The Main School of Fire Service; Poland.

z zasadami zrównoważonego rozwoju. Zarówno prawo, edukacja formalna i nieformalna są determinantami ludzkiej świadomości w dziedzinie ekologii i ochrony środowiska.

W artykule podjęto próbę wykazania, że edukacja ekologiczna w podstawie programowej jest realizowana zgodnie z zasadami ekorozwoju. Ponadto omówiono szerokie spektrum metod i narzędzi, które można wykorzystać w edukacji dla bezpieczeństwa, edukacji dla bezpieczeństwa ekologicznego. Przedstawione zostały wyniki badań przeprowadzonych na zlecenie Ministerstwa Środowiska oraz poziom świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski. Badanie zostało podzielone na kilka obszarów ze względu na specyfikę omawianego problemu: największe wyzwania dla Polski i problemy środowiskowe, środowisko naturalne i jego ochrona, jakość powietrza, gospodarka odpadami, zmiany klimatu. W pracy wykorzystano metodę porównawczą i opisową. Umożliwia ona wyczerpujące wyjaśnienie podjętych zagadnień, pozwala ustalić wnioski oraz ujednoczyć tekst.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja, bezpieczeństwo, zrównoważony rozwój, ekologia, edukacja ekologiczna

INTRODUCTION

Education of the society regarding security is in fact the cheapest and the most effective form of preventing dangers. It constitutes a fundamental way of building population's safety. It also has a great influence upon the attitudes, values, knowledge and skills required for proper behavior in case of danger.

Education is one of the basic ways of shaping the society. Behavior, attitudes and knowledge, which together constitute people's consciousness – all depend on the level of education. Education for security is a ceaseless process embracing a set of actions, to which belong:

1. Conveying the knowledge relating to the occurrence of dangers
2. Shaping "safe" behavior and attitudes
3. Realizing the scale and types of needs in difficult situations
4. Developing the feeling of responsibility for undertaking particular actions
5. Forming proper behaving habits in hazardous situations.

Education for security should concern the whole society, but with emphasis on the habitants of areas especially endangered to situations of an unusual nature².

Ecological education is in line with the assumptions of education for security, which includes many types of education, e.g.: political, economic, military, public, psychosocial, ecological security, whose important element is the formation of ecological awareness.

The aim of the article is among others to show the assumptions of ecological education regarding the principles of sustainable development. This education is an essential element in raising ecological awareness in the public.

² Cf. A. Pieczywok, *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności* [Education for Safety in the Face of Threats and Challenges of Modern Times], Warsaw 2012, p.37, 66-76; M. Lorek, *Edukacja dla bezpieczeństwa jako ogniwo w systemie bezpieczeństwa* [Education for Security as a Link in the Security System], "Education – Technique – Informatics" 4/22 2017, DOI: 10.15584/eti.2017.4.37, pp. 286 -287.

BASIC ASSUMPTIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The mid-twentieth century was a time when humanity began to notice the damaging effects of excessive exploitation and degradation of the natural environment. The search for new ways and ways of such management and socioeconomic development that would have the least destructive impact on the environment began. This is how the idea of sustainable development was born.

Sustainable development concerns the civilization crisis as well as ethical aspects and changes in the way we perceive reality. This is a philosophical idea in which the issues of ethics become relevant. The term sustainable development was used in the 1970s (sustainable development). The first report of the Club of Rome was created in 1972. The first Report for the President of the United States was published in 1980. Since 1994, periodic reports of the State of the World have been published. The Rio de Janeiro Declaration (Earth Charter), the Global Agenda (Agenda 21), the Framework Convention on Climate Change, the Convention on Biological Diversity, and Principles on Forests should also be mentioned here³.

In 1983, the World Commission on Environment and Development (also called the Brundtland Commission) was established. This commission developed a political concept of sustainable development and published the 1987 Our Common Future report⁴. The Brundtland Commission proposed the following definition of sustainable development as a programme not only to meet society's current needs, but also to include the right to meet its needs for future generations. It should be noted that the issue of sustainable development is more complex: indeed, it is not only for environmental protection. Sustainable development should be fair, ethically acceptable, economically viable, and take into account ecological considerations. Its overarching goal is to ensure the right quality of people's lives, while specific goals are ecological in nature: maintaining the diversity of the biological species; economic goals (e.g. reducing poverty, counteracting class differences), stable economic growth and social goals (e.g. maintaining cultural diversity, ensuring social justice)⁵.

The general and universal principle of sustainable development suggests that natural capital should be maintained at a current or higher level. This means that the consumption of renewable resources should be at the same level as the rate of production of renewable substitutes. Furthermore, pollutant emissions should be within the assimilation capacity of the environment, renewable resources must be within the system's ability to reproduce them. Maintaining the function of the ecological system is the basic principle of sustainable development, which aims at justice, prosperity, and social security.

³ B. Dobrzańska, G. Dobrzański, D. Kielczewski, *Ochrona środowiska przyrodniczego [Environmental protection]*, Warsaw 2012, pp. 252-255.

⁴ *United Nation*, un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm (23.05.2019).

⁵ E. Kośmicki, *Główne zagadnienia ekologizacji społeczeństwa i gospodarki [Main Issues of the Ecologisation of Society and Economy]*, Białystok 2009, pp. 7-12.

There are many terms in the literature on eco-development, sustainable development. Sustainable development is characterized as development based on natural criteria. Economic development should be based on the utilization of renewable resources (solar, wind, livestock, arable crops) and should not cause environmental damage. It is important to maintain ecological balance in ecosystems while ensuring the well-being and security of present and future generations⁶.

Sustainable development takes into account ecological, cultural, and economic aspects. It is a broader approach than eco-development: the task of sustainable development is to eliminate economic and social threats⁷.

LEGAL BASICS OF ECOLOGICAL EDUCATION IN POLAND

The principle of sustainable development has its source in international law: it is a legal principle in international, EU and Polish law. The documents of international law are: customs, treaties, and doctrines, as well as the resolutions of international organizations. General principles, treaties, and doctrine become the most important factors for the principle of sustainable development.

The term sustainable development (otherwise termed the 'principles of sustainable development') can be found in the Constitution of the Republic of Poland: 'The Republic of Poland'. This document safeguards the independence and integrity of Poland's territory, ensures human and citizen's freedom and rights as well as their security, protects the national heritage and ensures environmental protection, guided by the principle of sustainable development."⁸

Art. 74 of the Polish Constitution (Environmental protection as a duty of public authorities) says that "Public authorities are pursuing a policy ensuring ecological security for present and future generations; Environmental protection is the responsibility of public authorities. Everyone has the right to be informed about the state and protection of the environment. Public authorities support the activities of citizens to protect and improve the environment."⁹

The Act of 27 April 2001 (Environmental Protection Law) in Art. 77 in Chapter VIII states, 'Environmental education, research in the field of environmental protection and advertising' indicates that the subject of environmental protection and sustainable development should be introduced into the core curriculum of general education for all types of schools. Article 78 says that the mass media are required to shape a positive society's

⁶ Cf. H. Bryła (ed.), *Leksykon ekologii i ochrony środowiska [Lexicon of Ecology and Environmental Protection]*, p. 60; V. Kioupi, N. Voulvoulis, *Education for Sustainable Development: A Systemic Framework for Connecting the SDGs to Educational Outcomes*, "Sustainability" 2019 11, 6104; doi:10.3390/su11216104; M. Gruchelski, J. Niemczyk, *The 2030 Agenda for sustainable development goals and sustainable, development goals – chances of implementation*, [in:] *Advances in food processing techniques* 1/2016, pp. 22-125.

⁷ S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju [The future of Eco-development]*, Lublin 2005, p. 49.

⁸ *The Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997* adopted by the National Assembly on April 2, 1997, adopted by the Nation in a constitutional referendum on May 25, 1997, signed by the President of the Republic of Poland on July 16, 1997. Dz.U.1997.78.483.

⁹ *Ibidem*.

attitude towards environmental protection. In Art. 79 we can find commitments to entities managing scientific, research, and teaching activities, covering the field of science or scientific disciplines related to environmental protection, to include in the programs and in their activities research on environmental issues. Art. 80 (regarding the promotion of goods or services) states that it is prohibited to display content that promotes a contradictory consumption model that would be in opposition to the principles of environmental protection and sustainable development. This applies in particular to using the image of wildlife to promote products and services that have a negative impact on the natural environment¹⁰.

ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE CORE CURRICULUM. THE ESSENCE OF ECOLOGICAL EDUCATION IN SCHOOLS

The Regulation of the Minister of National Education of 28 March 2017 on framework teaching plans for public schools contains content relating to various aspects of environmental education in subjects such as nature, biology, chemistry and for general education purposes. The school shapes the attitudes of children and young people in terms of respect for the natural environment (including the dissemination of knowledge about the principles of sustainable development, motivation to take action for environmental protection and developing an interest in ecology)¹¹.

Environmental education in the core curriculum. By the Regulation of the Minister of National Education of 14 February 2017 on the core curricula for pre-school and for general education for primary school, indicate inclusion of elements related to environmental protection, ecology, and the concept of sustainable development. These contents are located in various subjects throughout the entire teaching cycle, from pre-school education to post-primary education¹².

Annex 1 to the Regulation indicates that the purpose of pre-school education is to support the child's overall development. The task of Kindergarten is to enable children to develop freely in a sense of security, as well as care for mobility, safety, including road safety needs. An important element of the curriculum is to create conditions that promote safe, independent exploration of the environment surrounding the child, stimulating the development of sensitivity and enabling learning about the values and norms relating to the natural environment that are adequate to the child's stage of development. During this period, the child learns the concepts of natural phenomena such as storm, rain, rainbow, leaf falling from trees, flowering trees, seasonal

¹⁰ *The Act of 27 April 2001 Environmental Protection Law*, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627.

¹¹ *Ordinance of the Minister of National Education of 28 March 2017 on framework teaching plans for public schools.*, Dz. U. 2017 Poz. 703.

¹² *Ordinance of the Minister of National Education of February 14, 2017 on the core curriculum for pre-school education and the core curriculum for general education for primary school, including students with moderate or severe intellectual disability, general education for industry primary school, general education for special school preparing for work and general education for post-secondary school*, Dz.U. 2017 poz. 356.

migration of birds, freezing of water, the role of plants, animals and people in the natural environment.

Annex No. 2. Programme basic for general education for the primary school: with regard to the general education core curriculum, the school's task is to gradually introduce the child to the world of knowledge, to prepare for the student's duties and to implement them in self-development. Currently, elementary school education lasts eight years and consists of two educational stages: the first educational stage covering grades 1–3 of primary school; early school education; and the second educational stage covering grades 4–8 of primary school. Educational goals are important; they highlight the need to introduce students to the world of values, show patterns, build social relations that favor a safe one, and shape attitudes towards the world and other people. The school's task is to shape students' attitudes of respect for the natural environment. It is very important to disseminate knowledge about the principles of sustainable development, motivating students to take actions for environmental protection and developing interest in ecology. The first stage of education is implemented in an integrated form while, in the second stage, issues in the field of environmental protection and ecology are implemented mainly within the subjects of: nature, geography, biology, education for safety, and ethics.

Educational stage I (grades 1–3; early school education): early childhood education is directed towards the overall development of the child. At this educational stage, special emphasis is placed on recognizing the problems of natural environment and its exploration, learning the values and interrelationships of components of natural environment, learning the values and norms originating from a healthy ecosystem, and behaviors resulting from these values, as well as the child's discovery as a significant integral entity in this environment¹³.

Educational stage II (grades IV–VIII). In the second educational stage under the subject Nature, students have the opportunity to pay attention to their immediate surroundings and to learn about landscape components and relationships occurring in nature. Learning here takes place through observation, research and experience¹⁴.

As part of the subject Geography, a holistic approach to knowledge about the natural environment, socioeconomic knowledge and the humanities is promoted. The main goal is to understand the sense and conditions of the implementation of the principle of sustainable development, in particular, to learn about the examples of rational management, assessment of the inhabited environment, and a sense of responsibility for creating order and beauty in places of one's life. An integral part of the subject is regional geographical education. As part of this course, students have the opportunity to learn about the natural and cultural heritage of

---

¹³ *Ordinance of the Minister of National Education of 14 February 2017 on the core curriculum for pre-school education and the core curriculum for general education for primary school, including students with moderate or severe intellectual disability, general education for industry primary school, general education for special school preparing for work and general education for post-secondary school, Dz.U. 2017 poz. 356.*

¹⁴ *Ibidem.*

Poland and its place in Europe and the world. Biology includes content on biodiversity and the natural environment as well as its protection¹⁵.

As part of the subject education for safety, students are prepared for appropriate behavior and appropriate responses in situations posing a threat to health and life. In addition, students learn about the security of states. The mechanisms to ensure order in society are explained, too. Important here are the issues related to shaping involvement in the development of the geographical-natural, cultural, and social environment.

There are a number of assumptions that relate not only to transferred knowledge thereby derived, but also to the skills and competencies the student should acquire during the education process (at primary school in the field of natural sciences /primary' would refer to students who are 6 to 15 years of age). These mainly include: the classification of both objects and individual components of the socio-natural environment; knowledge of ecological organizations, awareness of the existence of the threats from natural environment as well as learning about natural and anthropogenic components of the environment. It is important to adopt attitudes of shared responsibility for the state of natural environment through: conscious actions for the protection of natural environment and creation of appropriate behavior towards the environment (especially in the immediate area), taking actions for the local environment; sensitizing to the beauty of nature. In relation to practical knowledge, the ability to indicate the relationship between the components of natural and socio-economic environment on a local, regional and global scale becomes particularly important; determining the impact of human activities on natural environment, adopting an attitude of respect for both natural and cultural environment. Detailed issues regarding the core curriculum concern: the relationship between the features of natural environment of selected European countries and the use of various energy sources, transformation of the suburban area and the benefits of natural environment and cultural heritage for the development of tourism. As part of school education, students design activities to preserve the values of the geographical environment and ecological balance.

As far as the analysis of school programs implemented in Poland is concerned, it should be noted that the curriculum content on ecological education, principles of sustainable development are implemented in many subjects. It can be assumed that if ecological education was carried out under one subject, then it would be implemented more systemically and more effectively. However, when reviewing the paths implemented, it should be noted that this theme is treated particularly in a practical way, with great commitment.

---

¹⁵ *Ibidem.*

RAISING AWARENESS OF ECOLOGICAL EDUCATION

Environmental awareness can form a part of social awareness. According to W. Markiewicz, we can define consciousness as a whole of ideas, values, attitudes, views and opinions that are characteristic of a larger group of people, defining their way of thinking. According to K. Małachowski, ecological awareness is a combination of various elements of knowledge, behavior and attitudes that interact and penetrate each other, creating a coherent whole. The basis is always social knowledge and a system of values.

There are the following types of ecological awareness:

1. colloquial ecological awareness: based on everyday contact with nature and observation;
2. ideological ecological awareness: meaning a set of beliefs, views and directives determining the implementation of ecological values. They may be the views of parties and pro-ecological movements (ideological ecological awareness) or religious ecological awareness which consists of faith and religious doctrines regarding the relationship between humans and nature.
3. ecological scientific awareness, which has its sources in natural, medical, technical and social sciences. It is based mainly on scientific research¹⁶.

One of the first surveys carried out in Poland regarding ecological awareness can be considered the study from 1983 carried out in Tarnobrzeg. (Typescript – T. Burger, Environmental awareness and needs in the scope of protection and shaping the environment of the inhabitants of the Tarnobrzeg voivodship, Institute of Environmental Development, Warsaw 1984). These studies noted that people pay more attention to local threats, e.g. those related to water pollution, logging or pests. However, studies have not shown that society feels the need to take environmental action. Research on ecological awareness has been published regularly since 2000, and the INE Report was prepared in 2008.¹⁷

In September 2018, commissioned by the Ministry of the Environment and financed by the National Fund for Environmental Protection and Water Management, tracking studies of ecological awareness and behavior of Polish residents were carried out. The study was divided into several aspects of the problem being addressed:

- The biggest challenges for Poland and environmental problems,
- Natural environment and its protection,
- Air quality,
- Waste management,
- Climate change.

¹⁶ Cf. K. Małachowski (ed.), *Gospodarka a środowisko i ekologia [Economy and the Environment and Ecology]*, Warsaw 2007, p. 37; *United Nations Conference on Environment & Development*, Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, AGENDA 21, chapter 36; R. McKeown, *Education for Sustainable Development Toolkit*, Version 2, Center for Geography and Environmental Education, University of Tennessee July 2002, pp. 13-15.

¹⁷ L. Tuszynska, A. Korwin-Szymanowska, E. Lewandowska, *Edukacja i świadomość ekologiczna polskiego społeczeństwa [Environmental education in education of teachers in a practical perspective]*, Warsaw 2015, pp. 9 -29.

The study was comprehensive, its goal was to examine the general public attitude regarding ecology and the environment as well to assess their state of knowledge and manifestations of pro-ecological behavior in everyday life. The research was nationwide; the sample was, $N = 1010$. The study was carried out as part of a multithematic, cyclical Omnibus study. The CAPI technique was used which is a method of data collection consisting of interviewing the respondent using mobile devices, on which the answers are saved. The tested sample is representative in terms of demographic variables: gender, age and place of residence (size of town and province). The maximum error of estimation for a random sample of 1000 people was $\pm 3.1\%$. However, the analyses were carried out using an analytical balance, which means that the collected data were overweighted in such a way that the sample structure corresponded to the actual structure of Polish residents. Percentage data presents weighted results, numbers were unweighted. The weighing procedure was not subjected to the questions on the record.

Research results – the most important conclusions divided into issues:

The biggest challenges for Poland and environmental problems. According to the research, environmental protection is the field in which there are the most problems to solve. The most important areas are: air pollution, garbage disposal and climate change. The most important reason for environmental protection was care for health and future generations. Poles learn about these topics mainly from television and the Internet.

Air quality. According to the Poles, the main source of air pollution are large combustion plants, including factories. Every year, the conviction that road transport is the main source of air pollution falls. Polish households still choose coal as well as connection to the heating network as the main heating source. The recommended way to improve air quality is to replace coal-fired furnaces with low-emission furnaces and to use renewable energy sources.

Waste management. About six out of ten Poles recycle waste. Every tenth person still does not know how to segregate garbage. The most commonly segregated waste is: plastic, glass, paper. About half of Poles assess the waste management system as good. Every fourth person noticed in their local community information activities related to proper waste management.

Climate change. Most Poles (9 out of 10 people) believe that climate change is a serious problem, they also express their responsibility for it. Half of the Polish population believe that the reduction of greenhouse gases should be started immediately. They also point to economic aspects of the issue¹⁸.

Ecological education aims to make Polish women aware that their lives and the quality of same largely depend on themselves. Designing ecological education should start with a diagnosis that sets forth a course of action. The results of the analysis of research on the ecological awareness of Poles show that the enforcement of the amendment to the Act on

¹⁸ *Trackingowe badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców polski raport z badania [Tracking survey on ecological awareness and behavior of Poland residents, survey report]*, Ministry of the Environment, September 2018, gov.pl/web/srodowisko/badania-swiadomosci-ekologicznej.

maintaining cleanliness in municipalities has positively impacted the attitudes toward the environment. The fact is that more and more households segregate waste. The sense of agency in relation to the possibilities of environmental protection is increasing. Unfortunately, everyday ecological behaviour is undertaken sporadically, the economic aspect will always be more important¹⁹.

Education in Poland is carried out by universal and higher education, central and local state institutions, associations and non-governmental organizations. Education can be implemented in formal or informal settings. Formal education is understood as a system that is based on solid content and forms of learning designed from initial teaching to university. This system also includes all courses and programs offered by educational institutions. Non-formal education is all activity having the characteristics of education and upbringing but carried out outside the statutory formal school system. Non-formal education encompasses the activities that aim to expand knowledge and gain practical skills. This form is based mainly on practice and experience, it differs from the formal type mainly by methodology. It includes not only expanding knowledge and skills but also shaping attitudes and values²⁰.

We can also distinguish unofficial education which usually takes place next to the official teaching or training process. Such learning activities can also be created by learners themselves. Self-education is a way of enriching their knowledge when current education does not meet expectations or when formal education has already been completed. Accidental education refers to all situations that are unplanned and have happened unexpectedly and were a source of knowledge or experience.

The increase in ecological awareness in Poland depends largely on local programs implemented periodically. The competence of teachers in the field of environmental protection and health, as well as commitment and attitude with the good of nature in mind, are important for ecological pedagogy.

Raising public awareness in the field of education for ecological safety can be implemented using various tools. One of them is the creation of a social campaign, an information campaign. As research has shown, Poles most often derive knowledge from television and the Internet, therefore the social campaign is the most appropriate of all available tools.

An information campaign aimed at increasing public awareness is defined as a set of activities carried out using various tools (usually media), which are determined to achieve specific goals. A similar concept is social advertising addressed to the mass audience. The main task of a social campaign is to solve a certain social problem. An awareness campaign is a set of various activities planned at a specific time, directed to a specific target

---

¹⁹ Vide: L. Tuszyńska, *Edukacja i świadomość ekologiczna polskiego społeczeństwa* [Environmental education and awareness of Polish society], Warsaw, pdf.

²⁰ Cf. M.A. Hajer, *Ecological modernization as cultural politics*, [in:] S. Lash, B. Szerszyński, B. Wynne (ed.), *Risk Enviromental and Modernity, Towards a New Ecology*, London, New Dehli 2000, pp. 251-266; J. Ropski, *Dydaktyka szczegółowa edukacji dla bezpieczeństwa* [Detailed Didactics of Education for Security], Katowice 2013, pp.185-192.

group, whose goal is to increase knowledge, change thinking and alter behaviour relating to a specific social problem. The campaign is based on a communication and promotion process, the purpose of which is usually to change social attitudes towards a given issue or problem. In this type of venture, the most important aspect is the educational goal, which is to be achieved by transferring knowledge and skills, inclining activity.²¹

In terms of the model of social communication, the following campaign models should be indicated:

- a. information, the purpose of which is to acquire public opinion by providing information. The goal is not persuasion.
- b. a campaign to respond to stakeholders, its goal is to convince a specific group of recipients to adopt the sender's point of view. In this case persuasion becomes an important element.
- c. a social campaign whose activities are based on the involvement of stakeholders (an important point of the campaign is to cause changes which will be beneficial to all concerned). In this category, a form of dialogue based on mutual understanding, trust and acceptance is important²².

Over the past few years many social campaigns have been carried out in Poland that contribute to raising awareness about ecological education or environmental protection. The most important were:

- The Noizz.pl portal, in cooperation with Arta Szpura, started the #SuckingSucks campaign, which aimed to draw attention to the problem of using disposable straws for drinks. This was not related to smog: it was a socio-educational campaign initiated by Librus.
- I collect Plastic from the Beach - an action invented by blogger Beata Buc.
- With its Own Mug – The Polish Association Zero Waste, together with the Oddam Waste initiative, initiated an action to bring their own mug to the cafe.
- And others.

The genesis of creation and undertaking activities related to the creation of social campaigns may result from the desire to do good. The more partners willing to implement the campaign, the greater its possibilities and scope. An extremely important aspect of creating campaigns is that they reach a wide audience and that they include adults who are the hardest to reach²³.

Achieving a specific level of knowledge and changing behavior depends largely on the educational tools used. The methodology is very important.

²¹ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie publiczne i polityczne [Political and Public Communication]*, Warsaw 2006, pp. 236-239.

²² A. Lusinska, *Kampanie społeczne w służbie publicznej. Komunikowanie rządowe w Polsce w latach 1994-2015 z wykorzystaniem informacyjnych kampanii społecznych [Social Campaigns in Public Service. Government Communication in Poland in the Years 1994-2015 Using Social Information Campaigns]*, Warsaw 2019, pp. 59-64.

²³ B. Tarczydło, *Kampanie społeczne w teorii i w praktyce [Social Campaign in Theory and Practice]*, "Studia Ekonomiczne" No. 157, pp. 225-234.

There are many modern and traditional methods that are available, but it is very important to use them properly and adapt them to the recipients:

- Publications: contemporary publications are not only books, textbooks but also comics, exercise books, posters, billboards, information leaflets, brochures, stickers, etc.).
- E-learning, i.e. distance learning. It is valued primarily for its flexibility.
- Competition, games. This form is very popular among children. Learning through play.
- Audio and video materials. These can be short ads broadcast by radio, television, Internet.
- Security related websites.
- Social media. The communication channels used are social networking, e-mail, internet forum, blogs²⁴.

SUMMARY

Safety, ecology, ecological security, ecological education and environmental protection are very current and necessary areas for the proper functioning of humans and the environment. Contemporary considerations relating to studying the relationship between humans and the natural environment have become the subject of consideration in this article because of the gravity of the problem. The systemic approach to shaping human awareness of the issues related to education for security, especially ecological security, find their starting point in the basic assumptions of sustainable development and eco-development²⁵.

To sum up, the issues raised in the article refer to many aspects of ecological education in Poland (legal, formal and non-formal education as well as shaping public awareness).

The last section of the article provides indication of the need to raise public awareness in the field of environmental education through the use of relevant tools and methods. The scope of this activity should take into account the needs of the population in this area and the specificity of territorial, economic and social concerns.

The conclusions that can be presented by analyzing ecological education in Poland indicate that legal acts in this respect are correctly defined, the provisions on ecology, ecological education, eco-development and sustainable development have been considered. The situation is similar regarding formal records in the core curriculum for all levels of education in Poland. Hence, there is relatively high public awareness of ecology and environmental protection. Education includes not only children through formal education, but also adults as part of non-formal education which is implemented through various tools and methods which can also include all social campaigns.

²⁴ *Public awareness and public education for disaster risk reduction: a guide*, Geneva, 2011, pp. 40-45.

²⁵ Cf. Shih-Yeh Chen, Shiang-Yao Liu, *Developing Students' Action Competence for a Sustainable Future: A Review of Educational Research*, "Sustainability" 2020, 12(4), 1374; doi.org/10.3390/su12041374; *Agenda 2030 – Education and Lifelong Learning in the Sustainable Development Goals*, Agenda 2030 – Education and Lifelong Learning in the Sustainable Development Goals, IPE International Perspectives in Adult Education, 2016, pp. 25-29.

An analysis of the presented aspects of ecological education in Poland indicates that this subject is implemented in a comprehensive and correct way. However, this does not mean that the current state of affairs should not be improved, even by introducing a separate subject in schools or intensifying common activities for environmental protection.

It is worth noting at the end that in the article many issues were only indicated and discussed very briefly, due to the editorial restrictions. However, the topic of education for security, including environmental education, will be continued and thoroughly analyzed.

Education is also one of the basic ways of shaping society. Habits, attitudes and knowledge which together constitute people's consciousness, all depend on the level of education people receive.

Practicing education for security, including education for ecological security, ecological education, must be taken into account in terms of the following elements: hazards, target group, tools. Education for security is an extremely important issue that requires the involvement of many parties: the government, the relevant departments and organizations and society as a whole²⁶. Comprehensive, regular and large-scale actions involving all the citizens can have the desired effect: raising the level of public awareness of safety.

BIBLIOGRAPHY

- Agenda 2030 – Education and Lifelong Learning in the Sustainable Development Goals. 2016. IPE International Perspectives in Adult Education. 25-29.
- Dobrzańska Bożena, Dobrzański Grzegorz, Kielczewski Dariusz. 2012. Ochrona środowiska przyrodniczego. [Environmental Protection], Warsaw: PWN.
- Dobek-Ostrowska Bogusława. 2006. Komunikowanie polityczne i publiczne [Political and Public Communication], Warsaw: PWN.
- Górka Katarzyna, Podskrobko Bazyli., Radecki Wojciech. 2001. Ochrona środowiska [Environmental Protection.] Social, Economic and legal problems, Warsaw: PWE.
- Gruchelski Marek, Niemczyk J. 2016. "The 2030 Agenda for sustainable development goals and sustainable, development goals – chances of implementation". *Postępy Techniki Przetwórstwa Spożywczego* 1: 22-125.
- Małachowski Krzysztof (ed.) 2007 *Gospodarka a środowisko i ekologia* [Economy and the Environment and Ecology], Warsaw: Professional Publishing House Cedewu.
- McKeown Rosalyn. 2002. *Education for Sustainable Development Toolkit. Version 2*, Center for Geography and Environmental Education, University of Tennessee.
- Hajer Maarten Allard. 2000. Ecological modernization as cultural politics. In S. Lash, B. Szerszyński, B. Wynne (ed.), *Risk Enviromental and Modernity. Towards a New Ecology*, 251-266. London: Sage Publications, New Dehli: Thousand Oaks.
- Kioupi Vasiliki, Voulvoulis Nick., 2019. "Education for Sustainable Development: A Systemic Framework for Connecting the SDGs to Educational Outcomes". *Sustainability* 11(21) 6104. doi:10.3390/su11216104.

²⁶ R. McKeown, *Education for Sustainable Development Toolkit*, Version 2, Center for Geography and Environmental Education University of Tennessee, July 2002, pp. 16-23.

- Kośmicki Eugeniusz. 2009. Główne zagadnienia ekologizacji społeczeństwa i gospodarki [Main Issues of the Ecologisation of Society and Economy], Białystok: EKO Press.
- Kozłowski Stefan. 2005. Przyszłość ekorozwoju [The Future of Eco-development]. Lublin. Publisher Catholic University. 49.
- Bryła Henryk (ed.). 2002. Leksykon ekologii i ochrony środowiska [Lexicon of Ecology and Environmental Protection], Gdansk: Printing House Tempus.
- Lorek Marlena. 2017. “Edukacja dla bezpieczeństwa jako ogniwo w systemie bezpieczeństwa” [Education for Security as a Link in the Security System]. *Education – Technique – Informatics* 4/22, doi: 10.15584/eti.2017.4.37. 286-287.
- Lusinska Anna. 2019. Kampanie społeczne w służbie publicznej. Komunikowanie rządowe w Polsce w latach 1994-2015 z wykorzystaniem informacyjnych kampanii społecznych. [Social campaigns in public service. Government communication in Poland in the years 1994-2015 using social information campaigns]. CeDeWu: Warsaw.
- Pieczywok Andrzej. 2012. Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności [Education for safety in the face of threats and challenges of modern Times], Warsaw: AON Publishing House.
- Public awareness and public education for disaster risk reduction: a guide, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. 2011. Geneva.
- Ropski Janusz. 2013. Dydaktyka szczegółowa edukacji dla bezpieczeństwa [Detailed didactics of education for safety], Katowice: Academy of Physical Education AWF.
- Shih-Yeh Chen, Shiang-Yao Liu. 2020. “Developing Students’ Action Competence for a Sustainable Future: A Review of Educational Research”. *Sustainability* 12(4) 1374; doi.org/10.3390/su12041374.
- Tarczydło Beata. “Kampania społeczna w teorii i praktyce” [Social campaign in theory and practice], *Studia Ekonomiczne* 157: 225–234.
- Tuszyńska Ligia. 2006. Edukacja i świadomość ekologiczna polskiego społeczeństwa. [Environmental education and awareness of Polish society], Warsaw: Academy of Special Education M. Grzegorzewska, University of Warsaw Publishing House.
- Tuszyńska Ligia, Korwin-Szymanowska Adamina, Lewandowska Ewa. 2015. Environmental education in education of teachers in a practical perspective. Warsaw: Academy of Special Education Maria Grzegorzewska.
- United Nations Conference on Environment & Development. Rio de Janeiro, Brazil. 3 to 14 June 1992. AGENDA 21. Chapter 36. 13-15.

LEGAL ACTS

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Journal of Laws* 1997.78.483. [The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 adopted by the National Assembly on 2 April 1997, adopted by the Nation in a constitutional referendum on 25 May 1997, signed by the President of the Republic of Poland on 16 July 1997].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, *Dz. U.* 2017 Poz. 703 [Ordinance of the Minister of National Education of 28 March 2017 on framework teaching plans for public schools], *Dz. U.* 2017 Poz. 703

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017 poz. 356. [Ordinance of the Minister of National Education of 14 February 14, 2017 on the core curriculum for pre-school education and the core curriculum for general education for primary school, including students with moderate or severe intellectual disability, general education for industry primary school, general education for special school preparing for work and general education for post-secondary school], Dz.U. 2017 poz. 356.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627 [The Act of 27 April 2001 Environmental Protection Law, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627]

REPORTS, WEBSITES

United Nations: Johannesburg Summit 2002, un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm.

Trackingowe badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski [Tracking survey on ecological awareness and behaviour of Poland residents], survey report, Ministry of the Environment, September 2018.

World Summit on Sustainable Development Agenda 21 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.

Report of the World Commission on Environment and Development, sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf.

Nina ISHCENKO

Belarusian branch of International Slavic Law Academy

ni875@yandex.ru

ORCID 0000-0002-4157-1876

Jacek ZIELIŃSKI

Siedlce University of Natural Sciences and Humanities

Faculty of Social Sciences

jacek.zielinski@uph.edu.pl

ORCID 0000-0002-5630-0606

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.15>

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ- ФАКТОР ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВ

АННОТАЦИЯ: В статье исследуются актуальные вопросы в сфере продовольственной безопасности (ПБ), обеспечения качества и безопасности пищевой продукции. ПБ рассматривается как обязательное условие обеспечения реальной независимости государства сквозь призму геополитической стабильности и устойчивого развития государств. Особое внимание уделено производству и применению продукции, полученной из генно-модифицированных организмов (ГМО), их воздействию на человека и окружающую среду и политико-правовым пределам использования методов генной инженерии. Рассматривается ПБ в мире и России, проблема устойчивого отечественного производства пищевых продуктов и, как следствие, продовольственной независимости (ПН) государства. Автор отмечает необходимость комплексного подхода к формированию концепции политики по цифровизации сельского хозяйства и к механизму ее реализации. Отмечены важность и значимость научного сопровождения и кадрового потенциала для эффективного решения задач, поставленных перед процессом цифровизации сельского хозяйства. На основании современных исследований изучен зарубежный опыт и целесообразность его применения для развития предпринимательства в сфере гарантирования ПБ.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: продовольственная безопасность, Доктрина ПБ, Россия, Беларусь, Европейский союз

FOOD SECURITY – A FACTOR OF GEOPOLITICAL STABILITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF STATES

ABSTRACT: The article examines current issues in the field of food security (FS), quality assurance and food safety. FS is considered as a prerequisite for ensuring the real independence of the state through the prism of geopolitical stability and sustainable development of States. Special

attention is paid to the production and use of products derived from genetically modified organisms (GMOs), their impact on humans and the environment, and the political and legal limits of the use of genetic engineering methods. The article deals with FS in the world and Russia, the problem of sustainable domestic food production and, as a result, the food independence (FI) of the state. The author notes the need for a comprehensive approach to the formation of a policy concept for digitalization of agriculture and a mechanism for its implementation. The importance and significance of scientific support and human resources for the effective solution of the tasks set for the process of digitalization of agriculture were noted. Based on modern research, we have studied foreign experience and the feasibility of its application for the development of entrepreneurship in the field of guaranteeing FS.

KEYWORDS: food security, FS Doctrine, Russia, Belarus, European Union

ВВЕДЕНИЕ. СТЕПЕНЬ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТАННОСТИ ПРОБЛЕМЫ. МЕТОДОЛОГИЯ

ПБ является составной частью национальной безопасности (НБ) государства, поэтому проблемы ее реального обеспечения являются одними из самых актуальных в современный период. В последние два десятилетия значительно возрос научный интерес в диссертационных исследованиях представителей, прежде всего, экономической¹ и юридической² наук к изучению отдельных аспектов ПБ. Рассматриваемые вопросы не только имеют важное стратегическое значение, но и являются социально значимыми для населения.

Вопросам ПБ, как на национальном, так и на международном уровне, в силу их важности, посвящено немало количество исследований.

Зарубежные ученые У. Лиферт, М. Мазойер, Т. Мальтус, Э. Райнерт заложили общетеоретические основы и методологические принципы изучения проблем продовольственной обеспеченности. Методологический инструментарий оценки уровня ПБ изучали З.М. Ильина, А.А. Лысоченко, Т.Ф. Рябова, И.Г. Ушачев и другие (др.) Условия и факторы реализации национальной ПБ освещали в своих работах В.Г. Гусаков, Н.В. Киреенко, С.А. Кондратенко, Г.Г. Файзуллин, А.П. Шпак, Ю.Г. Шпаковский и др. Общие вопросы обеспечения продовольствием населения отдельных государств,

¹ А.В. Моисеенков, *Продовольственная безопасность России как социально-демографическая проблема* (на примере сельского населения Российской Федерации): Автореф. дис. ... канд. экон. наук. М., 2002; А.А. Лысоченко, *Система и механизм обеспечения продовольственной безопасности региона в условиях переходной экономики России* (на примере АПК Ростовской области): Автореф. дис. ... канд. экон. наук. Ростов-на-Дону, 2002; В.В. Старостин, *Совершенствование системы управления продовольственной безопасностью региона*: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. Владимир, 2002, П.Н. Ломакин, *Обеспечение продовольственной безопасности: внутренние и международные аспекты*: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. М., 2017 и др.

² Х.У. Белхароев, *Правовое обеспечение продовольственной безопасности современной России*: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003; С.В. Стеценко, *Становление и развитие таможенного законодательства и его роль в государственно-правовом механизме обеспечения продовольственной безопасности России в XIX — XX вв.: историко-правовое исследование*: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. СПб., 2006; С.А. Кузнецов, *Уголовно-правовая защита продовольственной безопасности: по материалам города Москвы*: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007; Ю.А. Валетова, *Международно-правовое обеспечение продовольственной безопасности*: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2013 и др.

вопросам импортозамещения, функционирования АПК и различных аспектов выращивания/производства ГМО рассматривались в работах таких ученых, как А.П. Анисимов, А.А. Анфиногенова, С.Б. Ахметжанова, Е. А. Бубенок, Х.У. Белхароев, Г.Е. Быстров, Ю. А. Валетова, Т.Г. Виноградова, В.Н. Власенко, С.К. Девин, А.А. Кайгородцев, Л.Г. Котова, Л.Н. Крапчина, С.А. Кузнецов, В.В. Ладыченко, О.В. Лазарева, А.А. Лысоченко, С. И. Малоземов, Г. В. Маханько, Э. Михайлов, А.В. Моисеенков, Б.А. Мельников, М. Г. Порвадов, В.В. Старостин, С.В. Стеценко, Ю.С. Хромов, О.А. Чернова, и др. Вместе с тем большая часть работ посвящена отдельным аспектам проблем ПБ, тогда как, считаем, назрела необходимость комплексного исследования системы факторов, влияющих, воздействующих на ПБ, в связи с чем сохраняется необходимость дальнейшего изучения настоящей темы, осмысления накопленных знаний с точки зрения возможностей совершенствования аграрной политики и обеспечения ПБ на всех уровнях (национальном, региональном, глобальном).

МЕТОДОЛОГИЯ

Исследования осуществлялись с применением, в первую очередь, таких методов: абстрактно-логического, сравнительно-правового анализа, структурно-функционального, экономико-статистического.

ГЕНЕЗИС МИРОВОЙ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ

Мир интенсивно трансформируется в условиях многовекторности развития, характеризуется перманентным проявлением разнонаправленных тенденций, факторов и угроз, сложных для мониторинга, контроля и прогнозирования. В этой связи оперативное и стратегическое выявление, квантификация и оценка потенциала влияния внешней среды является одним из направлений обеспечения устойчивости национальной ПБ³.

Повестка дня в сфере устойчивого развития на период до 2030 года и провозглашенное ООН Десятилетие действий по проблемам питания (2016-2025 годы) призывают все государства и все заинтересованные стороны к совместным действиям, целью которых должна стать ликвидация к 2030 году голода и неполноценного питания во всех его проявлениях. Доклад «Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире – 2017» знаменует начало регулярного мониторинга достижения затрагивающих вопросы ПБ и питания целей, которые определила Повестка дня на период до 2030 года.

Интенсивный рост численности населения в условиях ограниченного производственного потенциала сельского хозяйства способствует нарастанию дефицита продовольствия и сырья. В 2016 г., после довольно кратковременного спада числа недоедающих в мире, Комитет по всемирной продовольственной безопасности ООН

³ См.: *Условия и факторы реализации Доктрины национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь до 2030 года*, В.Г. Гусаков, А.П. Шпак, Н.В. Киреенко, С.А. Кондратенко, „Вест. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. аграр. Навук” Т. 56, №3/2018, с. 263–285.

сообщил о его увеличении на 38 млн (до 815 млн чел.). Это больше, чем было в 2015 году (777 млн), хотя все еще меньше, чем в 2000 году (около 900 млн). Такое увеличение можно рассматривать, как сигнал об изменении тенденции⁴. В частности, положение дел в сфере ПБ ухудшилось в так называемом «поясе голода», в ряде государств Африки к югу от Сахары, Юго-Восточной и Западной Азии, причем самое заметное ухудшение ситуации имело место в зонах, затронутых конфликтами, и там, где воздействие конфликтов усугубилось засухами и наводнениями. На текущий момент очевидная остановка уменьшения числа голодающих еще не сказалась на распространении задержки детей в росте: доля таких детей сокращается, хотя в ряде регионов ситуация меняется к лучшему более низкими темпами. На глобальном уровне за период 2005-2016 годов доля детей, отстающих в росте, сократилась с 29,5 до 22,9 процента, и тем не менее все равно сегодня 155 млн проживающих по всему миру детей в возрасте до пяти лет отстают в росте от своих сверстников. От истощения в 2016 году страдали 52 млн детей в возрасте до пяти лет, то есть каждый двенадцатый ребенок на планете; больше половины из них (27,6 млн) проживают в государствах Южной Азии. Одновременно сосуществуют различные формы неполноценного питания, в некоторых государствах высокая распространенность недостаточного питания детей сочетается с высоким процентом женщин, страдающих от анемии, и высокой долей подверженного ожирению взрослого населения. Беспокойство вызывают нарастающие темпы распространения избыточного веса и ожирения. Доля детей, страдающих от ожирения и избыточной массы тела, увеличивается в большинстве регионов, доля взрослых – во всех регионах. В 2016 году 41 млн детей в возрасте до пяти лет имели избыточный вес. Увеличивается число конфликтов. Конфликты, усугубляемые климатическими потрясениями, оказывают серьезное воздействие на ПБ, именно они стали причиной большинства недавних проявлений отсутствия ПБ. Конфликты стали основной движущей силой продовольственных кризисов, они спровоцировали имевшие место в последнее время случаи возникновения голода и отсутствия достаточного питания, которые гораздо острее ощущаются там, где на фоне слабости институтов конфликты принимают затяжную форму⁵.

Около 2 млрд чел. страдают от недостатка питательных микроэлементов, более 600 млн чел. – от ожирения (что в современных условиях является не менее важной проблемой чем недоедание или даже голод). Число детей с избыточной массой тела и ожирением в 2016 г. увеличилось на 11 млн чел. относительно уровня 2000 г. Большинство из них проживают в развивающихся государствах – 34 млн чел. (Азии, Африке, Латинской

⁴ N.S. Ishchenko, *Cooperation of States in the sphere of quality assurance of food products*, “EU Law Journal / Европейский юридический журнал” №1/2015, с. 14 – 27.

⁵ *Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире – 2017. Повышение устойчивости к внешним воздействиям в целях обеспечения мира и продовольственной безопасности*. Рим, ФАО, 2017.-133 с, <http://www.fao.org/3/a-mu683r.pdf> (25.01.2018).

Америке и странах Карибского бассейна), а 7 млн чел. – в развитых; ухудшение социально-экономических условий и кризисы в отдельных государствах и регионах⁶.

ДОСТУП К ПРОДОВОЛЬСТВУ И РЕСУРСАМ – РЫЧАГ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ГОСУДАРСТВА И НА СОЦИАЛЬНУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ

Рост сельскохозяйственного производства, достаточный для удовлетворения спроса, сложно обеспечить без негативного воздействия на экологическую безопасность и экосистемы; сохранение в большинстве государств различных форм неполноценного питания. Определяющее значение имеет удельный вес расходов на питание в структуре потребительских расходов. Например, жители Кении тратят почти половину располагаемых ресурсов на питание, а среднестатистическое домашнее хозяйство в США – 6,4 %. Урбанизация населения усиливает продовольственную уязвимость. В настоящее время более половины населения мира проживает в городах и не производит сельскохозяйственную продукцию, к 2050 г. их доля составит две трети. Под влиянием указанного фактора за последнюю четверть века 27 государств перешли из категории чистых экспортеров в число импортеров продовольствия. В некоторых регионах ограничена способность обеспечивать доступность продовольствия с учетом темпов урбанизации, актуальным становится формирование политики и механизмов обеспечения ПБ городов. Не менее важным аспектом процесса является отток рабочей силы, в первую очередь квалифицированной, из сельских районов, что делает неэффективным распределение государственных инвестиций в повышение производительности и инфраструктуру между городом и деревней⁷; улучшение показателей в глобальном рейтинге ПБ.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ЗНАЧИМЫЕ ОТРАСЛИ В СФЕРЕ ПБ. МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ПБ

Пищевая промышленность в экономической системе государства по праву относится к числу стратегически значимых отраслей, поскольку наряду с сельским хозяйством формирует рынок пищевых продуктов и создает стратегические запасы продовольствия. Уровень развития пищевой промышленности является индикатором ПБ государства. Для официального определения состояния ПБ государства применяются два показателя – размер запаса зерна, который сохраняется в государстве до уборки следующего урожая,

⁶ А.В. Антонов, Н. С. Ищенко, Г.Г. Файзуллин, *Прогнозы ФАО и обеспечение продовольственной безопасности, Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы: материалы XXIII Международной научно-практической конференции*, г. Гомель, 8 февраля 2019 г. / Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»; под общ. ред. С.И. Ляха. – Гомель: ОДО «Центр оперативной печати», 2019. – 364 с. - С. 292 -294.

⁷ *Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире, Повышение устойчивости к внешним воздействиям в целях обеспечения мира и продовольственной безопасности*, Продовольств. и с.-х. орг. Объед. Наций. – Рим: ФАО, 2017. – 117 с.; *Положение дел в области продовольствия и сельского хозяйства*, Использование продовольственных систем для всеобъемлющих преобразований в сельских районах / Продовольств. и с.-х. орг. Объед. Наций. – Рим: ФАО, 2017. – 170 с.

и среднедушевое производство зерновых культур. Но единой шкалы не существует, поэтому количественные характеристики показателей варьируются. Если по мнению ФАО, безопасной нормой считается так называемый переходящий запас зерна на 60 суток (17% потребляемого зерна в государстве в течение года), то российские специалисты считают, что в государстве должен быть трехмесячный запас зерна (90 суток). Мировая практика показала, что сокращение объемов запасов ниже 17% приводит к резкому снижению мировых цен на него, к дестабилизации мирового зернового рынка, ухудшению конъюнктуры мирового рынка для государств импортеров, дестабилизации других продуктовых рынков.

Для методов оценки ПБ государства, выделяют следующие основные критерии⁸:

- производство 75-80% общего объема продуктов питания национальными товаропроизводителями;
- потребление населением продуктов питания с оптимальным уровнем калорийности (3000 ккал в сутки);
- обеспечение рациональной структуры питания и полное удовлетворение потребностей населения в соответствии с физиологически обоснованными нормами;
- создание восполняемого страхового запаса продовольствия на уровне не менее 17% от годового объема потребления продуктов питания;
- наличие реальной возможности удовлетворения потребности в продуктах питания, не производимых внутри государства либо производимых в недостаточных количествах, за счет импорта;
- производство на душу населения не менее 1 тонны зерна.

В случае превышения пороговых значений приведенных выше критериев будет обеспечено достаточное продовольственное обеспечение населения государства. Минимально необходимому уровню обеспеченности населения продуктами питания соответствует продовольственный компонент «потребительской корзины», то есть набор из 19 основных продуктов питания. При оценивании ПБ используется целый ряд показателей, то есть, проводя сравнительный анализ уровня ПБ государства необходимо использовать комплексный подход. Проведение государственного заключения ПБ предполагается на основе многомерного сравнительного анализа. Данный метод может быть применен и при оценивании регионов государства. Для проведения подобного сравнительного анализа целесообразно было бы включить следующие показатели: коэффициент ПН (самообеспеченности), уровень калорийности суточного рациона питания населения, коэффициент Саллаи (дифференциация доходов между городским и сельским населением), среднедушевое производство зерновых культур, размер среднедушевого дохода (в долларах США), процент населения, живущего за чертой бедности и не имеющего достаточного

⁸ Ю.С. Хромов, *Проблемы продовольственной безопасности России: международные и внутренние аспекты*, М.: Изд-во: «РИСИ» 2005, с.73.

дохода для приобретения минимального набора продуктов питания, уровень загрузки производственных мощностей в агропромышленном секторе, изменение объемов продаж отечественных товаров. Важная роль принадлежит пищевой промышленности в обеспечении здоровья населения, являющегося одним из долгосрочных приоритетов стратегии «Агробизнес – 2020». Основой здоровья человека является, прежде всего, правильное сбалансированное питание, состоящее из доброкачественных пищевых продуктов⁹. В условиях рыночной экономики, наряду с безопасностью и качеством пищевых продуктов, исключительно важное значение имеет доступность их цены для низкодоходных категорий населения. Уровень жизни населения государства оказывает непосредственное влияние на рацион питания, так как формирует приоритеты в потреблении продовольствия, следствием которого является неблагоприятный фактор – снижение поступлений витаминов и белка с пищей ниже предельно допустимых норм потребления, что может привести к формированию групп населения с признаками белково-калорийной недостаточности. Состояние ПБ государства напрямую зависит от реального потребления и качества питания, достаточности отечественного производства, высокие доходы населения, невысокий объем импортируемых товаров и надежность их поставок и др. Основная цель сельскохозяйственного производства – выработка безопасных, качественных, питательных для здоровья продуктов питания в требуемых количествах, достаточном ассортименте. На рынке продаются десятки наименований пищевых продуктов зарубежного производства, содержащих компоненты, запрещенные к использованию в производстве и реализации в развитых европейских государствах. Быстрое насыщение внутреннего рынка импортными продовольственными товарами сделало продовольствие более доступным и, вместе с тем, послужило фактором подрыва национального агропромышленного производства. Основу ПБ государства, в первую очередь, создает стабильность функционирования АПК. Поэтому необходимо признать его основополагающую роль и, тем самым, необходимость государственной поддержки его стабилизации и дальнейшего развития. Продовольственное обеспечение слишком важная сторона развития общества, чтобы его полностью отдать в частные руки, а государственная поддержка может носить многоаспектный характер и, в частности, в сфере инвестирования производства. Несомненно, нужна государственная поддержка наиболее важных производств, составляющих основу ПБ государства в виде возвратных долгосрочных кредитов. В международных организациях, где неоднократно обсуждался вопрос о возможности достижения ПН от импорта, оказалось, что полной независимости ни одно из государств мира иметь не может, прежде всего, в силу природных условий. Эти условия ограничивают ассортимент и (или) количество производимых и потребляемых на месте продуктов питания.

⁹ Н.С. Ищенко, *К вопросу о правах человека в сфере здравоохранения*, Актуальні проблеми медичного права: професійний погляд: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 листопада 2018 року, м. Київ) [Текст], Одеса 2019, с. 51 - 56.

В условиях интеграции экономики государства с внешними рынками важное значение имеет повышение конкурентоспособности отечественного производства¹⁰, выпускающего продукты питания и иные товары широкого народного потребления. Важным фактором, обеспечивающим состояние ПБ, является формирование государственных резервных фондов сельскохозяйственного сырья и продовольствия, в размерах, позволяющих поддерживать устойчивое продовольственное снабжение на нормативном уровне спецпотребителей, дефицитных по производству продовольствия и подвергавшихся бедствиям регионов, а также в период резкого колебания рыночной инфраструктуры и гарантирующих выполнение экспортных поставок. Перечень и объемы фондов устанавливаются Правительством и формируются на договорной основе в местах основного товарного производства. Основу ПБ можно сформировать лишь при проведении активной государственной политики, о чем свидетельствует и опыт государств с интенсивным сельским хозяйством и развитыми рыночными отношениями, которая выражается в государственном регулировании условий воспроизводства и системной поддержке товаропроизводителей, формировании государственных страховых продовольственных фондов. Необходимость этого обусловлена рядом причин: Во-первых, если государство не в состоянии обеспечить собственным производством население продуктами питания даже по минимальным нормам, то его позиции в мире и на двухсторонних переговорах с иными государствами, по политическим, экономическим, культурным, важным социальным вопросам значительно ослабляются. Создается даже возможность оказания давления на государство в виде торгового эмбарго и ввоза продовольствия, а нередко и отказом гуманитарной помощи. Возникает реальная угроза НБ государства, проявляющаяся во всех сферах – в обороноспособности, экологической, производственно-технологической, экономической, социальной, и духовно-нравственных сферах. Обусловленность такого положения определяется приоритетным значением самой продовольственной сферы, непосредственно затрагивающей насущные интересы людей независимо от их половозрастного состояния, национальности и т.д. В сфере ПБ скрещиваются проблемы проведения агропромышленной и экономической реформы, реальные тенденции развития производства сельскохозяйственной и продовольственной продукции, отечественного рынка, степень его зависимости от мирового рынка продовольствия. Если государство ориентируется на мировой рынок, предпочитает работать с импортным поставщиком, а не с предсказуемым отечественным производителем, это подрывает устойчивость внутреннего продовольственного рынка, приводит к дестабилизации экономики, безработице сельского населения, социальной напряженности и т.д. Для производителей сельскохозяйственной продукции большое значение приобретает обеспечение стабильной реализации

¹⁰ Н.С. Ищенко, А.Н. Новиков, *Правовые средства защиты конкуренции в Республике Беларусь и за рубежом*, Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы: материалы XXIII Международной научно-практической конференции, г. Гомель, 8 февраля 2019 г. / Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»; под общ. ред. С.И. Ляха. – Гомель: ОДО «Центр оперативной печати» 2019, с. 333-334.

производимой продукции, что невозможно без развитой инфраструктуры оптового продовольственного рынка. Покупатель предпочитает безопасную, качественную, доступную по цене продукцию, однако средние, а тем более мелкие предприятия не в состоянии успешно конкурировать с крупными постоянными поставщиками. Традиционная нескоординированность действий предприятий различных сфер АПК и противоречивость их интересов, с одной стороны, казалось, создают конкурентную среду, однако, с другой, отражаются на покупателе. Организация собственной переработки мяса, молока и иной продукции большинству средних хозяйств не под силу по причинам отсутствия средств и опытных кадров, определенных санитарно-гигиенических требований и налоговых условий, высоких издержек производства. Велики потери и от участия многочисленных посредников. Отсутствие у средних и малых предприятий собственной торговой сети, создание и содержание которой им недоступно, усиливает негативные последствия реформирования аграрного сектора. Необходимо учитывать ослабление экономической защищенности товаропроизводителей АПК, когда государство не регулирует цены на материально-технические ресурсы, а отрасль вынуждена противостоять действиям монополистов в сфере материально-технического снабжения и сервиса. Данную проблему не удалось решить посредством дотаций и компенсаций за счет средств республиканского и регионального бюджетов. Механизм дотирования и субсидирования носил уравнивательный характер, не обеспечивал ценового и рационального использования выделяемых средств, а списание и пролонгирование долгов по кредитам некредитоспособным заемщикам создавало неравные экономические условия хозяйственной деятельности для эффективно работающих агропромышленных организаций. Россия является государством самодостаточным в своем развитии. Этот основной принцип имеет все основания быть сохраненным и в исторической перспективе. В современных условиях может сложиться уникальная и чрезвычайно благоприятная ситуация, выводящая РФ в группу мировых центров социально-экономического прогресса. Существует ряд оснований для такого утверждения. Во-первых, РФ располагает огромным земельным фондом. Во-вторых, важнейшая причина самодостаточности РФ - это его огромный природный потенциал полезных ископаемых. В-третьих, она граничит со многими известными государствами. Анализ жизненных реальностей, связанных с продовольствием, приводит к сформированному выводу о возможности практически полного фактического самообеспечения государства основными продовольственными товарами, и соответственно достижение национальной ПН и безопасности, поскольку отсутствие ряда продовольственных продуктов может компенсироваться его обменом, например, на сырье и материалы, имеющиеся в РФ. В-четвертых, РФ обладает колоссальным энергетическим потенциалом, здесь возможно использование всех имеющих практическое значение в мировой экономике видов энергоносителей, включая принципиально новые, неисчерпаемые и возобновляемые источники, чтобы обеспечить свои потребности в энергии и экспортировать их. Аграрный сектор является составной частью экономики государства,

и без изменения ряда макроэкономических параметров она не сможет развиваться, а, следовательно, положительно влиять на решение задач пополнения бюджета государства, и, соответственно, повышения жизненного уровня населения. В развитии АПК наметились определенные позитивные тенденции, выход сельского хозяйства на устойчивую динамику роста зависит во многом от источников энергии. В-пятых, природа на земном шаре несет колоссальную антропогенную нагрузку. РФ одна из немногих государств, физически способных еще принять новые экологически чистые технологии, переход на которые позволит многократно и безболезненно для природы увеличить производственный потенциал¹¹.

В 2019 году в РФ отмечается очень высокое качество зерна. Впервые за семь лет выявлена пшеница первого класса. Доля пшеницы третьего класса составляет практически треть от общего объема урожая. Всего пшеницы первого-четвертого классов (раньше по ГОСТу — продовольственная пшеница) — 80% от общего сбора. На качестве зерна сказалась сухая, жаркая погода, вследствие чего протеин в пшенице рекордно вырос. Это позволяет экспортерам формировать партии с данным показателем от 13,5-14,5% и выше. Этот факт изменил направления экспорта, например, отгрузки в Турцию увеличились в два раза в сравнении с аналогичным периодом 2018 г. Также в 2019 г. году РФ не сталкивалась с проблемой проросшего зерна, доля которого в 2018 г. доходила в отдельных регионах до 15%. Тогда проблема «пророста» заметно ограничивала российских экспортеров в выборе стран назначения своих поставок.

Вместе с тем падение реальных доходов критически сказывается на структуре питания населения, т.к. большинству россиян не хватает денег до зарплаты. Недавно коллеги из РАНХиГС издали исследование о том, что политика импортозамещения привела к огромной монополизации сельскохозяйственного рынка. Сейчас на нем половину выручки генерируют агрохолдинги. Агрохолдинги — это специфически российская (да и украинская) история. Это связано с тем, что в США и ЕС принят паушальный принцип распределения дотаций — на гектар пашни, на литр молока, которые попадают и крупным, и мелким производителям. В России же крупным производителям выделяются огромные льготные кредиты. Малые предприятия к ним доступа не имеют, т.к. квота обычно уже выбрана крупными производителями. Там, где появляется монополия, там условия работы ухудшаются для крестьян. Агрохолдинги эффективны с точки зрения выпуска продукции, но село — это не только выпуск продукции, это и социальная среда.

В условиях реальных ресурсных ограничений человечество пытается использовать как традиционные, так и нетрадиционные источники энергии и сырьевых материалов, не только природные, но и техногенные ресурсы — отходы сельскохозяйственного, промышленного, строительного производства. В РФ законодательно закреплён экономический механизм

¹¹ Н.С. Ищенко, Ю.Г. Шпаковский, *Обеспечение права на благоприятную окружающую среду в Республике Беларусь*, „Вестник Московского государственного университета им. О.Е. Кутафина” (МГЮА, Российская Федерация), № 2 (30)/2017, с. 99–123.

регулирования правовых отношений, при обращении с минерально-сырьевыми ресурсами и отходами, но и он далеко не совершенен. Людью осознается объективная необходимость формирования систем хозяйственной деятельности с помощью социальных институтов и определенных правил. Принятие законодательных актов, устанавливающих стандарты, нормы, правила обращения с отходами производства и их потребление при сборе, транспортировке, удалении РФ необходимо согласовывать с государствами СНГ, ЕАЭС, ЕС¹².

ЦИФРОВИЗАЦИЯ – ДРАЙВЕР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОРЫВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО АПК

По уровню развития технологий в сельском хозяйстве Россия занимает 15-е место в мире. А рынок информационно-компьютерных технологий в отрасли сейчас оценивается в 360 млрд руб.¹³ Около трети всей пищевой продукции в мире (\$940 млрд в год) теряется или идет в отходы. Цифровизация позволит снизить эти потери и снизить число голодающих в мире людей. Объем расходов на ИКТ в сельском хозяйстве, охоте и лесном хозяйстве, по данным Росстата, в 2015 году составил 4 млрд руб., что составило 0,34 % от всех инвестиций в ИКТ во все отрасли экономики, в 2017 году — 0,85 млрд руб., или 0,2 %. Это самый низкий показатель для секторов, который указывает на низкую цифровизацию отечественной сельскохозяйственной экономики, но этот показатель подчеркивает, что отрасль имеет наибольший потенциал для инвестиций в технологии ИКТ. Основная доля инвестиций в ИКТ в АПК приходится на сектор производства пищевых продуктов и растениеводства¹⁴.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ/ВЫВОДЫ

Проблема обеспечения национальной, экономической безопасности государства на основе достижения продовольственной не только и не столько аграрная, сколько

¹² См.: А.П. Анисимов, *О некоторых проблемах реализации концепции устойчивого развития (на примере ООПТ)*, Приоритетные направления развития экологического, земельного и аграрного права: материалы Респ. круглого стола / ред кол.: С. А. Балашенко [и др.], Минск: Изд. центр БГУ 2017, С. 15-18; Н. С. Ищенко, *Международное сотрудничество в сфере экологии – гарантия устойчивого развития государств*, Свободный порт Владивосток: проблемы применения российского законодательства. [Текст]: материалы III Международных Озёринских чтений (Владивосток, 18 декабря 2015 г.)/ под общ. ред. канд. юрид. наук, доцента А.В. Верещагиной; Владивостокский государственный университет экономики и сервиса; Институт права, Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2016, с. 86 – 97.

¹³ *Внедрение цифровых технологий в аграрном секторе. Роботы уходят в поле*, Электронный ресурс: Аграрий – Социальная аграрная сеть, <https://agrarii.com/vnedrenie-cifrovyh-tehnologij-vagranom-sektore-roboty-uhodjat-v-pole/> (25.05.2019).

¹⁴ См.: Министерство сельского хозяйства Российской Федерации. Электронный ресурс: текст. М.: Аналитический центр Минсельхоза России, 2018, https://www.sas.com/content/dam/SAS/ru_ru/doc/Events/Presentation/agro-bb-2018/2-gerasimov-digitalizationof-the-agroindustrial-complex.pdf (15.05.2019); *Пояснительная записка к предложению о реализации нового направления программы «цифровая экономика Российской Федерации»*, Электронный ресурс: ГеоМетр Россия – Информационный портал. <https://geometer-russia.ru/a213755-tsifrovoe-selskoe-hozyajstvo.html>. (25.05.2019).

комплексная, непосредственно связанная с конкурентоспособностью экономики государства, развитием мирового продовольственного рынка и внешнеэкономических связей. Мировому сообществу следовало бы серьёзно вмешиваться и воздействовать на производство, потребление и распределение продовольствия. Для обеспечения ПБ государства при формировании внешней и внутренней политики оптимально использовать предложенную систему, критерии и методику оценки рисков, изложенные в статье, которые в обязательном порядке должны периодически пересматриваться и могут быть использованы, в частности, при определении таможенных пошлин и квот.

В ситуации конфликта, резко ухудшающегося экологического состояния, климатической трансформации восстановление должного уровня ПБ и питания обычными способами невозможно. Необходимы подходы, ориентированные на условия конфликта и одновременно обеспечивающие оказание гуманитарной помощи, долгосрочное развитие и поддержание устойчивого мира. Построить мир в обозримом будущем, не знающий голода и неполноценного питания, будет непросто: для решения этой задачи понадобятся новые усилия и новый образ действий.

Анализируя продовольственный рынок по степени насыщенности, можно отметить, что российское производство может полностью обеспечить потребности государства в продуктах питания. Есть товары, завоз которых оправдан, так как в виду природно-климатической специфики государства, они не могут производиться на территории - кофе, фрукты и др. Продовольственные товары РФ имеют один недостаток - высокие цены относительно импортных. Между тем, российская продукция обладает большей пищевой ценностью и практически не содержит искусственных добавок и консервантов (либо содержит их меньше относительно зарубежных аналогов, завозимых в РФ). Сегодня, благодаря потребительским предпочтениям основной части населения, которая понимает полезность питания, пищевая промышленность способна развиваться. Призыв поддержать национального производителя озвучивался практически всеми Президентами СНГ.

ПБ любого государства – это проблема устойчивого отечественного производства пищевых продуктов и, как следствие, ПН государства. Безопасность связана с конструктивным решением национальной продовольственной проблемы, поступательным наращиванием производственного потенциала АПК в регионах, равномерным распределением продовольствия на территории государства. Также ПБ – это такое состояние экономики государства, при котором для каждого гражданина гарантируется физическая и экономическая доступность пищевых продуктов, соответствующих требованиям законодательства и необходимых для активного и здорового образа жизни. С одной стороны, ПБ предполагает доступность пищевых продуктов, а, с другой – их качество, питательность и безопасность, т.е. такое состояние, при котором отсутствуют недопустимый риск, связанный с причинением вреда жизни или здоровью граждан, животных и растений,

а также окружающей среде¹⁵. Доступность пищевых продуктов возможно решить посредством методов и технологий генной инженерии. Основное преимущество продуктов, содержащих ГМО, в их цене. Они в несколько раз дешевле натуральных продуктов. Использование ГМО позволят улучшить защиту растений от болезней и вредителей и значительно увеличить урожайность сельскохозяйственных культур. В настоящее время технология получения ГМО несовершенна, поэтому трудно дать точный прогноз, в каком направлении произойдут эти изменения организма. Исходя из этого, можно утверждать, что любой трансгенный продукт потенциально опасен для здоровья человека из-за возможных рисков: нарушение обмена веществ; появление желудочной микрофлоры, стойкой к антибиотикам; аллергические и онкологические заболевания; канцерогенный и мутагенный эффекты. Очевидно, что процессы производства, переработки, реализации и использования продуктов, содержащих ГМО должны соответственно законодательно регулироваться государством после проведения серьезных исследований, в результате которых необходимо получить ответы на жизненно важные вопросы: 1) токсична ли ГМ-пища для системы органов при пролонгированном воздействии; 2) вызывает ли она тяжкие, например, онкологические заболевания и врожденные дефекты; 3) влияет ли негативно на репродуктивную способность. Только опираясь на результаты полноценных всесторонних исследований последствий использования ГМО можно сделать вывод о степени опасности применения методов генной инженерии в обеспечении, как в России, так и во всем мире¹⁶.

Россия всегда держалась на хлебе, а его отсутствие, в силу неурожая, а чаще войн и внутренних катаклизмов, вызывали бунты и голод. Стратегический запас, который сейчас находится в ведении «Госрезерва», обязан быть полон. Излишки можно продавать. И это уже инструмент экономического и, как вытекающая составляющая, политического влияния в мировой политике. Возникла необходимость более активного государственно-частного партнерства при реализации программ, мониторинга.

Выполненный анализ позволяет сделать некоторые выводы о влиянии тенденций мирового рынка на устойчивость национального агропродовольственного комплекса и обеспечение ПБ: все более широкое применение конкурентами на внутреннем и внешнем агропродовольственных рынках протекционистских мер, включая увеличение государственной поддержки национальных товаропроизводителей и применение регуляторов конкурентной среды; более активное наращивание конкурентных преимуществ и инновационного потенциала в чувствительных отраслях АПК со стороны партнеров по ЕАЭС и ЕС; возрастающие требования к качеству пищевых продуктов на мировом рынке и рынке ЕАЭС, которые определяют эффективность экспорта российской продукции;

¹⁵ См.: Об утверждении Доктрины продовольственной безопасности Российской Федерации: Указ Президента РФ от 30 января 2010 г. № 120, СЗ РФ, № 5/2010, Ст. 502.

¹⁶ О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения: Федеральный закон от 30 марта 1999 г. № 52-ФЗ (ред. от 29.12.2014), СЗ РФ. 1994. № 14. Ст. 1650; 2014. № 26 (ч. 1). Ст. 3377; 2015. № 10. Ст. 1418; О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части совершенствования государственного регулирования в области генно-инженерной деятельности: Законопроект № 714809-6 // <http://www.asozd2.duma.gov.ru> (12.05.2015).

усиление влияния конъюнктуры мирового рынка на устойчивость национального агропродовольственного рынка и эффективность национальных товаропроизводителей; концентрация и монополизация экспорта продовольствия отдельными государствами и усиление их доминирования на мировом рынке и др.

Кроме того, для обеспечения ПБ необходимо: государства должны действовать сообща, чтобы справиться с общими вызовами; увеличить емкость рынка органического сельского хозяйства; реализовать Глобальную программу ответственности инвестиций в сельское хозяйство и продовольственные системы, т.к. инвестиции являются решающим фактором укрепления ПБ и конкуренции на внешних рынках; усилить ведущую роль государства в инновационном и инвестиционном процессе и создании благоприятных условий; рост государственной поддержки в абсолютном выражении и относительно валовой добавленной стоимости, созданной в сельском хозяйстве.

Таким образом, анализ рассмотренных тенденций позволяет определить, что задачи в сфере обеспечения ПБ и устойчивого развития сельского хозяйства на перспективу требуют принципиально новых решений, которые обозначены и предложены в Доктрине. Необходим комплексный подход к формированию концепции политики по цифровизации сельского хозяйства и к механизму по ее реализации. Важно научное сопровождение и кадровый потенциал для эффективного решения задач, поставленных перед процессом цифровизации сельского хозяйства и гарантированием ПБ. Ключевые направления и меры по укреплению национальной ПБ сосредоточены в следующих сферах: повышение устойчивости производства сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия; повышение экономической доступности продуктов питания для всех групп населения; регулирование ПБ; повышение конкурентоспособности производства и сбыта продукции; кооперация и интеграции в агропродовольственной сфере; развитие научно-инновационного потенциала.

Особенно сложным в современных условиях, в условиях пандемии коронавируса, становится гарантирование ПБ. По заявлениям ООН не стихающая пандемия коронавируса на планете может привести уже в ближайшем будущем к серьезным проблемам с продовольствием. Так, исполнительный директор Всемирной продовольственной программы (ВПП) ООН Д. Бизли заявил, что через несколько месяцев человечество может столкнуться с голодом библейского масштаба, если вовремя не будут предприняты меры по обеспечению ПБ стран¹⁷. В связи с этим сегодня как никогда необходимо консолидировать усилия всех государств, дабы справиться с ситуацией.

¹⁷ В ООН предупредили о голоде библейского масштаба, если не остановит коронавирус, <https://strana.ua/news/262825-v-oon-predupredili-o-holode-biblejskoho-masshtaba-esli-ne-ostanovit-koronavirus.html> (22.04. 2020).

ЛИТЕРАТУРА

- Antoine Louis. 2010. Vote on ending zero tolerance postponed. *Europolitics*. 10 February. From uniformity to diversity: a paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems. IPES FOOD In http://www.ipes-food.org/images/Reports/UniformityToDiversity_FullReport.pdf.
- The Global Food Security Index. 2018. Рим: ФАО [The Global Food Security Index. 2018. Рим: ФАО]. <http://www.fao.org/3/a-mu683r.pdf>.
- Ishchenko Nina Sergiejevna. 2015. Cooperation of States in the sphere of quality assurance of food products. *EU Law Journal* (Европейский юридический журнал / Evopejskij juridicheskij zhurnal) №1: 14 – 27.
- Nutrition and food systems: a report by the high level panel of experts on food security and nutrition. 2017. FAO CFS Committee on World Food Security. – Rome: HLPE In http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/hlpe/hlpe_documents/HLPE_Reports/HLPE-Report-12_EN.pdf.
- Scott Allison H. 2015. “Genetically Modified Crop Regulation: The Fraying of America's Patchwork Farm Lands”. *Villanova Environmental Law Journal* Vol. 26: 149—150.
- Yu Wenxuan, Wang Canfa. 2012. “Agro-GMO Biosafety Legislation in China: Current Situation, Challenges, and Solutions”. *Vermont Journal of Environmental Law* 13.
- Алтухов Анатолий Иванович. 2016. „Возможные риски и угрозы национальной продовольственной безопасности и независимости”. АПК: экономика, упр 5: 4–16 [Altukhov Anatolij Ivanovich. 2016. „Vozmozhnyje riski i ugrozy nasional'noj prodovol'stvennoj bezopasnosti i nezavisimosti”. АПК: ekonomika, upr 5: 4-16].
- Анисимов Алексей Павлович, Попова Ольга Владимировна. 2017. „Правовое регулирование использования ГМО в сельском хозяйстве: дискуссионные вопросы”. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Гуманитарные и общественные науки 3: 21—29 [Anisimov Aleksiej Pavlovich, Popova Ol'ga Vladimirovna. 2017. „Pravovoe regulirovanije ispol'zovanija GMO v sel'skom hozjajstve: diskussionnyje voprosy. Vestnik Bal'tijsko federal'nego universiteta im. I. Kanta. Ser.”. Gumanitarnyje i obshchestvennyje nauki 3: 21—29].
- Анисимов Алексей Павлович. 2017. О некоторых проблемах реализации концепции устойчивого развития (на примере ООПТ) В Приоритетные направления развития экологического, земельного и аграрного права: материалы Респ. круглого стола/ ред кол.: Сергей Александрович Балашенко [и др.], 15-1. Минск: Изд. центр БГУ [Anisimov Aleksiej Pavlovich. 2017. O nekotorykh problemach realizatsii kontseptsii ustojchivogo razvitija (na primere OOPT) V Priorytetnyje napravlenija razvitija ekologicheskogo, zemel'nogo i agrarnego prava: materialy Resp. Kruglogo stola. red. kol. Siergiej Aleksandrovich Balashenko (i drugije), 15-1. Minsk: Izd. tsentr. BGU].
- Антонов Антон В., Ищенко Нина Сергеевна. Файзуллин Файзуллин Гаяз Габделисламович. 2019. Прогнозы ФАО и обеспечение продовольственной безопасности V Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы: материалы XXIII Международной научно-практической конференции, г. Гомель, 8 февраля. Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»; ред. Лях С.И, 292-294. Гомель: ОДО «Центр оперативной печати» [Antonov Anton V. Ishchenko Nina Siergiejevna,

- Fajzulin Gajaz Gabelislamovich. 2019. Prognozy FAO i obespechenije prodovol'stvennoj bezopasnosti V Problemy sotsial'no-orientirovannogo razvitija belorusskogo obshchestva i profsojuzy: materialy XXIII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferentsii, g. Gomel', 8 fevralja. Gomel'skij filial' Mezhdunarodnogo universiteta „MITSO”, red. Siergiej Iosifovivh Ljakh, 292-294. Gomel': ODO „Tsentr operativnoj pečati”].
- Белхароев Хаджимурад Уматгиреевич. 2003. Правовое обеспечение продовольственной безопасности современной России: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М [Belkharoev Khadzhimurad Umatgireevich. 2003. Pravovoe obespechenije prodovol'stvennoj bezopasnosti sovremennoj Rossi: Avtoref. dis. ...kand. Jurij. nauk. M].
- Бобылев Сергей Николаевич, Григорьев Леонид Маркович (ред.). 2018. Человек и инновации: доклад о человеческом развитии в Российской Федерации за 2018. М.: Аналитический центр при Правительстве Российской Федерации [Bobylijev Sergiej Nikolaevich, Grigor'iev Leonid Markovich (red.). 2018. Chelovek i innovatsii: doklad o chelovecheskom razvitii v Rossijskoj Federatsii za 2018 g. M: Analiticheskij tsentr pri Pravitel'stve Rossijskoj Federatsii].
- В ООН предупредили о голоде библейского масштаба, если не остановить коронавирус [V OON predupredili o golode biblejskogo mashtaba, ješli Ne ustanovit' koronavirus] <https://strana.ua/news/262825-v-oon-predupredili-o-holode-biblejskoho-mashtaba-esli-ne-ostanovit-koronavirus.html>.
- Валетова Юлия Александровна. 2013. Международно-правовое обеспечение продовольственной безопасности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М. [Valetova Julija Aleksandrovna. 2013. Mezhdunarodno-pravovoe obespechenije prodovol'stvennoj bezopasnosti: Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. M.].
- Внедрение цифровых технологий в аграрном секторе. Роботы уходят в поле. Электронный ресурс: Аграрий. Социальная аграрная сеть. [Vnedrenije tsifrovyykh tehnologii v agrarnom sektore. Roboty uhodjat v pole. Elektronnyj resurs: Agrarnij. Sotsijal'naja agrarna ja set']. <https://agrarii.com/vnedrenie-cifrovyyh-tehnologij-vagrarnom-sektore-roboty-uhodjat-v-pole/>.
- Гусаков Владимир Григорьевич [и др.]. 2016. Продовольственная безопасность Республики Беларусь в условиях функционирования Евразийского экономического союза. Мониторинг – 2015: в 2 ч. Ин-т систем. исслед. в АПК Нац. акад. наук Беларуси. Минск: Ин-т систем. исслед. в АПК НАН Беларуси [Gusakov Vladimir Grigor'evich [i dr.]. 2016. Prodovol'stvennaja bezopasnost' Respubliki Belarus' v usolvijakh funktsionirovanija Evrazijskogo ekonomicheskogo sojuza. Monitoring – 2015: v 2 c. In-t sistem. issied. V APK Nats. akad. nauk Belarusi. Minsk: In-t sistem. issledov. V APK NAN Belarusi].
- Гусаков Владимир Григорьевич [и др.]. 2017. Основные достижения, тенденции и перспективы развития национальной продовольственной безопасности. Вклад аграрной экономической науки в обеспечение продовольственной безопасности страны: материалы круглого стола, Минск, 28 сент. / Ин-т систем. исслед. в АПК НАН Беларуси. – Минск [Gusakov Vladimir Grigor'evich (i dr.). 2017. Osnovnyje dostizhenija, tendentsii i perspektivy razvitija natsional'noj prodovol'stvennoj bezopasnosti. Vklad agragnoj ekonomicheskoy nauki v obespechenije prodovol'stvennoj bezopasnosti

- strany: materialy kruglogo stola, Minsk, 28 sent.. / In-T sistem. issled. V APK PAN Belarusi – Minsk].
- Гусаков Владимир Григорьевич [и др.]. 2017. Продовольственная безопасность Республики Беларусь. Мониторинг – 2016: социально-экономические аспекты. Ин-т систем. исслед. В АПК Нац. акад. наук Беларуси. – Минск: Ин-т систем. исслед. в АПК НАН Беларуси [Gusakov Vladimir Grigor'evich [i dr.]. 2017. Prodovol'stvennaja bezopasnost' Respubliki Belarus'. Monitoring – 2016: sotsijal'no-ekonomicheskije aspekty. In-t sistem. issled. V APK nats. akad. nauk Belarusi. Minsk: In-sistem. issled. V APK NAN Belarusi].
- Гусаков Владимир Григорьевич. 2018. Условия и факторы реализации Доктрины национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь до 2030 года. Вест. Нац. акад. наук Беларуси. Сер. аграр. наук 56(3): 263–285 [Gusakov Vladimir Grigor'evich. 2018. Uslovija i faktory realizatsii Doktriny natsional'noj prodovol'stvennoj bezopasnosti Respubliki Belarus' do 2030 goda. Ves. Nats. Akad. Nauk Belarusi. Ser. Agrar. Nauk 56(3): 263–285].
- Девин Сергей Константинович. 2010. „О ходе реализации Федерального закона «О развитии сельского хозяйства»». Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий 7. [Devin Siergiej Konstantinovich. 2010. „O khode realizatsii Federal'nogo zakona ‘O razvitii sel'skogo hozjajstva’ ”. Ekonomika selskokhozjajstvennykh i pererabatyvajushchikh predpriyatij 7].
- Декларация Всемирного саммита по продовольственной безопасности, Рим, 16.11.2009. [Deklaratsija Vsemirnogo sammita po prodovol'stvennoj bezopasnosti, Rim, 16.11.2009] URL: www.mid.ru.
- Ищенко Нина Сергеевна, Власенко Валерий Николаевич. 2016. Экология и обеспечение продовольственной безопасности В Верховенство права и правовое государство: проблемы теории и практики. международ. научно-практич. конф. (РГУП/ Российский Государственный Университет Правосудия, Москва, 13–16 апреля 2015г.), 451-460. Сб. научных статей. М.: Российский Государственный Университет Правосудия [Ishchenko Nina Siergiejevna, Vlasenko Valerij Nikolaevich. 2016. Ekologija i obespechenije prodovol'stvennoj bezopasnosti V Verkhovenstvo prava i pravovoe gosudartsvo: problemy teorii i praktyki. Mezhdunarodn. Nauch.-praktich. Konf. (RGUP/Rossijskij Gosudarstvennyj Universitet Pravosudija, Moskva, 13-16 aprelja 2015 g.), 451-460. Sb. Nauchnykh statej, M.: Rossijskij Gosudarstvennyj Universitet Pravosudija].
- Ищенко Нина Сергеевна, Глушакова Я. И. 2019. Римские принципы устойчивой глобальной продовольственной безопасности В Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы: материалы XXIII Международной научно-практической конференции, г. Гомель, 8 февраля 2019 г. / Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»; ред. Лях С. И., 307-311. Гомель: ОДО «Центр оперативной печати» [Ishchenko Nina Siergiejevna, Glushakova J. I. 2019. Rimskije printsipy ustojchivoj global'noj prodovol'stvennoj bezopasnosti V Problemy sotsijal'no-orientirovannogo razvitija belorusskogo obshchestva i profsojuzy: materialy XXIII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferenstii, g. Gomel', 8 fevralja 2019 g. Gomel'skij filial' Mezhdunarodnogo universiteta „MITSO”, red. Siergiej Iosifovich Ljakh, 307-311. Gomel': ODO „Tsentr operativnoj pečati”].

- Ищенко Нина Сергеевна, Новиков, А. Н. 2019. Правовые средства защиты конкуренции в Республике Беларусь и за рубежом В Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы: материалы XXIII Международной научно-практической конференции, г. Гомель, 8 февраля 2019 г. Гомельский филиал Международного университета «МИТСО». ред. С.И. Лях, 333-334. Гомель: ОДО «Центр оперативной печати» [Ischenko Nina Siergiejevna, Novikov A.N. 2019. Pravovyye sredstva zashchity konkurentsii v Respublike Belarus' i za rubezhom V Problemy sotsial'no-orientirovannogo razvitija belorusskogo obshchestva i profsojuzy: materialy XXIII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferentsii, g. Gomel', 8 fevralja 2019 g. Gomel'skij filial' Mezhdunarodnogo universiteta „MITSO”, red. Siergiej Iosifovih Ljakh, 333-334. Gomel': ODO „Tsentr operativnoj pechati”].
- Ищенко Нина Сергеевна, Файзуллин Гаяз Габделисламович. 2019. К вопросу о продовольственной безопасности В Право и современная экономика: новые вызовы и перспективы. Сборник материалов II научно-практической конференции с международным участием юридического факультета СПбГЭУ. 9 апреля. ред. Крайновская Надежда Александровна, 37-45. СПб.: Изд-во СПбГЭУ [Ischenko Nina Siergiejevna, Fajzullin Gajaz Gabelislamovich. 2019. K voprosu o prodovol'stvennoj bezopasnosti V Pravo i sovremennaja ekonomika: novyye vyzovy i perspektivy. Sbornik materialov II nauchno-prakticheskoy konferentsii s mezhdunarodnym uchastiem juridicheskogo fakul'teta SPbGEU. 9 aprelya. red. Krajnovskaja Nadezhda Aleksandrovna, 37-45. SPb.: Izd-vo SPbGEU].
- Ищенко Нина Сергеевна, Шпаковский Юрий Григорьевич. 2017. Обеспечение права на благоприятную окружающую среду в Республике Беларусь. Вестник Московского государственного университета им. О.Е. Кутафина (МГЮА, Российская Федерация). 2(30): 99–123 [Ishchenko Nina Siergiejevna, Szpakovskij Jurij Grigor'evich. 2017. Obespechenije prava na blagoprijatnuju okruzhajushczuju credu v Respublike Belarus'. Vestnik Moskovskoo gosudarstvennogo universiteta im. O.E. Kutafina (MGJUA, Rossijskaja Federatsija) 2(30): 99– 123].
- Ищенко Нина Сергеевна, Шпаковский Юрий Григорьевич. 2019. Агропродовольственная торговая политика в постсоветских государствах В Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы: материалы XXIII Международной научно-практической конференции, г. Гомель, 8 февраля. Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»; под общ. ред. Сергей Иосифович Лях. Гомель: ОДО «Центр оперативной печати», 298-302 [Ishchenko Nina Siergiejevna, Szpakovskij Jurij Grigor'evich. 2019 Agropredovol'stvennaja trgovaja politika v postsovetskikh gosudarstvakh. V Problemy sotsial'no-orientirovannogo innovatsionnogo razvitija belorusskogo obshchestva i profsojuzy: materialy XXIII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferentsii, g. Gomel', 8 fevralja. Gomel'skij filial Mezhdunarodnogo universiteta „MITSO”, red. Siergiej Iosifovih Ljakh. Gomel': ODO „Tsentr operativnoj pechati”, 298-302].
- Ищенко Нина Сергеевна. 2016. Международное сотрудничество в сфере экологии – гарантия устойчивого развития государств В Свободный порт Владивосток: проблемы применения российского законодательства: [Текст]: материалы III Международных Озёринских чтений (Владивосток, 18 декабря 2015 г.). ред. Верещагина Алла Васильевна, 86-97. Владивостокский государственный

- университет экономики и сервиса. Институт права. Владивосток: Изд-во ВГУЭС [Ishchenko Nina Siergiejevna. 2016. Mezhdunarodnoje sotrudnichestvo v sfere ekologii – garantija ustojchigo razvitija gosudarstv V Svobodnyj port Vladivostok: problemy primeneniya rossijskogo zakonatel'stva: [Tekst:] materialy III Mezhdunarodnykh Ozjorinskikh chtenij (Vladivostok, 18 dekabnja 2015 g.). red. Veregashchina Alla Vasil'evna, 86-97. Vladivostotskij gosudarstvennyj universitet ekonomiki i ser visa. Institut prava. Vladivostok: Izd-vo VGUES].
- Ищенко Нина Сергеевна. 2019. К вопросу о правах человека в сфере здравоохранения. Актуальні проблеми медичного права: професійний погляд: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 листопада 2018 року, м. Київ) [Текст], 51 – 56. Одеса: Фенікс [Ishchenko Nina Siergiejevna. 2019. K voprosu o pravakh cheloveka v sfere zdravokhraneniya. Aktualnyi problemy medichnogo prava: profesijnyj pogljad: mareriali Vseukrainskoj naukowo-praktichnoj konferentsii (29 listopada 2018 roku, m. Kyiv) [Tekst], 51-56. Odesa: Feniks].
- Казембаев М. Е. 1997. „Как обеспечить продовольственную безопасность?“. Экономика Казахстана. № 11-12 [Kazambaev M. E. 1997. „Как obespechit' prodovol'stvennuju bezopasnost'“. Ekonomika Kazakhstana 11-12].
- Кешелава Амиран Варламович, Буданов Владимир Григорьевич, Румянцев Владимир Юрьевич и др. ред. Кешелава Амиран Варламович, гл. «цифр.» конс. Зимненко Игорь Анатольевич. 2017. Введение в «Цифровую» экономику. М.: ВНИИГеоСИСТЕМ [Keshelava Amiran Varlamovich, Budanov Vladimir Grigorievich, Rumjantsev Vladimir Juri'evich i dr. red. Keshelava Amiran Varlamovich, g. „tsifr.“ kons. Zimnenko Igor' Anatol'evich. 2017. Vvedeniye v „Tsifrovuju“ ekonomiku. M.: VNIIGeoisistem].
- Климова Наталья Владимировна. 2011. Продовольственная безопасность в обеспечении конкурентоспособности страны. [Klimova Natal'ja Vladimirovna. 2011. Prodovol'stvennaja bezopasnost' v obespechenii konkurentosposobnosti strany] <http://econf.rae.ru/sci/epec/6>.
- Крылатых Эльмира Николаевна. 2011. Обеспечение продовольственной безопасности России и мира: возможности, риски, угрозы. М.: ГНУ ВИАПИ [Krylatykh El'mira Nikolaevna. 2011. Obespecheniye prodovol'stvennoj bezopasnosti Rossii i mira: vozmozhnosti, riski, ugrozy. M.: GNU VIAPI].
- Кузнецов Сергей Александрович. 2007. Уголовно-правовая защита продовольственной безопасности: по материалам города Москвы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М. [Kuznetsov Sergej Aleksandrovich. 2007. Ugolovno-pravovaja zashchita prodovol'stvennoj bezopasnosti: po materialam goroda Moskvy: Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. M.].
- Ломакин В.И. 2011. Мировая и национальная продовольственная безопасность, М.: Экономика [Lomakin V.I. 2011. Mirovaja i natsional'naja prodovol'stvennaja bezopasnost'. M.: Ekonomika].
- Ломакин Петр Николаевич. 2017. Обеспечение продовольственной безопасности: внутренние и международные аспекты: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. М. [Lomakin Pjotr Nikolaevich. 2017. Obespecheniye prodovol'stvennoj bezopasnosti: vnutrennije i mezhdunarodnyje aspekty: Avtoref. dis. ... kand. ekon. Nauk. M.].
- Лысоченко Алла Алексеевна. 2002. Система и механизм обеспечения продовольственной безопасности региона в условиях переходной экономики России (на примере АПК

- Ростовской области): Автореф. дис. ... канд. экон. наук. Ростов-на-Дону [Lysochenko Alla Aleksiejevna. 2002. Sistema i mekhanizm obespechenija prodovol'stvennoj bezopasnosti regiona v uslovijakh perekhodnoj ekonomiki Rossii (na primere APK Rostovskoj oblasti): Avtoref. dis. ... kand. ekonom. nauk. Rostov-na-Donu].
- Менив Олексій Ігорович. 2016. Правовое обеспечение использования ГМО при выращивании сельскохозяйственной продукции растительного происхождения в Украине и ЕС: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Харьков [Meniv Oleksij Igorovich. 2016. Pravovoje obespechenije ispol'zovanija GMO pri vyrashchivanii sel'skohozejstvennoj produktsii rastitel'nogo proiskhozdhenija v Ukraine i EC: avtoref. dis. ... kand. jur. nauk. Kharkov].
- Моисеенков Андрей Валентинович. 2002. Продовольственная безопасность России как социально-демографическая проблема (на примере сельского населения Российской Федерации): Автореф. дис. ... канд. экон. наук. М. [Moiseenkov Andrej Valentinovich. 2002. Prodovol'stvennaja bezopasnost' Rossii kak sotsial'no-demograficheskaja problema (na primere sel'skogo naselenija Rossijskoj Federatsii): Avtoref. dis. ... kand. ekon. Nauk. M.].
- О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части совершенствования государственного регулирования в области генно-инженерной деятельности: Законопроект 714809-6. [O vnesenii izmenenij v otde'lnyje zakonatel'nyje akty Rossijskoj Federatsii v chasti covershenstvovanija gosudarstvennogo regulirovanija v oblasti genno-inzhenernoj dejatel'nosti: Zakonoprojekt 714809-6]. <http://www.asozd2.duma.gov.ru>.
- О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения: Федеральный закон от 30 марта 1999 г. № 52-ФЗ (ред. от 29.12.2014). СЗ РФ. 1994. № 14. Ст. 1650; 2014. № 26 (ч. 1). Ст. 3377. 2015. № 10. Ст. 1418 [O sanitarno-epidemiologicheskom blagopoluchi naselenija: Federal'nyj zakon ot 30 marta 199 g. № 52-FZ (red. ot 29.12.2014). SZ RF. 1994. № 14. St. 1650; 2014. № 26 (ch. 1). St. 3377. 2015 № 10. St. 1418].
- О техническом регулировании: Федеральный закон от 27 декабря 2002 г. № 184-ФЗ (ред. от 23.06.2014). СЗ РФ. 2002. № 52 (ч. 1). Ст. 5140; О государственном регулировании в области генно-инженерной деятельности: Федеральный закон от 5 июля 1996 г. № 86-ФЗ (ред. от 19.07.11). СЗ РФ. 1996. № 28. Ст. 3348; 2011. № 301 (ч. 1). Ст. 4596 [O tehničeskom regulirovanii: Federal'nyj zakon ot 27 dekabrja 2002 g. № 184-FZ (red. ot 23.06.2014). SZ RF. 2002. № 52 (ch. 1). St. 5140; O gosudarstvennom regulirovanii v oblasti genno-inzhenernoj dejatel'nosti: Federal'nyj zakon ot 5 ijulja 1996 g. № 86-FZ].
- Об утверждении Доктрины продовольственной безопасности Российской Федерации: Указ Президента РФ от 30 января 2010 г. № 120. СЗ РФ. 2010. № 5. Ст. 502 [Ob Utverzhenii Doktriny prodovol'stvennoj bezopasnosti Rossijskoj Federatsii: Ukaz Prezidenta RF ot 30 janvarja 2010 g. № 120. SZ RF. 2010. № 5. St. 502].
- Паркер Джеффри, Ван Альстин Маршалл, Чаудари Санджит. 2017. Революция платформ. Как сетевые рынки меняют экономику – и как заставить их работать на вас. М. [Parker Dzheffri, Van Al'stin Marshall, Chaudari Sandzhit. 2017. Revolutsija platform. Kak setjovuje rynki menjajut ekonomiku – i kak zastavit' ikh rabotat' na vas. M.].
- Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире – 2017. Повышение устойчивости к внешним воздействиям в целях обеспечения мира и продовольственной безопасности. Рим, ФАО. [Polozhenije del v oblasti prodovol'stvennoj bezopasnosti i pitaniija v mire – 2017. Povyšhenije ustojchivosti

- k vnesnim vozdeystviyam v tseljakh obespechenija mira i prodovol'stvennoj bezopasnosti. Rim, FAO] <http://www.fao.org/3/a-mu683r.pdf>.
- Пояснительная записка к предложению о реализации нового направления программы «цифровая экономика Российской Федерации». Электронный ресурс: GeoМетр Россия – Информационный портал. [Pojasnitel'naja zapiska k predlozheniju o realizatsii novogo napravlenija programy „tsifrovaja ekonomika Rossijskoj Federatsii”. Elektronnyj resurs: GeoMetr Rossija - Informatsionnyj portal]. <https://geometer-russia.ru/a213755-tsifrovoe-selskoe-hozyajstvo.html>.
- Сафин Урал Закуанович. 2008. „Вопросы обеспечения продовольственной безопасности России”. Вестник Академии экономической безопасности МВД России 2 [Safin Ural Zakuanovich. 2008. „Voprosy obespechenija prodovol'stvennoj bezopasnosti Rossi”. Vestnik Akademii ekonomicheskoy bezopasnosti MVD Rossi 2].
- Соколова Наталья Александровна. 2010. Международно-правовые аспекты управления в сфере охраны окружающей среды: дис. ... д-ра юр. наук. М. [Sokolova Natal'ja Aleksandrovna. 2010. Mezhdunarodno-pravovye aspekty upravlenija v sfere okhrany okruzhajushchej sredy: disc. d-ra. jur. Nauk. M.].
- Старостин Владимир Викторович. 2002. Совершенствование системы управления продовольственной безопасностью региона: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. Владимир [Starostin Vladimir Vitorovich. 2020. Sovershenstvovanije systemy upravlenija prodovol'stvennoj bezopasnosti regiona: Avtoref. dis. ... . kand. ekonom. Nauk. Vladimir].
- Стеценко Светлана Владимировна. 2006. Становление и развитие таможенного законодательства и его роль в государственно-правовом механизме обеспечения продовольственной безопасности России в XIX — XX вв.: историко-правовое исследование: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. СПб. [Stetsenko Svetlana Vladimirovna. 2006. Stanovlenije i razvitije tamozhennogo zakonatel'stva i jeho rol' v gosudarstvenno-pravovom mekhanizme obespechenija prodovol'stvennoj bezopasnosti Rossii s XIX-XX vv.: istoriko – pravovoe issledovanie: Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. SPb].
- Ушачев Иван Григорьевич [и др.]. 2015. „Доктрина продовольственной безопасности Российской Федерации нуждается в совершенствовании”. АПК: экономика, упр. 9: 3–12 [Ushachev Ivan Grigorievich (i drug.). 2015. „Doktrina prodovol'stvennoj bezopasnosti Rossijskoj Federatsii nuzhdaetsja v sovershenstvovanii”. APK: ekonomika, upr 9: 3–12].
- Хромов Юрий Сеергеевич. 2005. Проблемы продовольственной безопасности России: международные и внутренние аспекты. М.: Изд-во: «РИСИ» [Khromov Jurij Sergeevich. 2005. Problemy prodovol'tstvennoj bezopasnosti Rossi: mezhdunarodnyje i vnutrennije aspekty. M.: Izd-bo: „RISI”].
- Цветков Валерий Анатольевич и др. 2018. „Цифровая экономика и цифровые технологии как вектор стратегического развития национального агропромышленного сектора”. Вестник московского университета № 6. Экономика № 1.: 45-64 [Tsvetkov Valerij Anatol'evich i dr. 2018. „Tsifrovaja ekonomika i tsifrovye tehnologii kak vektor strategicheskogo razvitija nasional'nogo agropromyshlennogo sektora”. Vestnik moskovskogo universiteta № 6. Ekonomika № 1.: 45-64].
- Чернова Ольга Анатольевна, Степенко Валерий Ефремович. 2006. „Продовольственная безопасность: научно-теоретические подходы к определению терминологии”. Юридический мир 10.: 44 [Chernova Ol'ga Anatolevna, Stepenko Valerij Efremovich.

2006. „Prodoval'stvennaja bezopasnost': nauchno-teoreticheskiye podchody k opredeleniju terminologii”. Juridicheskij mir 10.: 44].
- Чуйко Наталия Андреевна. 2011. „Основные подходы к регулированию генетически модифицированных организмов в международной практике”. Сибирский юридический вестник 1(52): 160—165 [Chujko Natalija Andreevna. 2011. „Osnovnyje podhody k regulirovaniju geneticheski modifitsirovannykh organizmom v mezhdunarodnoj Praktiker”. Sibirskij juridicheskij vestnik 1(52): 160—165].
- Шарова Галина Николаевна. 2004. „Защита от некачественной продукции.” «Черные дыры» в российском законодательстве 3.: 144-146 [Sharova Galina Nikolaevna. 2004. „Zashchita ot nekachestvennoj produktsii”. „Chernyje dyry” v rossijskom zakondatel'stve 3: 144-146].
- Шпак Александр Петрович [и др.]. 2017. Основные положения Доктрины продовольственной безопасности Республики Беларусь. Аграр. экономика 3: 2–14 [Shpak Aleksandr Petrovich (i dr.). 2017. Osnovnyje polozhenija Doktriny prodoval'stvennoj bezopasnosti Respubliki Belarus' Agrag. ekonomika. 3: 2–14].
- Шпак Александр Петрович, Киреенко Наталья Владимировна, Кондратенко Светлана Александровна. 2017. Стратегия и механизмы обеспечения национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь. Вест. Нац. акад. наук Беларуси. Сер. аграр. Навук 3: 21–36 [Shpak Aleksandr Petrovich, Kirejenko Natal'ja Vladimirovna, Kondratenko Svetlana. 2017. Strategija i mehanizm obespechenija natsional'noj prodoval'stvennoj bezopasnosti Respubliki Belarus'. Best. Nats. Akad. Nauk. Belarusi. Ser. Agrar. Nauk 3.: 21–36].

Lyubov Yurievna LARINA
Ryazan state University named for S. Yesenin
Faculty of Law
larina1708@yandex.ru
ORCID 0000-0002-9366-1291
<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.16>

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ТРАНСПОРТНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫМИ СРЕДСТВАМИ: ОПЫТ ПОЛЬШИ И РОССИИ¹

АННОТАЦИЯ: В статье проведен сравнительно-правовой анализ уголовно-правовых норм России и Польши обеспечивающих транспортную безопасность. В ходе исследования автор пришел к выводу, что такие нормы расположены как в особенной, так и в общей части уголовных кодексов рассматриваемых стран. Автор отмечает существенные различия в законодательстве указанных стран по данному вопросу. Обращается внимание на положительный опыт, который может использоваться для совершенствования национального законодательства.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: транспорт, безопасность, преступление, ответственность, уголовный закон, Польша, Россия

ENSURING TRANSPORT SECURITY BY CRIMINAL LEGAL MEANS: THE EXPERIENCE OF POLAND AND RUSSIA

ABSTRACT: The article provides a comparative legal analysis of criminal law norms of Russia and Poland that provide transport security. In the course of the study, the author came to the conclusion that such norms are located both in the special and in the General part of the criminal codes of the countries under consideration. The author notes significant differences in the legislation of these countries on this issue. The article draws attention to the positive experience that can be used to improve national legislation.

KEYWORDS: transport, security, crime, responsibility, criminal law, Poland, Russia

---

¹ Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ в рамках проекта № 19-011-00658. The reported study was funded by RFBR, project number 19-011-00658.

ВВЕДЕНИЕ

Транспортная безопасность является одним из компонентов национальной безопасности любого государства. Ее обеспечение осуществляется различными способами в рамках разных отраслей права. Одним из таких способов выступает установление уголовной ответственности за общественно опасные деяния, посягающие на транспортную безопасность.

Цель исследования – проведение сравнительно-правового анализа польского и российского уголовного законодательства, направленного на обеспечение транспортной безопасности.

Предметом исследования выступают нормы Уголовного кодекса Российской Федерации и Уголовного кодекса Республики Польша, а также научные труды в сфере обеспечения транспортной безопасности.

Ученые разных стран озабочены состоянием преступности в этой области. Одни обращают внимание на необходимость обеспечения безопасности на отдельных видах транспорта, например, железнодорожном² или общественном³, другие – на вопросы безопасности отдельных категорий лиц на транспорте⁴, третьи – на предпринимаемые меры в этой области⁵.

О проблемах и значимости транспортной безопасности сегодня пишут многие польские исследователи. Нужно согласиться с исследователями Университета в Белостоке в том, что безопасность дорожного движения и качество функционирования транспортной системы влияют не только на жизнь отдельных граждан, но и всего общества⁶. Мирослав Скаржинский справедливо отмечает важность безопасности дорожного движения как элемента всеобщей безопасности, которая из-за низкого качества инфраструктуры автомобильного транспорта и технического состояния транспортных средств приводит к большому количеству жертв⁷. Другие ученые пишут, что о безопасности личности на транспорте должны заботиться не только транспортные компании (перевозчики, операторы инфраструктуры), а также другие учреждения, занимающиеся обеспечением правопорядка и безопасности в государстве⁸.

² M. Pawlik, *Rail Transport Systems Safety, Security and Cybersecurity Functional Integrity Levels*. In: M. Siergiejczyk, K. Krzykowska (eds), *Research Methods and Solutions to Current Transport Problems*, ISCT21 2019, Advances in Intelligent Systems and Computing, vol. 1032, s. 317 – 329.

³ M. Natarajan, R. Clarke, C. Carcach et al., *Situational prevention and public transport crime in El Salvador*. *Crime Sci*, vol. 4/2015, s. 29.

⁴ M. J. Smith, *Addressing the Security Needs of Women Passengers on Public Transport*. *Security Journal*, N 15/2008, s. 117-133.

⁵ N. Power, M. McManus, R. Lynch, et al, *Fear of crime on the rail networks: Perceptions of the UK public and British Transport Police*, “Crime Prevention and Community Safety” Vol. 18. № 2/2016, pp. 91 – 104.

⁶ M. Perkowska, E. Jurgielewicz-Delegacz, *Zadania i funkcje kryminologii w systemie bezpieczeństwa*, Białystok 2018, s. 141.

⁷ M. Skarżyński, *Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej – aspekty logistyczne*, „Przegląd Politologiczny” N 1/2015, s. 153.

⁸ M.M. Siergiejczyk, S. Gago, *Koncepcja systemu monitoring bezpieczeństwa publicznego w dużych węzłach kolejowych*, „Biuletyn WAT” Vol. LXIII, Nr 1/2014, s. 153.

Понятие «транспортная безопасность» не имеет законодательного закрепления, однако в науке под ним понимают состояние защищенности объектов транспортной инфраструктуры, транспортных средств, потребителей транспортных услуг, работников транспортного комплекса, окружающей среды от актов незаконного вмешательства, а также угроз природного и техногенного характера⁹. Транспортная безопасность рассматривается как составная часть национальной безопасности.

С учетом развития современной транспортной инфраструктуры важно не только закрепление норм об ответственности в сфере транспортной безопасности в национальном законодательстве, но и унификация законодательства разных государств в этой сфере. Для этого необходимо провести сравнительное исследование в данной области.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В качестве объектов сравнения нами взято уголовное законодательство двух государств – России и Республики Польша. Между ними имеются различные виды транспортного сообщения (автодорожное, железнодорожное, воздушное). Кроме того, заключены межгосударственные соглашения в этой сфере, например, Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Польша о международном автомобильном сообщении¹⁰.

Уголовно-правовое обеспечение транспортной безопасности осуществляется, прежде всего, нормами Особенной части Уголовного кодекса. В УК России (далее – УК РФ) как и в УК Польши есть самостоятельные главы, в которых сосредоточены преступления против безопасности транспорта. В главе 23 УК Польши «Преступления против безопасности движения» содержится 11 статей, включающих различные составы преступлений, направленных на безаварийное движение различных видов транспорта¹¹. Схожей цели служит глава 27 УК РФ «Преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта». При этом польский законодатель не использует в названии главы понятие эксплуатации транспортных средств, поскольку включает его содержание в понятие движения. Действительно, эксплуатация транспортного средства обязательно сопряжена с его движением, так как любое транспортное средство предназначено для передвижения людей или грузов.

Уголовное законодательство Польши и России имеет некоторые общие черты в части установления ответственности за транспортные преступления.

⁹ В.М. Корякин, *О соотношении понятия «транспортная безопасность» со смежными понятиями в области безопасности на транспорте*, „Транспортное право и безопасность” № 11 (23)/2017, с. 32.

¹⁰ Постановление Правительства РФ от 18.07.1996 № 845 «О подписании Соглашения между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Польша о международном автомобильном сообщении и Протокола о применении указанного Соглашения», Собрание законодательства РФ, 1996, № 31, Ст. 3772.

¹¹ *Kodeks karny*, www.arslege.pl/kodeks-karny/k1 (20.09.2019).

В соответствии с § 1 ст. 177 УК Польши наступает ответственность за нарушение правил безопасности движения наземного, водного или воздушного транспорта, повлекшего по неосторожности причинение среднего и легкого вреда здоровью человека. Квалифицированным составом данного преступления выступает то же деяние, повлекшее тяжкий вред здоровью человека или смерть. В УК РФ наиболее близкими к этому преступлению являются те, что предусмотрены ст. 263, 264 и 268 УК РФ. Примечательно, что в УК РФ нарушение правил дорожного движения выведено в отдельную норму.

В первоначальных редакциях ст. 263, 264 и 268 УК РФ в качестве криминообразующего признака было указано причинение средней тяжести вреда здоровью. Однако в 2003 году это последствие было исключено из данных статей.

Такой подход справедливо подвергается критике в научной литературе. По мнению С.Ю. Бытко «декриминализация причинения средней тяжести вреда здоровью по неосторожности, как в рамках ст. 264 УК РФ, так и в масштабах всего Уголовного кодекса, серьезно ослабила уровень уголовно-правовой охраны граждан»¹². А.Ю. Пожарский обоснованно отмечает, что «декриминализация деяний, повлекших за собой причинение вреда здоровью средней тяжести, не учитывает специфику транспортных преступлений, вызывающих кумулятивный эффект»¹³. Действительно, в дорожно-транспортном происшествии с участием рейсового автобуса может быть причинен вред здоровью средней тяжести десяткам пассажиров. Значимость и опасность такого вреда вряд ли ниже по сравнению с причинением тяжкого вреда здоровью одному пассажиру в другом дорожно-транспортном происшествии. Некоторые авторы с полным основанием подчеркивают, что в ряде случаев степень тяжести причиненного вреда здоровью зависит не только от виновного, но и от квалификации врачей, устранивших повреждения, травмы¹⁴. Полагаем, что это также может зависеть от назначенного курса лечения и от того, насколько сам пациент соблюдал рекомендации врачей.

Отказ от уголовной ответственности за причинение по неосторожности средней тяжести вреда здоровью личности снизил эффективность уголовно-правовой охраны прав потерпевших, оставив их один на один с виновным в вопросе компенсации причиненного такого вреда потерпевшему только в рамках гражданского судопроизводства. Поэтому мы полагаем, что в ст. 264 и 268 УК РФ (в части, где речь идет о причинении тяжкого вреда здоровью человека) необходимо включить признак, предусматривающий ответственность за неосторожное причинение средней тяжести вреда здоровью двум или более лицам. Такие изменения будут направлены на усиление уголовно-правового обеспечения безопасности дорожного движения и транспортной безопасности в целом.

¹² С.Ю. Бытко, *Безопасность дорожного движения: эффективность уголовно-правовой охраны*, „Вестник Костромского государственного университета” Т. 21, № 6/2015, с. 159.

¹³ А.Ю. Пожарский, *Система норм о транспортных преступлениях в России (становление и развитие)*, Москва 2016, с. 130.

¹⁴ Н. Елисеева, *Водитель, пешеход и Уголовный кодекс*, „Бизнес-адвокат” № 3/2004, с. 12.

В ст. 173 УК Польши регламентирована ответственность за деяние, приведшее к катастрофе при движении наземного, водного или воздушного транспорта, угрожающей жизни или здоровью многих людей либо имуществу в крупном размере. Причем ответственность за такое деяние наступает как при умышленном, так и неосторожном его совершении. Как видно, состав сконструирован по типу формального. Наступление последствий в виде смерти человека или тяжкого вреда здоровью многих лиц выступает в качестве квалифицирующего признака данного состава преступления.

Подобного состава преступления в УК РФ нет. Однако, это вовсе не означает, что такие деяния остаются безнаказанными. В России подобные действия квалифицируются по одной из статей главы 27 УК РФ или как преступление против жизни и здоровья (глава 16 УК РФ).

В УК РФ имеется ст. 263.1 УК РФ, аналога которой в УК Польши нет. Рассматриваемая статья объединяет в себе два основных состава, различающихся по признакам деяния (неисполнение требований по соблюдению транспортной безопасности и неисполнение требований по обеспечению транспортной безопасности) и субъекта. В обоих случаях объективная сторона характеризуется наличием последствий в виде причинения тяжкого вреда здоровью или крупного ущерба, а субъективная сторона виной в форме неосторожности. В данной статье предусмотрена ответственность за нарушение специально установленных правительством правил в области транспортной безопасности. По сути, речь идет о ненадлежащем исполнении специально уполномоченными лицами своих обязанностей. На наш взгляд, данная норма не является необходимой, так как содеянное может быть охвачено иными составами преступлений в УК РФ.

Существенное отличие польского уголовного законодательства от российского заключается в установлении повышенной ответственности за транспортные преступления, совершенные в состоянии опьянения. Так, в силу ст. 178 УК Польши лицу, которое совершило некоторые транспортные преступления, находясь в состоянии опьянения или под воздействием одурманивающего средства либо скрылось с места происшествия, назначается более строгое наказание. А именно, нижний и верхний предел наказания, установленный в санкции, увеличивается наполовину. Подобной нормы УК РФ не содержит, хотя такой подход можно было бы позаимствовать российскому законодателю.

В соответствии со ст. 178а УК Польши управление наземным, водным или воздушным транспортным средством в состоянии опьянения влечет уголовную ответственность. По УК РФ аналогичные действия могут быть квалифицированы только как административное правонарушение. В § 4 этой же статьи УК Польши предусмотрено более строгое наказание для лиц, ранее осужденных за управление транспортом в состоянии опьянения.

Российский законодатель устанавливает уголовную ответственность лишь за нарушение правил дорожного движения в состоянии опьянения, повлекшее тяжкий вред здоровью или смерть человека. Кроме того, в ст. 264.1 УК РФ установлена уголовная ответственность за управление автомобилем, трамваем либо другим механическим

транспортным средством лицом, находящимся в состоянии опьянения, подвергнутому административному наказанию за управление транспортным средством в состоянии опьянения или за невыполнение законного требования уполномоченного должностного лица о прохождении медицинского освидетельствования на состояние опьянения либо имеющим судимость за совершение в состоянии опьянения преступления, предусмотренного ч. 2, 4 или 6 ст. 264 УК РФ либо ст. 264.1 УК РФ. Как видно, в УК РФ уголовную ответственность влечет не только управление транспортным средством в состоянии опьянения, но и отказ от прохождения освидетельствования на состояние опьянения. Такое расширение объективной стороны рассматриваемого преступления следует оценить с положительной стороны, поскольку позволяет привлекать к уголовной ответственности тех, кто уклоняется от процедуры установления состояния опьянения.

Интерес представляет ст. 178b УК Польши, в которой регламентирована ответственность за невыполнение требования уполномоченного лица об остановке транспортного средства. В России такое деяние влечет лишь административную ответственность. Польский законодатель, устанавливая ответственность за указанное деяние, вероятно, руководствовался тем, что уполномоченные должностные лица останавливают транспорт в целях обеспечения безопасности (выявления нарушителей, предупреждения аварий и т.п.). Игнорирование этого требования может свидетельствовать о правонарушениях со стороны лица, управляющего транспортом, в том числе преступного характера. Такой подход также может быть рассмотрен российским законодателем в части совершенствования ответственности за транспортные преступления.

Стоит отметить, что составами, расположенными в главе 23 УК Польши и главе 27 УК РФ не ограничивается уголовно-правовое обеспечение транспортной безопасности. Соответствующие нормы имеются и других главах УК РФ и УК Польши. Так, например, к таким преступлениям следует относить некоторые преступления главы 20 УК Польши «Преступления против общей безопасности»: (ст. 163 – совершение деяния, повлекшего происшествие, которое угрожает жизни или здоровью многих людей либо имуществу в больших размерах; ст. 166 – пиратство; ст. 167 – размещение на водном или воздушном судне опасного устройства или вещества; ст. 170 – морской разбой). В УК РФ к числу таких преступлений можно отнести угон воздушного или водного судна либо железнодорожного подвижного состава (ст. 211 УК РФ), хулиганство на транспорте (п. «в» ч. 1 ст. 213 УК РФ), пиратство (ст. 227 УК РФ). Еще несколько преступлений главы 24 УК РФ могут посягать на транспортную безопасность при их совершении на транспорте или объектах транспортной инфраструктуры: террористический акт (ст. 205 УК РФ), захват заложника (ст. 206 УК РФ), массовые беспорядки (ст. 212 УК РФ).

К числу преступлений против транспортной безопасности можно отнести некоторые преступления против военной службы. Так, например, в России таковыми следует считать нарушение правил вождения или эксплуатации машин (ст. 350 УК РФ), нарушение правил полетов или подготовки к ним (ст. 351 УК РФ), нарушение правил кораблевождения

(ст. 353 УК РФ). В УК Польши к таким нормам можно отнести ст. 355, в которой предусмотрена ответственность за нарушение военнослужащим, управляющим военным транспортным средством, правил безопасности движения наземным, водным или воздушным транспортом, если это деяние повлекло причинение вреда здоровью.

Посягательство на объекты инфраструктуры польский законодатель отнес к преступлениям против общественного порядка (§ 254a). В частности, установлена ответственность за уничтожение, повреждение или приведение в непригодное состояние элемента, входящего в состав водопроводной, канализационной, тепловой, электрической, газовой, телекоммуникационной сети, а равно железнодорожной, трамвайной, троллейбусной сети или линии метро, последствием которых явилось полное или частичное нарушение работы сети или линии. Примечательно, что за данное преступление предусмотрено довольно строгое наказание – лишение свободы на срок до 8 лет. Соответственно данное преступление польский законодатель относит к категории тяжких.

Следует отметить, что даже те преступления, которые, на первый взгляд, далеки от воздействия на транспортную безопасность, могут посягать и на нее. Такими могут быть должностные преступления. В качестве примера можно привести общеизвестное уголовное дело по факту затопления дизельэлектрoхода «Булгария» в 2011 году. Владелец судна была признана виновной в оказании услуг, не отвечающих требованиям безопасности жизни и здоровья потребителей, повлекшее по неосторожности смерть двух и более лиц (ч. 3 ст. 238 УК РФ), а также в нарушении правил охраны труда, совершенного лицом, на котором лежали обязанности по соблюдению этих правил, повлекшего по неосторожности смерть человека (ч. 2 ст. 143 УК РФ). Старший помощник капитана признан виновным в нарушении правил безопасности движения и эксплуатации внутреннего водного транспорта лицом, в силу выполняемой работы и занимаемой должности обязанном соблюдать эти правила, повлекшие по неосторожности причинение крупного ущерба и смерть двух и более лиц (ч. 3 ст. 263 УК РФ). Начальник и главный государственный инспектор Казанского линейного отдела Волжского Управления Государственного морского и речного надзора Федеральной службы по надзору в сфере транспорта признаны виновными в использовании должностным лицом своих служебных полномочий вопреки интересам службы, совершенном из иной личной заинтересованности, повлекшем существенное нарушение прав и законных интересов граждан и организаций и охраняемых законом интересов общества и государства, повлекшем тяжкие последствия (ч. 3 ст. 285 УК РФ). В результате совершенных ими преступлений произошло затопление в акватории Куйбышевского водохранилища р. Волга дизель-электрoхода «Булгария», что 10 июля 2011 года повлекло по неосторожности гибель 122 пассажиров и членов экипажа, причинение телесных повреждений различной степени тяжести 78 пассажирам и членам экипажа, крупный

ущерб собственнику судна¹⁵. Как видно, все совершенные преступления прямо связаны с обеспечением транспортной безопасности.

Разрозненность норм, в которых закрепляется ответственность за преступления, посягающие на транспортную безопасность, в разных главах уголовного закона представляется вполне оправданной. К нарушению транспортной безопасности могут привести самые разнообразные преступления, что не позволяет выделить в рамках структуры уголовного закона отдельную главу для всех подобных преступлений.

В систему уголовно-правовых норм, обеспечивающих транспортную безопасность, входят также нормы Общей части, в особенности, касающиеся наказаний и иных мер, применяемых за совершение преступлений. Особый интерес здесь представляет ст. 42 УК Польши, в соответствии с § 1 которой суд вправе запретить управление транспортным средством определенного типа лицу, признанному виновным в совершении преступления против безопасности движения. В УК РФ подобной нормы не существует. В определенной степени имеется схожесть данной нормы с закрепленным в ст. 47 УК РФ наказанием в виде лишения права заниматься определенной деятельностью. Используя указанную норму, суды назначают наказание в виде лишения права управления транспортным средством. Однако ст. 42 УК Польши выглядит более проработанной и прямо направлена на обеспечение транспортной безопасности. Запрет управления транспортным средством польский законодатель отнес не к наказаниям, а к иным мерам уголовно-правового характера, которые могут назначаться наряду с наказанием.

Стоит обратить внимание на § 1а ст. 42 УК Польши, в котором регламентированы случаи лишения права управления любыми транспортными средствами. Такое применяется при совершении неповиновения законному требованию уполномоченного лица остановиться (ст. 178 b), управление механическим транспортным средством после прекращения действия права на его управление (ст. 180 а), а также при несоблюдении установленного ранее судом запрета вождения транспорта (ст. 244). При этом срок запрета увеличивается при управлении транспортом в состоянии опьянения. Так, в соответствии с § 3 ст. 42 УК Польши запрет управления механическими транспортными средствами может быть пожизненным.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что на обеспечение транспортной безопасности направлены нормы как общей, так и особенной части уголовного закона как России, так и Польши. Вне зависимости от наличия в уголовных кодексах обоих государств отдельных глав, посвященных преступлениям в сфере

---

¹⁵ Апелляционное определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Республики Татарстан от 4 апреля 2015 года по уголовному делу № 22-154, https://vs--tat.sudrf.ru/modules.php?name=sud_delo&srv_num=1&name_op=doc&number=8718581&delo_id=4&new=4&text_number=1 (10.11.2019).

безопасности движения транспорта, составами, помещенными в эти главы, не ограничиваются преступления в сфере транспортной безопасности. В УК Польши предусмотрена уголовная ответственность за нарушение правил безопасности движения транспорта, повлекшего не только причинение тяжкого вреда здоровью и смерти, но и причинение среднего и легкого вреда здоровью человека. Такой подход польского законодателя свидетельствует о более высоком уровне обеспечения транспортной безопасности, чем в России. Несомненный интерес для российского законодателя представляет польский опыт усиления ответственности за транспортные преступления, совершенные в состоянии опьянения, а также отнесение запрета на управление транспортным средством к иным мерам уголовно-правового характера.

ЛИТЕРАТУРА

- Бытко Сергей Юрьевич. 2015. «Безопасность дорожного движения: эффективность уголовно-правовой охраны». Вестник Костромского государственного университета Т. 21 № 6: 159–162. [Bytko Sergej YUr'evich. 2015. Bezopasnost' dorozhnogo dvizheniya: effektivnost' ugovolno-pravovoj ohrany. Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta Т. 21 № 6: 159–162].
- Корякин Виктор Михайлович. 2017. «О соотношении понятия "транспортная безопасность" со смежными понятиями в области безопасности на транспорте». Транспортное право и безопасность. № 11 (23): 26-32. [Koryakin Viktor Mihajlovich. 2017. O sootnoshenii ponyatiya "transportnaya bezopasnost'" so smezhnymi ponyatiami v oblasti bezopasnosti na transporte. Transportnoe pravo i bezopasnost'. № 11 (23): 26-32].
- Елисеева Наталья. 2004. «Водитель, пешеход и Уголовный кодекс». Бизнес-адвокат № 3: 11-14. [Eliseeva Natal'ya. 2004. Voditel', peshekhod i Ugolovnyj kodeks. Biznes-advokat № 3: 11-14].
- Пожарский Александр Юрьевич. 2016. Система норм о транспортных преступлениях в России (становление и развитие): дис. ...канд. юрид. наук. Москва. [Pozharskij Aleksandr YUr'evich. 2016. Sistema norm o transportnyh prestupleniyah v Rossii (stanovlenie i razvitie): dis. ...kand. yurid. nauk. Moskva].
- Kodeks karny. www.arslege.pl/kodeks-karny
- Martha J. Smith. 2008. «Addressing the Security Needs of Women Passengers on Public Transport». Security Journal Nr 15 : 117-133.
- Siergiejczyk Mirosław M., Gago S. 2014. Koncepcja systemu monitoring bezpieczeństwa publicznego w dużych węzłach kolejowych. Biuletyn WAT. Vol. LXIII. Nr 1 : 114–117.
- Natarajan Mangai, Clarke Ronald, Carcach Carlos et al. 2015. «Situational prevention and public transport crime in El Salvador». Crime Sci. vol. 4 : 29.
- Pawlik Marek. 2019. Rail Transport Systems Safety, Security and Cybersecurity Functional Integrity Levels. In: Siergiejczyk M., Krzykowska K. (eds) Research Methods and Solutions to Current Transport Problems. ISCT21 2019. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol. 1032 : 317–329.

-
- Perkowska Magdalena, Jurgielewicz-Delegacz Emilia. 2018. Zadania i funkcje kryminologii w systemie bezpieczeństwa. *Bezpieczeństwo. Dyscyplina nauki wobec funkcjonowania państwa*. Redakcja naukowa: Ryszard Skarżyński, Elżbieta Kuźelewska. Białystok.
- Power Nicola, McManus Michelle, Lynch Rosa et al. 2016. «Perceptions of the UK public and British Transport Police». *Crime Prevention and Community Safety* Vol. 180 (№ 2) : 91–104.
- Skarżyński Mirosław. 2015. «Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej – aspekty logistyczne». *Przegląd Politologiczny* Nr 1 : 147–158.

Grzegorz KOZŁOWSKI

Ambasador RP w Tallinnie, Estonia¹

Grzegorz.kozlowsk@msz.gov.pl

<https://doi.org/10.34739/dsd.2020.01.14>

RECENZJA MONOGRAFII MARIUSZA ANTONIEGO KAMIŃSKIEGO, *OBRONA NARODOWA REPUBLIKI ESTONII*, TORUŃ 2019²

Problematyka polityki bezpieczeństwa Estonii pozostaje bardzo słabo zbadana i opisana w literaturze krajowej. Istniejące publikacje w bardzo ograniczonym stopniu odnoszą się do tej tematyki, przedstawiając ją zazwyczaj w szerszym kontekście polityki państw bałtyckich³. Mariusz A. Kamiński częściowo wypełnia tę lukę badawczą.

Recenzowana książka została napisana na podstawie bardzo solidnej bazy źródłowej. Wykorzystano 46 aktów prawnych, 124 pozycje naukowe, 13 strategicznych dokumentów planowania obronnego oraz liczne źródła netograficzne. Autor sięgnął nie tylko po opracowania ekspertów doktryny nauki o bezpieczeństwie, lecz także po publikacje twórców koncepcji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Estonii (m.in. prace byłego prezydenta Lennarta Meri oraz byłego i obecnego ministra obrony Jürija Luika). Na szczególne wyróżnienie zasługuje wykorzystanie źródeł estońskich⁴, zazwyczaj marginalizowanych lub wręcz pomijanych w polskich opracowaniach⁵. Dla pełniejszego zrozumienia koncepcji obrony narodowej Republiki Estonii warto było rozważyć poszerzenie bazy bibliograficznej o kilka pozycji dotyczących procesu rozszerzenia NATO o państwa bałtyckie⁶. Nie stanowi to jednak zarzutu wobec książki, której ostrze wywodu kieruje się wobec systemu obrony narodowej i traktuje kwestie zewnętrznej polityki bezpieczeństwa jako wątek drugorzędny.

Zakres chronologiczny publikacji obejmuje – zgodnie z zapowiedziami autora we wstępie – okres od momentu odzyskania niepodległości w 1991 do 2018 r. Zadeklarowana cezura czasowa nie jest jednak (i słusznie!) przeszkodą dla sięgnięcia poza ten okres, w tym

---

¹ Ambassador – Embassy of the Republic of Poland in Tallinn.

² M.A. Kamiński, *Obrona Narodowa Republiki Estonii*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2019, ss. 273.

³ Np. J. Kozakiewicz, *Polityka bezpieczeństwa państw bałtyckich*, Kraków 2003, s. 264.

⁴ M.in. A. Laaneots, *Eesti riigikaitse sünd. 1991-2017*, Riigikogu Toimetised 2017, t. 36.

⁵ Przykładami monografii pozbawionych odniesień do źródeł estońskich są m.in.: S. Sagan (red.), *Ustrój państwowy Republiki Estonii*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2018, s. 118 oraz J. Kozakiewicz, op. cit.

⁶ Np. często cytowana w tym kontekście pozycja: R. Asmus, R. C. Nurick, *NATO Enlargement and the Baltic States*, Survival, vol. 38 no 2, Summer 1996, p. 121-142.

także do historii międzywojnia oraz początków procesu transformacji ustrojowej, sięgającej końca lat 80. XX wieku.

Na konstrukcję książki składa się wstęp, osiem rozdziałów, zakończenie, bibliografia, wykaz rysunków i tabel oraz wykaz skrótów. Atutem książki jest solidne ugruntowanie metodologiczne oraz dokonywanie podsumowań w każdym z rozdziałów, co czyni wywód klarownym.

W rozdziale pierwszym autor dokonuje wprowadzenia metodologicznego oraz przedstawia dwie hipotezy główne i cztery szczegółowe. Wydają się wskazane właściwie, choć główną hipotezę roboczą (brzmiącą „w rezultacie doświadczeń z pierwszych lat po ogłoszeniu niepodległości w 1991 r. – zwłaszcza bliskiej współpracy z neutralną Finlandią – a następnie integracji z NATO i UE oraz permanentnego poczucia zagrożenia ze strony Federacji Rosyjskiej, Estonia zbudowała system obrony narodowej dostosowany do jej potrzeb obronnych jako małego państwa o trudnym położeniu geopolitycznym”) rozszerzyłbym *initio* o doświadczenia międzywojenne. Miały one istotny wpływ na odrzucenie w latach 90. XX w. modelu neutralnego państwa – na wzór Finlandii.

W rozdziale drugim stosunkowo dobrze są opisane uwarunkowania historyczne, choć nie odnoszą się one do manewrowości polityki Estonii w latach 1918–1940. Poszukiwała ona wówczas możliwie optymalnego układu politycznego, gwarantującego niezależność terytorialną i niepodległość państwa. Słabość Ligi Narodów (brak członkostwa Niemiec i Związku Sowieckiego, izolacjonistyczna polityka Stanów Zjednoczonych) oraz niemożność skutecznego zawiązania sojuszy wojskowych z Polską, Łotwą i Finlandią pchnęły Estonię ku wyborowi w 1938 r. statusu państwa neutralnego, który okazał się błędem. Doświadczenia historyczne w tym względzie miały dla Estonii ważne znaczenie w kontekście wyboru wektora polityki zagranicznej w latach 90. XX w. Autor uchyla się także w tej części publikacji od bardziej precyzyjnego komentarza dotyczącego mniejszości rosyjskojęzycznej. Stanowi ona ok. 25% populacji i ma charakter niejednorodny⁷. W jej skład wchodzi: 157 tys. obywateli estońskich, 90 tys. obywateli rosyjskich oraz 83 tys. apatrydów (tzw. *non-citizens*)⁸. Ocenia się, że większość społeczności rosyjskojęzycznej „wiąże swoją przyszłość z Estonią i postrzega siebie jako obywateli Unii Europejskiej”⁹, co ma różnorakie znaczenie dla bezpieczeństwa państwa. Jako jeden z przykładów można wymienić brak poparcia

⁷ *Population by Ethnic Nationality*, Statistics Estonia, January 1 2017, <https://www.stat.ee/34278>, (10.07.2018).

⁸ W tym przypadku tzw. osoby z nieokreślonym obywatelstwem (*undetermined citizenship*) lub tzw. szarym paszportem – osoby, które nie ubiegały się o obywatelstwo Estonii i które nie posiadają innego obywatelstwa. Taki stan prawny wynikał z decyzji Federacji Rosyjskiej (Akt Obywatelski z 1992) o nieprzyznaniu obywatelstwa FR byłym obywatelom ZSRS pozostającym w b. republikach sowieckich. Takie osoby posiadają m.in. dokumenty podróży, prawo do równego traktowania oraz prawo do czynnego udziału w wyborach lokalnych. Zob.: G. Mihaita, M. Sebe, *Estonia's Non-Citizens, Citizens of the European Union?*, January, 2016 [w:] <https://citizenrights.euroalter.com/wp-content/uploads/2016/01/Mihaita-and-Sebe-Estonia%E2%80%99s-Non-Citizens-Citizens-of-the-European-Union-2015.pdf>, (27.06.2019); J. Croft, *Non-Citizens in Estonia and Latvia: Time for Change in Changing Times?*, OSCE Yearbook 2015, Baden-Baden 2016, s. 181–195.

⁹ P. Goble, *Experts: Estonia has successfully integrated nearly 90% of its ethnic Russians*, March 1, 2018 <http://estonianworld.com/security/experts-estonia-successfully-integrated-nearly-90-ethnic-russians/>, (10.07.2018).

w społeczeństwie dla partii o prokremlowskim i antyeuropejskim ostrzu (ten elektorat jest reprezentowany przez Estońską Zjednoczoną Partię Lewicy, na którą średnio oddaje głos ok. 0,1%). Mniejszość rosyjskojęzyczna oddaje w większości głos na proeuropejską Partię Centrum (ocenia się, że jest to ok. 70%¹⁰).

Najwięcej zastrzeżeń można skierować pod adresem rozdziału trzeciego. Podejmuje on tematykę zewnętrznych i wewnętrznych czynników wpływających na koncepcję obrony narodowej Estonii w latach 1991–2018. O ile autor właściwie przedstawia etapy rozwoju niepodległego państwa (szczególnie w okresie do momentu przystąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego w 2004¹¹), dokonuje słusznej identyfikacji dylematów wyboru strategicznego kierunku polityki bezpieczeństwa odrodzonego państwa¹² i poprawnie opisuje budowę prawnych i faktycznych zdolności obronnych państwa, o tyle niedostatecznie uporządkowuje zewnętrzny wymiar polityki bezpieczeństwa. Po pierwsze, Estonia opiera swoje bezpieczeństwo (jako państwo małe, o czym autor wspomina w drugim rozdziale, nie odnosząc się jednak do literatury w tym zakresie) przede wszystkim na członkostwie w Sojuszu Północnoatlantyckim i innych organizacjach międzynarodowych o profilu bezpieczeństwa (Organizacja Narodów Zjednoczonych¹³, Unia Europejska¹⁴, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Rada Europy). Podkreślenia ponadto wymaga, że pozycja Estonii w NATO ewoluowała; między 2004 a 2014 r. miała charakter polityczny, tj. zgodnie z Aktem Założycielskim między NATO a Federacją Rosyjską o Wzajemnych Stosunkach, Współpracy i Bezpieczeństwie nie przewidywano na jej terytorium (podobnie jak innych państw) dyslokacji sojusznicznych sił zbrojnych, jednakże aneksja Krymu przez Rosję zmieniła sytuację geopolityczną i politykę Sojuszu, której efektem było rozmieszczenie tzw. wysuniętej obecności wojskowej NATO (*eFP-enhanced Forward Presence*) na terytoriach państw bałtyckich i w Polsce¹⁵. Zmieniło to charakter członkostwa z politycznego na polityczno-wojskowy¹⁶. Po drugie, Estonia stara się skutecznie dywersyfikować politykę bezpieczeństwa

¹⁰ J. Kriwonosowa, *Estonia's 'Russian Question'*, *Intersection*, September 2017 <http://intersectionproject.eu/article/russia-europe/estonia-russian-question>, (10.10.2019).

¹¹ Przedstawione m.in. w pracach estońskiego historyka Hellara Lilla (np. *Eesti riigikaitsepoliitika ujunemisest. Esimesed visioonid 1991–1995*, *Akadeemia* 9 (2009), s. 1740–1751).

¹² Choć trzeba podkreślić, że możliwość nawiązania bliskich relacji z Rosją (wskazana, obok integracji z Zachodem oraz wyboru modelu neutralnego państwa, jako jeden z kierunków rozwoju politycznego Estonii) należy zaliczyć wyłącznie do kategorii teoretycznych; nie miała ona żadnego oparcia wśród miejscowych elit.

¹³ Estonia obejmie – po raz pierwszy w historii – niestałe członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa ONZ w latach 2020–2021.

¹⁴ W pracy brakuje odniesień do rozwoju współpracy obronnej w UE i zaangażowania Estonii w takie projekty jak Stała Współpraca Strukturalna (*PESCO-Permanent Structured Cooperation*) czy Europejski Fundusz Obrony (*EDF-European Defence Fund*) utworzone w 2017.

¹⁵ Zob. m.in. pkt 40 Deklaracji końcowej szczytu NATO w Warszawie, wyd. przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Warszawie w dniach 8 i 9 lipca 2016 r.: „zdecydowaliśmy się ustanowić naszą wysuniętą obecność w Estonii, na Łotwie, na Litwie i w Polsce, tak aby jednoznacznie zademonstrować całość naszych sił i środków obronnych oraz solidarność, determinację i zdolność państw sojusznicznych do działania poprzez natychmiastowe reagowanie na jakikolwiek objaw agresji (...)” [w:] https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/37-40_KBN_Deklaracja_szczytu.pdf, (22.11.2019).

¹⁶ Zob. K. Stoicescu, P. Jarvenpaa, *Contemporary Deterrence. Insights and Lessons from Enhanced Forward Presence*, ICDS, Tallinn, January 2019, p.1.

poprzez umiejętne budowanie ścisłych relacji z największymi i najważniejszymi sojusznikami. Priorytetem pozostaje współpraca ze Stanami Zjednoczonymi jako kluczowego gwaranta bezpieczeństwa i obrony państw bałtyckich, ale niekoniecznie odstraszenia (brak obecności wojsk amerykańskich w Estonii, na Litwie i Łotwie). W dalszej kolejności rozwijana jest współpraca z mocarstwami nuklearnymi: Wielką Brytanią (państwo ramowe w eFP w Estonii; Estonia pozostaje członkiem kierowanych przez Wielką Brytanię Wspólnych Sił Ekspedycyjnych) oraz Francją (państwo uczestniczące w eFP w Estonii; Estonia bierze udział we francuskiej operacji wojskowej w Mali, pozostając członkiem powołanej przez Francję Europejskiej Inicjatywy Interwencyjnej). W gronie najbliższych państw sprzymierzonych należy też wskazać na Polskę (autor całkowicie pominął tę kwestię), największego sojusznika w regionie środkowoeuropejskim, o podobnej percepcji zagrożenia, doświadczeniach historycznych i rosnącej roli z uwagi na wzmacnianie współpracy wojskowej ze Stanami Zjednoczonymi. Słabością tego rozdziału jest także brak szerszego ujęcia zagrożeń konwencjonalnych i hybrydowych (w tym w obszarze dezinformacji) ze strony Federacji Rosyjskiej, które *de facto* i *de jure* determinują politykę bezpieczeństwa Republiki Estonii.

Największa wartość publikacji została zawarta w kolejnych rozdziałach, w których autor, dzięki przygotowaniu zarówno w obszarze nauk prawnych, jak i nauk o bezpieczeństwie, skutecznie uporządkował wiedzę w obszarze systemu obrony narodowej Estonii. W rozdziale czwartym M.A. Kamiński wnikliwie dokonuje przeglądu strategicznych dokumentów planowania obronnego i ich wpływu na wizję systemu obrony narodowej Estonii. Trafnie wskazuje na ewolucję i wzrost znaczenia niemilitarnych elementów obrony, uwypuklając potencjał państwa estońskiego w zakresie cyberprzestrzeni, którego rozwój stanowi jeden z priorytetów rządu estońskiego. W rozdziale piątym znajdujemy interesujący opis kluczowych elementów aktów prawnych, składających się na prawne instrumentarium systemu obrony narodowej Estonii. Analizie poddano nie tylko dokumenty dotyczące bezpośrednio obrony narodowej oraz stanów nadzwyczajnych i zarządzania kryzysowego, lecz także akty prawne stanowiące ich uzupełnienie (np. ustawa o bezpieczeństwie cybernetycznym).

W kolejnym rozdziale autor szczegółowo przedstawia rolę organów państwa – poczynawszy od *Riigikogu*, przez prezydenta Republiki, naczelne organy administracji rządowej po organy doradcze i komitety właściwych w sprawach bezpieczeństwa i obrony narodowej. Na polskim gruncie, w warunkach tworzenia Wojsk Obrony Terytorialnej, ciekawym i przydatnym jest rozdział siódmy traktujący o organizacji obrony militarnej państwa, w tym o estońskiej Lidze Obrony i organizacjach przy niej afiliowanych (jak np. *Naiskodikaitse* – organizacja kobieca Obrończynie Ojczyzny). Mają one bardzo ważne, często niedoceniane znaczenie dla budowania w społeczeństwie świadomości bezpieczeństwa i obrony państwa.

Rozdział ósmy, dotyczący organizacji obrony niemilitarnej państwa, pozostaje istotnym elementem publikacji. Na wyróżnienie zasługuje szczególnie wyczerpująca analiza polityki bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Jednocześnie jednak autor bagatelizuje miejsce dyplomacji w polityce bezpieczeństwa państwa, poświęcając jej zaledwie 1,5 strony, oraz

marginalizuje rolę funkcjonującego w Tallinnie Centrum Doskonałości NATO ds. Bezpieczeństwa Cybernetycznego (*NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*), które stanowi skuteczną instytucję pomocną w budowaniu relacji estońskiego resortu obrony z kluczowymi sojusznikami (m.in. USA i Wielka Brytania).

Autor słusznie konkluduje, że cel badawczy, jakim było usystematyzowanie i pogłębienie wiedzy na temat systemu obrony narodowej Estonii, został spełniony. Pomimo kilku uchybień, dotyczących przede wszystkim zewnętrznych wymiarów polityki bezpieczeństwa Estonii, recenzowana książka stanowi ważną lekturę dla historyków i politologów, a także wszystkich zainteresowanych współczesnymi stosunkami międzynarodowymi. Wypełnia częściowo lukę badawczą dotyczącą obronności Estonii, stanowiąc do tej pory najbardziej przekrojową pozycję literatury polskiej dotyczącą tego zagadnienia. Zgodnie z zapowiedzią autora należy wyrazić nadzieję, że będzie on kontynuował swoje prace badawcze nad systemami obrony narodowej innych państw bałtyckich.

BIBLIOGRAFIA

- Asmus Ronald D., Nurick Robert C. 1996. "NATO Enlargement and the Baltic States." *Survival* 38(2): 121–142.
- Croft Jennifer, 2016. *Non-Citizens in Estonia and Latvia: Time for Change in Changing Times?* Baden-Baden: OSCE Yearbook.
- Deklaracja końcowa szczytu NATO w Warszawie wydana przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Warszawie w dniach 8 i 9 lipca 2016 r. In https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/37-40_KBN_Deklaracja_szczytu.pdf.
- Goble Paul. 2019 Experts: Estonia has successfully integrated nearly 90% of its ethnic Russians, March 1, 2018 In <http://estonianworld.com/security/experts-estonia-successfully-integrated-nearly-90-ethnic-russians/>.
- Kozakiewicz Jerzy. 2003. *Polityka bezpieczeństwa państw bałtyckich*, Kraków Instytut Studiów Strategicznych.
- Kriwonosowa J. 2017. Estonia's 'Russian Question', *Intersection*, September 2017 In <http://intersectionproject.eu/article/russia-europe/estonias-russian-question>.
- Laaneots, Eesti riigikaitse sünd. 1991–2017, *Riigikogu Toimetised* 2017, t. 36.
- Lill H. 2009. "Eesti riigikaitsepoliitika ujunemisest. Esimesed visioonid 1991–1995." *Akadeemia* 9.
- Mihaita G. 2016. Sebe M., Estonia's Non-Citizens, Citizens of the European Union?, January In <https://citizenrights.euroalter.com/wp-content/uploads/2016/01/Mihaita-and-Sebe-Estonia%E2%80%99s-Non-Citizens-Citizens-of-the-European-Union-2015.pdf>.
- Population by Ethnic Nationality, Statistics Estonia, January 1 2017 In <https://www.stat.ee/34278>.
- Sagan Stanisław (red.) 2018. *Ustrój państwowy Republiki Estonii*. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Stoicescu Kaiev, Jarvenpaa Pauli. 2019. *Contemporary Deterrence. Insights and Lessons from Enhanced Forward Presence*. Tallinn: ICDS.

NOTY O AUTORACH

ĆWIEK HENRYK – prof. dr hab., Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie. Autor ponad stu publikacji naukowych i popularnonaukowych oraz kilkunastu książek dotyczących służb specjalnych Drugiej Rzeczypospolitej, Republiki Weimarskiej, Trzeciej Rzeszy oraz Związku Sowieckiego.

DANIELEWICZ KRZYSZTOF – płk rez. dr, oficer Wojska Polskiego. Naukowo zajmuje się działalnością służb specjalnych, szeroko pojętym bezpieczeństwem oraz problemem terroryzmu. Jest autorem i redaktorem opracowań: *Lwowska Ekspozytura Wywiadu. Działalność Ekspozytury nr 5 SG we Lwowie w latach 1921-1939*, Toruń 2017; *Terroryzm w Afryce, Geneza oraz przebieg konfliktu w Mali w latach 2012-2014*, Oświęcim 2016 oraz redaktorem książki *Państwo Islamskie (ISIS) – Historia powstania, taktyka działania*, Oświęcim 2019, a także wielu recenzowanych artykułów naukowych. W latach 2007, 2008, 2012 odbył trzy tury w ramach misji ISAF w Afganistanie, natomiast w latach 2013-2014 przez jedenaście miesięcy pełnił służbę w ramach misji szkoleniowej Unii Europejskiej EUTM Mali. Podróżnik oraz autor prelekcji, procedur i szkoleń z zakresu postępowania na wypadek ataku terrorystycznego. Właściciel firmy i portalu Security in practice.

DOMALEWSKA DOROTA – dr, adiunkt, kierownik Katedry Edukacja dla Bezpieczeństwa w Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej.

GLEN ANDRZEJ – prof. dr hab. inż., profesor w Instytucie Nauk o Bezpieczeństwie, Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, naukowo zajmuje się podstawami poznawczymi nauk o bezpieczeństwie, a także bezpieczeństwem powietrznym państwa. Autor, współautor monografii i artykułów naukowych, m.in.: A. Glen, *Podstawy poznawcze bezpieczeństwa powietrznego państwa*, Warszawa: Wyd. AON 2013, A. Glen, *Terroryzm lotniczy. Istota zjawiska, organizacja przeciwdziałania*. Warszawa: Wyd. AON 2014, A. Glen, *Pojmowanie wyzwań, zagrożeń i ryzyka w bezpieczeństwie państwa*, „Bezpieczeństwo i technika pożarnicza” 2018 Vol. 49 Iss. 1.

GRABOWSKA-LEPCZAK IZABELLA – mł. bryg. Dr, Kierownik Katedry Społecznych i Humanistycznych Aspektów Bezpieczeństwa w szkole Głównej służby Pożarniczej. W marcu 2000 r. rozpoczęła pracę w Szkole Głównej Służby Pożarniczej. W 2009 roku obroniła pracę doktorską w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa. W latach 2009-2014 pełniła funkcję kierownika Zakładu Planowania Cywilnego. Podczas kariery zawodowej ukończyła szereg kursów i szkoleń związanych z ochroną ludności, zarządzaniem kryzysowym, planowaniem cywilnym, komunikacją interpersonalną (np. NATO Civil Emergency Planning & Military Cooperation Course – The NATO School, Oberammergau, Niemcy; Efektywny dialog społeczny w regionie – Szkoła Dialogu Społecznego). Autorka wielu publikacji z zakresu bezpieczeństwa cywilnego, edukacji dla bezpieczeństwa, komunikacji w kryzysie, negocjacji w zarządzaniu kryzysowym. Zainteresowania zawodowe to edukacja na rzecz bezpieczeństwa, prewencja społeczna i współpraca z mediami.

ISZCZENKO NINA – profesor, doktor nauk prawnych, dyrektor białoruskiej filii ISLA (Międzynarodowa Akademia Prawa Słowiańskiego), Białoruś.

KĘSOŃ TADEUSZ – dr inż., adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa Wewnętrznego Szkoły Głównej Służby Pożarniczej. Absolwent wojskowej Akademii Technicznej, Podyplomowego Studium Bezpieczeństwa Wewnętrznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz Marshall Center – The College of International and Security Studies – Garmisch-Partenkirchen – Executive Course 99-1. Pracę doktorską obronił na Wydziale Strategiczno-Obronny Akademii Obrony Narodowej. Pracował m.in. w Rządowym Centrum Studiów Strategicznych oraz Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej (Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej), Uniwersytecie Jana Kochanowskiego – filia w Piotrkowie Trybunalskim i Społecznej Akademii Nauk. Autor i współautor monografii i publikacji dotyczących konfliktów zbrojnych, zarządzania kryzysowego oraz bezpieczeństwa narodowego.

KOLMANN PIOTR – dr inż., asystent w Katedrze Bezpieczeństwa Wewnętrznego Wydziału Inżynierii Bezpieczeństwa i Ochrony Ludności, Szkoła Główna Służby Pożarniczej w Warszawie. Absolwent Politechniki Śląskiej (Wydział Górnictwa i Geologii), Szkoły Głównej Służby Pożarniczej (Wydział

Inżynierii Bezpieczeństwa Pożarowego) oraz Wojskowej Akademii Technicznej (Wydział Cybernetyki). Zainteresowania badawcze: systemy bezpieczeństwa, cybernetyka społeczna, ochrona ludności, edukacja dla bezpieczeństwa, organizacje pozarządowe na rzecz bezpieczeństwa, zarządzanie wolontariuszami afiliowanymi i spontanicznymi przy działaniach ratowniczych.

KOPCZEWSKI MARIAN – Prof. dr hab. inż., profesor zwyczajny, pracownik badawczo-naukowy Akademii Wojsk Lądowych w Wrocławiu – Wydział Nauk o Bezpieczeństwie. Absolwent kilku uczelni wyższych, wcześniej pracował w uczelniach politechnicznych i innych. W uczelni prowadzi wykłady, popularyzując nowoczesne techniki nauczania oraz kieruje procesem dyplomowania z grupy przedmiotów bezpieczeństwa, zarządzania kryzysowego, oraz seminaria dyplomowe. W pracy naukowej koncentruje się na analizie i ocenie możliwości wykorzystania systemów informacyjnych w zarządzaniu i nauczaniu oraz systemach bezpieczeństwa narodowego i wewnętrznego, w tym procesach europejskiej i euroatlantyckiej integracji polityczno-militarnej. Jest autorem i współautorem około 1000 różnych publikacji krajowych i zagranicznych w tym kilkunastu wydawnictw monograficznych tematycznie związanych z bezpieczeństwem narodowym i systemami informatycznymi. Uczestnik i aktywny prelegent wielu konferencji i spotkań naukowych. Kieruje pracami naukowo-badawczymi o zasięgu krajowym i zagranicznym, w ramach tej pracy wypromował 7 doktorów, a kilku jest promotorem. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją, Polskiego Towarzystwa Nauk o Bezpieczeństwie oraz Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Twórczych. Zamiłowania dobra książka, aktywny wypoczynek w górach oraz pływanie.

KOZŁOWSKI GRZEGORZ – dr, prawnik i ekonomista, zawodowy dyplomata. Absolwent Uniwersytetu w Białymstoku oraz Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Doktor nauk ekonomicznych. Od 2018 ambasador RP w Republice Estońskiej. Wcześniejsze funkcje w Ministerstwie Spraw Zagranicznych: dyrektor Departamentu Ameryki (2013-2018), wicedyrektor Departamentu Współpracy Ekonomicznej (2012-2013), kierownik Wydziału Ekonomicznego Ambasady RP w Waszyngtonie (2008-2012), I sekretarz, radca i I radca w Departamencie Polityki Bezpieczeństwa (2004-2008), III i II sekretarz w Stałym Przedstawicielstwie RP przy NATO i UZE (1999-2004), starszy ekspert w Departamencie Polityki Bezpieczeństwa Europejskiego (1999). Ostatnie publikacje: *The Position of Burden Sharing in Current US Security Policy Vis-à-vis European Allies*, "Baltic Journal of European Studies" Vol. 9, No 4 (29), 2019, s. 108-126. *Poland and Estonia as Allies of the United States. Several Observations on Terminology and Asymmetry of Relations*, "Security Forum" Vol. 3 No 2 2019, s. 7-21; *Evolution of Political and Security Relationship Between the Republic of Poland and the United States of America in the Years 1999-2019*, "Journal on Baltic Security" Vol. 5 Iss. 2 (Dec 2019), s. 41-51.

LJUBOW JURIEWNA LARINA – doktora nauk prawnych, Dziekan Wydziału Prawa Państwowego Uniwersytetu w Riazaniu im. S.A. Jesienina, Riazan, Rosja.

MARSZAŁEK MACIEJ – prof. dr hab. inż., pracownik naukowo-dydaktyczny Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej, kierownik Katedry Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Dyplomacji. Członek Executive Academic Board European Security and Defence College (EAB ESDC). Autor i współautor wielu publikacji poświęconych problematyce zarządzania kryzysowego w wymiarze międzynarodowym, w tym min. operacjom wsparcia pokoju, operacjom humanitarnym z udziałem sił zbrojnych, a także ewolucji wojen i konfliktów zbrojnych na świecie. Do najważniejszych z nich można zaliczyć: *Podstawy bezpieczeństwa międzynarodowego. Wymiar militarny i konfliktów zbrojnych. Część I*(2020). *Humanitarny wymiar użycia sił zbrojnych. Teoria i praktyka operacji humanitarnych* (2018), oraz *Wojny nieregularne. Przeszłość i przyszłość. Doświadczenia i wnioski* (2016). Promotor kilkunastu rozpraw doktorskich.

PAWLIKOWICZ LESZEK– dr hab. nauk o bezpieczeństwie w Zakładzie Polityki Bezpieczeństwa Instytutu Nauk o Polityce Uniwersytetu Rzeszowskiego na stanowisku profesora nadzwyczajnego; specjalności naukowe: aspekty strukturalno-kadrowe oraz efektywność funkcjonowania wywiadu i kontrwywiadu oraz sił zbrojnych i pozostałych „resortów siłowych” w sytuacjach zagrożenia (tzw. stanach nadzwyczajnych) po 1945 roku.

PIWKO ALDONA MARIA – dr hab., religioznawca i islamoznawca, współpracuje z OSS SG w Lubaniu. Autorka ponad 100 artykułów naukowych i popularnonaukowych dotyczących islamu oraz haseł encyklopedycznych. Specjalistka w zakresie islamu, kultury i sztuki muzułmańskiej, a także ekspert

bezpieczeństwa kulturowego, terroryzmu oraz migracji z regionu Bliskiego Wschodu i Maghrebu. Członkini Polskiego Towarzystwa Nauk o Bezpieczeństwie. Prowadziła wykłady w Polskiej Akademii Nauk oraz Sulkhani – Saba Orbeliani Teaching University w Gruzji. Ekspert Third Workshop of a Pilot Project No 5. i Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej.

SOKOŁOWSKI MARIUSZ – doktor nauk humanistycznych, inspektor Policji w st. sp., adiunkt Wydziału Nauk Społecznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski, ekspert w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego; specjalność naukowa: public relations służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, policje państw UE, współczesne metody zwalczania terroryzmu. W swoim dorobku naukowym ma chociażby takie publikacje jak: *PR w instytucjach państwowych [w:] 25 lat PR w Polsce*, Warszawa 2016, s. 147–156; *Policje Unii Europejskiej*, Warszawa 2011; *Uspołecznienie działań policji w demokratycznym państwie prawa [w:] Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Warszawa, 2015, s. 295–309; *Działalność prasowo-informacyjna instytucji publicznej na przykładzie polskiej policji*, „Studia Politologiczne”, nr 34, 2014 rok, s. 211–225; *Bezpieczeństwo w ruchu drogowym, główne kierunki i rokowania [w:] Edukacja szansą na poprawę bezpieczeństwa w ruchu drogowym*, Zamość 2013, s. 31–35.

SZMITKOWSKI PAWEŁ – dr, adiunkt w Instytucie Nauk o Bezpieczeństwie, Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Przyrodniczo Humanistycznego w Siedlcach. Jest autorem dwóch monografii naukowych oraz kilkudziesięciu artykułów w czasopismach naukowych i rozdziałów w monografiach. W swojej pracy naukowej prowadzi badania dotyczące problematyki zarządzania kryzysowego, w szczególności zaś ochrony ludności cywilnej, obrony cywilnej, logistyki w sytuacjach kryzysowych oraz zapewnienia bezpieczeństwa osób z niepełnosprawnościami w sytuacji różnego rodzaju zagrożeń.

TARASIUK RENATA – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo. Obszary badawcze bezpieczeństwo międzynarodowe zwłaszcza Państwo Izrael i Bliski Wschód, bezpieczeństwo wewnętrzne Państwa Izrael oraz bezpieczeństwo mniejszości żydowskiej w Polsce i Europie.

URYCH ILONA – dr hab., profesor w Katedrze Edukacji dla Bezpieczeństwa w Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej oraz prodziekanem ds. studenckich w WBN ASzWoj.

ZIELIŃSKI JACEK – dr hab., profesor uczelni, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

NOTES ABOUT THE AUTHORS

ĆWIEK HENRYK – assoc. prof., Jan Długosz University in Częstochowa. Author of over one hundred scientific and popular science publications as well as over a dozen books on the special services of the Second Republic, Weimar Republic, Third Reich and the Soviet Union.

DANIELEWICZ KRZYSZTOF – Col. Res., Ph.D., officer in the Polish Army. He is scientifically involved in the activities of special services, broadly understood security and the problem of terrorism. He is the author and editor of the following publications: *Lviv Intelligence Center. Activities of Branch 5 No. SG in Lviv in 1921-1939*, Toruń 2017; *Terrorism in Africa, the Origin and Course of the Conflict in Mali in 2012-2014*, Oświęcim 2016 and editor of the book *Islamic State (ISIS) – History of the Uprising, Tactics of Action*, Oświęcim 2019, as well as many peer-reviewed scientific articles. In 2007, 2008, 2012 he made three rounds as part of the ISAF mission in Afghanistan, while in the years 2013-2014 he served for eleven months as part of the EUTM Mali training mission of the European Union. A traveler and author of lectures, procedures and trainings in the event of a terrorist attack. The owner company and portal 'Security in practice'.

DOMALEWSKA DOROTA – Ph.D., assistant professor and head of the Education for Security Department at the Faculty of National Security of the War Studies University in Warsaw.

GLEN ANDRZEJ – professor at the Institute of Security Studies, Faculty of Social Sciences of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities; scientifically deals with the cognitive foundations of security sciences as well as the air security of the state. Author, co-author of monographs and scientific articles, among others: A. Glen, *Cognitive Basics of State Air Safety*, Warsaw: AON 2013, A. Glen, *Air Terrorism. The Essence of the Phenomenon, Organization of Prevention*, Warsaw: AON 2014, A. Glen, *Understanding Challenges, Threats and Risks of National Security*, "Fire Safety and Technology" 2018. Vol. 49 Iss. 1.

GRABOWSKA-LEPCZAK IZABELLA – Ph.D., Head of the Department of Social and Humanities Security Aspects in the school of the Main Fire Service. In March 2000, started working at the Main School of Fire Service. In 2009 defended doctoral dissertation in the field of education for safety. In the years 2009 -2014 the head of the Civil Planning Department. During professional career, completed a number of courses and training related to civil protection, crisis management, civil planning, interpersonal communication (e.g. NATO Civil Emergency Planning & Military Cooperation Course - The NATO School, Oberammergau, Germany; Effective social dialogue in the region - School of Social Dialogue). Author of many publications in the field of civil security, education for security, communication in crisis, negotiations in crisis management. Professional interests include education for security, social prevention and cooperation with the media.

ISHCHENKO NINA – Professor, PhD in law, head of the Belarusian branch of ISLA (International Slavic Law Academy), Belarus.

KĘSOŃ TADEUSZ – Ph.D, assistant professor at the Institute of Internal Security at the Main School of Fire Service in Warsaw. A graduate of the Military University of Technology, postgraduate of Internal Security Studies at the University of Warsaw and Marshall Center - The College of International and Security Studies - Garmisch-Partenkirchen - Executive Course 99-1. He defended his Ph.D. thesis at the Faculty of Strategic Defense of the National Defense University of Warsaw. He worked, among others at the Government Center for Strategic Studies and the Ministry of Labor and Social Policy (Ministry of Family, Labor and Social Policy), Jan Kochanowski University – branch in Piotrków Trybunalski and the Social Academy of Sciences. Author and co-author of monographs and publications on armed conflicts, crisis management and national security.

KOLMANN PIOTR – Ph.D., assistant in the Department of Internal Security of the Faculty of Security Engineering and Civil Protection, Warsaw School of Fire Service in Warsaw. A graduate of the Silesian University of Technology (Faculty of Mining and Geology), the Main School of Fire Service in Warsaw (Faculty of Fire Safety Engineering) and the Military University of Technology (Faculty of Cybernetics). Research interests: security systems, social cybernetics, civil protection, education for security, non-

governmental organizations for security, management of affiliated and spontaneous volunteers in rescue operations.

KOPCZEWSKI MARIAN – full professor, dr hab. eng., research worker at the Academy of Land Forces in Wrocław – Faculty of Security Sciences. A graduate of several universities, previously worked at polytechnic and other universities. At the university, he lectures, popularizing modern teaching techniques and manages the diploma process in the field of security, crisis management and diploma seminars. In his scientific work, he focuses on analyzing and assessing the possibilities of using information systems in management and teaching, as well as national and internal security systems, including European and Euro-Atlantic political and military integration processes. He is the author and co-author of about 1000 various domestic and foreign publications, including several monographic publications thematically related to national security and IT systems. Participant and active speaker at many conferences and scientific meetings. He manages scientific and research works on a domestic and foreign scale, as part of this work he has promoted 7 doctors and several is a promoter. He is a member of the Polish Society for Production Management, the Polish Society for Safety Sciences and the Polish Association of Creative Teachers. A passion for a good book, active leisure in the mountains and swimming.

KOZŁOWSKI GRZEGORZ – Ph.D., lawyer and economist, professional diplomat. A graduate of the University of Białystok and the Warsaw School of Economics. Doctor of economic sciences. Since 2018, the Polish ambassador to the Republic of Estonia. Previous functions in the Ministry of Foreign Affairs: Director of the Department of America (2013-2018), Deputy Director of the Department of Economic Cooperation (2012-2013), Head of the Economic Department of the Embassy of the Republic of Poland in Washington (2008-2012), First Secretary, Counselor and First Counselor in the Department of Security Policy (2004-2008), III and II Secretary in the Permanent Representation of the Republic of Poland to NATO and WEU (1999-2004), Senior Expert in the Department of European Security Policy (1999). Recent publications: *The Position of Burden Sharing in Current US Security Policy Vis-à-vis European Allies*, “Baltic Journal of European Studies” Vol. 9, No 4 (29), 2019, pp. 108-126. *Poland and Estonia as Allies of the United States. Several Observations on Terminology and Asymmetry of Relations*, “Security Forum” Vol. 3 No. 2 2019, pp. 7-21; *Evolution of Political and Security Relationship Between the Republic of Poland and the United States of America in the Years 1999-2019*, “Journal on Baltic Security” Vol. 5 Iss. 2 (Dec 2019), pp. 41-51.

LYUBOV YURIEVNA LARINA – PhD in law, Dean of the faculty of law of Ryazan State University named for S. Yesenin; Ryazan, Russia.

MARSZALEK MACIEJ – prof., Ph.D. Eng., researcher and lecturer at the National Security Department of the War Studies University, head of the Department of International Security and Diplomacy. Member of the Executive Academic Board European Security and Defense College (EAB ESDC). Author and co-author of many publications on crisis management in the international dimension, including peace support operations, humanitarian operations, and the evolution of wars and armed conflicts around the world. The most important of them include: *Fundamentals of International Security. The Military Dimension and Armed Conflicts. Part 1* [Podstawy bezpieczeństwa międzynarodowego. Wymiar militarny i konfliktów zbrojnych. Część I] (2020). *The Humanitarian Dimension of the Use of Armed Forces. Theory and Practice of Humanitarian Operations* [Humanitarny wymiar użycia sił zbrojnych. Teoria i praktyka operacji humanitarnych] (2018) and *Irregular Wars. Past and Future. Experiences and Conclusions* [Wojny nieregularne. Przeszłość i przyszłość. Doświadczenia i wnioski] (2016). Supervisor of several Ph.D. dissertations.

PAWLIKOWICZ LESZEK – assoc. prof. of security studies at the Department of Security Policy of the Institute of Political Sciences of the University of Rzeszów; scientific specialties: structural and personnel aspects, the effectiveness of intelligence and counterintelligence, as well as the armed forces and other “force departments” in emergency situations (so-called state of emergency) after 1945.

PIWKO ALDONA MARIA – assoc. prof., Religious studies scholar and Islamologist, cooperates with OSS SG in Lubań. Author of over 100 scientific and popular science articles on Islam and encyclopedic entries. A specialist in Islam, Muslim culture and art, as well as an expert in cultural security, terrorism and migration from the Middle East and Maghreb. Member of the Polish Society for Security Sciences. She

lectured at the Polish Academy of Sciences and Sulokhan - Saba Orbeliani Teaching University in Georgia. Expert of Third Workshop of a Pilot Project No 5. and the National Agency for Academic Exchange.

SOKOŁOWSKI MARIUSZ – Ph.D. in humanities, police inspector in the field of law, assistant professor at the Faculty of Social Sciences and International Studies, University of Warsaw, expert in internal security; scientific specialty: public relations of services responsible for security, police forces of EU countries, modern methods of combating terrorism. His scientific achievements include publications such as: *PR in State Institutions* [in:] *25 years of PR in Poland*, Warsaw 2016, pp. 147–156; *European Union Police*, Warsaw 2011; *Socialization of Police Activities in a Democratic State of Law* [in:] *Three Dimensions of Modern Security*, ed. by S. Sulowski, M. Brzeziński, Warsaw, 2015, pp. 295-309; *Press and Information Activities of a Public Institution on the Example of the Polish Police*, “Political Studies” No. 34, 2014, pp. 211-225; *Road Safety, Main Directions and Prognosis* [in:] *Education as a Chance to Improve Road Safety*, Zamość 2013, pp. 31–35.

SZMITKOWSKI PAWEŁ – Ph.D., assistant professor at the Institute of Security Sciences, Faculty of Social Sciences, University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce. He is the author of two scientific monographs and dozens of articles in scientific journals and chapters in monographs. In his scientific work, the issue of crisis management was analyzed, in a situation in which civil protection should be protected, in civil defense, in logistics in crisis situations and in the protection of safety of persons with disabilities in situations where different cases occur.

TARASIUK RENATA – Ph.D. in the discipline of literary studies. Her research areas include: international security, in particular the State of Israel and the Middle East, internal security of the State of Israel and the security of the Jewish minority in Poland and Europe.

URYCH ILONA – assoc. prof. at the Department of Education for Security at the Faculty of National Security of the Was Studies University. Deputy Dean for Students Affairs at FNS WSU.

ZIELIŃSKI JACEK – associate professor, university professor, Institute of Social Sciences and Security, Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.